SILVIU BEREJAN

Itinerar sociolingvistic

Silviu BEREJAN

ITINERAR SOCIOLINGVISTIC

Coperta: Mihai BACINSCHI
Procesare computer: Oxana BEJAN
Lectori: Tatiana FISTICANU-CURMEI
Veronica ROTARU

Academia de Ştiinţe a Moldovei
Institutul de Filologie

Silviu BEREJAN

ITINERAR SOCIOLINGVISTIC

Selecţie şi prefaţă de Alexandru BANTOŞ

Chişinău – 2007

SILVIU BEREJAN
27.VII.1927 – 10.XI.2007

FIŞIER BIOBIBLIOGRAFIC

Lingvist, domeniul ştiinţific: lingvistică romanică (în special română) şi slavă (în special rusă). Doctor habilitat în filologie (1972), profesor universitar (1979). Membru corespondent (1989) şi membru titular (1992) al Academiei de Ştiinţe a Moldovei.

Născut pe 30 iulie 1927 în satul Bălăbăneşti, azi raionul Criuleni. A studiat la Liceul „B.-P. Hasdeu" din Chişinău (1938-1944), la Liceul „C. D. Loga" din Timişoara (1944-1945), la şcoala rusă din Comrat (1945-1946), la şcoala nr. 4 din Chişinău (1946-1947) şi la Facultatea de Filologie a Universităţii de Stat din Moldova (1947-1952), după care a urmat studiile de doctorat la aceeaşi universitate (1952-1955). A activat în calitate de lector la Institutul Pedagogic din Tiraspol (1954-1955) şi la Universitatea de Stat din Moldova (1955-1956), cercetător ştiinţific superior la Institutul de Istorie, Limbă şi Literatură al Filialei Moldoveneşti a A.Ş. a U.R.S.S. (1956-1958), secretar ştiinţific (1958-1961), şef de sector (1961-1978), şef de secţie (1978-1987), director al Institutului de Limbă şi Literatură al A.Ş.M. (1987-1991), academician, coordonator al Secţiei de Ştiinţe Socioumane (1991-1995), director (1995-2000) al Institutului de Lingvistică al A.Ş.M. Din 2000 este cercetător ştiinţific principal la Institutul de Filologie. A ţinut prelegeri la Institutul Pedagogic din Bălţi (1973-1983).

Este fondator al şcolii naţionale de lexicologie şi semantică lingvistică. Aria preocupărilor ştiinţifice o constituie gramatica, lexicologia, lexicografia, stilistica, istoria limbii, cultura vorbirii limbii române, semantica generală, lingvistica teoretică, romanistica, slavistica, lingvistica comparată, sociolingvistica. A contribuit la dezvoltarea teoriei lexicografice în direcţia implementării noţiunii de sistem lexico-semantic şi a aplicării unor metode noi de cercetare în studiul lexicului. A elaborat teoria echivalenţei semantice a cuvintelor.

Este autor a peste 400 de lucrări ştiinţifice şi ştiinţifico-didactice publicate atât în ţară, cât şi în străinătate, inclusiv 3 monografii, între care: **Contribuţii la studiul infinitivului moldovenesc** (1962); **Семантическая эквивалентность лексических единиц** (1973); autor şi redactor a 4 dicţionare, inclusiv **Dicţionar explicativ şcolar** (1960, 1969, 1976, 1979, 1984, în colab.); **Dicţionar explicativ al limbii moldoveneşti** (în 2 vol., 1977; 1985); **Dicţionar explicativ uzual al limbii române** (1999, coord. al lucrării) etc.; autor a 6 manuale: **Limba moldovenească literară contemporană. Morfologia** (1983, în colab.); **Lingvistica generală** (1985, în colab.); **Curs de gramatică istorică a limbii române** (1991, în colab.) ş. a. Este redactor ştiinţific a cca 40 de cărţi de lingvistică; traducător, redactor şi editor al operelor unor somităţi ale lingvisti-

cii ca V. F. Şişmariov (**Limbile romanice din sud-estul Europei şi limba naţională a R.S.S.M.**, 1960); Iorgu Iordan (**Романское языкознание: Историческое развитие, течения, методы**, Moscova, 1971, în colab.); Eugeniu Coşeriu (**Structurile lexematice** // *Revistă de Lingvistică şi Ştiinţă Literară*, 1992, nr. 5; **Lingvistică din perspectivă spaţială şi antropologică.** Trei studii / Cu o prefaţă de Silviu Berejan şi un punct de vedere editorial de Stelian Dumistrăcel, 1994); Rajmund Piotrowski (**Sinergetica şi ocrotirea limbii române în Republica Moldova** // *Revistă de Lingvistică şi Ştiinţă Literară*, 1997, nr. 3); coordonator al volumului **Limba română este Patria mea. Studii. Comunicări. Documente** (1996). În perioada 1988-2006 semnează cca 100 de articole de publicistică lingvistică privind statutul limbii române din Republica Moldova.

Este preşedinte al Consiliului ştiinţific specializat pentru conferirea gradelor ştiinţifice de doctor şi doctor habilitat în filologie (1988-1991), preşedinte al Comisiei de Expertiză a Consiliului Naţional de Acreditare şi Atestare al Republicii Moldova (din 1992). A pregătit 16 doctori şi 5 doctori habilitaţi în ştiinţe filologice. A participat cu rapoarte şi comunicări la cca 200 de conferinţe şi simpozioane ştiinţifice naţionale şi internaţionale (în Rusia, România, Ucraina, Georgia, Germania, Ungaria, Franţa, Italia, Spania, Polonia, Cehia, Slovacia, Austria, Canada ş.a.). A exercitat funcţiile de secretar de redacţie (1958-1988) şi de redactor-şef (din 1989) al *Revistei de Lingvistică şi Ştiinţă Literară,* membru (din 1992) al Comitetului Internaţional de patronaj al **Atlasului Lingvistic Romanic** (ALiR) (Grenoble, Franţa), membru al Comitetului Internaţional al Slaviştilor, membru al Comisiei Interdepartamentale pentru limba de stat şi grafia latină.

Doctor Honoris Causa al Universităţii de Stat „Alecu Russo" din Bălţi, membru de onoare al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan" al Academiei Române. A fost distins cu titlurile de laureat al Premiului de Stat, laureat al Premiului Prezidiului A.Ş.M., „Eminent al Învăţământului Public", premiant al Academiei Româno-Americane. A fost decorat cu „Ordinul Republicii" şi cu Medalia A.Ş.M. „D. Cantemir".

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Volumul de față include cele mai importante lucrări semnate în ultimii 17 ani de către regretatul acad. Silviu Berejan – studii, articole, comunicări, alocuțiuni etc. Scrise cu diverse prilejuri (conferințe, colocvii, aniversări), ele sunt axate pe problemele identității etnolingvistice a populației majoritare din Republica Moldova. Volumul urma să conțină cinci capitole: I. În căutarea adevărului; II. Despre lingviști, publicații și despre sine; III. Interviuri; IV. Un destin în imagini și V. Rezoluții, declarații, proteste elaborate cu participarea academicianului Silviu Berejan.

Titlurile textelor fixează aria tematică a preocupărilor omului de știință, care a încercat să formuleze răspunsuri exhaustive și pertinente la cele mai dificile probleme legate de originea și destinul limbii române la Est de Prut. Savantul examinează multilateral situația lingvistică din fosta R.S.S.M. și din actuala Republica Moldova, reflectează asupra obstacolelor ce afectează identitatea și unitatea limbii române, „cauzele pierderii identității lingvistice și etnice într-o regiune ruptă din întreg" fiind o preocupare constantă a cercetătorului. Cartea oferă abordări esențiale privind specificul regional, funcționarea oficială a două limbi, monolingvismul populației rusofone în Republica Moldova și bilingvismul populației băștinașe, varietatea moldovenească a vorbirii orale românești ș.a., care, supuse disocierii în plan sincronic și diacronic, facilitează înțelegerea controversatelor si delicatelor fenomene de ordin identitar. Autorul urmărește un singur scop: să spună lucrurilor pe nume, să scoată la lumină adevărata lor față, combatând inconsistența (de sorginte politică) a teoriei celor două limbi și două popoare. De altfel, efemeritatea și subiectivismul „opțiunilor politice" în lingvistică a fost demonstrată și de către prof. Eugeniu Coșeriu, față de care Silviu Berejan a manifestat un respect cu totul aparte. Câteva texte incluse în carte fac referință la autoritatea științifică și la impactul pe care l-a avut și-l va avea moștenirea coșeriană asupra realităților lingvistice din Republica Moldova.

Paginile din volum – scrise onest și argumentat – oferă cititorului șansa de a se documenta într-un domeniu în care Silviu Berejan, specialist notoriu, a muncit timp îndelungat, cultivând credibilitate și certitudine.

Textele au fost revăzute de către autor și restituite redacției într-un dosar cu nota: „Revizuit pe 29.X.2007", însoțită de semnătură. În ultima zi a revederii noastre, joi, 8.11.07., am selectat împreună și pozele pentru viitoarea carte. A insistat să includem fotografia tatălui său – Grigore Berejan, fost învățător, și cele câteva imagini despre vizita întreprinsă astă-vară, în S.U.A., „țară cu adevărat liberă", cum avea să mărturisească academicianul... Nu știam atunci că inima prietenului nostru avea să înceteze a mai bate peste o zi. Cine să bănuiască, acum o lună și ceva, că lucrarea de față, pe care autorul ei a așteptat-o atât, va mai avea un capitol?! Păcat! Nepotrivit, absolut nepotrivit timp pentru despărțire...

14.12.2007
Alexandru BANTOȘ

OMUL POTRIVIT LA LOCUL ŞI LA TIMPUL POTRIVIT
Note pentru un portret

Dacă însă iar vom promova neadevărul,
vom rămâne sclavi, pentru că doar adevărul ne va face liberi.
Umberto Eco

Silviu Berejan ştie să aprecieze cu ochi obiectiv realitatea. Nu în sensul acceptării ei, cum se întâmplă de cele mai frecvente ori, ci al conştientizării faptului că nu poţi face abstracţie, oricât ai vrea, de timpul istoric concret, pe care ţi-e dat să-l trăieşti şi care, în mod iminent, îţi dictează un anume comportament. Această „conformare" are conotaţii aparte în cazul unui tărâm de activitate „ce se află permanent pe muchie de cuţit"[1]. Or, filologia, „acest deosebit de dificil, în special în condiţiile republicii noastre, domeniu al ştiinţei"[2], a constituit (şi procesul nu s-a încheiat încă) pentru majoritatea cercetătorilor de la Academie (lingvişti şi literaţi) un cadru existenţial ce reclamă tacit şi necondiţionat atitudinea faţă de o cauză care, prin esenţa ei, te situează pe un plan social secund, dacă nu chiar periferic. „Lingvistica de la noi, mărturiseşte acad. Silviu Berejan, cea care se încadra în «Frontul ideologic», m-a ţinut mereu în tagma celor neagreaţi de puterea oficială şi m-a obligat să accept în tăcere, mulţi ani la rând, că româna din Moldova Sovietică este altceva decât româna din celelalte regiuni româneşti (strecurând numai în subsidiar ideea că ea e tot româna)"[3]. Silviu Berejan, ca şi alţi colegi ai săi – fideli unui crez ştiinţific nedeclarat, dar asumat cu responsabilitate –, „toată viaţa s-a temut să nu-i ceară diavolul să-şi vândă şi sufletul pentru cei treizeci de arginţi. Şi a rezistat: cu verticalitate de om, mai întâi, şi cu demnitate de om de ştiinţă, în al doilea rând"[4].

Detaliile din biografia personalităţilor, se ştie, au uneori o semnificaţie aparte pentru destinul unei comunităţi profesionale şi chiar naţionale. Insignifiante în plan istoric, unele evenimente, întâmplări accelerează, justifică sau, din contra, frânează derularea fenomenelor. Este şi cazul lui Silviu Berejan, care se afirmă în calitate de înainte-mergător în lingvistica din stânga Prutului la cumpăna dintre deceniile nouă şi zece ale secolului trecut, segment de timp revelatoriu pentru destinul limbii române din Basarabia, provincie românească, încorporată în imperiul rusesc, apoi în cel sovietic, şi care, abia la sfârşitul anilor '90, graţie p e r e s t r o i c i i gorbacioviste, îşi revendică dreptul la adevărata identitate, pronunţându-se pentru restabilirea numelui istoric al poporului, numele de român, şi a denumirii limbii, limba română.

În funcţia de director al Institutului de Lingvistică al A.Ş.M., care va avea misiunea – pe cât de importantă, pe atât de dificilă şi ingrată – de a fundamenta din punct de vedere ştiinţific „revoluţia lingvistică” (E. Coşeriu), este acceptat în 1987, când împlinea vârsta de 60 de ani. Omul de ştiinţă Silviu Berejan acumulase deja o bogată experienţă de viaţă şi profesională. Avea publicate mai multe lucrări apreciate în fosta Uniune Sovietică, dar şi peste hotare. Participase de-a lungul anilor la un şir de întruniri ştiinţifice internaţionale, era deja cunoscut şi considerat drept un altfel de exponent al ştiinţei din spaţiul sovietic. Exact în această perioadă, sub impulsul schimbărilor survenite pe tot cuprinsul fostei Uniuni Sovietice, moldovenii de la est de Prut – cei care din motive politice obiective nu au luat parte la desăvârşirea procesului de formare a naţiunii române, având drept element catalizator pe cea mai luminată pătură a societăţii, intelectualii, în frunte cu întreaga breaslă scriitoricească – organizează acţiuni culturale, ştiinţifice şi politice, militând pentru redefinirea statutului lor identitar şi pentru oficializarea însemnelor fundamentale, ce confirmă apartenenţa la un neam: drapel, imn, stemă şi, evident, limbă, cea din urmă în calitate de instrument principal de comunicare interumană în condiţiile unui stat suveran. Evenimentele spontane, având sprijinul masiv al populaţiei şi reverberaţii dintre cele mai neaşteptate în toate domeniile vieţii, au făcut dovada falimentului implacabil (nu şi definitiv!) al ideologiei bolşevice de deznaţionalizare, care, prin mijloace oribile, neîntâlnite în întreaga istorie a umanităţii (deportări, organizări de lungi şi artificiale perioade de foamete, terorizări, schingiuiri şi executări masive de indivizi fără nici o vină, colectivizări şi exoduri forţate de populaţie), a încercat să influenţeze şi să schimbe tradiţiile, obiceiurile, istoria, limba şi, în unele cazuri, chiar codul genetic al majorităţii populaţiilor n e r u s e din imperiul bolşevic.

Martor (prea fraged: în 1940, anul cedării Basarabiei, viitorul academician abia împlinise 13 ani!) al fărădelegilor comise de către sovietici între Prut şi Nistru, Silviu Berejan va purta cu spaimă şi oroare povara amintirilor şi abia în 2003 va cuteza să mărturisească: „Din beciurile lugubre săpate în malul abrupt din spatele Facultăţii de agronomie (din Chişinău – n.n., *A. B.*), autorităţile româneşti au deshumat (în august 1940 – n.n., *A. B.*) multe zeci de cadavre de basarabeni arestaţi, semidescompuse, stropite cu var şi acoperite în grabă cu câteva hârleţe de ţărână. Ele au fost înşirate în mai multe rânduri paralele pe iarba verde din curtea fostei facultăţi şi la multe dintre corpurile aşezate pe o coastă se vedea distinct urma împuşcăturii în ceafă... Tabloul era oribil prin cruzimea realităţii sale [...] Unii, mai ales femeile, plângeau înfundat în batiste, cei mai mulţi însă stăteau muţi de groază, înmărmuriţi în faţa mărturiilor de adevărată sălbăticie [...] Mai târziu, cea mai mare parte din perioada adolescentină chişinăuiană a vieţii mele m-a urmărit mereu spectrul cadavrelor semidescompuse şi când mă întâlneam cu persoane făcând parte din organele sovietice în cauză (reprezentanţi ai NKVD şi, mai târziu, ai KGB – n.n., *A. B.*) nu puteam să-mi stăpânesc spaima şi neliniştea ce mi-o inspirau. Mi se încrâncena carnea parcă pe trup şi-mi

apărea o cumplită înfiorare în suflet. Cu aceste sentimente apăsătoare am trăit mulți-mulți ani în şir...”[5].

O atare încărcătură emotivă, dezolantă şi ostilă manifestării conştiinței naționale româneşti în Basarabia, a constituit dominanta atmosferei din aproape întreaga epocă sovietică, ea continuând să marcheze şi azi mentalitatea multor conaționali. Or, şi acum, la începutul mileniului trei, prin mijloace politice şi economice subtile şi sofisticate, de ordin intern şi extern, moldovenilor le este îngrădit dreptul de a-şi hotărî destinul. Oscilând între est şi vest, Republica Moldova are un nivel de viață material şi spiritual afectat de o profundă şi îndelungată criză (inclisuv identitară!), din care motiv pe an ce trece exodul basarabenilor ia proporții tot mai mari. Imposibilitatea practică de a soluționa multiplele probleme ale tranziției, implicit cea de ordin lingvistic, certifică, de fapt, „indiciul lipsei noastre de suveranitate şi independență, afirmă acad. S. Berejan, este o dovadă în plus că atât una, cât şi cealaltă au fost doar proclamate, nu şi realizate în fapt, rămânând a fi şi în continuare deziderate ale unei perspective pe cât de îndepărtate, pe atât de cețoase”[6].

Sunt constatări pe care Silviu Berejan le va face mai târziu cu amărăciune şi scepticism nedisimulat, după ce ani în şir va desfăşura o amplă şi febrilă activitate „de justificare” a factorului lingvistic primordial pentru consolidarea conştiinței naționale. Este animatorul şi protagonistul a numeroase sesiuni, conferințe, simpozioane etc., republicane şi internaționale, ce abordau, sub diferite aspecte, unitatea culturală şi istorică moldo-română şi care urmau să aducă schimbarea în mentalitatea basarabenilor, inclusiv în rândul celor din vârful piramidei sociale. Însă, contrar supozițiilor sale de cetățean şi de om de ştiință onest, lucrurile aveau să ia altă turnură: „Mişcare de renaştere națională în adevăratul înțeles al cuvântului, după părerea mea, de fapt nici nu a fost, căci masele largi ale populației nu erau pregătite pentru aşa ceva, nu aveau cunoştințele necesare şi erau impregnate de ideologia comunistă antinațională, cultivată cu mult succes de conducerea de partid. Masele de oameni simpli s-au alăturat unei mâini de intelectuali, căci le-a părut la un moment dat că aceştia îi vor elibera de sub jugul sovietic de până atunci, iar când unii «intelectuali», promovați la posturi de conducere, s-au compromis prin acțiuni ilicite şi prin dezbinarea dintre ei, s-au lăsat manipulați din nou de aceiaşi slujitori şi partizani ai regimului vechi”[7].

Un impuls benefic îl are asupra lui Silviu Berejan relația cu Eugeniu Coşeriu, prin vizitele pe care eminentul om de ştiință le întreprinde după 1990 în Republica Moldova sau în România, pentru a participa la întrunirile ştiințifice, care, de regulă, iau în dezbatere realitățile lingvistice din Republica Moldova.

De altfel, Eugeniu Coşeriu îi dă o înaltă apreciere confratelui basarabean, aflat în *epicentrul* bătăliilor identitare: „Meritele domnului Berejan în domeniul lingvisticii sunt incontestabile şi unanim recunoscute în ştiința națională şi internațională. Domnul Berejan este astăzi (constatarea este datată 7.01.1993, cu ocazia primirii lui Silviu Berejan în calitate de membru titular al Academiei de Ştiințe a Republicii Moldova – n.n., *A. B.*) savantul cel mai de seamă din Republica Moldova în acest domeniu...”[8].

Prilejul de a se afla *Cu Eugeniu Coşeriu în proces de lucru şi de simplă comunicare* (este chiar titlul unui text evocator publicat în revista *Limba Română*, nr. 10, 2002, p. 26-33) îi conferă certitudinea că, având susținerea ilustrului cărturar, a altor oameni de ştiință de peste hotare, esența lucrurilor se va schimba şi întreaga societate va înțelege adevărul despre identitatea şi unitatea limbii române. Academicianul prefigurează oportunitatea unei largi campanii de formare a „conştiinței naționale unitare", dat fiind că populația trebuie să conştientizeze ce se întâmplă, care îi sunt originile, cu cine se înrudeşte, ce limbă vorbeşte. În societate se conturează, în 1993-1994, însă tot mai pronunțat şi mai virulent semnele reanimării moldovenismului de sorginte stalinistă, mutațiile de ordin identitar sunt mediatizate cu o forță fără precedent. Poziția oficialilor de la Chişinău, ostilă şi contraproductivă în raport cu proiectul de renaştere națională, îl lasă neînduplecat pe academicianul Silviu Berejan, care, aflat în fruntea instituției investite cu dreptul legitim de a se pronunța asupra spinoaselor probleme lingvistice, impune punctul de vedere al specialiştilor şi la nivel de Academie, întrucât, opinează savantul, „nimeni nu are dreptul (nici ştiințific, nici juridic) să atribuie l i m b i i o f i c i a l e d e c u l t u r ă, folosite obiectiv în republică, o denumire neadecvată conținutului său, improprie prin însăşi definiția sa"[9]. Pentru că „[...] neîncetând a fi istoriceşte vorbire moldovenească, deoarece ține de prima din cele două mari ramuri ale dialectului daco-român (moldovenească şi muntenească) şi este parte integrantă a vorbirii din Moldova istorică, constituie o v a r i e t a t e t e r i t o r i a l ă a limbii române comune"[10]. Acest adevăr este accentuat şi nuanțat în numeroasele comentarii, studii, comunicări, articole publicate de către lingviştii de la Academie pe parcursul unui deceniu şi ceva, timp în care Silviu Berejan exercită funcția de director al Institutului de Limbă şi Literatură al A.Ş.M. (1987-1991), de acad. coordonator al Secției de Ştiințe Socioumane (1991-1995) şi cea de director al Institutului de Lingvistică al A.Ş.M. (1995-2000). Este cea mai fructuoasă, cea mai interesantă, mai dramatică şi mai imprevizibilă etapă din viața omului Silviu Berejan, solicitându-i responsabilitate maximă, acțiuni şi atitudini echilibrate, pentru a nu umbri mesajul ştiințific al instituției academice, angajată în promovarea adevărului şi, implicit, în fortificarea identității naționale a populației majoritare din Republica Moldova. „Până nu vom avea formată conştiința națională n u n e v o m p u t e a g ă s i i d e n t i t a t e a"[11], crede savantul.

Raportată la situația geopolitică a Republicii Moldova, rezolvarea „litigiului identitar" „e o sarcină grea de tot, dacă nu chiar utopică"[12], dat fiind că Basarabia „este o zonă specifică, unică în felul ei în această parte a lumii, deoarece aici, pe acest teritoriu, în diferite perioade istorice, în special, cele de dominație a imperiului rus şi apoi sovietic, s-au stabilit reprezentanți ai mai multor etnii şi popoare, oameni de diferite origini, ceea ce i-a imprimat, atunci când a devenit stat suveran şi independent, o fizionomie de care e imposibil să nu se țină cont la soluționarea unor probleme politice, sociale şi în special naționale..."[13]. Din această perspectivă, Silviu Berejan, susținut de

specialişti de la Academie, fundamentează de pe poziţii strict ştiinţifice – pentru prima dată în istoria acestui ţinut – adevărul despre numele limbii noastre. La îndemnul şi sub oblăduirea nemijlocită a directorului Silviu Berejan, Institutul de Lingvistică, nemaiavând diabolicele oprelişti de până la 1989 („despre limba română aproape cincizeci de ani nu s-a putut spune sau scrie nici un cuvânt”[14])*, se dedică elucidării trecutului şi prezentului limbii române în Moldova de Est, militând pentru introducerea denumirii autentice în Constituţia şi Legislaţia lingvistică a Republicii Moldova**.

Examinând retrospectiv calea parcursă de colegii-lingvişti în anii de regenerare a spiritului naţional, cercetătorul Ion Eţcu, director-adjunct al Institutului şi unul dintre cei mai inimoşi colegi ai acad. S. Berejan, constată în paginile revistei *Literatura şi Arta*: „R e v o l u ţ i a l i m b i i din 1989, care s-a încheiat cu adoptarea legilor cu privire la statutul limbii române la est de Prut şi revenirea la grafia latină, a fost pregătită, pe parcursul a mai bine de patru decenii, de scriitori, de intelectuali, dar fundamentarea teoretică le-a revenit, evident, lingviştilor, S. Berejan impunându-se şi de data aceasta ca una dintre figurile proeminente. **Dicţionarul ortografic cu elemente de ortoepie şi morfologie** şi **Normele ortografice, ortoepice şi de**

---

* În R.S.S.M., în special, după cunoscutele evenimente din 1968, sunt interzise sau trecute la fondurile secrete / speciale ale bibliotecilor cărţile româneşti, inclusiv sau mai ales cele din domeniul lingvisticii, dicţionarele explicative sau bilingve (ruso-româneşti) editate la Bucureşti. La Universitatea de Stat din Moldova, de exemplu, studenţii puteau consulta cărţi româneşti doar cu permisiunea conducerii facultăţilor şi chiar a rectoratului (A. M. Lazarev, rector şi istoriograf cu viziune profund antiromânească, îndemna machiavelic studenţii: „Cine doreşte să consulte cărţi româneşti sau îl interesează problema Basarabiei, să poftească la mine!”). În căminele instituţiilor de învăţământ, în redacţiile mass-media, în special ale radioteleviziunii de la Chişinău – principală şi foarte influentă maşină ideologică –, se organizau periodic razii, având drept scop depistarea „diversioniştilor antisovietici”, adică a posesorilor de carte românească, şi, ulterior, pedepsirea celor care citeau sau scriau cu alfabet latin. Studenţii „prinşi în flagrant” erau, de regulă, exmatriculaţi, jurnaliştii şi funcţionarii concediaţi. Cu toţii fiind calificaţi „naţionalişti”, intrau în vizorul KGB-ului. Cu sau fără motiv, persoanele „cu vederi româneşti” aveau viitorul compromis (aşa s-a întâmplat cu G. R., student la universitate, care, surprins că la ore conspecta în română, a fost exmatriculat, fapt ce i-a marcat întregul destin). Calificativul de naţionalist român putea fi atribuit oricui, indiferent de apartenenţa etnică. Semnificativ în acest sens este cazul evreilor M. M. şi S. Ş. din secţia de traduceri a redacţiei Actualităţi a Radioteleviziunii, cărora li s-a aplicat marca de „naţionalist român”, pentru că în urma unui control s-a stabilit că utilizau „clandestin” dicţionare… româneşti. De asemenea, jurnaliştii erau avertizaţi permanent că vor fi pedepsiţi, inclusiv disponibilizaţi, dacă vor folosi în texte sau emisiuni cuvinte româneşti, în categoria acestora intrând neologismele, sinonimele, precum şi cuvinte din lexicul românesc al limbajelor de specialitate, dându-se preferinţă, evident, echivalentelor „moldoveneşti”, adică calchierilor din limba rusă incluse cu forţa în uzul cotidian.

** Ziarul *Moldova Suverană* publică o variantă a Legislaţiei lingvistice în redacţia Institutului de Lingvistică, în care se preciza că numele corect al limbi noastre este româna, fapt ce a condus la demiterea redactorului-şef, Tudor Ţopa, urmată de o „rebeliune” a ziariştilor de la Casa Presei, care obţin repunerea în funcţie a „nedisciplinatului” şef.

punctuație ale limbii române, apărute în 1990, la elaborarea cărora a participat şi S. Berejan, au desăvârşit procesul de unificare a normelor literare ale limbii române utilizate în România şi în Republica Moldova, dar au provocat şi un nou val de românofobie l i n g v i s t i c ă, care a atins punctul culminant în 1994, când a fost fixat în Constituție neadevărul bolşevic cu privire la denumirea limbii oficiale a Republicii Moldova. Contribuția acad. S. Berejan la demonstrarea şi propagarea adevărului ştiințific şi istoric în contextul unei agresivități crescânde a moldovenismului primitiv a fost de o importanță covârşitoare. Este vorba nu numai de o suită de articole bine documentate, publicate în diferite ziare şi reviste, ci şi de *Declarațiile* Institutului de Lingvistică din vara anului 1994 şi din februarie 1996 cu privire la denumirea corectă a limbii oficiale a Republicii Moldova, de *Răspunsul* Academiei de Ştiințe la solicitarea Parlamentului privind istoria şi folosirea glotonimului *limba moldovenească* din septembrie 1994, de *Declarația* Adunării Generale Anuale a Academiei de Ştiințe din februarie 1996 şi de Conferința ştiințifică *Limba Română este numele corect al limbii noastre*, care şi-a desfăşurat lucrările la 20-21 iulie chiar în incinta Parlamentului. T o a t e a c e s t e a c ț i u n i a u p u r t a t a m p r e n t a d i s t i n c t ă a p e r s o n a l i t ă ț i i i n c o n f u n d a b i l e a a c a d e m i c i a n u l u i S i l v i u B e r e j a n (n.n. – *A. B.*)”[15].

Statutul oficial al limbii române în Republica Moldova impune o nouă abordare a relației om – limbă, o schimbare de optică în domeniu: „...problemele limbii naționale şi ale atitudinii față de ea trebuie abordate dintr-o nouă perspectivă istorică. Căci formarea unei generații (de lingvişti, dar şi de cetățeni, n.n. – *A. B.*) pregătite pe potriva timpurilor ce vin este de neconceput în afara unei temeinice culturi lingvistice”[16]. Ocrotirea limbii române, conştientizarea căilor de ameliorare a climatului lingvistic, recunoaşterea şi promovarea adevărului despre originea ei devin probleme prioritare pentru cercetare. În condițiile de tranziție şi oscilație a vectorului politic, ştiința națională, forul superior de resort trebuie să rămână în serviciul adevărului. „...misiunea Academiei în orice stat, mai tânăr sau mai vechi, în proces de consolidare a independenței şi suveranității sau în orice altă perioadă, este aceeaşi: de a furniza fapte şi argumente ce țin de adevărul ştiințific şi istoric. Iar statul, vechi sau tânăr, să se bazeze numai pe adevăr, dacă vrea să fie respectat de comunitatea internațională”[17], afirmă Silviu Berejan. Altă armă decât argumentul (în cazul problemelor identitare, dar nu numai!) Academia / Ştiința nu au. Silviu Berejan anticipa alarmat, cu ani în urmă, că în societate ar putea surveni vremuri triste, cu orizont opac, iar oamenii de ştiință „vor fi puşi la un moment dat în imposibilitatea practică de a se ocupa de istoria neamului şi de lingvistica națională”[18]. Dar, crede savantul, şi acest mesaj îl transmite celor mai tineri, că orice s-ar întâmpla, orice s-ar întreprinde pentru ignorarea redutelor cucerite (Decizia Academiei privind denumirea limbii e una de referință!) „viitorul va aparține adevărului şi adevărul e numai unul, după cum şi limba e numai una – LIMBA ROMÂNĂ!”[19].

„Model de demnitate națională”[20], care de-a lungul întregii vieți „şi-a urmărit mereu obiectivul ştiințific în ciuda numeroaselor obstacole materiale şi politice, încadrând cercetările sale în contextul sociocultural al țării sale frământate…”[21], Silviu Berejan, avându-i alături pe colegii de institut Ion Ețcu, Alexandru Dârul, Vasile Pavel, Anatol Eremia, Nicolae Raevschi, Maria Cosniceanu ş.a., pe academicienii-filologi Nicolae Corlăteanu, Mihai Cimpoi, Haralambie Corbu***, Anatol Ciobanu, Nicolae Bilețchi, pe titularii A.Ş.M., reprezentând alte domenii, între care Andrei Andrieş, Preşedintele A.Ş.M., Vasile Anestiadi, Dumitru Ghițiu, Gheorghe Ghidirim, Mihai Lupaşcu, Vsevolod Moscalenco, Sergiu Rădăuțanu, Ilie Untilă, Gheorghe Şişcanu, a reuşit să dea expresie argumentată unui concept ştiințific ce înnobilează imaginea Academiei noastre. „*Post-factum*, va concluziona academicianul, Parlamentul a găsit de cuviință să solicite şi părerea Academiei în această privință. Drept răspuns a urmat Declarația Institutului de Lingvistică, apoi cea a Prezidiului A.Ş.M., prin care s-a pus punctul pe „i”. Sub aspect legal lucrurile au rămas în continuare neschimbate, deşi, în fapt, întoarcerea înapoi a devenit imposibilă”[22].

În calitate de director de Institut şi în cea de reprezentant al ştiințelor socioumane, Silviu Berejan nu a admis compromisul şi a demonstrat, prin acțiunile sale, în special după ’89, că a fost omul potrivit la locul şi la timpul potrivit. Dar pentru că nu a acceptat jocul regizat în culisele politicianismului efemer, peste ceva vreme va plăti – ca atâția alții – tribut: cei de sus nu vor mai tolera îndărătnicia lingvistului Berejan, care, în pofida tuturor presiunilor, şi-a onorat până la capăt obligațiunile de cercetător şi de susținător al unei cauze nobile.

Este din nou marginalizat, însă acest fapt nu-l mai afectează ca odinioară. Deşi necazurile, dificultățile, deziluziile au fost mai multe decât împlinirile şi satisfacțiile, Silviu Berejan nu regretă viața trăită, căci, „la urma urmei, conchide Domnia sa, am studiat şi mi-am apărat, cât şi cum am putut, limba neamului. Şi asta vreau să afirm acum, înspre apusul vieții, deschis: am iubit dintotdeauna limba şi neamul şi anume aceste sentimente mi-au insuflat energie şi putere de rezistență. Le voi iubi şi în continuare cu aceeaşi intensitate şi le voi apăra cu aceeaşi perseverență în orice situație.

Cu convingerea fermă şi cu credința nestrămutată că numai aşa e bine, îmi voi duce crucea până la capăt”[23].

Este o confesiune tulburătoare a cărei valoare testamentară sporeşte cu deosebire azi.

*** La Şedința lărgită a Prezidiului Academiei de Ştiințe a Republicii Moldova pentru discutarea şi aprobarea răspunsului solicitat de Parlamentul Republicii Moldova, acad. Haralambie Corbu sublinia: „…în Constituție trebuie să fie fixată *limba română*, deoarece altfel, dacă în Constituție se va strecura o formulare dubioasă, putem nimeri iarăşi într-o zonă foarte acută. Fixând în Constituție adevărul, aşa cum este, putem să scoatem de pe tapet acest război lingvistic, terminologic, care se duce la noi astăzi” (Antologia *Limba Română este Patria mea*, Chişinău, 1996, p. 306).

NOTE

[1] Berejan, Silviu, *Patru decenii de anevoioasă cale spre adevăr*, RLŞL, nr. 6, 1998, p. 3.

[2] Berejan, Silviu, *Academicianul Nicolae Corlăteanu, organizator al ştiinţei academice*, RLŞL, 1995, nr. 3, p. 39.

[3] Berejan, Silviu, interviu, *Denumirea limbii noastre e cea ştiută de toată lumea – **româna***, *Limba Română*, nr. 3, 1995, p. 60.

[4] Mătcaş, Nicolae, *Vom mai ajunge să culegem ghiocei*, *Limba Română*, nr. 3-4, 1997, p. 172.

[5] Berejan, Silviu, *Amintiri grele despre oraşul unei copilării şi adolescenţe frământate*, *Limba Română*, nr. 4-5, 2003, p. 90.

[6] Berejan, Silviu, interviu, *Limba oficială în orice stat este, de regulă, una singură...*, *Limba Română*, nr. 2-3, 1992, p. 123.

[7] Berejan, Silviu, interviu, *Denumirea limbii noastre e cea pe care o ştie toată lumea – **româna***, *Limba Română*, nr. 3, 1995, p. 58.

[8] Coşeriu, Eugeniu, în volumul *Academicianul Silviu Berejan. Biobibliografie*, Bălţi, 2005, p. 50.

[9] Berejan, Silviu, *Situaţia lingvistică din R.S.S.M. şi din actuala Republica Moldova*, *Tribuna*, Cluj, nr. 32-34, 10-30 august 1995, p. 11.

[10] Tot acolo.

[11] Berejan, Silviu, *Despre cauzele pierderii identităţii lingvistice şi etnice într-o regiune ruptă din întreg*, în volumul *Identitatea limbii şi a literaturii române în perspectiva globalizării*, Iaşi, Editura Trinitas, 2002, p. 60.

[12] Tot acolo, p. 60.

[13] Tot acolo, p. 53.

[14] Berejan, Silviu, *Omagiu distinsului lingvist*, *Limba Română*, nr. 6, 1998, p. 12.

[15] Eţcu, Ion, *Un infatigabil căutător de adevăr şi cultivator de frumos*, *Literatura şi Arta*, 31 iulie 1997, p. 7.

[16] Berejan, Silviu, *Atitudinea conştientă faţă de limbă a purtătorilor ei*, în volumul *Omagiu prof. Ion Ciornâi*, Chişinău, 1999, p. 39.

[17] Berejan, Silviu, interviu, *Denumirea limbii noastre e cea ştiută de toată lumea – **româna***, *Limba Română*, nr. 3, 1995, p. 53.

[18] Tot acolo, p. 54.

[19] Bîrleanu, Ion-Horia, în dialog cu Silviu Berejan, *Limba română este singura limbă literară din această zonă a romanităţii orientale*, *Cronica*, Iaşi, Anul XXX, nr. 1 (1405), 1-15 ianuarie 1995, p. 5.

[20] Mănucă, Dan, RLŞL, nr. 3, 1997, p. 30.

[21] Bochmann, Klaus, RLŞL, nr. 3, 1997, p. 38.

[22] Berejan, Silviu, *Patru decenii de anevoioasă cale spre adevăr*, RLŞL, nr. 6, 1998, p. 24.

[23] Berejan, Silviu, interviu, *Denumirea limbii noastre e cea ştiută de toată lumea – **româna***, *Limba Română*, nr. 3, 1995, p. 60.

Iulie, 2007

Alexandru BANTOŞ

ÎN CĂUTAREA ADEVĂRULUI

DESPRE CAUZELE PIERDERII IDENTITĂȚII LINGVISTICE ŞI ETNICE ÎNTR-O REGIUNE RUPTĂ DIN ÎNTREG

Basarabia, cum s-a subliniat în repetate rânduri, este o zonă specifică, unică în felul ei în această parte a lumii, deoarece aici, pe acest teritoriu, în diferite perioade istorice, în special cele de dominaţie a imperiului rus şi apoi a regimului sovietic, s-au stabilit reprezentanţi ai mai multor etnii şi popoare, oameni de diferite origini, ceea ce i-a imprimat, atunci când a devenit stat suveran şi independent, o fizionomie de care e imposibil să nu se ţină cont la soluţionarea unor probleme politice, sociale şi, în special, naţionale, reieşind din modelele corespunzătoare existente în alte ţări.

Normal ar fi fost, desigur, ca într-o ţară de sine stătătoare să se instaureze orânduiri adecvate unei ţări adevărate (ca în România, Bulgaria, Polonia sau Ungaria, dacă ne-am referi numai la ţările din imediata vecinătate, dar şi ca în Austria, Germania, Franţa, Italia şi multe altele). În ţările nominalizate funcţionează o singură limbă oficială, limba statului respectiv, şi, de regulă, nu apar nici un fel de disensiuni (în afară de cazuri izolate, ieşite din comun).

În Republica Moldova însă, în virtutea unei serii întregi de circumstanţe, limba de stat, recunoscută ca atare în Constituţie, funcţionează în condiţii neobişnuite, departe de normalitate. Căci cum poate fi instaurat un mediu propice pentru limba oficială de stat, când o parte a populaţiei ţării utilizează în comunicare o limbă (singura pe care o posedă!), iar altă parte a ei foloseşte în uzul curent două limbi (chiar dacă vorbitorii nu cunosc la nivelul cuvenit nici una dintre ele)?

De fapt, când în cadrul unui stat funcţionează oficial două (eventual, mai multe) limbi, vorbite de diferite etnii (e tocmai cazul situaţiei lingvistice din Republica Moldova), ele intră în interacţiune, polarizându-se şi pierzându-şi (parţial sau chiar total) identitatea. De cele mai multe ori una dintre limbile aflate în contact îndelungat devine dominantă, iar cealaltă (sau celelalte) subordonată (subordonate). Romanistul rus R. Piotrowski o numeşte pe prima imperială, iar pe cealaltă (celelalte) indigenă (indigene) sau aborigenă (aborigene).

Limba, ca metasistem natural, dinamic, neechilibrat, deschis, îşi păstrează intactă coerenţa internă numai în procesul funcţionării nestingherite, fără confruntări permanente şi fără influenţe reciproce. Coerenţa internă îi este asigurată limbii de acţiunea mecanismelor ei de autoreglare şi autoorganizare, numite în lingvistica modernă s i n e r g e t i c ă sau s i n e r g i e[1].

Confruntările şi concurenţa dintre limbile ce funcţionează concomitent în condiţiile aceleiaşi societăţi (comunităţi sociale), adică în limitele aceluiaşi stat, zdruncină şi pun în pericol anume coerenţa internă a mecanismelor sinergetice. Conflictele (situaţiile conflictuale) dintre limbile vorbite de diferite etnii capătă deseori un caracter dur, lipsit de compromisuri, derulându-se într-o societate organizată în stat după scenarii ce contravin, de regulă, preceptelor politico-culturale ale puterii statale existente.

Drept exemplu ar putea servi marginalizarea de către limba germană din Elveţia a limbii retoromane, care este a patra limbă de stat a ţării şi e protejată pe toate liniile de autorităţi. Un exemplu şi mai paradoxal îl constituie corelaţia (interacţiunea) dintre limbile irlandeză şi engleză în Republica Irlanda. Aici irlandeza, care e recunoscută de puterea oficială drept limbă de stat, se prezintă în realitate, din punct de vedere socio- şi psiholingvistic, ca o limbă indigenă (aborigenă), oprimată energic de limba engleză imperială.

Un material copios pentru interacţiunea sinergetică bifurcaţională dintre limba imperială şi limbile indigene oferă fosta U.R.S.S. Aici se disting net trei perioade: în prima (1917 – începutul anilor ’30), aşa-zisa „construcţie a limbilor” încuraja dezvoltarea limbilor naţionale locale, marginalizarea lor de către limba rusă (marginalizare, moştenită din timpurile ţariste) slăbind simţitor; în a doua perioadă (anii ’30-’80), când s-a considerat necesară o limbă unică în stat, rolul acesteia putând să-l joace numai limba imperială – rusa; în cea de a treia perioadă, cea postsovietică (anii ’90), în noile republici naţionale şi în autonomiile ruseşti (din Federaţia Rusă) apar din nou tentativele de revigorare a limbilor indigene. Cea mai interesantă sub aspect teoretic este interacţiunea sinergetică a limbilor din ultimele două perioade.

Creşterea prestigiului politico-economic şi cultural al limbii ruse imperiale în condiţiile U.R.S.S.-ului din cea de-a doua perioadă a condus la aceea că în majoritatea cazurilor sferele de utilizare a limbilor naţionale şi repertoriul lor de stiluri au rămas până la începutul anilor ’90 incomplete, iar uneori pur şi simplu deteriorate. Astfel, în Georgia, Armenia, în republicile turcice, în Ucraina de Vest limbile naţionale îşi menţineau cu tărie poziţiile doar datorită faptului că purtătorii lor aveau foarte dezvoltat încă simţul apartenenţei la altă etnie. Şi totuşi, limbile locale aveau circulaţie numai în sferele de comunicare vorbită, literar-artistică şi publicistică. Cât priveşte comunicarea administrativ-cancelărească, în speţă cea juridică şi militară, precum şi cea tehnico-ştiinţifică, aici era întrebuinţată în mod obişnuit limba rusă; urmarea acestui fapt a fost nedezvoltarea totală sau rusificarea puternică a terminologiilor naţionale în aproape toate domeniile de activitate publică. Identitatea etnică n-a fost suficientă pentru a menţine şi aici identitatea lingvistică.

În celelalte republici naţionale şi autonomii din Federaţia Rusă (Caucazul de Nord, autonomiile de pe Volga, Karelia, regiunile centrale şi de Est ale Ucrainei şi Bielorusiei), limbile naţionale au funcţionat – şi mai funcţionează încă –, în cel mai

bun caz, doar la nivel de vorbire populară sătească (foarte rar şi orăşenească). Întrebuinţarea limbii naţionale la nivel oficial statal purta şi mai poartă aici, de obicei, un caracter de paradă.

Reţinerile în dezvoltarea sistemului de stiluri, precum şi a terminologiilor tehnico-ştiinţifice naţionale, anihilarea lor artificială poate să pară, la prima vedere, un factor ce se manifestă numai extralingvistic. În realitate însă ele dezechilibrează esenţial şi acţiunea mecanismelor de autoreglare a limbii, ceea ce cauzează dezorganizarea sistemelor ei funcţionale.

Dezechilibrarea şi dezorganizarea sistemelor funcţionale ale limbii indigene încep odată cu împrumuturile masive din limba imperială, întrucât prima nu dispune, după cum e şi firesc, de resurse lexicale proprii pentru asigurarea varietăţii de stiluri pe care trebuie să le dezvolte orice limbă în legătură cu progresul social şi cultural, nici pentru formarea terminologiilor administrativ-cancelăreşti şi tehnico-ştiinţifice necesare unei societăţi civilizate. Purtătorul limbii date este obligat să apeleze, în procesul comunicării administrative sau profesionale, la limba prestigioasă imperială, ce posedă mijloace gata adaptate pentru astfel de situaţii comunicative.

În modul acesta, lexicul curent al limbilor naţionale din fostele republici sovietice, ca limbi indigene subordonate, de facto, s-a pomenit împestriţat cu elemente de tot felul, cu termeni şi cu îmbinări terminologice ruseşti pentru toate cazurile vieţii. Purtătorii limbilor indigene, înarmaţi numai cu aceste mijloace absolut indispensabile pentru mediul monolingv rusesc din jur, erau (şi mai sunt) în stare să facă faţă procesului de comunicare din societate.

Ilustraţii în acest sens găsim la orice pas şi în Republica Moldova.

Degradarea progresivă a sinergiei limbilor subordonate (indigene) produsă prin împrumuturi din limba dominantă (imperială), compensarea golurilor lexicale, simplificarea structurii sintactice a propoziţiei, denaturarea unor raporturi gramaticale normative sunt caracteristice practic pentru toate limbile naţionale din fosta U.R.S.S. Acest proces continuă, după cum s-a subliniat deja, şi în zilele noastre, căci prestigiul politico-cultural şi tehnico-ştiinţific al limbii ruse în majoritatea formaţiunilor statale postsovietice este şi în prezent extrem de înalt.

Împrumuturile lexicale din limba dominantă sunt folosite de cele mai dese ori fără asimilare fonetică (întrucât cu fonetismul original ele sună, cum se crede, mai prestigios!), iar aceasta conduce la dereglarea multor legităţi fonetico-fonologice şi lexico-gramaticale ale limbilor subordonate (în limba română se omite foarte des, de exemplu, articolul enclitic, care în rusă nu există, sau copula, obligatorie în română, dar nefirească în rusă, repriza pronominală, normativă în limba română, dar străină pentru limba rusă etc.).

Prestigiul limbii dominante (imperiale) parcă ar juca rolul unui „virus lingvistic" ce paralizează sinergia „imunitară" a limbii subordonate (indigene) prin pătrunderea acestuia în lexic, de aici în fonetică şi fonologie, iar apoi în sintaxă şi morfologie.

Drept urmare, limbile subordonate sunt mai întâi coborâte la nivelul unor jargoane casnice, apoi, peste numai câteva generații, vine perioada aşa-zisei „irlandizări”, cum afirmă acelaşi R. Piotrowski, adică a trecerii etnosului purtător inițial al limbii subordonate la limba dominantă (acest lucru s-a întâmplat, de exemplu, cu germanii din Povoljie, Siberia şi Ucraina şi, pe arii restrânse, cu multe etnii din alte zone).

Utilizarea limbii dominante, ca limbă oficială de stat într-o comunitate mixtă de vorbitori, conduce în mod inevitabil la dereglări majore ale vorbirii reprezentanților etniilor subordonate, purtători de limbi indigene, ce devin impracticabile la un nivel superior de cultură.

Prin acest fapt se explică de ce printre purtătorii acestor limbi sunt atâția necunoscători ai limbilor proprii, atâția „bâlbâiți”, cum li se spune în batjocură, atâția taciturni, retraşi în sine, ce preferă să nu se pronunțe când se vorbeşte corect în limba lor maternă, în loc să se exprime şi ei liber şi dezinvolt, ca vorbitorii limbilor ce n-au suportat efectele dereglării mecanismelor sinergetice.

Această situație îi afectează puternic pe purtătorii limbilor subordonate, creându-le serioase (în foarte multe cazuri, ireversibile) complexe de inferioritate națională şi etnică şi determinându-i, în cele din urmă, să abandoneze limba maternă, trecând la cea dominantă.

Este o tragedie cu urmări catastrofale, pe care multă lume n-o conştientizează la scara ei reală şi de care nu e deloc uşor să scapi, căci bilingvismul național-rus unilateral (care este, mai degrabă, „semilingvism”) se soldează, cel puțin, cu oprimarea psihologico-lingvistică a reprezentanților unei etnii de către reprezentanții alteia.

Spunem că fenomenul bilingvismului este unilateral, deoarece bilingvi nu sunt toți membrii societății, ci doar indivizii vorbitori de limbi subordonate în stat, care au devenit bilingvi în mod forțat, prin condițiile în care au fost puşi (purtătorii limbii dominante sunt, de regulă, monolingvi).

În aceste condiții, a fi bilingv înseamnă a nu cunoaşte în măsura cuvenită nici una dintre cele două limbi folosite. De aici vocabularul extrem de sărac şi extrem de concret al maselor populare, zise „bilingve”, fapt ce ilustrează subdezvoltarea lor lingvistică. Reprezentanții acestora aproape că nu utilizează denumiri de noțiuni abstracte.

În lumina celor expuse mai sus se explică, fără dificultăți, şi situația actuală din Republica Moldova.

Pentru păturile largi ale populației româneşti din Basarabia, ruptă de matca lingvistică firească, elementele din limba rusă, legate de dezvoltarea culturii şi a civilizației în general, erau un fel de ieşire din impas. Aceste elemente, fiind mereu la îndemână, de vreme ce toate procesele administrative, economice, politice şi sociale se efectuau în limba dominantă a statului, adică în rusă, intrau neforțat în vorbire, contribuind la exprimarea noțiunilor noi, în special, abstracte, pe care cei din Țară le

exprimau deja uşor, fără efort special, cu ajutorul împrumuturilor din limbile europene (în primul rând, din franceză).

În modul acesta s-a constituit acel „volapük”, care le este şi în prezent caracteristic maselor largi de vorbitori din Republica Moldova şi care se datorează deteriorării substanțiale a mecanismelor sinergetice la purtătorii de limba română ai Basarabiei, ca reprezentanți ai unei limbi ce a fost timp îndelungat limbă indigenă subordonată limbii imperiale ruse.

În concluzie, se poate afirma cu toată convingerea că problema identității lingvistice, ca şi cea a identității etnice, în cursul ultimului deceniu de „renaştere națională” (cum ne place nouă să spunem), nu numai că n-a fost soluționată definitiv în Basarabia, ci nu s-a apropiat de soluționare şi nici nu are şanse reale să fie soluționată într-o perioadă previzibilă de timp.

Cauza principală este următoarea: caracterul regional al realităților locale (specific basarabene) a continuat să fie interpretat, după mai bine de un secol de încorporare în statul rus şi de dominație rusească pe toate liniile, aşa cum îi convenea acestui stat, adică de pe poziții antiromâneşti.

Specificul regional al tradițiilor populare, al culturii şi, în special, al graiului vorbit pe teritoriul noii formațiuni statale, Republica Moldova, a fost exploatat aici la maximum de politicienii ce urmăreau desprinderea definitivă a acestui meleag de trupul Țării.

Acest lucru a fost posibil, deoarece basarabenilor li s-a inoculat zeci de ani, prin mijloace dintre cele mai variate (unele de-a dreptul monstruoase!), că ar fi altceva decât întregul din care istoriceşte făceau parte organică. Tocmai de aceea basarabenii au încetat treptat să mai simtă şi să mai cugete româneşte, adică să se conceapă pe sine ca parte componentă a întregului originar. Ei s-au lăsat convinşi cu timpul că s-au rupt de la matcă, că basarabenii constituie totuşi o entitate aparte ce nu se include organic în neamul românesc, că sunt amplasați nu în interiorul neamului unic, ci în afara lui, undeva alături şi paralel cu acesta, că formează deci un alt neam, înrudit cu primul. Aşadar, basarabenii nu se identifică, de regulă, cu neamul românesc, ceea ce ne dă dreptul să afirmăm că e vorba de o comunitate etnică ce şi-a pierdut, de fapt, identitatea.

Diriguitorii rusofili (şi românofobi ca structură psihică) ai populației din fosta Republică Sovietică Socialistă Moldovenească (R.S.S.M.), ajunsă (sau adusă) la această stare de spirit, au continuat s-o manipuleze, făcând-o să exteriorizeze pretenții manifeste de independență, nu față de cei străini, ci față de întregul etnic şi național, independență nu numai politică şi teritorială, dar şi culturală, spirituală, conceptuală.

Lucrul e foarte grav, pentru că în felul acesta s-a realizat o subminare a conştiinței etnice şi naționale a românilor din regiune.

În ultimul timp s-a purces la o serie de acțiuni coercitive în această direcție, cum ar fi readucerea limbii ruse în prim-planul procesului de comunicare din re-

publică (alături de limba oficială a statului); s-au făcut propuneri de a o declara a doua limbă de stat (ceea ce înseamnă, de fapt, prima şi unica), de a o introduce în programul şcolilor naţionale ca obiect obligatoriu de studiu, începând cu clasa a II-a primară (lucru de-a dreptul revoltător).

Altă acţiune de acest fel a fost tentativa foarte insistentă de a înlocui cursul de istorie a românilor prin cel de istorie a Moldovei, cu scopul de a dezorienta populaţia, astfel încât aceasta să nu-şi poată da seama până la urmă ce e cu ea, de unde se trage, cu cine se înrudeşte, ce limbă vorbeşte.

Or, populaţia din Republica Moldova urmează să conştientizeze că, spre deosebire de situaţiile de analogie fictivă la care se recurge, de obicei, în cazul nostru e vorba de acelaşi popor, de acelaşi neam şi de aceeaşi limbă ce are, în diverse zone de întrebuinţare, caracteristici locale, ce nu depăşesc statutul de particularităţi dialectale, specifice pentru majoritatea limbilor lumii.

În cazul nostru, aşadar, nu e vorba de înrudire, ci de identitate, atât etnică şi naţionala, cât şi lingvistică. Este necesar ca masele largi ale populaţiei din Republica Moldova să se pătrundă de această conştiinţă identitară. Căci doar conştiinţa naţională serveşte drept bază pentru denumirea adecvată a poporului şi a limbii ce o vorbeşte.

Formarea conştiinţei naţionale pierdute este însă o sarcină foarte grea, chiar cu totul utopică, mai cu seamă în condiţiile bilingvismului păturilor largi de băştinaşi, care, în majoritate, nu cunosc suficient nici una dintre cele două limbi ce se confruntă în societate.

Un lucru însă este foarte clar: până nu vom avea formată conştiinţa naţională, nu ne vom putea regăsi identitatea.

NOTE

[1] Piotrowski, R., *Sinergetica şi ocrotirea limbii române în Republica Moldova,* în *Revistă de Lingvistică şi Ştiinţă Literară*, 1997, nr. 3, p. 92-94.

Identitatea limbii şi a literaturii în perspectiva globalizării,
Iaşi, Editura Trinitas, 2002, p. 53-59

DE CE LIMBA EXEMPLARĂ DIN UZUL OFICIAL AL REPUBLICII MOLDOVA NU POATE FI NUMITĂ *MOLDOVENEASCĂ*?

Noțiunii, conținutului şi sensului cuvintelor li se pot da o interpretare logică şi una curat lingvistică (semantică).

Sub raport logic noțiunea generică (şi cuvântul prin care este ea desemnată) cuprinde în sine toate noțiunile de specie (şi denumirile respective) subordonate ei.

Sub raport semantic noțiunea generică (ce exprimă doar trăsăturile esențiale, relevante ale întregului gen) s e i n c l u d e ca parte componentă obligatorie în conținutul tuturor noțiunilor de specie subordonate (ce înglobează, în afară de această componentă, şi trăsături suplimentare specifice, relevante numai pentru noțiunea de specie corespunzătoare)[1].

Unităților lexicale (inclusiv termenilor) ce se află în relația „gen – specie" (această relație este percepută numai la al doilea nivel de abstracție) le este caracteristică sub aspect științific încă o particularitate specifică: în anumite condiții contextuale, când nu importă detaliile, adică trăsăturile individuale suplimentare ale obiectului desemnat, ci doar cele esențiale, în locul denumirii de specie se admite a fi folosită denumirea de gen (şi nu numai a genului proxim). Legitatea dată însă nu poate fi inversată: denumirea de specie (cea a uneia dintre varietățile noțiunii) nu poate fi folosită în locul celei generice, deoarece în acest caz obiectului desemnat i s-ar atribui caracteristici semantice pe care el nu le posedă în realitate.

Pe acest fundal teoretic se pretează a fi proiectate şi denumirile varietăților teritoriale (locale, regionale) de vorbire românească din Romania Orientală.

După cum în locul denumirilor de specie *crap, ştiucă, plătică, şalău* etc., care au toate trăsăturile lor specifice, se foloseşte liber denumirea de gen *peşte,* ce întruneşte numai trăsăturile caracteristice ale genului şi face abstracție de trăsăturile suplimentare ale speciilor, tot aşa în locul denumirilor de specie *moldovenesc, muntenesc, bănățean* etc. ale vorbirii dacoromâne, care au trăsături specifice proprii, se foloseşte în mod firesc denumirea generică *românesc,* ce întruneşte doar trăsăturile esențiale, relevante pentru întregul gen, făcând abstracție de trăsăturile suplimentare ale fiecărei specii. Invers nu se poate fără a denatura realitatea: nici *crap* sau *plătică* în loc de *peşte,* nici *moldovenesc* sau *bănățean* în loc de *românesc.*

Dacă pornim de la premisa că graiurile româneşti din nordul Dunării sunt în mare de două feluri – de tip moldovenesc şi de tip muntenesc, cum preconizează

Al. Philippide, I. lordan, Em. Vasiliu şi alţi cercetători de autentică notorietate, – vedem că ele împart spaţiul romanic oriental nord-dunărean nu pe verticală (pe Prut sau pe linia Carpaţilor), ci pe orizontală. Tipul moldovenesc (fiind în ipostaza dată o noţiune abstractă de gen proxim) cuprinde (după cum indică Sever Pop) Moldova şi Basarabia până dincolo de Nistru, Bucovina şi partea de nord a Transilvaniei, iar tipul muntenesc (şi el noţiune de gen proxim) – Oltenia de est, partea de sud-est a Transilvaniei, sudul Moldovei istorice, Muntenia şi Dobrogea (în Banat aceste două tipuri s-au contopit, cuprinzând şi vestul Olteniei).

Sever Pop menţionează în legătură cu aceasta: „Frontierele politice ale vechilor provincii româneşti (Muntenia, Oltenia, Basarabia, Bucovina, Dobrogea, Transilvania, Banatul, Crişana şi Maramureşul) n u c o i n c i d cu cele ale subdiviziunilor dialectului dacoromân indicate mai sus”[2].

S-ar putea adăuga însă că în schimb denumirile graiurilor teritoriale locale concrete ale celor două mari subdiviziuni (subdialecte) abstracte ale dialectului dacoromân c o i n c i d în mare anume cu denumirile provinciilor enumerate, de la care ele îşi trag originile. Astfel, deşi graiurile de tip moldovenesc cuprind, după cum s-a indicat, o zonă mult mai extinsă a spaţiului glotic românesc, e numit *moldovenesc* numai graiul din Moldova istorică (ce include şi actuala Republică Moldova); în celelalte regiuni pentru acelaşi tip dialectal de vorbire românească se folosesc denumirile teritoriale corespunzătoare (după provincii) şi se vorbeşte, în consecinţă, de graiurile *bucovinean, ardelean, maramureşean, crişean* şi *bănăţean.*

Deci denumirea de specie *moldovenesc,* care înseamnă „caracteristic pentru Moldova”, a fost aplicată numai acelei varietăţi de vorbire dacoromână ce se caracterizează prin anumite trăsături specifice suplimentare: lipsa africatelor *c (şer,* nu *cer)* şi *g (jineri,* nu *ginere),* prezenţa africatei *dz (dzăhár),* palatalizarea consoanelor labiale *p (chept), b (ghini), v (jin), f (şin),* trecerea vocalelor atone *e (repede)* şi *ă (casă)* respectiv în *i (răpidi)* şi *î (casî),* în special în poziţie finală, prezenţa unor unităţi lexicale regionale ş.a. Pe când denumirea generică abstractă *românesc* se aplică liber (mai ales atunci când particularităţilor suplimentare specifice locale nu li se acordă o importanţă deosebită) la orice varietate de vorbire dacoromână (moldovenească, bucovineană, ardeleană, maramureşeană, bănăţeană, muntenească, oltenească sau oricare alta) şi la toate varietăţile sud-dunărene (aromână, istroromână, meglenoromână). Inversarea legităţii date este însă inadmisibilă (cum s-a arătat mai sus), căci în acest caz denumirea unei specii aplicată altor specii de acelaşi rang nu ar fi adecvată obiectelor desemnate.

Prin urmare, denumirea *moldovenesc* o poartă g r a i u l vorbit în Moldova (de pe ambele maluri ale Prutului), v o r b i r e a p o p u l a r ă o r a l ă (nu scrisă!), folosită în această zonă a romanităţii orientale, vorbire care are trăsăturile sale specifice în comparaţie cu vorbirea din alte zone ale spaţiului romanic dunăreano-car-

pato-nistrean, dar care este doar una dintre varietățile întregului glotic cunoscut sub denumirea generică abstractă de *limbă română*.

Nici una dintre denumirile varietăților concrete ale limbii române nu poate fi dată deci întregului în totalitatea sa, căci fiecare varietate se include în întreg, este *doar o parte* a acestui întreg. Cu atât mai mult cu cât pe baza tuturor varietăților ce constituie întregul s-a format o limbă de cultură, limba română literară, limbă standard, numită de marele lingvist al contemporaneității, conaționalul nostru Eugeniu Coşeriu, limba exemplară[3].

Limba aceasta exemplară a fost consfințită prin tradiții îndelungate, fixate într-un corpus solid de monumente scrise, deservind, deja de-a lungul a mai bine de două secole, cultura comună a tuturor purtătorilor varietăților lingvistice regionale (inclusiv a varietății din Moldova istorică, care nu are şi nici n-a avut vreodată o formă de manifestare literară bazată în exclusivitate pe graiul moldovenesc, cum a avut cel puțin varietatea din Banat[4]).

Limba exemplară în care se vorbeşte, dar mai ales cea în care se scrie astăzi în Republica Moldova în toate sferele oficiale, nu reflectă specificul varietății locale a dialectului dacoromân de pe acest teritoriu (fonetica ei este, de exemplu, aproape în întregime de tip muntenesc, nu moldovenesc: forme ca *făcea, piatră, bine* au la bază nu formele dialectale moldoveneşti *făşé, chiatrî, ghini,* proprii, cu anumite variații, întregului teritoriu al republicii, ci pe cele din alte regiuni româneşti, dar care au devenit normă literară).

Pentru a demonstra că limba scrisă din Republica Moldova nu reflectă specificul local, să comparăm un scurt fragment (luat la întâmplare) din **Clopotnița** lui Ion Druță în original şi transcris cu particularitățile proprii vorbirii moldoveneşti din Republica Moldova.

Iată, mai întâi, fragmentul aşa cum l-a scris autorul:

Porneşte dar pe jos şi el. Dacă nu-l ajunge nici o maşină din urmă, îl va culege autobuzul de la cinci jumătate undeva pe o margine de drum. A face însă mişcări în aer liber e, oricum, mai sănătos decât a sta locului şi-a te legăna împreună cu umbrele. Scria Amosov într-o revistă, apoi şi japonezii au confirmat, că fără cincisprezece mii de paşi făcuți zilnic organismul n-are forța necesară pentru a se reface, şi ziua fără şapte-opt kilometri făcuți pe jos e ca şi cum ar fi o zi pierdută.

A legat geanta de plasa cu portocale, făcând din ele un fel de desagi. Şi i-a aruncat pe umeri, pornind încet de-a lungul şoselei.

El corespunde întru totul, precum se vede bine, normelor limbii literare române.

Şi iată cum ar arăta acelaşi fragment rescris cu specificul, în primul rând fonetic (dar nu numai), al vorbirii moldoveneşti:

Porneşti darî pi jios şî el. Dacî nu-l ajiunji niş' o maşânî din urmî, l-a culeji avtobusu di la pol şestovo (sau: di la jiumătati la şăsî) undeva pi o marjinî di drum. Da sî ti nişt' la vozduh îi, orcum, mai sănătos dicât a sta locului ş-a ti legăna împreunî cu umbrili. Scrie undeva Amosov într-on jurnal, pi urmî şi iaponenii o potvirdit, cî fărî şinspreşi nii di paş făcuț în tătî dzâua organizmu n-ari puterea trebuinşioasî sî sî dreagî, şî dzâua fărî şăpti-opt kilometri făcuț pi jios îi ca şî cum ar şi o dzî prăpăditî.

O legat sumca di avosca cu apelsini, făcînd din eli on fel di desaj'. Şî i-o azvârlit pi umer', pornindu-sî înşet de-a lungu şuşălii.

Or, I. Druță, ca şi oricare alt scriitor din Republica Moldova, n-a scris niciodată în această formă, care este într-adevăr moldovenească (dar dialectală!). Toți au scris, şi scriu şi în prezent, respectând normele limbii literare române (alte norme literare pur şi simplu nu există).

Prin urmare, nimeni nu are dreptul (nici ştiințific, nici juridic, nici moral) să atribuie limbii oficiale de cultură, folosite în republică, o denumire neadecvată conținutului său, improprie prin însăşi definiția sa.

Anume în virtutea acestui fapt articolul 13 din noua Constituție a Republicii Moldova nu are nici o justificare sub aspect ştiințific: în el se spune, pe de o parte, că limba oficială de stat este „moldovenească” (ceea ce implică în mod obligatoriu, după cum am văzut mai sus, trăsături specifice inerente!), pe de altă parte însă, se presupune că ea este limbă literară, exemplară, din moment ce pretinde a fi limba de cultură a unei țări care se vrea respectată în lume (dar limbii literare existente nu-i sunt proprii trăsăturile specific moldoveneşti amintite!).

Este deci un caz tipic de alogism elementar, de contradictio in adjecto.

De aici decurge în mod absolut firesc că a numi limba de stat „moldovenească” este sau o perseverare (diabolică!) în eroare, sau o utopie, sau o fraudă ordinară, cum a subliniat cu mai multe ocazii Eugeniu Coşeriu.

Se impune deci concluzia că vorbirea din Republica Moldova, neîncetând a fi istoriceşte vorbire moldovenească, deoarece ține de prima din cele două mari ramuri ale dialectului dacoromân (moldovenească şi muntenească) şi este parte integrantă a vorbirii din Moldova istorică, constituie o varietate teritorială a limbii române comune. Această varietate îşi păstrează şi în prezent specificul său dialectal tradițional şi are, chiar atunci când nu e alterată de influențe străine, o savoare deosebită.

Fiind însă locuitor al Moldovei (de pe un mal sau altul al Prutului), considerându-te moldovean şi vorbind moldoveneşte, trebuie să înțelegi că graiul local

nu există separat, ci se include într-o unitate glotică de rang superior şi n u p o a t e s u b s t i t u i l i m b a d e c u l t u r ă, unică pentru toţi cei ce vorbesc româneşte, indiferent în ce regiune locuiesc.

Cele expuse mai sus permit să se dea un răspuns cât se poate de clar la întrebarea scoasă în titlul comunicării noastre. El poate fi formulat astfel:

Limba română exemplară nu poate fi numită *moldovenească,* pentru că l i m b ă l i t e r a r ă „m o l d o v e n e a s c ă” nu există. Există numai v o r b i r e d i a l e c - t a l ă m o l d o v e n e a s c ă. Ceea ce ani în şir am numit noi în R.S.S.M. impropriu „limbă literară moldovenească” nu era altceva decât limbă română exemplară, doar că era scrisă cu alfabet rusesc. E de ajuns însă ca orice text publicat în acea perioadă să fie transcris cu alfabet latin ca oricine să se convingă că el n-a avut şi nu are nici o particularitate specifică pentru vorbirea actuală moldovenească.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Бережан, С. Г., *Семантическая эквивалентность лексических единиц*, Chişinău, 1973.

2. Pop, S., *La dialectologie*. 1 – Louvain, 1950, p. 667-668.

3. Coşeriu, E., *Unitatea limbii române – planuri şi criterii* // *Limba Română*, nr. 5-6, 1994, Chişinău, p. 10.

4. Beltechi, E., *Limba literară şi literatura dialectală* // *Limba română şi varietățile ei locale*, Bucureşti, 1995.

Limba Română, nr. 4 (22), 1995, p. 20-24
Comunicare prezentată la Conferința ştiințifică
Limba română este numele corect al limbii noastre,
Chişinău, 20-21 iulie 1995

Revistă de Lingvistică şi Ştiință Literară, 1995, nr. 5, p. 24-28

Limba Română, nr. 6-10 (96-100), 2003, p. 49-53

FOLOSIREA GLOTONIMULUI *LIMBA ROMÂNĂ* ÎN REPUBLICA MOLDOVA. ASPECTE IDENTITARE

Deşi în decursul ultimului deceniu de renaştere naţională s-a demonstrat cu surplus de argumente că limba vorbită în Republica Moldova nu este decât unul dintre graiurile subdialectului moldovenesc al limbii române comune, glotonimul continuă să rămână aici o problemă: denumirii corecte a limbii de stat a Republicii Moldova i-a fost consacrată chiar o conferinţă internaţională specială pe la mijlocul perioadei, iar în Constituţia republicii a fost fixată tot de pe atunci şi stă fixată până acum denumirea de „limba moldovenească".

Astfel, problema identităţii de limbă, ca şi cea a identităţii etnice (şi naţionale) nu se poate considera soluţionată definitiv, cu toate că a trecut atâta timp (jumătate din termenul cât Basarabia a fost în componenţa Ţării Româneşti după reunirea din 1918). Dacă atunci integrarea spirituală s-a realizat imediat, din primii ani de după actul politic al realipirii, de data aceasta lucrurile s-au desfăşurat după cu totul alt scenariu.

Specificul regional al tradiţiilor populare, al culturii şi, în special, al graiului vorbit pe teritoriul noii formaţiuni statale – Republica Moldova – a fost exploatat aici la maximum de politicienii ce urmăreau ruperea definitivă a acestui meleag din trupul Ţării.

Regionalismul, adică caracteristicile regionale şi interpretările regionaliste ale realităţilor locale, este un fenomen firesc pentru orice comunitate socială de proporţii, dar în Basarabia, spre deosebire de alte provincii româneşti, în virtutea unor condiţii dictate de interesele geopolitice din zonă, el a degenerat într-o problemă dezbinatoare, eminamente politică (atât în trecutul ţarist şi sovietic, cât şi în prezentul democratic. Este regretabil faptul, deşi absolut inevitabil, că, după ieşirea de sub oblăduirea fostei Uniuni Sovietice, în noul stat independent se intensifică tendinţele de integrare cu ţara de origine, integrare, dacă nu politică, cel puţin spirituală, culturală, mai ales că cei 22 de ani de viaţă în comun plus 3 ani de război – 1918-1940 şi 1941-1944 – au creat deja o bază solidă pentru aceasta).

Caracterul regional al realităţilor (specific basarabene) a continuat să fie interpretat, după mai bine de un secol de încorporare în statul rus, aşa cum îi convenea acestuia din urmă, adică de pe poziţii antiromâneşti.

Cu toate că specificul regional a existat dintotdeauna în toate provinciile româneşti (inclusiv după Unirea din 1918), regionalismul capătă în Basarabia (chiar în deceniile dintre cele două războaie mondiale!) o interpretare cu totul diferită.

Dacă în celelalte regiuni (sau provincii) specificul local avea un caracter c e n t r i f u g, deoarece se manifesta în interiorul românismului şi pe un fundal comun românesc (consolidând deci românismul!), în Basarabia mereu i s-a dat (şi mai abitir în prezent!) o altă interpretare – c e n t r i p e t ă.

Specificul regiunii, care nu putea lipsi aici după atâția ani de înstrăinare de tot ce e românesc, a fost şi este (din păcate, şi acum) contrapus românismului şi orientat spre separarea de el.

Ceea ce era şi este simplu provincialism pentru celelalte provincii, fără nici un fel de implicații de altă natură, în Republica Moldova capătă o coloratură cu totul deosebită prin veleitățile de independență pe care le comportă.

Despre regionalism în cultura, literatura şi arta Basarabiei, precum şi despre specificul graiului utilizat aici nu s-a putut niciodată vorbi aşa cum s-a vorbit şi se vorbeşte despre ele în celelalte provincii şi regiuni româneşti (în Ardeal, în Maramureş, în Banat, în Oltenia, ba chiar şi în Bucovina). Specificul ritualurilor populare, al folclorului local şi, mai cu seamă, al graiului ardelenesc, maramureşean, bănățean, oltenesc, de exemplu, a fost obiect special de studiu. El este cunoscut şi apreciat, este utilizat în creații umoristice fără nici un fel de supărare, dar şi fără pretenția de a se izola de alte zone tot româneşti (ca ceva aparte, „neromânesc”). În Basarabia tocmai această ultimă tendință apare în prim-plan.

Cauzele acestei deosebiri radicale sunt două:

1. Î n s t r ă i n a r e a e t n i c ă, i a r m a i t â r z i u ş i n a ț i o n a l ă, ce s-a produs în decursul unor perioade mai lungi din istorie sub influența condițiilor vitrege special create (expres, am zice), în care s-a aflat Basarabia şi populația românească de aici;

2. L i p s a s e n t i m e n t u l u i d e î n t r e g e t n i c ş i a c o n ş t i i n ț e i n a ț i o n a l e u n i c e la populația românească a Basarabiei (această a doua cauză rezultă din prima şi are o importanță capitală pentru spiritualitatea acestui pământ, căruia i-am putea spune astăzi „al nimănui” – unii nu vor să-l dea, alții nu vor să-l ia, deşi nici unii, nici alții nu au posibilitatea să întreprindă vreun demers rezonabil, care ar schimba soarta celor ce-şi duc viața pe meleagul dat, păstrându-şi cum pot specificul, tradițiile şi obiceiurile care oricum continuă şi vor continua să rămână româneşti în esența lor).

Transilvănenii, bănățenii, oltenii, ca şi locuitorii altor provincii, care au avut şi au permanent viu în conştiință simțul întregului românesc (etnic şi național), vorbesc liber şi degajat despre specificul lor regional, local, zonal (oricât de pronunțat ar fi el pe fundalul comun românesc!), fără nici un fel de veleități de «independentizare», căci el (acest specific) n u i n f i r m ă câtuşi de puțin, în viziunea lor, unitatea spirituală cu restul neamului românesc, comunitatea etnică cu ceilalți locuitori ai spațiului național, c i, d i n c o n t r a, l e c o n f i r m ă, căci specificul lor provincial devine relevant tocmai pe fundalul identității comune româneşti (nu izolat şi separat de comunitatea dată!).

Basarabenii (moldovenii sau, mai corect, românii din Republica Moldova), în afară de o pătură îngustă de intelectuali, vorbesc despre specificul lor întotdeauna crispat. Ei sunt gata să riposteze, dacă se încearcă identificarea lor cu restul românimii, se pun în gardă când sunt înglobați în poporul român, scandalizează auzind că limba lor e românească. Ei nu sunt deci pregătiți psihologic şi moraliceşte să accepte aceste adevăruri elementare.

Acest lucru se simte foarte pregnant, chiar şi în cazurile când localnicii (din anumite motive şi în anumite situații) nu ripostează la moment. Faptul se explică foarte simplu: românilor basarabeni (din R.S.S.M.) li s-a inoculat timp îndelungat, din tată în fiu, şi prin mijloace dintre cele mai variate (unele de-a dreptul monstruoase!), că ei ar fi altceva decât întregul, din care istoriceşte făceau parte organică. Tocmai de aceea basarabenii au încetat treptat să mai simtă şi să mai cugete româneşte, adică să se conceapă pe sine ca parte componentă a întregului originar. S-au lăsat convinşi cu timpul că s-au rupt de la matcă, că ei constituie totuşi o entitate aparte ce nu se include organic în neamul românesc, că sunt amplasați *nu în interiorul* neamului unic, ci în afara lui, undeva alături şi paralel cu acesta, că formează un alt neam, fie el şi înrudit cu primul. Aşadar, ei nu se identifică, de regulă, cu neamul românesc, asemuindu-se în această privință cu transnistrienii (care însă au avut mai multe motive să-şi piardă identitatea).

De la un timp, diriguitorii rusofili (şi românofobi ca structură psihică) ai populației din fosta R.S.S.M., au început s-o manipuleze, făcând-o să exteriorizeze pretenții manifeste de independență, nu numai politică şi teritorială, dar şi culturală, spirituală, conceptuală.

Conducerea aservită imperiului rus (apoi şi sovietic) a încurajat decenii în şir şi continuă să încurajeze şi acum, cu intensitate sporită, tendințele de adâncire permanentă a prăpastiei create artificial, care a ajuns să separe populația românească din zonă de populația tot românească din restul Țării.

Acesta nu mai este doar spirit regionalist existent obiectiv în cadrul întregului, în cadrul aceluiaşi neam (ceea ce e un lucru firesc), ci cu totul altceva, mult mai grav pentru conştiința populației din regiune – subminare a conştiinței etnice şi naționale a românimii din spațiul de la est de Prut. Pentru că, dacă prima realitate (spiritul regionalist) poate fi înțeleasă şi respectată chiar, cea de a doua (subminarea conştiinței etnice şi naționale) conduce la nerecunoaşterea adevărului istoric şi ştiințific, la dezbinare criminală între frații de un sânge.

A doua realitate începe din nou să domine în Republica Moldova. Ea se manifestă, în primul rând, prin atitudinea conducerii față de folosirea glotonimului *român* (cu aplicare la limbă) şi a etnonimului *român* (cu aplicare la popor), prin tentativele unor activişti de a scoate din uz aceste noțiuni şi aceşti termeni fundamentali pentru neamul nostru, de a intimida lumea prin constrângere şi forță. Pe ei nu-i afectează faptul general cunoscut şi recunoscut că recurgerea la forță este o acțiune profund antidemocratică, ce

contravine unui şir întreg de convenţii şi declaraţii universale privind drepturile popoarelor şi respectarea libertăţilor fundamentale ale omului şi ale generaţiilor viitoare.

Se înmulţesc cazurile de adoptare a unor decizii şi chiar acte normative ce vin în contradicţie flagrantă cu legile anterioare, conducerea neglijând ostentativ problemele limbii celor care au dat nume noului stat suveran şi independent. S-a trecut la readucerea limbii ruse pe prim-planul procesului de comunicare din republică (alături de cea oficială a statului); se fac propuneri foarte insistente de a o declara drept cea de a doua limbă oficială în Republica Moldova (ceea ce înseamnă, de fapt, prima şi unica).

În asemenea condiţii, aria de folosire a glotonimului *român* în sintagma terminologică adecvată – *limba română* (şi, cu atât mai mult, a etnonimului *român* în sintagma indispensabilă *popor român)* –, se îngustează pe zi ce trece, căci în republică se observă tot mai des o atitudine rezervată (dacă nu de respingere, cel puţin de neacceptare tacită, de jenă amestecată cu frică) faţă de aceşti termeni necesari pentru trezirea conştiinţei naţionale în popor (avem în vedere nu sferele numeric destul de reduse ale intelectualilor, ci păturile largi ale populaţiei).

Nu poate să nu contribuie considerabil la îngustarea sferelor de folosire a denumirii *limba română* şi articolul 13 – antiştiinţific şi antinaţional – din Constituţia Republicii Moldova, care preconizează pentru limba oficială de stat a republicii denumirea *limba moldovenească*. Acest articol se cere redactat în conformitate cu temeiurile ştiinţifice şi idealurile noastre de renaştere naţional-spirituală şi votat din nou în Parlament, căci e imposibil să prezinţi şi să dezvolţi cultura statului într-un subdialect (întrucât ceea ce e numit în Constituţie *limba moldovenească* nu este altceva, cum s-a subliniat încă la începutul comunicării noastre, decât unul dintre cele două subdialecte ale dialectului dacoromân) şi nu în limba literară (după cum e la fel de imposibil să foloseşti cu bună ştiinţă doar o parte a valorilor culturii naţionale, şi nu întreaga şi multilaterala gamă a acestei culturi).

Ideea cu *limba moldovenească* este „o idee vădit aberantă”. Acest lucru a fost demonstrat cu zeci de argumente dintre cele mai serioase în numeroase rapoarte şi comunicări din ultimii zece ani, prezentate la nenumărate întruniri şi difuzate la radio şi TV, în studii cu pondere, editate în diverse publicaţii autoritare din republică şi din alte ţări.

Pe baza multor, prea multor dovezi incontestabile s-a stabilit că în Constituţie a fost promovat un neadevăr.

Concluzia care se impune cu fermitate este că trebuie revăzută Constituţia, nu adevărul!

În realitate însă s-a constituit o stare de lucruri ce nu poate fi depăşită uşor, deşi s-au depus şi se depun eforturi neîntrerupte din partea intelectualităţii progresiste temerare (scriitori, jurnalişti, profesori, oameni de ştiinţă etc.).

Această stare de lucruri defavorizează, fără doar şi poate, folosirea liberă a de-

numirii *limba română.* De aceea se creează impresia că tot ce se face pentru dezavuarea denumirii incorecte, neadecvate şi nefondate ştiinţific de *limba moldovenească*, adică tot ce se scrie în presă şi în alte publicaţii de popularizare şi de cercetare, tot ce se transmite la radio şi televiziune în privinţa aceasta, nu este ascultat şi nu este citit de nimeni dintre cei ce deţin puterea. În rezultat, totul continuă ca şi ieri, ca şi luna trecută, ca şi în anul ce s-a scurs, ca şi cinci ani în urmă (de pe atunci când în Parlament a fost votat articolul 13!).

Ar trebui iniţiată, probabil, o campanie largă de formare a conştiinţei naţionale, de educare a sentimentului întregului etnic, a simţului de neam.

Dar cine va apleca urechea la cele promovate în decursul unei asemenea campanii, dacă forurile conducătoare nu susţin principial obiectivele în cauză? În plus, demersurile educaţionale urmează să cuprindă întreaga populaţie, nu numai păturile subţiri de intelectuali, rărite şi ele considerabil în ultimul timp.

Or, lumea trebuie să conştientizeze ce este cu ea. De unde se trage? Cu cine se înrudeşte? Ce limbă vorbeşte? Cum se numeşte această limbă?

Adesea se face analogie cu situaţia etnică şi lingvistică a vecinilor slavi, dar popoarele rus, ucrainean şi bielorus sunt, istoriceşte, popoare şi naţiuni diferite, ce vorbesc limbi diferite, recunoscute ca atare de ştiinţă (fără nici un fel de dubii). Popoarele şi limbile slave în cauză, deşi sunt înrudite îndeaproape, reprezintă entităţi etnice şi lingvistice independente, pe când în cazul nostru e vorba de acelaşi popor, de acelaşi neam şi de aceeaşi limbă, care au în diverse zone caracteristici locale ce nu depăşesc statutul de particularităţi dialectale, specifice pentru majoritatea limbilor lumii.

Aşadar, în cazul nostru nu e vorba de înrudire, ci de identitate, atât etnică şi naţională, cât şi lingvistică. Masele largi ale populaţiei din Republica Moldova trebuie să aibă această conştiinţă identitară. Drept bază pentru denumirea adecvată a limbii şi a poporului ce o vorbeşte poate servi doar conştiinţa naţională. Formarea conştiinţei naţionale însă e o sarcină grea de tot, dacă nu chiar utopică. Mai cu seamă în condiţiile monolingvismului populaţiei rusofone din republică şi a bilingvismului păturilor largi de băştinaşi, care în majoritate nu cunosc suficient nici una dintre cele două limbi care se confruntă în societate, ceea ce explică vocabularul extrem de sărac şi extrem de concret al maselor populare, adică subdezvoltarea lor lingvistică (în vorbirea moldovenească a păturilor largi ale populaţiei aproape că nu se folosesc denumiri de noţiuni abstracte). Un lucru este foarte clar: până nu vom avea formată conştiinţa naţională, nu ne vom putea găsi identitatea.

Dar până se va forma conştiinţa naţională, până se va restabili simţul întregului etnic şi până vor apărea condiţiile necesare pentru monolingvismul statal firesc, să nu acceptăm cel puţin neadevărurile evidente.

Basarabia. Dilemele identităţii,
Editura Fundaţia Academică „A. D. Xenopol”, Iaşi, 2001, p 261-266

SPECIFICUL REGIONAL CA PIEDICĂ ÎN RESTABILIREA IDENTITĂȚII ETNICE ŞI NAȚIONALE LA POPULAȚIA ROMÂNEASCĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA

După cum afirmam în comunicarea *Despre cauzele pierderii identității lingvistice şi etnice într-o regiune ruptă din întreg,* pe care am ținut-o un an în urmă la Simpozionul Internațional *Identitatea limbii şi literaturii române din perspectiva globalizării* (desfăşurat în zilele de 17 şi 18 mai 2002, la Iaşi), problema identității etnice (şi naționale), ca şi cea a identității de limbă, „nu numai că n-a fost soluționată definitiv" în Republica Moldova în cursul ultimului deceniu şi ceva de aşa-zisa „renaştere națională", dar nici nu s-a apropiat de soluționare (în afară de identitatea de limbă, pe care sunt nevoite să o recunoască chiar şi forțele ostile) şi nici nu are şanse reale să fie soluționată într-o perioadă previzibilă de timp. Cert e că politicienii autohtoni, influențați de ideologia sovietică, nu puteau admite integrarea Basarabiei în spiritualitatea românească, proces ce părea că demarează în republică după evenimentele din 1989-1990.

Specificul regional al tradițiilor populare, al culturii şi, în special, al graiului vorbit pe teritoriul Basarabiei, amplificat considerabil în perioada de mai bine de un secol, cât timp acest spațiu geografic s-a aflat sub dominația țarismului rus, a fost exploatat la maximum de duşmanii apropierii spirituale a Basarabiei de România.

Aceste forțe au acționat în regiune după ce Basarabia a reintrat în componența României reîntregite, intensificându-se, evident, de îndată ce această provincie românească, în 1940, a fost retrocedată Rusiei, devenită între timp Uniunea Sovietică. Basarabia a fost declarată în regim de urgență republică unională, eliberată de sub „jugul imperialismului român", şi procesul de propagare intensă a „independenței" ei de matca românească a luat avânt, infiltrând pe toate căile c o n c e p ț i a s e p a r a t i s t ă, devenită în scurt timp ideologia politică dominantă a noii formațiuni statale – Republica Moldova.

Regionalismul, adică particularitățile regionale şi interpretările regionaliste ale realităților locale, „este un fenomen firesc pentru orice comunitate socială de proporții, dar în Basarabia, spre deosebire de alte provincii româneşti, în virtutea unor condiții dictate de interesele geopolitice din zonă, el a degenerat într-o problemă dezbinatoare, eminamente politică"[1].

Acest lucru a fost caracteristic nu numai pentru trecutul sovietic, ci şi pentru prezentul democratic, deşi era de aşteptat ca, după ieşirea de sub oblăduirea fostei Uniuni, în noul stat suveran şi independent „să se revigoreze tendințele de integrare

cu ţara de origine, integrare dacă nu politică, cel puţin spirituală, culturală, mai ales că cei 22 de ani (1918-1940) de viaţă în comun, plus trei ani de război (1941-1944), au creat deja o bază solidă pentru aceasta”[2].

Aşadar, deşi specificul regional a existat, practic, dintotdeauna în toate provinciile româneşti (inclusiv după Unirea din 1918), acesta capătă în Basarabia (chiar în cursul celor aproximativ 25 de ani dintre cele două războaie mondiale) o interpretare diferită de restul regiunilor din România.

Cu toate că, cel puţin în ceea ce priveşte procesul literar, timp de un deceniu şi ceva după Marea Unire, s-au manifestat puternice tendinţe integratoare, centralizante, datorate unităţii de limbă, după anul 1930, cum scrie prof. Dan Mănucă, apare un fenomen invers, centrifug: provinciile încep să-şi revendice independenţa faţă de centrul literar (care era considerat Bucureştiul). Centrele provinciale se situează, astfel, „pe poziţii frecvent antagonice” faţă de centrul administrativ statal[3].

Folosindu-se de situaţia dată în literatura română, geopolitica sovietică a pus în circulaţie, după înfiinţarea în stânga Nistrului a R.A.S.S. Moldoveneşti, concepţia aşa-zisului „moldovenism autohton”, care propaga specificul literar, căutând să creeze şi o limbă literară proprie, bazată pe graiurile moldoveneşti locale, în care se implantau fără discernământ regionalisme de provenienţă slavă sau, în mod direct, „neologisme” ruseşti. Se urmărea, astfel, delimitarea netă a procesului literar zis „moldovenesc” de cel românesc nu numai în Republica Autonomă, ci şi în „Basarabia românească”, căci regimul bolşevic de la Moscova nu se putea împăca cu realitatea dată. Imperialismul sovietic urmărea deci extinderea specificului local al moldovenilor „sovietici” şi asupra moldovenilor basarabeni, „absolutizând o identitate locală contrafăcută în detrimentul identităţii etnice reale” şi creând „o confuzie identitară profitabilă pentru regimul comunist din Rusia”[4].

După retrocedarea Basarabiei în 1940 şi, în special, după 1944, când puterea comunistă a revenit în forţă în teritoriu, caracterul regional al realităţilor locale (specific basarabene) a început să fie interpretat conform concepţiei „moldovenizante” din Republica Autonomă, aşa cum îi convenea Uniunii Sovietice, adică de pe poziţii antiromâneşti. Prin aceasta, politicienii rusofili din nou formata Republica Moldova urmăreau desprinderea definitivă – teritorială şi politică – a acestui meleag de trupul ţării unice.

Conducerea comunistă a R.S.S.M. a manipulat în permanenţă şi pe toate căile populaţia republicii, altoindu-i forţat pretenţii de independenţă politică, culturală şi spirituală faţă de întregul etnic şi naţional din care s-a desprins. Diriguitorii românofobi, aserviţi imperialismului sovietic, au încurajat zeci de ani şi continuă să încurajeze şi acum cu intensitate sporită „tendinţele de adâncire permanentă a prăpastiei, create artificial, care a ajuns să separe populaţia românească din zonă de populaţia tot românească din restul Ţării”, subliniam în volumul **Basarabia. Dilemele identităţii**. „Acest lucru a fost posibil deoarece basarabenilor li s-a inoculat

timp îndelungat, din tată în fiu, şi prin mijloace dintre cele mai variate (unele de-a dreptul monstruoase!), că ei ar fi altceva decât întregul din care istoriceşte făceau parte organică”, că ei constituie „o entitate aparte ce nu se include organic în neamul românesc”, că ei „formează deci un alt neam”[5], aşa-zisul „norod moldovenesc”. În felul acesta basarabenii şi-au pierdut, finalmente, identitatea etnică.

La aceasta s-a ajuns prin punerea în aplicare a expansionismului sovietic pe teren cultural, în general.

Calul troian al aşa-numitului specific regional din Republica Autonomă şi-a demonstrat astfel esenţa cotropitoare, extinzându-l şi asupra Basarabiei, prin vehicularea aceloraşi slogane antiromâneşti, dar în cazul Basarabiei nu numai pe plan cultural, ci, în special şi mai presus de toate, pe plan politic şi ideologic, cu repercusiuni asupra identităţii etnice a populaţiei, căci anume asta se urmărea din capul locului.

„În condiţiile sovietizării ţinutului dintre Prut şi Nistru, etnonimul *român* era prigonit în mod sălbatic şi înlocuit cu acela de moldovan... principiile deromânizării amintesc izbitor de legile fasciste ale celui de al treilea Reich, iar antinomia român / moldovan se arată funcţională până astăzi”[6].

Aşadar, practicarea moldovenismului de către autorităţile sovietice (iar în prezent de către autorităţile din Republica Moldova) a fost (şi este) destinată adâncirii particularităţilor centrifuge faţă de românitate.

Ajungem, astfel, la concluziile exprimate de noi în studiile publicate mai înainte, şi anume: „Dacă în celelalte regiuni (sau provincii) specificul local era simţit ca având un caracter centrifug, deoarece se manifesta în interiorul românismului şi pe un fundal comun românesc (consolidând deci românismul!), în Basarabia (Republica Moldova) i s-a dat tot timpul (şi i se dă şi astăzi!) o altă interpretare – centripetă.

Specificul regiunii, care nu putea lipsi aici după atâţia ani de înstrăinare de tot ce e românesc, a fost şi a rămas până acum contrapus românismului şi orientat spre separarea de el.

Ceea ce era şi este simplu provincialism pentru celelalte regiuni româneşti, fără nici un fel de implicaţii de altă natură, în Republica Moldova capătă o coloratură cu totul deosebită prin veleităţile de independenţă pe care le comportă”. Tocmai aceste veleităţi de independenţă stau la baza pretenţiilor de a se izola de alte zone tot româneşti ca „ceva” aparte, „neromânesc”[7]. Ele au apărut ca o consecinţă a ştergerii identităţii etnice din conştiinţa naţională la populaţia românească a Basarabiei încă din perioada în care ea a fost încorporată în imperiul rus şi apoi din perioada regimului sovietic comunist.

Se impune concluzia că imperiul rus şi cel sovietic au dus aceeaşi politică identitară în ceea ce îi priveşte pe românii din teritoriul românesc răpit încă din 1812. Politica etnică imperială a Rusiei ţariste şi a Uniunii Sovietice a fost orientată în trei direcţii,

cum afirmă foarte recent istoricul literar Dan Mănucă: „1) călăuzirea deciziei identitare a individului către o zonă periferică (m o l d o v e a n) a identității obiective (r o m â n); 2) călăuzirea identității obiective de grup (r o m â n ă) către o identitate de grup complet străină *(slavă);* 3) crearea şi întreținerea unei i n i m i c i ț i i identitare extrem de agresive între identitatea de grup reală (r o m â n ă – *S.B.*) şi identitatea de grup impusă (m o l d o v e n e a s c ă – *S.B.*)...”[8].

Rămâne să adăugăm numai că practicile imperiale coercitive, de tip fascist, „au acționat puternic asupra identității etnice subiective, pe care au supradimensionat-o”. Este deosebit de grav că, în urma măsurilor aplicate de puterea sovietică, „a fost alterată” nu numai identitatea etnică colectivă, ci şi identitatea etnică individuală, şi nu doar la suprafață, ci „până la nivelul subconştientului”, după cum subliniază Dan Mănucă. Iar, după ce s-au făcut toate câte s-au făcut, se apelează la principiul autoidentificării populației, impunând opinia după care propria percepție a românilor rusificați şi, apoi, sovietizați despre ei înşişi ar fi una obiectivă (ea fiind, de fapt, o identitate falsă impusă din afară).

„La limita de est a latinității, a apărut, astfel, un grup identitar indecis, folosind un etnonim parțial (m o l d o v e a n), în locul etnonimului generic (r o m â n)”[9].

Formarea conştiinței naționale pierdute, a simțului identității de neam, a sentimentului întregului etnic este o sarcină grea, utopică chiar (în special în situația ce s-a constituit actualmente în republică).

Pentru ca această conştiință să fie însuşită de toată comunitatea vorbitoare, trebuie mai întâi să facem apel la c o n ş t i i n ț a l i n g v i s t i c ă u n i c ă i n d i v i d u a l ă, care, la etapa actuală, este mai avansată decât conştiința națională şi simțul întregului etnic.

Şi acum, în încheiere, un citat extrem de semnificativ în problema dată al mult regretatului nostru magistru Eugeniu Coşeriu, trecut de curând în lumea celor drepți: „Acțiunea «moldovenistă» sovietică – spune dumnealui – s-a prezentat totdeauna şi explicit ca având în primul rând un scop politic, în aparență generos şi nobil: acela d e a a f i r m a ş i a p r o m o v a i d e n t i t a t e a n a ț i o n a l ă s p e c i f i c ă a p o p o r u l u i m o l d o v e n e s c d i n t r e P r u t ş i N i s t r u (şi de dincolo de Nistru). Însă identitatea unui popor nu se afirmă negându-i-o şi suprimându-i-o. Nu se afirmă identitatea poporului «moldovenesc» din stânga Prutului, separându-l de tradițiile sale autentice – reprezentate în primul rând de limba pe care o vorbeşte –, d e s p r i n z â n d u - l d e u n i t a t e a e t n i c ă din care face parte, t ă i n d u - i r ă d ă c i n i l e i s t o r i c e şi altoindu-l pe alt trunchi ori în vid. Aceasta nu e afirmare, ci, dimpotrivă, anulare a identității naționale, istorice şi culturale, a poporului «moldovenesc» (şi anume a memoriei lui istorice, n.n. – *S.B.*): e ceea ce în Republica Moldova se numeşte, cu un neologism binevenit, «mancurtizare».

Ni se spune însă – continuă magistrul – că... se ştie şi se recunoaşte că limba română şi limba moldovenească s u n t u n a ş i a c e e a ş i l i m b ă (s.n. – *S.B.*) şi se

propune numai să se numească cu două nume diferite. Dar şi propunerea dată e lipsită de fundament ştiinţific, deoarece român, românesc şi moldovean, moldovenesc nu sunt termeni de acelaşi rang (moldovenesc cu privire la limbă s e a p l i c ă n u m a i u n u i g r a i în cadrul dialectului dacoromân).

Singurul argument care se prezintă în favoarea denumirii duble, zice E. Coşeriu, e că a c e e a ş i l i m b ă (s.n. – *S.B.*) se vorbeşte în două state diferite. Dar nu e un argument valabil. Limba germană nu se numeşte «austriacă» în Austria şi cea engleză nu se numeşte «australiană» în Australia, «statouniteană» (?) în Statele Unite etc."[10].

Asta a spus reputatul lingvist român cu puţin înainte de a ne părăsi pentru totdeauna.

NOTE

[1] Berejan, Silviu, *Folosirea glotonimului* ***limba română*** *în Republica Moldova. Aspecte identitare,* în Flavius Solomon, Alexandru Zub (eds.), *Basarabia. Dilemele identităţii,* Iaşi, Editura Fundaţia Academică „A. D. Xenopol", 2001, p. 261.

[2] Ibidem, p. 261.

[3] Mănucă, Dan, *„Regionalismul basarabean": concept literar sau geopolitic?,* în *Revistă de Lingvistică şi Ştiinţă Literară*, nr. 4-6, 1999, 2000.

[4] Ibidem, p. 202.

[5] Berejan, Silviu, *Despre cauzele pierderii identităţii lingvistice şi etnice într-o regiune ruptă din întreg,* în Ichim, Ofelia; Olariu, Florin-Teodor (eds.), *Identitatea limbii şi literaturii române în perspectiva globalizării,* Iaşi, Editura Trinitas, 2002, p. 58-59.

[6] Mănucă, Dan, *op. cit.,* p. 204.

[7] Berejan, Silviu, *Folosirea glotonimului* ***limba română*** *în Republica Moldova. Aspecte identitare,* în Solomon, Flavius; Zub, Alexandru (eds.), *Basarabia. Dilemele identităţii,* Iaşi, Editura Fundaţia Academică „A. D. Xenopol", 2001, p. 262.

[8] Mănucă, Dan, *De la identitatea obiectivă la identitatea impusă. Cazul românilor sovietizaţi* în *Literatura şi Arta*, nr. 42 din 17.10.2002, p. 7.

[9] Ibidem, p. 7.

[10] Coşeriu, Eugen, *Identitatea limbii şi a poporului nostru*, în *Limba Română*, nr. 10, 2002, Chişinău, p. 2.

Limba şi literatura română în spaţiul etnocultural dacoromânesc şi în Diaspora, Editura Trinitas, Iaşi, 2003, p. 17-21

UNITATEA LIMBII ROMÂNE – FUNCȚIONAREA EI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Dacă pornim de la noțiunea „unitatea limbii", aşa cum o înțelegea conaționalul nostru, profesorul Eugeniu Coşeriu, ar trebui să acceptăm ideea lui general-lingvistică că limbi unitare în ansamblu nu există, căci în orice limbă avem variație spațială (numită de el *diatopică*), variație socioculturală (numită *diastratică*) şi variație stilistică (numită *diafazică*). Aceste variații dau naştere, după Coşeriu, unor omogenități în sens diatopic (*dialectele*), în sens diastratic (*nivelurile de limbă*, spune el, deşi ele sunt mai degrabă *limbaje* ale unor pături sociale şi culturale ale comunității lingvistice) şi în sens diafazic (*stilurile limbii*).

Orice limbă istorică (în felul cum o defineşte Coşeriu) este deci un conglomerat (Coşeriu îi zice colecție) de astfel de omogenități (parțial coincidente, parțial divergente). Limba istorică n u e s t e, aşadar, n i c i o d a t ă, după el, m o n o l i t i c u n i t a r ă. Limbă unitară este, de fapt, numai l i m b a f u n c ț i o n a l ă (delimitată de lingvişti în cadrul unei limbi istorice), care nu are nici diferențe dialectale, nici diferențe socioculturale, nici diferențe stilistice. Numai limba funcțională, fiind unitară, poate fi considerată (de lingvişti, în primul rând, dar şi de vorbitori) drept limbă comună, drept *koiné* (adică limbă pentru întreaga comunitate a vorbitorilor).

Dar limba aceasta comună, spune în continuare profesorul, are nevoie şi ea, pentru necesitățile comunicative ale comunității lingvistice, de o formă superioară, de „un fel de limbă comună a limbii comune, o *limbă standard*", zice el. Pe aceasta Coşeriu o numeşte *limbă exemplară.* Ea este deci idealul de limbă al unei societăți, sistemul căreia nu este încă realizat în întregime (în totalitatea sa), dar care tinde în permanență spre realizare deplină.

Prin urmare, când vorbim despre unitatea unei limbi, trebuie să ştim despre ce nivel al acesteia vorbim: despre nivelul limbii istorice, despre cel al limbii comune sau despre cel al limbii exemplare.

La nivelul limbii istorice, s-a spus deja, nu se poate vorbi despre unitate, deoarece ea prezintă în mod obligatoriu diferențe dialectale, socioculturale şi stilistice. „Aceasta înseamnă... că nu există, în realitate, o măsură absolută a unității...", subliniază profesorul. Cu cât mai sus „ne ridicăm de la limba istorică la limba comună şi de la limba comună la limba exemplară", cu atât unitatea ei tinde să se apropie mai mult de absolut, adică de idealul de unitate a limbii pentru întreaga societate (comunitate de vorbitori)[1].

Dacă trecem acum de la concepția teoretică general-lingvistică coşeriană a noțiunii de „unitate a limbii" la „unitatea limbii române", am putea să menționăm

că cele spuse de Coşeriu referitor la limbă în general se aplică pe deplin şi la limba română, dovadă fiind afirmaţiile făcute la aceeaşi sesiune de Matilda Caragiu-Marioţeanu în comunicarea sa despre varietatea limbii române. Dumneaei scria atunci: „Ca orice unitate, limba română este o unitate în diversitate, pentru că ea prezintă şi deosebiri, generate de poziţia g e o g r a f i c ă, de varietatea s o c i a l ă şi de m o m e n t u l vorbirii: omul vorbeşte cu particularităţi (dialectale – *S.B.*) specifice zonei sale geografice, gradului său de instrucţie, felului de muncă prestată, vârstei sale, relaţiilor cu centrul inovator (oraş, capitală etc.), cu populaţia de altă limbă şi, în fine, în funcţie de starea sa într-un anumit moment al vorbirii (calm / grabă / nervozitate etc.)”[2].

Ajungem astfel şi la „unitatea limbii române în Basarabia”.

Realitatea glotică din actuala Republică Moldova, după cum au demonstrat cu probe concludente toţi specialiştii imparţiali din lume, atât din Vest, cât şi din Est, nu este decât un tip de vorbire dialectală română, ce funcţionează pe teritoriul Moldovei istorice (de pe cele două maluri ale Prutului), având particularităţi ce n-au intrat toate în limba comună a tuturor românilor. Cât despre limba de cultură (adică limba română exemplară), ea a fost şi este utilizată, cu intermitenţe de mică importanţă, şi în Republica Moldova de la apariţia acesteia ca stat aparte (al doilea stat românesc).

Limba de cultură a acestui stat a fost şi este în prezent româna, aceeaşi pentru tot spaţiul românesc carpato-danubian, indiferent dacă graiurile populare locale au trăsături distinctive de natură dialectală şi indiferent de faptul ce denumiri i s-au dat în trecutul îndepărtat (istoric) sau în trecutul mai apropiat (sovietic) şi oricare ar fi falsificările (de natură curat politică), vehiculate în prezent.

Este bine cunoscut doar – şi cele spuse mai sus confirmă acest lucru – că diferenţele dialectale din limbile istorice nu afectează unitatea funcţională a limbii poporului care o vorbeşte, mai cu seamă când pe baza varietăţilor locale (dialectale) ale aceleiaşi limbi comune s-a constituit o limbă de cultură – una singură, care a fost consacrată printr-un corp de scrieri de mare valoare anume în această calitate a sa de limbă exemplară.

În Republica Moldova însă la trăsăturile dialectale comune cu Moldova de peste Prut s-au adăugat alte particularităţi, apărute în timpul îndelungatei perioade de dominaţie rusească, veche şi sovietică, ce a durat mai bine de un secol şi jumătate. E vorba de numeroasele alteraţii ale vorbirii populare, în special în lexic şi sintaxă, care au generat o degradare c a l i t a t i v ă a acesteia (de fapt, nu vorbirea ca atare a degradat, ci a scăzut simţitor gradul general de cunoaştere a limbii) şi una f u n c ţ i o n a l ă (s-au redus considerabil sferele de utilizare a limbii naţionale în societate). Din fericire, ele n-au modificat în mod radical şi esenţa ei.

Deformările ce au îndepărtat vorbirea din Republica Moldova de baza sa comună românească se explică uşor sub raport lingvistic, ele fiind urmarea logică a deosebit de puternicei şi masivei influenţe a limbii ruse, culte şi vorbite, oficiale şi populare.

În urma acestei influențe, în conştiinţa moldovenilor zişi „bilingvi" din Republica Moldova (termenul „bilingvi" se cuvine a fi luat în ghilimele, deoarece în realitate majoritatea populației din Republica Moldova – în afară de o pătură foarte subțire de oameni de cultură – nu posedă într-o măsură suficientă nici una dintre cele două limbi, pe care se presupune că le cunosc) s-au amestecat două sisteme glotice diferite: a propriei limbi neprestigioase şi a limbii ruse dominante în societatea sovietică (şi de aceea prestigioase şi în comunitatea indigenă moldovenească).

Tocmai din această cauză, când moldovenii basarabeni se întrețin cu vorbitori nu numai de aceeaşi limbă din România, ci chiar de acelaşi grai moldovenesc, adică cu moldoveni de dincolo de Prut (din Moldova românească), care n-au suportat influența rusă şi n-au încorporat-o în vorbirea lor cotidiană, „bilingvii" din Republica Moldova au un sentiment curios: cu toate că îi înțeleg pe moldovenii din România, moldovenii basarabeni (care nu realizează întotdeauna că utilizează o „limbă amestecată", o „Mischsprache") au impresia că primii folosesc un „alt tip de vorbire", în comparație cu propria lor vorbire, ce „diferă" de vorbirea moldovenilor din România, care sunt monolingvi şi nu înțeleg întotdeauna „inovațiile" rusificatoare ale „bilingvilor" basarabeni. Prin acest sindrom se explică şi ezitările celor din Republica Moldova, când trebuie să-şi numească propria vorbire limba română.

În realitate, după cum am menționat şi mai sus, limba normată, cultivată, ce se foloseşte acum, dar se folosea şi până la 1990 (când era numită încă moldovenească), a fost şi rămâne limba română, căci influențele ruse nu erau nici anterior acceptate (în lucrările de cultivare a vorbirii se ducea chiar o luptă permanentă cu aceste influențe nedorite, deşi în teorie influența rusă era calificată ca binefăcătoare în principiu).

În general, toate publicațiile din Republica Moldova au fost scrise în limba română literară, deoarece ea era etalonul nenumit al limbii exemplare din toate sferele de cultură din republică.

Lingviştii din alte țări (care puteau vorbi deschis şi puteau numi lucrurile pe nume, adică aşa cum sunt – principiul obiectivității lui E. Coşeriu) au considerat întotdeauna în recenziile şi avizurile lor că lucrările lingvistice, editate atât în Republica Moldova, cât şi anterior în R.S.S.M., sunt lucrări consacrate limbii române, deşi practic în toate titlurile lor figurează în mod obligatoriu sintagma „limba moldovenească" (fără de care studiul respectiv n-avea şansa să fie publicat).

Pentru a denumi „moldovenească" limba de cultură a statului, condus în prezent de partidul comunist, ar trebui acceptate în întregime particularitățile dialectale moldoveneşti, dintre care multe sunt cunoscute şi în alte zone româneşti, dar în Moldova istorică ele sunt preponderente şi constituie aici specificul glotic al regiunii. Printre aceste particularități:

a) fenomenele fonetice binecunoscute ca:

– palatalizarea labialelor şi a dentalelor (*chept*, *ghini, şir, jin, n'el, n'imi, n'icî;* cf. literarele *piept, bine, fir, vin, miel, nimeni, nimic);*

– utilizarea lui *ž* în loc de *ğ* (*maržinî, curži;* cf. literarele *margine, curge*); a lui *ş* în loc de *č* (*chişior, faşi;* cf. literarele *picior, face*) şi a lui *dz* în loc de *z* (*dzăr*, *dzâşi;* cf. literarele *zer, zice*);

– dentalizarea lui *m* (*aninosă, can;* cf. literarele *miroase, cam*);

– modificarea lui *a* şi *e* finale în *î* (*casî, fețî;* cf. literarele *casă, fețe*) şi a lui *e* final în *i* (*feti, iuti;* cf. literarele *fete, iute*);

– contractarea (monoftongarea) diftongului *ea* în *e* (*e, gre, sarî, porné;* cf. literarele *ea, grea, seară, pornea*) şi multe altele.

Pentru Republica Moldova se mai adaugă:

b) numărul mare de rusisme recente, cuvinte şi expresii întregi, utilizate curent de populația băştinaşă (în urma „bilingvismului general inevitabil”), cum ar fi *curtcî, sumcî, rul', zajâgalcî, vâcliuceşti svetu, îi zacrâto la obed, s-o uvolnit di la sclad şî amu-i prodaveațî* etc.; cf. cuvintele şi expresiile respective din rusă: *куртка, сумка, справка, руль, зажигалка, выключи свет, закрыто на обед, уволилась со склада и сейчас она продавщица;*

c) construcțiile calchiate şi deformările de tot felul: *sî prin'eşti nu bini* (cf. *nu iese bine;* rus. *не получается хорошо*), *o precăutat problema* (cf. *a examinat problema;* rus. *рассмотрел проблему*), *prin'esc hotărâri* (cf. *primesc, adoptă hotărâri;* rus. *принимают решение*), *a doilea întrebari* (cf. *a doua întrebare, chestiune;* rus. *второй вопрос*) şi *a doilea variant* (cf. *a doua variantă;* rus. *второй вариант*), *eu îs încredințat* (cf. *sunt sigur;* rus. *я уверен*), *îi tăt* (cf. *este gata, s-a terminat*; rus. *всё), sî şibî* (cf. *să fie;* rus. *было бы*), *nu şi* (cf. *ei ce;* rus. *ну что*), inclusiv în onomastica națională: *Olar'* în loc de forma corectă *Olaru, Ordelean* în loc de *Ardeleanu, Munțian* în loc de *Munteanu, Sprânsean* în loc de *Sprânceană, Rața* în loc de *Rață, Gamorar'* în loc de *Hămuraru, Ghincul* în loc de *Hâncu, Ciora* în loc de *Cioară, Iordatii* în loc de *Iordache,* care se întâlnesc la fiecare pas.

Cu aceste particularități ridicate la rang de normă literară a unei „noi culturi”, care s-ar distinge de cultura românească comună, acumulată de-a lungul timpului, ar fi posibil, poate, să se vorbească şi de o „altă limbă literară”, dar numai cu condiția că ar exista reprezentanți ai acestui grai care l-ar fi sublimat în opere de valoare, recunoscute pretutindeni. Or, acest lucru n-a avut loc. O „nouă cultură”, curat „moldovenească”, care ar fi apărut într-o „altă limbă literară”, separat şi în opoziție cu limba română existentă deja, după cum s-a subliniat şi mai sus, în Republica Moldova nu s-a constituit[3].

Deci varietatea din Moldova a limbii române istorice n-a avut niciodată o altă formă de manifestare literară, fondată exclusiv pe vorbirea moldovenească (cel puțin aşa cum a avut-o, de exemplu, varietatea din Banat, deşi nici aceasta n-a pretins vreodată că este o entitate deosebită în comparație cu limba română comună[4]).

Cât priveşte limba exemplară, în care se vorbeşte şi, în special, se scrie şi astăzi în Republica Moldova în toate sferele oficiale, ea este limba română funcțională ca în întreaga țară şi nu reflectă nicidecum specificul varietății locale a graiului de

pe teritoriul republicii, deoarece la formarea acesteia au contribuit, după cum bine se ştie, toate varietăţile ei regionale[5].

De aici concluzia absolut firească: cine pune astăzi încă problema aşa-zisei „limbi moldoveneşti" perseverează în eroarea sau utopia despre care a vorbit mereu în ultimii zece ani şi ceva regretatul nostru compatriot şi conaţional Eugeniu Coşeriu şi despre care a ţinut să ne amintească chiar şi înainte de a pleca dintre noi[6].

NOTE

[1] Expunerea de mai sus e făcută după studiul: Coseriu, Eugenio, *Unitatea limbii române – planuri şi criterii* din culegerea Academiei Române „Limba română şi varietăţile ei locale", Bucureşti, 1995, p. 11-19.

[2] Caragiu-Marioţeanu, Matilda, *Varietatea limbii române* // Cul. „Limba română şi...", p. 21.

[3] Vezi Berejan, Silviu, *Varietatea moldovenească a vorbirii orale româneşti şi limba literară scrisă* // Cul. „Limba română şi...", p. 42.

[4] Vezi Beltechi, Eugen, *Limbă literară şi literatură dialectală* // Cul. „Limba română şi...", p. 91-96.

[5] Despre avatarurile identitare ale limbii române în Republica Moldova mi-a fost dat să vorbesc în repetate rânduri la diverse întruniri locale de la noi şi din Ţară şi să public o serie întreagă de articole şi studii în ziare, reviste şi culegeri, apărute în special în ultimul deceniu la Chişinău, Bălţi, Iaşi, Suceava, Cluj-Napoca, Bucureşti, Leipzig, Torino (cf. „Timpul", „Ţara", „Revistă de Lingvistică şi Ştiinţă Literară", „Limba Română", „Tribuna", „Cronica", „Probleme actuale de lingvistică română", „Basarabia. Dilemele identităţii", „Identitatea limbii şi literaturii române în perspectiva globalizării", „Obiectiv (Vocea Sucevei)", „Grenzgänge. Beiträge zu einer modernen Romanistik", „Bollettino dell' Atlante Linguistico Italiano").

[6] Coşeriu, Eugeniu, *Identitatea limbii şi a poporului nostru // Limba Română*, Chişinău, 2002, nr. 10 (număr consacrat în întregime memoriei celui plecat), p. 2-3.

Limba Română, nr. 6-10, 2003, p. 109-112

Unitatea Limbii Române, cu privire specială la Basarabia şi Bucovina,
Editura Academiei Române, Bucureşti, 2004, p. 13-19

FUNCȚIONAREA OFICIALĂ A DOUĂ LIMBI ÎN REPUBLICA MOLDOVA – OBSTACOL ÎN CALEA INTEGRĂRII EUROPENE
(privilegiul de a fi monolingv într-un stat cu două limbi folosite paralel)

Limba naturală, spre deosebire de majoritatea sistemelor artificiale de transmitere a informației, reprezintă, după cum se ştie, un metasistem dinamic, neechilibrat şi deschis, care se află într-o stare de fluctuație continuă, oscilând între sincronie şi diacronie, conservare şi modificare, caracter organizat şi entropie, „ordine" şi „haos". Dacă funcționează nestingherit, în condiții de normalitate, orice limbă naturală îşi păstrează coerența internă datorită acțiunii mecanismelor de autoreglare şi autoorganizare ce-i sunt proprii, acțiune desemnată, în ultimul timp, în lingvistică prin termenul s i n e r g i e. Însă în procesul de funcționare în societate, limba naturală, care, sub aspectul structurii şi al componenței, poate avea diverse caracteristici specifice, intră, de obicei, în interacțiune nu numai cu sistemele artificiale de schimb de informație, ci şi cu alte sisteme naturale de transmitere a acesteia, adică alte limbi ce funcționează în aceeaşi comunitate socială, în acelaşi mediu (stat, de exemplu). Atunci când în acelaşi stat coexistă şi se folosesc curent două (sau mai multe) limbi în diferite comunități etnice ce locuiesc compact apar confruntări şi fenomene ce le scot din starea lor obişnuită de normalitate, în multe cazuri necesitând intervenții din partea puterii statale. Unele dintre aceste limbi sunt recunoscute (declarat sau tacit) ca dominante în societate şi li se acordă, de regulă, statut de limbă oficială a statului dat, iar celelalte, prin forța împrejurărilor, capătă statut de limbi subordonate.

Limbile de stat, fiind limbi oficiale, dispun de anumite proprietăți: sunt folosite în mass-media, în şcoală, în procedurile judiciare, în armată şi în alte structuri de forță (ce constituie nişte pârghii puternice de autoafirmare), pe care pot să le aibă doar parțial celelalte limbi vorbite în statul dat. Vorbitorii limbilor oficiale de stat şi cei ai celorlalte limbi vorbite au şi ei statute diferite: primii beneficiază de privilegiul monolingvismului, adică pot vorbi peste tot numai în limba lor maternă, pe când ceilalți sunt constrânşi de situație să folosească în procesul de comunicare două limbi (una maternă, cu reprezentanții aceleiaşi etnii, iar alta – cea oficială – cu toți ceilalți vorbitori din stat), fără a cunoaşte de cele mai multe ori în măsură suficientă nici una dintre ele.

Cunoscutul lingvist rus R. Piotrowski utilizează pentru descrierea acestor stări de lucruri o altă terminologie, mai puțin diplomatică, dar mai clară şi, prin aceasta, mai adecvată. El susține că, în rezultatul confruntărilor dintre limbile existente într-un stat, ele se polarizează, unele devenind dominante, iar altele subordonate. Pe cele dintâi el le consideră imperiale, iar pe celelalte indigene sau aborigene. Material

foarte reprezentativ pentru ilustrarea situațiilor de felul acesta oferă, după părerea lui R. Piotrowski, fosta Uniune Sovietică, unde limba rusă ocupa în toate republicile naționale (unionale şi autonome) poziția limbii imperiale, în timp ce toate limbile naționale ocupau poziția de limbi indigene (aborigene) (Piotrowski, 1997, 92-94). În propaganda ideologică din fostele republici sovietice se opera cu un termen politic foarte echivoc – b i l i n g v i s m   a r m o n i o s, ce contrazicea ideea de armonie, din moment ce era, de regulă, unilateral (bilingvi, în majoritatea cazurilor, fiind doar vorbitorii limbilor naționale din republicile unionale şi autonome, în timp ce vorbitorii limbii ruse, atât cei din Federație, cât şi cei din republici, erau monolingvi). Acest bilingvism unilateral (național-rus şi, doar în cazuri excepționale, rus-național) a avut în perioada sovietică şi are până în prezent un efect nefast pentru vorbitorii limbilor naționale, pentru că, pe de o parte, generează l i m b i   a m e s t e c a t e *(Mischsprachen),* impracticabile la nivel superior de cultură, iar, pe de altă parte, influențează psihicul aşa-zişilor „bilingvi", creându-le serioase (în multe cazuri ireversibile) complexe de inferioritate națională şi etnică, cu grave repercusiuni asupra vieții lor culturale şi sociale.

Mulți dintre vorbitorii bilingvi ai limbilor amestecate, cum afirmă cercetătorii psihologi, s-au simțit complexați din copilărie şi se simt tot aşa şi la maturitate. Autorul studiului *Victime ale bilingvismului: copiii complexați,* cercetătorul A. Silvestru, scrie că „din punct de vedere psihologic complexele constituie un ansamblu (inconştient) de reprezentări şi stări afective, cu încărcătură distructivă, care macină moralitatea omului din interior... Un copil complexat ajunge de cele mai dese ori o personalitate ratată, căci complexele ridică obstacole de netrecut în comunicarea lui cu alți oameni, îi mențin constant o stare interioară apăsătoare ce îl împovărează, îl împiedică să se desăvârşească, să se simtă liber în exprimare" (Silvestru, 1991, 119).

Tocmai de aceea pretenția de a oficializa în Republica Moldova a doua limbă de stat – rusa (pretenție ce se actualizează din nou în anumite sfere, inclusiv oficiale şi chiar administrative) – ar duce la intensificarea influenței limbii ruse asupra limbii române (nu numai asupra vorbirii orale, ci şi a limbii materne scrise, lucru remarcat în multe materiale publicate), la consolidarea complexelor de inferioritate a populației băştinaşe cu efecte nocive pentru aceasta, la aprofundarea procesului de oprimare morală a reprezentanților etniei autohtone de către reprezentanții etniei ruse.

Psihicul mai multor generații de români basarabeni a fost deja puternic afectat de aceste fenomene negative cu evidente repercusiuni asupra vieții lor sociale şi culturale. Din păcate, această stare de lucruri continuă să persiste în Republica Moldova până în prezent, deşi, formal, situația parcă s-a schimbat. Între timp, Republica Moldova s-a desprins de Uniunea Sovietică, din 1991 ea devenind stat suveran şi independent, limba băştinaşilor a fost declarată limbă de stat (ce e drept, sub denumirea veche şi inadecvată de „moldovenească", lucru fixat, spre regretul nostru, şi în constituție). În realitate funcționează, ca şi în perioada sovietică, două limbi, populația rusă păstrându-şi privilegiul de a fi monolingvă, iar populația băştinaşă este nevoită să comunice cu rusofonii într-o limbă rusă de cele mai multe ori infectă. Acest feno-

men conduce la degradarea limbii materne vorbite. Deşi limba română este oficial limbă de stat în Republica Moldova, ea nu posedă priorităţile menţionate mai sus, proprii oricărei limbi de stat (şi pe care le-a avut atâta timp limba rusă!), ea nu poate fi considerată nici pe departe imperială în comparaţie cu celelalte limbi aborigene. În schimb, limba rusă (deşi nu este oficializată ca atare) rămâne în continuare pe poziţie de limbă imperială, atât pentru vorbitorii celorlalte limbi din Republica Moldova (care şi-au ales-o benevol ca limbă de cultură), cât şi pentru limba băştinaşilor, adică a românilor moldoveni (care acceptă tacit ca populaţia rusofonă să aibă privilegiul monolingvismului cu toate consecinţele ce descind din acest fapt). Or, comunitatea bilingvă în cazul Republicii Moldova este supusă tuturor condiţiilor în care s-au aflat şi se află vorbitorii limbilor aborigene într-un stat cu limba imperială oficializată prin lege. Rusofonii monolingvi din republică (în categoria cărora se înscriu şi reprezentanţii celorlalte etnii minoritare ce au recunoscut ca limbă oficială limba rusă) pretind ca în toate sferele (şcoală, instanţe judiciare şi administrative, ca să nu mai vorbim de armată şi celelalte structuri de forţă ale statului, de mijloacele mass-media, de procesele de producere şi de comerţ) să fie utilizată limba rusă, deşi vorbitorii ei nu reprezintă decât o minoritate naţională în statul suveran şi independent Republica Moldova. Ei îşi revendică un statut aparte, dacă nu imperial, cel puţin privilegiat, nesimţindu-se obligaţi deloc să comunice cu localnicii în limba lor.

Confruntările şi chiar conflictele ce apar deseori pe acest teren nu-i preocupă pe monolingvi, ei nu suferă de complexe în faţa celor cu care vieţuiesc în comun. Convieţuirea şi coexistenţa cu aceştia contravine, de regulă, preceptelor social-politice declarate ale puterii statale, căci în teorie se declară una, iar în practică se face cu totul alta: drept exemplu, lipsa de compromisuri în relaţiile de acest fel ar putea servi la marginalizarea în practică a limbii retoromane de către limba germană din Elveţia, deşi teoretic ea e proclamată a patra limbă de stat a ţării, urmând să fie protejată la toate nivelurile de autorităţi. Un exemplu şi mai elocvent îl constituie limba irlandeză, care, la ea acasă, în Republica Irlanda, are prin lege statut de limbă de stat a ţării, iar în realitate, potrivit lui R. Piotrowski, situaţia se prezintă, din punct de vedere socio- şi psiholingvistic, cu totul altfel. Irlandeza are real statut de limbă indigenă (aborigenă) în raport cu engleza, care în statul suveran Republica Irlanda ocupă poziţia de limba imperială, vorbitorii ei fiind monolingvi, vorbind deci doar în limba engleză, obligându-i astfel pe irlandezi să comunice cu ei în singura limbă pe care o cunosc (mai straniu e faptul că şi mulţi reprezentanţi ai populaţiei băştinaşe sunt dispuşi să respecte regulile jocului impus de minoritatea etnică engleză în detrimentul limbii lor materne).

Aşadar, după cum se vede, noi, românii basarabeni, populaţia băştinaşă majoritară din Republica Moldova, nu suntem singurii în situaţia dată: având un stat suveran şi independent şi o limbă declarată oficial drept limbă de stat, suntem nevoiţi (în majoritatea sferelor vieţii sociale şi economice) să folosim în propria noastră ţară limba rusă, adică limba unei minorităţi naţionale. Şi ca să nu provocăm de zeci, ba chiar de sute de ori pe zi tensiuni nedorite în procesul de comunicare cu concetăţenii ce îşi duc traiul cot la cot cu noi, tolerăm această stare de lucruri şi facem jocul

monolingvilor minoritari, utilizând limba pe care o cunosc ei, care este limba lor maternă, dar care nu mai poate fi numită astăzi imperială, căci ea nu are statut oficial nici măcar de a doua limbă de stat (lucru pe care însă şi-l doresc rusofonii şi pentru care luptă cu îndârjire în cercurile politice de conducere).

Iată deci că nici teoria polarizării limbilor într-o comunitate socială, unde funcționează paralel şi concomitent mai mult de două limbi: una devenind dominantă, iar celelalte subordonate, nu este singurul exemplu de poziție privilegiată a unei limbi față de alta (sau față de altele). Prin urmare, modelul clasic cunoscut al statelor zise multinaționale (fosta Uniune Sovietică, Canada, fosta Iugoslavie şi altele câteva) nu e unic în lume. În fosta U.R.S.S., inițial tendințele imperiale erau voalate de chiar „spiritul internaționalist", „antiimperial" al regimului nou instaurat: aşa-zisa „construcție linguală (a limbilor, adică)" încuraja dezvoltarea pe toate căile a limbilor naționale (din republicile unionale), marginalizarea lor de către limba rusă nefiind acceptată formal. Însă mai târziu, odată cu creşterea prestigiului politico-economic şi cultural al limbii ruse, limbile indigene încep să fie neglijate, menținându-şi pozițiile doar în sferele de comunicare orală, literar-artistică şi publicistică. Utilizarea lor la nivel oficial poartă, de obicei, caracter de paradă. În afară de Elveția, unde există o stare de lucruri aparte, unde mai multe limbi sunt declarate oficial limbi de stat, populația cunoscându-le practic pe toate, astfel încât nu apar, de regulă, confruntări sociale (Elveția este, poate, singura țară în care această problemă are o rezolvare fericită cu unele excepții nesemnificative), mai pot fi găsite şi alte modele de corelație dintre limbile ai căror vorbitori locuiesc compact într-o anumită zonă (în primul rând, într-un stat, desigur).

Modelul Republicii Irlanda, consemnat deja *supra*, şi modelul Republicii Moldova ne interesează în mod special în prezenta comunicare, model ce se caracterizează prin faptul că limba, declarată oficial limbă de stat, nu devine prin aceasta limbă dominantă în comunicare (în cadrul țării date) şi cu atât mai mult nu capătă statut de limbă imperială în raport cu limbile materne ale celorlalte etnii conlocuitoare în statul dat. Paradoxul acestui model constă în faptul că limba unei etnii minoritare (în virtutea unei inerții istorice) continuă să se impună şi să dea naştere unor fenomene ce contravin logicii elementare; cel mai ilogic este privilegiul monolingvismului minorității care are loc într-un mediu unde funcționează şi alte mijloace naturale de comunicare, printre care limba de stat a țării, recunoscută oficial ca prim mijloc de comunicare între cetățenii statului dat.

Acest lucru, oricât ar părea de straniu, conduce la dezechilibrări în mecanismele de autoorganizare a limbii oficiale de stat, la degradarea acțiunilor sinergetice de autoreglare internă, favorizând dezorganizarea sistemelor ei vitale (precum repertoriul de stiluri, rusificarea puternică a terminologiilor, deteriorarea limbajului administrativ şi tehnico-ştiințific – în speță a celui juridic şi militar). În aceste condiții, vorbitorul limbii de stat – adică a limbii majorității populației băştinaşe a țării – este pus în situația să apeleze în procesul comunicării profesionale, administrative şi, în general, sociale (adică de trai) la limba rusofonilor monolingvi ce posedă toate mijloacele necesare, bine adaptate (după părerea vorbitorilor limbii de stat) pentru comunicarea în astfel de

sfere, preluând aceste mijloace sau, cel puțin, elementele considerate mai expresive şi mai adecvate situației. În felul acesta lexicul curent al vorbitorilor limbii de stat apare, de regulă, în viața cotidiană, împestrițat cu elemente improprii (în special termeni şi îmbinări terminologice ruseşti). Se ajunge până la situația în care tineretul, în multe cazuri, renunță cu totul la vorbirea maternă în folosul limbii ruse (procesul dat este denumit de R. Piotrowski „irlandizare"). Împestrițarea limbii de stat cu împrumuturi nejustificate din limba ce funcționează paralel şi permanent în societate conduce şi la dereglarea principalelor legități fonetico-fonologice şi lexico-gramaticale ale acesteia.

Prestigiul politico-economic şi sociocultural al limbii ruse în Republica Moldova a fost şi este susținut permanent de faptul că majoritatea cadrelor de conducere şi o mare parte a demnitarilor de vârf ai statului recurg cu regularitate (chiar şi atunci când nu e deloc cazul!) la utilizarea în medii oficiale a limbii ruse. Acest fapt a contribuit întotdeauna şi contribuie până în prezent la subminarea autorității statale a limbii materne a băştinaşilor, crearea unei atitudini nerespectuoase față de limba națională a statului şi, în ultimă instanță, la pregătirea terenului pentru deteriorarea calitativă a limbii vorbite de popor, în general. Şi acest lucru se datorează faptului că atitudinea forurilor diriguitoare față de asemenea fenomene este sesizată imediat de masele populare din republică, care nu-şi cunosc în măsură suficientă limba maternă, n-au însuşit limba de cultură a statului, cred că ea este cea din România, iar tot ce e românesc, ştiu ele, nu este agreat de conducerea Republicii Moldova. Populația pierde în felul acesta stimulentul necesar pentru respectarea patrimoniului spiritual al neamului, tradițiilor populare şi istorice. Oamenii simt că vor găsi înțelegere la cei de la conducere în lipsa dorinței lor de a-şi cunoaşte neamul cu tot ce a avut el în trecut şi cu ce are în prezent. Mai rău este că şi tineretul, adică cei trecuți prin şcoli şi chemați să promoveze cultura în popor, este contaminat de virusul indiferenței şi al leneviei intelectuale. În consecință, subcultura, subdezvoltarea intelectuală persistă şi dispar perspectivele pentru depăşirea lor.

Ce concluzie se poate trage din toate acestea? Una singură: că limba rusă, deşi nu este legiferată oficial ca mijloc de comunicare interetnică în Republica Moldova, îndeplineşte, practic, cu succes funcția dată şi nu numai la nivel privat, ci şi la cel statal (nu fără susținerea tacită a forurilor de conducere). O astfel de stare de lucruri poate să devină în viitor un pericol iminent în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova ca țară fără pregătirea necesară pentru țările ce tind să facă parte din comunitatea internațională corespunzătoare.

BIBLIOGRAFIE

1. Piotrowski, R., *Sinergetica şi ocrotirea limbii române în Republica Moldova,* în *RLŞL*, 1997, nr. 3.

2. Silvestru, A., *Victime ale bilingvismului: copiii complexați*, în *LR*, nr. 1, 1991.

Comunicare interculturală şi integrare europeană.
Simpozion (2005, Iaşi), Alfa, 2006, p. 39-43

REFERITOR LA INTERACŢIUNEA DINTRE LIMBILE CE FUNCŢIONEAZĂ ÎN CADRUL ACELUIAŞI STAT

Spre deosebire de majoritatea sistemelor artificiale de prelucrare, păstrare şi transmitere a informaţiei, limba reprezintă un metasistem natural dinamic, neechilibrat, deschis. Datorită interacţiunii permanente şi schimbului de date cu alte sisteme informaţionale şi medii externe, limba se află în stare de fluctuaţie, balansând între sincronie şi diacronie, conservare şi modificare, caracter organizat şi entropie, „ordine" şi „haos". Cu toate că dispune de mobilitate externă, limba îşi păstrează, în procesul funcţionării nestingherite, coerenţa internă graţie acţiunii mecanismelor de autoreglare şi autoorganizare, adică a ceea ce este desemnat în ultimul timp prin termenul *sinergie*.

Când însă în acelaşi mediu social coexistă două (sau, eventual, mai multe) limbi, vorbite de diferite etnii ce locuiesc compact, de cele mai multe ori ele se confruntă şi se influenţează reciproc, mai ales dacă se polarizează, una devenind dominantă, iar cealaltă subordonată (cunoscutul lingvist rus R. Piotrowski le numeşte imperiale şi, respectiv, indigene sau aborigene) [Piotrowski, 1997, p. 92-94].

Limba dominantă este, de obicei, cea care dispune de nişte pârghii puternice de autoafirmare, cum sunt mijloacele de informare în masă, şcoala, procedurile judiciare, armata şi alte structuri de forţă, de care nu dispun celelalte limbi subordonate (sau limba subordonată).

Confruntarea dintre aceste limbi poartă, după R. Piotrowski, un caracter dur, lipsit de compromisuri. Deseori confruntările şi chiar conflictele dintre ele se derulează după un scenariu ce contravine preceptelor politico-culturale ale puterii statale. Drept exemplu ar putea servi marginalizarea de către limba germană din Elveţia a limbii retoromane, care este a patra limbă de stat a ţării şi e protejată pe toate liniile de autorităţi. Un exemplu şi mai paradoxal îl constituie corelaţia dintre limbile irlandeză şi engleză în Republica Irlanda. Aici irlandeza, care e susţinută de puterea oficială în calitate de limbă de stat, se prezintă în realitate, din punct de vedere socio- şi psiholingvistic, ca o limbă indigenă (aborigenă), oprimată energic de limba engleză imperială.

Un material bogat pentru interacţiunea sinergetică bifurcaţională dintre limba imperială şi limbile indigene oferă fosta U.R.S.S. Aici se disting bine trei perioade: în prima (1917 – începutul anilor '30), aşa-zisa „construcţie lingvistică" (языковое строительство) încuraja dezvoltarea limbilor naţionale locale, marginalizarea lor de către limba rusă (marginalizare, moştenită din timpurile ţariste) slăbind simţitor; în a doua perioadă (anii '30-'80) era necesară o limbă imperială unică, rolul căreia

în acele condiții putea să-l joace numai limba rusă; în cea de a treia perioadă – cea postsovietică (anii ’90) – în noile republici suverane şi în autonomiile ruseşti apar din nou tentativele de a revigora limbile indigene.

Cel mai mare interes îl prezintă interacțiunea sinergetică a limbilor în ultimele două perioade.

Creşterea prestigiului politico-economic şi cultural al limbii ruse imperiale (în U.R.S.S. din perioada a doua) a condus la faptul că în majoritatea limbilor naționale sferele de utilizare şi repertoriul de stiluri au rămas până la începutul anilor ’90 incomplete, iar uneori pur şi simplu deteriorate. Astfel, în Georgia, Armenia, în republicile turcice, în Ucraina de Vest limbile naționale îşi mențin cu tărie pozițiile doar în sferele de comunicare orală, literar-artistică şi publicistică (în comunicarea administrativ-cancelărească – în speță cea juridică, militară şi tehnico-ştiințifică, e folosită în mod obişnuit limba rusă; în consecință s-a pereclitat dezvoltarea limbilor indigene şi s-a produs rusificarea puternică a terminologiilor naționale).

În celelalte republici şi autonomii ruse (Caucazul de Nord, autonomiile de pe Volga, Karelia, regiunile centrale şi de Est ale Ucrainei şi Bielorusiei), limbile naționale au funcționat şi mai funcționează în cel mai bun caz doar la nivel de vorbire populară sătească, mai rar şi orăşenească. Întrebuințarea limbii naționale la nivel oficial statal purta şi mai poartă aici un caracter de paradă.

Reținerile în dezvoltarea sistemului de stiluri, precum şi a terminologiilor tehnico-ştiințifice naționale, anihilarea lor artificială pot părea, la prima vedere, un factor extralingvistic, dar, în realitate, ele dezechilibrează acțiunea mecanismelor de autoreglare a limbii, ceea ce produce dezorganizarea sistemelor ei.

Aceste dezechilibrări ale sistemului limbii au o explicație destul de simplă. Întrucât limba indigenă sau subordonată fie că nu dispune de terminologii administrativ-cancelăreşti şi tehnico-ştiințifice, fie că aceste terminologii se află în stare embrionară sau de stingere, purtătorul limbii e obligat să apeleze în procesul comunicării profesionale sau administrative la limba prestigioasă, imperială sau dominantă, ce posedă mijloace bine adaptate pentru o astfel de comunicare. În felul acesta au luat naştere jargoanele „volapük”, caracteristice pentru toate fostele republici sovietice, în care lexicul național curent era şi este până acum împestrițat cu termeni şi îmbinări terminologice ruseşti (în sensul cel mai larg al acestor noțiuni).

Drept exemplu de situații de acest fel pot servi graiurile dacoromâne din Transnistria şi din Ucraina de Sud şi de Est, mostre oferite de Piotrowski:

...значит, noi *зарабатывали* pentru *достаука* materialulu; am fost numit ca *начальник почтового отделения*; unde esti *звеноу* Glafirii? – Noi suntem *звено Глафиры*... ş.a.m.d. [Piotrowski, ibidem, p. 93].

În prezent, în perioada a treia, dezorganizarea limbii române în raioanele indicate se apropie de încheiere: tineretul de astăzi foloseşte vorbirea maternă „moldovenească” numai în viața cotidiană.

Dezagregarea produsă în sistemul limbii subordonate (indigene) prin împrumuturi din limba dominantă (imperială) este caracteristică practic pentru toa-

te limbile naționale din fosta U.R.S.S. şi acest proces continuă, după cum s-a văzut, şi în prezent, căci prestigiul politico-cultural şi tehnico-ştiinţific al limbii ruse în majoritatea formațiunilor statale postsovietice este în continuare extrem de înalt.

Degradarea progresivă a sinergiei limbilor subordonate se caracterizează prin următoarele procese tipice: sărăcirea rezervelor lexicale şi compensarea lor din contul lexicului limbii dominante, simplificarea radicală a structurii sintactice a propoziției, denaturarea concomitentă a unor raporturi gramaticale normative (cf. omiterea articolului hotărât, care în rusă nu există, sau a copulei, care în română e obligatorie, dar în rusă nu se foloseşte, lipsa reprizei pronominale inexistente în limba rusă ş.a.m.d.).

Împânzirea limbii subordonate cu împrumuturi lexicale din limba dominantă, care sunt folosite deseori fără asimilare fonetică (întrucât cu fonetismul originar ele sună, cum se crede, mai prestigios!) poate conduce la dereglarea principalelor legități fonetico-fonologice şi lexico-gramaticale.

Prestigiul limbii dominante parcă ar juca rolul unui virus lingvistic ce paralizează sinergia „imunitară" a limbii subordonate prin pătrunderea lui în lexic, din acesta în fonetică şi fonologie, iar apoi în sintaxă şi morfologie. Drept urmare, limba subordonată mai întâi e coborâtă la nivelul unui jargon casnic, apoi, peste numai câteva generații, vine perioada aşa-zisei „irlandizări", potrivit lui R. Piotrowski, adică a trecerii etnosului purtător inițial al limbii subordonate la limba dominantă (acest lucru s-a întâmplat, de exemplu, cu germanii din Povoljie, Siberia şi Ucraina).

Confruntarea limbilor nu trece fără urmări nici pentru structura limbii dominante. Dereglarea acesteia poate fi uşor observată în limba rusă (vorbită de băştinaşi).

Coexistența în cadrul aceleiaşi formațiuni statale a unei limbi dominante (imperiale) şi a unei (sau unor) limbi subordonate (indigene) conduce, prin presiunea sistemului celei dintâi, la dezechilibrarea mecanismelor sinergetice de autoorganizare şi autoreglare a vorbirii reprezentanților limbilor subordonate.

Această stare de lucruri generează limbi amestecate, creolizate, s-ar putea spune (un fel de pidgin-russian, asemănător cu pidgin-english-ul din țările coloniale), folosite de purtătorii limbii (limbilor) subordonate, dar impracticabile la un nivel superior de cultură. Ele îi afectează puternic pe purtători, creându-le serioase (în foarte multe cazuri, ireversibile) complexe de inferioritate, națională şi etnică, ce au până la urmă grave repercusiuni asupra vieții lor sociale şi culturale.

De pe pozițiile ştiinței psihologice, o problemă deosebit de dureroasă a realităților, nu numai lingvistice, apărute în asemenea condiții, este generată de complexele de inferioritate ce îi afectează pe vorbitorii limbilor subordonate; mulți sunt afectați din copilărie şi se mai simt complexați toată viața pentru că au fost puşi în condiții dificile de evoluție.

„Din punct de vedere psihologic, afirmă autorul studiului *Victime ale bilingvismului: copiii complexați,* cercetătorul A. Silvestru, complexele constituie un ansamblu

(inconştient) de reprezentări şi stări afective, cu încărcătură distructivă, care macină moralitatea omului din interior". „Un copil complexat, continuă autorul, ajunge de cele mai dese ori o personalitate ratată, căci complexele ridică obstacole de netrecut în comunicarea lui cu alţi oameni, îi menţin constant o stare interioară apăsătoare ce îl împovărează, îl împiedică să se desăvârşească, să se simtă liber în exprimare" [Silvestru, 1991, p. 119].

Anume prin aceasta se explică de ce în mediul românilor moldoveni din Basarabia am avut ani în şir şi mai avem atâţia „bâlbâiţi", cum li se spune, atâţia retardaţi psihic, atâţia taciturni, atâţia retraşi în sine, ce preferă să tacă, în loc să se exprime liber şi dezinvolt ca vorbitorii de limbă rusă sau ca cei de limbă română din Ţară – lucru pe care îl observă oricine e mai atent la modul de exprimare al basarabenilor, în special în situaţiile de vorbire instituţionalizată. Abia din anul 1990 a început să apară şi în mediul băştinaşilor dezinvoltura firească în vorbirea celor neîmpovăraţi de b i l i n g v i s m u l o b l i g a t o r i u, cu caracter frustrant pentru voinţa oricărei persoane.

Urmările acestei stări de lucruri au fost catastrofale pentru psihicul mai multor generaţii de moldoveni „bilingvi". Este o tragedie naţională pe care multă lume n-o realizează la scară reală şi de care n-am scăpat încă. Căci bilingvismul unilateral naţional-rus (care e mai degrabă „semilingvism" ce duce la „semiintelect") a fost făcut „parcă anume pentru a împiedica accesul naţionalilor din fostul imperiu sovietic la circuitul universal al valorilor umane" [Silvestru, 1991, p. 119].

Aşadar, coexistenţa a două sau mai multe limbi, cu pretenţia de a fi oficiale în aceeaşi ţară, provoacă (şi acest lucru îl demonstrează cu prisosinţă ţările autoproclamate ca multinaţionale, cum au fost U.R.S.S., R. F. Iugoslavia, dar şi Canada, de exemplu) disensiuni şi conflicte interetnice sau, cel puţin, oprimarea psihologico-lingvistică a reprezentanţilor unei etnii de către reprezentanţii alteia.

Bilingvismul ce apare în asemenea situaţii este un bilingvism social unilateral, căci bilingvi nu sunt toţi membrii societăţii, ci numai purtătorii limbilor subordonate (purtătorii limbii dominante sunt, de regulă, monolingvi, fapt explicat cu argumente convingătoare de prof. E. Coşeriu).

A fi bilingv în aceste condiţii înseamnă, de fapt, a nu cunoaşte suficient nici una dintre cele două limbi ce se confruntă în societate. Asta explică, să zicem, vocabularul extrem de sărac şi extrem de concret al maselor populare, ceea ce ilustrează subdezvoltarea lor lingvistică. Reprezentanţii păturilor largi aproape că nu folosesc denumiri de noţiuni abstracte în comparaţie cu vorbitorii păturilor populare largi ce folosesc alte limbi, care nu s-au aflat sub dominaţia unei limbi imperiale.

În lumina celor expuse mai sus se poate explica uşor şi situaţia actuală din Republica Moldova, unde e utilizată preponderent, în afară de o pătură destul de subţire de intelectuali şi de tineret studios, vorbirea dialectală moldovenească şi aceea impregnată cu rusisme de toate tipurile. Aşa s-au statornicit lucrurile încă de pe vremea Uniunii Sovietice (ba chiar şi din perioada ţaristă!) şi altfel nu putea fi, deoarece tot ce era legat de cultură şi civilizaţie venea, în fond, prin ruşi şi de la ruşi, îmbrăcat în haina respectivă, adică în limba rusă. Deci toate golurile din vocabular (în primul rând!), apărute în

procesul dezvoltării spirituale inevitabile a societății moldoveneşti, au fost completate (în lipsa materialului necesar din româna cultă, care între timp a evoluat enorm, fără ca cei aflați în teritoriul anexat de ruşi să beneficieze de asta) prin elementele corespunzătoare ruseşti, preluate din sistemul limbii ruse, ce funcționa mereu alături, plasându-se, de regulă, deasupra sistemului românesc local, rustic şi primitiv.

Pentru păturile largi ale populației româneşti din Basarabia, ruptă de matca lingvistică firească, chiar cele mai obişnuite elemente inovatoare din limba rusă, legate de dezvoltarea culturii din societatea basarabeană, erau un fel de ieşire din impas şi ele intrau neforțat în vorbire, contribuind la exprimarea noțiunilor noi, în special a celor abstracte, pe care cei din țară le exprimau uşor, fără efort special, cu ajutorul împrumuturilor din limbile europene (în primul rând din franceză). În stângă Prutului locul lor era ocupat, în mod firesc, dar fără nici un discernământ conştientizat, de unitățile din vocabularul rusesc, ce era mereu la îndemână, de vreme ce toate procesele administrative, economice şi culturale se efectuau în limba dominantă a statului, adică în rusă.

Chiar elementele curente pentru orice comunitate, cum ar fi *şef, stimă, a felicita,* fiind străine pentru vorbitorii de limbă română din Basarabia, erau exprimate prin rusismele *началник, уважении, а поздрави,* care au fost mult timp singurele echivalente ale respectivelor ruseşti în vorbirea românilor moldoveni, rupți de frații lor din Țară (unora dintre ei nici până astăzi nu li se întoarce limba să rostească *m-au chemat la şef, nimeni nu-l stimează, ne-a felicitat cu ocazia jubileului,* ci tot *m-o chemat la началник, nimi nu-l uvajăşti, ne-o pozdravit cu iubileiu,* deşi vocabulele respective le au în vocabularul pasiv şi le înțeleg când le aud din gura altora).

Apariția acestui „volapük”, caracteristic până în prezent maselor largi de vorbitori din Republica Moldova, se datorează necunoaşterii limbii de cultură a românilor din Țară şi deteriorării mecanismelor sinergetice de autoorganizare şi autoreglare a vorbirii la purtătorii limbii române din Basarabia ca reprezentanți ai unei limbi ce a fost mult timp o limbă indigenă subordonată unei limbi dominante imperiale.

Problema nu este deloc simplă şi merită un studiu ştiințific multidisciplinar (filozofico-psihologico-lingvistico-culturologic) ca cel realizat pentru situația canadiană de sociolingvistul german J. Erfurt [Erfurt, 1996, 466 p.], care, dacă ar fi interpretat în spiritul concepției integraliste coşeriene, ceea ce i-ar imprima o forță de convingere deosebită, ar căpăta un fundament teoretic de nezdruncinat.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Erfurt, Jürgen, *De la polyphonie à la symphonie: Méthodes, théories et faits de la recherche pluridisciplinaire sur le français au Canada,* Leipzig, 1996.

2. Piotrowski, Rajmund, *Sinergetica şi ocrotirea limbii române în Republica Moldova*, în RLŞL, nr. 3, 1997.

3. Silvestru, Aurelian, *Victime ale bilingvismului: copiii complexați*, în *LR*, nr. 1, 1991.

Limbaje şi comunicări, Volumul al VI-lea, Partea I – In honorem Eugeniu Coşeriu, Editura Universității Suceava, 2003, p. 73-80

MONOLINGVISMUL POPULAȚIEI RUSOFONE ÎN REPUBLICA MOLDOVA ŞI BILINGVISMUL POPULAȚIEI BĂŞTINAŞE

Cunoaşterea şi posibilitatea utilizării a două sau mai multe limbi este un avantaj pentru oricine ca i n d i v i d. Dar atunci când într-o s o c i e t a t e coexistă două sau, eventual, mai multe limbi oficiale, practica utilizării lor de către membrii societății respective generează f e n o m e n u l s o c i a l al bilingvismului (foarte rar al polilingvismului), care are consecințe nocive, cel puțin, pentru o parte dintre indivizii vorbitori (în afară de exemplul unic – şi fericit! – al Elveției şi, poate, încă a câtorva țări din lumea modernă).

De cele mai multe ori coexistența câtorva limbi oficiale în aceeaşi țară provoacă (şi acest lucru îl demonstrează cu prisosință țările autoproclamate ca multinaționale, cum a fost U.R.S.S. sau R.F. Iugoslavia, dar şi Canada, de exemplu) neînțelegeri şi conflicte interetnice (în ultimă instanță), iar în fazele anterioare, cel puțin la oprimarea psihologico-lingvistică a reprezentanților unor etnii de către altele, căci limbile, aflate formal pe picior de egalitate, în realitate se polarizează, una devenind numaidecât dominantă sau, potrivit lui Rajmund Piotrowski, imperială, iar altele (sau alta, ca în cazul Canadei) subordonate. Cu alte cuvinte, coexistența în acelaşi mediu social a unei limbi dominante şi a unei (sau a mai multor) limbi subordonate conduce la dereglarea mecanismelor sinergetice de autoorganizare şi autoreglare a vorbirii (vezi Rajmund Piotrowski, **Sinergetica şi ocrotirea limbii române în Republica Moldova** // în RLŞL, 1997, nr. 3, p. 92-94).

Bilingvismul ce apare cel mai des în asemenea situații este un b i l i n g v i s m s o c i a l u n i l a t e r a l*,* căci *bilingvi* nu sunt toți membrii societății, ci numai purtătorii limbilor subordonate (purtătorii limbii dominante în societate sunt, de regulă, *monolingvi).* A fi bilingv în aceste condiții înseamnă, de fapt, a nu cunoaşte suficient nici una dintre cele două limbi.

Acest fel de bilingvism are o influență nefastă asupra purtătorilor limbilor subordonate: în primul rând, deoarece generează l i m b i a m e s t e c a t e*,* creolizate, s-ar putea spune (un fel de pidgin-english sau pidgin-russian), folosite de populațiile băştinaşe, dar impracticabile la un nivel superior de cultură, iar în al doilea rând, deoarece afectează psihicul aşa-zişilor „bilingvi", creându-le serioase (în foarte multe cazuri, ireversibile) complexe de inferioritate națională şi etnică, ce au până la urmă grave repercusiuni asupra vieții lor sociale şi culturale.

Bineînțeles, aceasta este o problemă sociolingvistică majoră, care merită un studiu teoretic multilateral (filozofico-psihologico-lingvistico-culturologic), ca cel reali-

zat sub conducerea lingvistului german Jürgen Erfurt pentru situația lingvistică din Canada (vezi **De la poliphonie à la symphonie: Méthodes, théories et faits de la recherche pluridisciplinaire sur le français au Canada,** Leipzig, 1996, 466 p.).

Dar rezultatele la care s-a ajuns, în urma aplicării pe toate căile a aşa-numitului „bilingvism armonios" (care numai „armonios" n-a fost!), sunt de față şi de ele nu vom scăpa uşor.

Se ştie că vorbirea românească de pe teritoriul fostei R.S.S.M., pe lângă trăsăturile dialectale moldoveneşti comune pentru toată Moldova istorică (ce cuprindea Moldova dintre Carpați şi Nistru, precum şi spațiul cu populație românească de dincolo de Nistru), a suportat în perioada de peste 150 de ani, cât s-a aflat sub oblăduirea statului unitar rus şi a imperiului totalitar sovietic, o serie de denaturări şi alterări (mai cu seamă în lexic şi în sintaxă), care au determinat degradarea ei c a l i t a t i v ă (sub aspectul gradului de cunoaştere) şi f u n c ț i o n a l ă (sub aspectul sferelor ei de funcționare în societate), dar nu i-au modificat esența, rămânând totuşi română, întrucât şi-a păstrat intactă structura gramaticală, în special morfologia (or, atâta timp cât îşi păstrează gramatica, o limbă rămâne vie, îşi menține identitatea).

Deci limba română din fosta R.S.S.M. (cu denumirea de „moldovenească" era formal a doua limbă oficială – prima fiind rusa), puternic influențată de limba rusă dominantă (căci purtătorii acesteia se impuneau prin cultură avansată şi poziție superioară în societate), s-a îndepărtat considerabil de matca comună românească şi în conştiința subiecților ce o vorbeau s-a produs amestecul (la nivel lexical şi sintactic) a două sisteme glotice diferite: a sistemului limbii aborigene, neprestigioase, subordonate şi a sistemului limbii imperiale, prestigioase, dominante.

Cu trecerea timpului purtătorii acestei vorbiri amestecate (mai târziu considerați „bilingvi") încep să simtă elementele preluate din cel de al doilea sistem ca pe resursele lor proprii. Fenomenul capătă proporții, deoarece este propriu întregii colectivități „bilingve" şi fiecare vorbitor în parte are mereu certitudinea că este înțeles de toți membrii acestei colectivități, oricât de multe elemente din celălalt sistem ar folosi în vorbirea sa (deseori acest lucru e considerat chiar indice al unui nivel mai înalt de cultură).

De aceea actualmente purtătorii de limba română din Republica Moldova, când comunică nu numai cu vorbitori de limba română în general, dar chiar şi cu vorbitori ai a c e l u i a ş i g r a i m o l d o v e n e s c, adică cu moldoveni din Moldova românească (care nu s-au aflat în condiții similare, nu au „golurile" din limba maternă a celor dintâi şi deci nu folosesc „inserțiile" din sistemul limbii ruse), încearcă un sentiment curios: deşi se înțeleg, în fond, cu interlocutorii, deoarece gramatica şi fondul lexical de bază sunt aceleaşi, le pare totuşi că aceştia folosesc un „alt fel de vorbire" în comparație cu vorbirea lor proprie. Ba mai mult, moldovenilor din România le par străine şi neînțelese „inovațiile" celor din Republica Moldova, venite din ruseşte sau „create" după model rus.

Acest lucru întăreşte convingerea moldovenilor din stânga Prutului (care nu-şi dau seama că, fiind „bilingvi”, folosesc o „limbă amestecată”), că propria lor vorbire e oarecum „altfel”, că ea „diferă” de cea a moldovenilor români din dreapta Prutului (care nu posedă „specificul rusesc”). Ei înţeleg echivalentele fireşti din vorbirea moldovenilor de dincolo, adică le posedă pasiv, dar nu le folosesc, căci le consideră străine şi nu le acceptă în vocabularul lor activ. Anume pe sindromul dat se bazează, de fapt, şovăielile pe care le manifestă băştinaşii din Republica Moldova, când este cazul să-şi numească propria lor vorbire românească şi acest lucru este exploatat la maximum de către unii politicieni de orientare prosovietică, care pun la baza politicii lor separatiste „teoria” existenţei a două limbi diferite (şi deci a două naţiuni şi a două popoare independente), „teorie” promovată de regimul comunist din fosta R.S.S.M. Cea mai recentă dovadă a acestei politici este articolul 13 al noii Constituţii, votat de deputaţii agrarieni, socialişti şi interfrontişti, majoritari la acea perioadă în Parlamentul Republicii Moldova.

* * *

Republica Moldova este o ţară specifică, unică în felul ei în această parte a lumii, căci pe teritoriul său, în diferite perioade istorice, în cele de dominaţie a imperiului rus şi apoi a regimului sovietic, s-au stabilit reprezentanţi ai mai multor etnii şi popoare, oameni de diferite naţionalităţi, ceea ce îi imprimă o fizionomie aparte ca stat, fizionomie de care nu se poate să nu se ţină cont atunci când se purcede la soluţionarea unor probleme sociale, politice şi naţionale, pornind de la modelele corespunzătoare ale altor ţări.

Aceasta este într-adevăr o problemă care poate fi soluţionată doar multidisciplinar (nu doar în cadrul lingvisticii!). Normal ar fi, desigur, ca într-o ţară, devenită independentă şi suverană, să se creeze un mediu lingvistic adecvat unei ţări adevărate (aşa cum e în România, în Bulgaria, în Polonia, în Ungaria, dacă ne referim numai la ţările din imediata vecinătate, dar şi în Austria, Germania, Franţa, Italia ş.a.). În aceste ţări funcţionează o singură limbă oficială, limba statului respectiv, şi, de regulă, nu apar nici un fel de probleme (cu excepţia unor cazuri izolate, ieşite din comun).

La noi însă, în virtutea circumstanţelor, limba de stat funcţionează în condiţii neobişnuite, departe de cele normale. Cum poţi să creezi un mediu propice pentru limba de stat, când unii folosesc o limbă (singura pe care o posedă!), iar alţii folosesc două (chiar dacă nu cunosc la nivelul cuvenit nici una dintre ele)?

Băştinaşii ce vorbesc o singură limbă se împart în două categorii.

În primul rând, e vorba de populaţia autohtonă rurală, care foloseşte în procesul de comunicare limba de stat, dar în varianta vorbită, dialectală (de tip moldovenesc), necizelată în cea mai mare parte, variantă ce s-a îndepărtat de tulpina românească în general şi chiar de cea moldovenească de dincolo de Prut. Înglobarea unui strat masiv de elemente slave, inexistent în alte zone ale romanităţii, pe de o parte, şi necunoaşterea stratului corespunzător de elemente achiziţionate în mod firesc de

limba din Țară, pe de altă parte, sunt caracteristice limbii utilizate în acest spațiu. Influența slavă își lasă amprenta și asupra păturii școlite a populației de limba română din satele moldovenești, lucru ce nu poate fi ignorat. Mai cu seamă că mulți dintre acești vorbitori monolingvi (s-ar părea) cunosc și fosta limbă oficială a metropolei, ce a pătruns în toate colțișoarele, chiar și în cele mai îndepărtate, dacă nu la nivel de comunicare liberă, cel puțin la nivel de înțelegere pasivă, ceea ce le dă posibilitate să comunice totuși cu reprezentanții etniei ruse sau cu reprezentanții rusofoni ai altor etnii. Aceasta e o l a t u r ă a monolingvismului basarabean.

În al doilea rând, e vorba de populația urbană, din care mai bine de jumătate e monolingvă cu adevărat, exceptând monolingvismul rural – ele sunt de prisos, căci această populație posedă doar limba maternă, adică rusa, pe care o vorbește nestingherit împreună cu celelalte etnii conlocuitoare, acestea din urmă folosind în comunicare cu preponderență rusa (paralel cu vorbirea lor maternă, atunci când o cunosc, bineînțeles!). Acest monolingvism străin pentru republică creează piedici enorme pentru instaurarea în orașe a monolingvismului statal, preconizat prin definiție într-un stat independent mononațional.

Inițial s-a crezut (pe baza unei euforii nefondate, cum s-a dovedit mai târziu) că pentru rezolvarea tuturor problemelor lingvistice din republică e suficient să fixezi prin lege că limba republicii este limba de stat, adică limba oficială a statului, devenit, între timp, suveran și independent. Dar n-a fost să fie așa! Pentru trecerea la monolingvismul statal (firesc în alte state naționale) era nevoie de o serie de condiții necesare în asemenea situații. Ele nu s-au putut crea din simplul motiv că monolingvismul statal (cel românesc) afecta nu numai populația rusofonă urbană, ci și o bună parte din populația băștinașă, care nu poseda limba maternă (sau paternă), adică româna, din motive obiective.

Se știe că pe parcursul dominației sovietice în fosta R.S.S.M. s-au contractat, în mod firesc, neforțat de nimeni (dar susținut psihologic, ideologic și politic de întreaga ambianță a regimului comunist atotputernic!), o sumedenie de căsătorii mixte româno-ruse. A fost întemeiat astfel un număr impunător de familii amestecate (nu posed, din păcate, date statistice despre acest fenomen, deoarece ele au fost ținute, de regulă, în secret!), în care au crescut și continuă să crească copii rusofoni (mai ales în familiile cu mamă de naționalitate rusă sau, pur și simplu, rusofonă). E vorba, în primul rând, de familiile multor demnitari și înalți funcționari de stat, dar și ale multor cetățeni de rând, în care unul dintre soți este rusofon. Din motive utilitare (de carieră, în primul rând), se considera mai avantajos să le asiguri copiilor tăi accesul la cultura rusă, care le-ar fi permis în viitor mai lesne să ocupe un loc mai favorizat în societate (de asta își dădeau perfect seama reprezentanții altor etnii din fosta Uniune), cunoscând limba rusă. Și această logică a lucrurilor s-a confirmat pe baza multor exemple concrete, aflate la îndemâna oricui. În familiile mixte (mai ales în cele în care mama este monolingvă – vorbitoare de limba rusă!) acest lucru se realiza

uşor (mai cu seamă la oraşe, unde şi mediul era propice însuşirii perfecte a limbii imperiale). Progenitură rusofonă au furnizat şi multe familii de băştinaşi, adică de români, ce au sesizat priorităţile pe care le oferea autohtonilor cunoaşterea limbii ruse (ştiind bine ruseşte, mulţi băştinaşi s-au putut aranja mult mai comod în viaţă). Desigur, important era şi nivelul de pregătire a tinerei generaţii, care în instituţiile de învăţământ cu limba rusă de predare a fost întotdeauna mult superior celor naţionale, datorită, fără îndoială, contingentului de cadre pedagogice mult mai bine pregătite). Era deci nu numai prestigios, ci şi foarte util să absolveşti o şcoala sau o facultate în limba rusă, deoarece astfel puteai face carieră mai uşor.

Trecerea în Republica Moldova la monolingvismul statal românesc acum este practic torpilată de monolingvismul rus, ai cărui purtători sunt nu numai reprezentanţii etniei ruse sau ai altor etnii conlocuitoare rusofone, ci şi foarte mulţi cetăţeni proveniţi din familii mixte, cu un părinte băştinaş, adică român moldovean. Băştinaşul doreşte ca în republică să se instaureze monolingvismul românesc, deoarece acest lucru ar defavoriza majoritatea oamenilor ce-i sunt în mod firesc foarte apropiaţi, soţ sau soţie, copii şi nepoţi. Aşadar, monolingvismul rus trece prin chiar inima multor băştinaşi bilingvi (animaţi de sentimente naţionale dintre cele mai sincere) care se opun automat monolingvismului statal românesc.

Din cele menţionate rezultă clar că dificultăţile ce stau în faţa instaurării monolingvismului naţional statal au nu numai cauze de natură etnică. Ele poartă mai curând un caracter social, ba chiar familial. Şi aici e tot greul!

Procentul mare de căsătorii şi familii mixte a determinat până acum şi va determina în bună parte şi pe viitor (pentru un timp practic nedefinit) situaţia nesigură a limbii române în Republica Moldova, dependentă de factori pur subiectivi, punând în pericol funcţionarea ei normală ca în alte state.

Starea de lucruri în ceea ce priveşte limba ţării depinde de purtătorii ei, de locul şi rolul lor în societate, de gradul de cunoaştere a limbii oficiale unice a statului şi în ultimă instanţă de factorii politici şi sociali, psihologici şi familiali.

Situaţia delicată, creată prin apariţia unei familii mixte, se perpetuează, căci copiii rusofoni din familiile mixte contractează noi căsătorii, de obicei, tot rusofone (deci unitare sub aspect lingvistic), în care se reproduc nepoţi de asemenea rusofoni. Aşadar, doi părinţi diferiţi ca etnie (naţionalitate), dintre care unul e rusofon, lasă urmaşi, de regulă, tot rusofoni şi cantitatea lor creşte în progresie geometrică. Astfel, o căsătorie mixtă, care a pus bazele unei familii de limba rusă, continuă să aibă urmaşi rusofoni.

Acest contingent de purtători ai limbii ruse, împreună cu purtătorii propriu-zişi de limba rusă, proveniţi din părinţi etnici ruşi, nu va scădea pe viitor, ci, din contra, va creşte neîncetat şi problema monolingvismului statal românesc se va complica şi mai mult. Şanse reale de instaurare a unei singure limbi în stat practic nu sunt şi nu vor fi, atâta timp cât va dăinui situaţia de azi.

Monolingvismul moldovenesc de tip dialectal şi cel românesc al elitei intelectuale de la oraşe (şi în proporţii reduse de la sate) nu va salva situaţia, având în vedere dinamica demografică a societăţii.

Nivelul de cultură extrem de scăzut în societatea moldovenească actuală se explică prin necunoaşterea limbii materne culte, întrucât e utilizată preponderent vorbirea dialectală şi aceea impregnată cu rusisme.

Altfel nici nu putea fi, pentru că tot ce era legat de cultură şi civilizaţie venea în fond prin ruşi şi de la ruşi, îmbrăcat fiind şi în haina respectivă, adică cea rusească. Deci toate golurile de vocabular (în primul rând!), apărute în procesul de dezvoltare spirituală inevitabilă a societăţii moldoveneşti, au fost completate (în lipsa materialului necesar din româna cultă, care între timp a evoluat enorm, fără ca cei de aici să beneficieze de asta) prin elementele corespunzătoare ruseşti sub presiunea sistemului de limbă rusă, aflat mereu alături şi deasupra celui local, rustic şi primitiv.

Pentru populaţia moldovenească din Basarabia, ruptă de matca lingvistică firească, chiar cele mai obişnuite elemente din limba rusă, legate de avansarea culturală a societăţii, erau un fel de ieşire din impas şi ele intrau neforţat în vorbire, contribuind la exprimarea noţiunilor noi, în special, a celor abstracte, pe care cei de dincolo le exprimau uşor cu ajutorul împrumuturilor din limbile europene (în primul rând din franceză). Aici, în stânga Prutului, în lipsa acestora erau preluate, fără discernământ, unităţile respective din vocabularul rusesc aflat la îndemână.

Chiar astfel de elemente ca *şef, respect,* a *stima, a felicita,* fiind necunoscute vorbitorilor de limba română din Basarabia, această gubernie rusească, erau exprimate prin rusisme care au rămas singurele echivalente în vorbirea moldovenilor rupţi de fraţii lor din Ţară.

Deci anume sărăcia cu duhul a basarabenilor şi vocabularul lor extrem de sărac şi extrem de concret a determinat crearea acelui v a l a p ü k , care le este până în prezent caracteristic. Ei aproape că nu folosesc denumiri de noţiuni abstracte (şi dacă da, doar la prima treaptă de abstracţie) în comparaţie cu purtătorii altor limbi.

E foarte greu să dezrădăcinezi ceea ce s-a implantat zeci şi zeci de ani la generaţii în şir de moldoveni basarabeni, ceea ce a dus la subdezvoltare lingvistică.

Din toate cele expuse mai sus rezultă că monolingvismul de stat rămâne în Basarabia o problemă legată de starea de lucruri existentă aici în mod obiectiv, la a cărei soluţionare au de conlucrat factori dintre cei mai diferiţi.

Limba Română, nr. 6-12 (60-66), 2000, p. 43-47

GRAIUL DIN REPUBLICA MOLDOVA ŞI LIMBA LITERARĂ COMUNĂ

Iniţial, toate tipurile de vorbire est-romanică erau denumite prin acelaşi glotonim comun – *român, -ă,* provenit de la adjectivul latinesc *romanus, -a, -um* „care ține de Roma; romanic" (deşi tot din latină a fost moştenit şi substantivul *român* < *romanus, -i* „roman", de la care a fost derivat ulterior adjectivul *românesc,* devenit variantă a adjectivului moştenit *român*). Adjectivul *român / românesc* a fost utilizat pentru a denumi limba populației romanizate pe tot teritoriul balcano-carpatic, inclusiv pe teritoriul de răspândire a celor două mari grupuri dialectale romanice din nordul Dunării – cel muntenesc şi cel moldovenesc.

1. Calificativul *român / românesc* a generat în conştiința primilor oameni de cultură din spațiul carpato-dunărean ideea că toți cei ce populau aceste ținuturi îşi trag obârşia de la Roma.

1.1. Miron Costin, de exemplu, menționa în opera pe care ne-a lăsat-o drept moştenire, parcă anume spre a-i dumeri pe cei rătăciți de mai târziu: „Aşa şi neamul acesta, de carele scriem, a l ț ă r i l o r a c e s t o r a [nu are deci în vedere numai Moldova, ci şi celelalte țări – *S.B.*], n u m e l e v e c h i ŭ ş i m a i d i r e p t ŭ i e s t e r u m â n [spațierea noastră – *S.B.*], adecă râmlean, de la Roma" (Costin, 1958, p. 268).

Acelaşi Miron Costin subliniază în mod cât se poate de explicit şi în mai multe locuri din cronicile sale că reprezentanții populației din Moldova, deşi se autodenumesc moldoveni, adică locuitori ai acestui ținut românesc, consideră că vorbirea lor este românească. Ei nu întreabă „ştii moldoveneşte?", zice cronicarul moldovean, ci „ştii româneşte?" (ibidem, p. 269).

1.2. Aşadar, este absolut evident faptul că, deşi în unele surse istorice medievale este atestat pentru limba vorbită în Moldova şi termenul *limba moldovenească,* cărturarii şi oamenii de cultură ai timpului subînțelegeau prin această denumire un subdialect (grai) al limbii lor române comune, dându-şi perfect de bine seama de unitatea glotică românească de pe întreg teritoriul daco-român, căci, cum spune academicianul rus V. F. Şişmarev, în adâncul conştiinței poporului romanic care vorbea în limba dată lua de acum naştere ideea unității acestui popor (Şişmarev, 1960, p. 53).

1.2.1. Nu e de mirare deci că nici Dimitrie Cantemir, domnitorul Moldovei, care era rusofil ca esență şi ar fi putut avea anumite veleități separatiste, n-a tăgăduit unitatea poporului şi a vorbirii româneşti din nordul Dunării. El subliniază, fără um-

bră de îndoială, că „neamul moldovenilor, al muntenilor, al ardelenilor... cu un nume de obşte români se cheamă...” şi că „noi, moldovenii, la fel ne spunem români, iar limbii noastre nu dacică, nici moldovenească, ci românească” (Cantemir, 1725).

1.2.2. Chiar şi prin titlul lucrării sale, din care sunt luate citatele de mai sus, D. Cantemir indică fără echivoc care e numele limbii în care scrie el însuşi. Acest titlu sună aşa: *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor întâi pre limba latinească izvodit, iară acum pre* ***limba românească*** *scos* (sublinierea noastră – *S.B.*).

1.3. Faptul că tipurile de vorbire muntenesc (valah) şi moldovenesc se includ într-o unitate generică superioară ce le înglobează pe amândouă l-au constatat, în diferite perioade, atunci când au vorbit despre limba populației din Principatele Dunărene, şi reprezentanții altor popoare.

1.3.1. Astfel, lingvistul rus de origine română Iakov Ghinculov, profesor la Universitatea din Petersburg, subliniind comunitatea structurală a vorbirii din cele două principate, vorbeşte despre o gramatică valaho-moldovenească (el îşi intitulează lucrarea *Начертание правилъ валахо-молдавской грамматики* [Ghinculov, 1840]). Referitor la denumirea generică a acestei comunități de limbă, el scrie în prefața gramaticii sale: „При общем обозрении ближайших отродий одного и того же племени, мы в праве держаться общего названия их; следственно язык *Ромынский* [sublinierea lui I.G. – *S.B.*] может служить о б щ и м з н а м е н а т е л е м [spațierea noastră – *S.B.*] Валахского и Молдавского наречий” (ibidem, p. 11).

1.3.2. Termenul *român / românesc,* cu aplicare la limbă, ca denominație a unui standard unic, este utilizat de toți autorii primelor gramatici, precum şi ai altor materiale didactice, apărute nu numai în Principate (până şi după Unire), ci şi în Basarabia, aflată de acum în componența imperiului rus. Ca să nu mai vorbim de operele scriitorilor veniți în Țară din Basarabia (Gh. Asachi, C. Negruzzi, C. Stamati, A. Russo, B.-P. Hasdeu ş.a.), care au folosit chiar şi în titlurile publicațiilor lor glotonimul *român / românesc.*

1.4. De la mijlocul secolului al XIX-lea acest termen se încetățeneşte definitiv în literatura lingvistică europeană şi mondială în calitate de denumire generică pentru tipul de vorbire romanică orientală cultă din nordul Dunării (la aceasta a contribuit, desigur, şi faptul că la 1859 Muntenia şi Moldova s-au unit într-un singur stat național, care a căpătat denumirea de *România).*

1.4.1. Dacă până la acest moment istoric glotonimul în cauză desemna vorbirea balcano-romanică generală şi totodată tipul de vorbire romanică nord-dunăreană (moldo-muntenească), acum el îşi adaugă un al treilea – şi cel mai important – sens al său: cel legat de denumirea limbii naționale a noului stat de limbă romanică, cel de limbă de cultură (adică literară), apărută în zona cea mai de est a masivului romanic.

1.4.1.1. S-a constituit astfel următoarea structură semantică a adjectivului *român / românesc,* cu referire la realitățile glotice din această zonă est-romanică:

„I. Care ține de tipul de vorbire romanică balcano-carpatină (el are o serie de varietăți şi e numit astăzi în lingvistică *est-romanic* sau *balcano-romanic*).

II. Care ține de tipul de vorbire romanică nord-dunăreană (muntenească şi moldovenească sau moldo-valahă; în sensul dat glotonimul *român / românesc* este sinonim în literatura de specialitate cu *dacoromân).*

III. Care ține de mijlocul național de comunicare al statului român şi (având în vedere situația actuală) al statului moldovenesc (ce include limba literară unică formată pe baza tipului de vorbire romanică nord-dunăreană)”.

1.4.1.2. Cu aceste sensuri calificativul glotic polisemantic *român / românesc* şi-a ocupat locul corespunzător în taxonomia glotonimică actuală şi de polisemia dată nu se mai poate face abstracție, oricât ar dori-o cineva.

1.4.2. Astăzi conținutul semantic al glotonimului *român / românesc* (prezentat mai sus) reprezintă un fapt real al terminologiei lingvistice, el fiind folosit ca atare (în accepțiile date) în romanistica generală, începând cu opera fundamentală a lui W. Meyer-Lübke (1890, 1902) (predecesorul acestui mare romanist şi întemeietorul lingvisticii romanice, F. Diez, utiliza încă, pentru romanica orientală, determinativul mai vechi, *valah)* şi terminând cu lucrările moderne de popularizare a romanisticii (cum ar fi, spre exemplu, broşura lingvistului polonez W. Mańczak (1969)[1]) şi cu toate sursele de referință existente (dicționare şi enciclopedii, neexceptându-le pe cele sovietice).

2. Calificativul *moldovenesc* (ca şi *muntenesc,* de altfel), cu referire la limbă, a început a fi utilizat relativ târziu (în comparație cu *român < romanus,* ce servea la denominarea, cum s-a spus deja, atât a populației de origine romanică, cât şi a limbii acesteia) – abia de prin a doua jumătate a secolului al XIV-lea, adică după constituirea celor două „țări româneşti” în state separate.

2.1. El a căpătat circulație anume ca semn distinctiv al acestora, în calitate de denumire locală a uneia dintre cele două ramuri (varietăți) ale masivului glotic romanic nord-dunărean, denumire ce reflecta teritoriul de răspândire a ramurii corespunzătoare (deşi în Valahia se folosea în continuare şi termenul tradițional *român / românesc,* determinativul *muntenesc* fiind mai puțin frecvent)[2].

2.1.1. După anexarea în 1812 a părții dintre Prut şi Nistru a Moldovei istorice (a aşa-numitei Basarabii) de către imperiul rus, aici, din motive lesne de înțeles, a fost utilizată pentru vorbirea localnicilor denumirea tradițională, dar neştiințifică, *limba moldovenească.*

2.1.2. În 1818, prin „Regulamentul organizării administrative a Basarabiei”, „limba moldovenească” este declarată chiar limbă oficială, alături de limba rusă (de altfel, Rusia țaristă, prin „Regulamentul organic”, va decreta „limba moldovenească” drept limbă oficială şi în Principatul Moldovei din timpul ocupației acestuia, între anii 1828 şi 1834).

2.1.3. Această situaţie a fost însă păstrată numai până în 1828, când drept limbă oficială este recunoscută, din nou, doar limba rusă, limba localnicilor fiind ulterior scoasă cu totul din uz.

2.1.4. Abia spre sfârşitul secolului al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea adjectivul *moldovenesc,* în sintagma *limba moldovenească,* reapare (iarăşi în scopuri politice) în unele lucrări (mai ales dicţionare bilingve), cu referire la vorbirea populaţiei basarabene.

2.1.5. După revoluţia din 1917, adică în perioada sovietică (întâi în R.A.S.S.M, în stânga Nistrului, căci Basarabia se reunise deja cu Ţara, iar apoi, în 1940, şi în R.S.S.M, cu Basarabia reînglobată de data aceasta în U.R.S.S), populaţiei din aceste teritorii îi este impusă oficial denumirea „limba moldovenească”, care se contrapunea de acum net limbii române (mai ales că între anii 1932 şi 1938 în R.A.S.S.M. fuseseră introduse limba şi literatura română şi alfabetul latin, acţiune calificată ulterior drept o gravă greşeală politică). Motivele sunt deci de natură pur politică: pentru demonstrarea existenţei unei alte naţiuni în componenţa Uniunii Sovietice, ce trebuia să se deosebească, sub toate aspectele, de naţiunea română din ţara vecină, dar neprietenă (îndârjirea de atunci în promovarea cu orice preţ a tendinţei date se resimte la mulţi diriguitori şi în prezent).

2.2. În felul acesta, calificativul *moldovenesc,* prin atribuirea acestui al doilea sens, ar fi trebuit să aibă următoarea structură semantică, adică să însemne:

„I. Care ţine de tipul de vorbire romanică nord-dunăreană, adică de grupul dialectal dacoromân, caracteristic pentru Moldova istorică.

II. Care ţine de mijlocul naţional de comunicare în statul moldovenesc (R.S.S.M., iar în prezent: Republica Moldova)”.

2.3. Dar chiar şi cu această nouă structură semantică adjectivul-glotonim *moldovenesc* corelează cu adjectivul-glotonim *român,* ca unităţi de acelaşi rang doar pe linia unui singur sens: al treilea de la *român* şi al doilea de la *moldovenesc.*

2.3.1. Aceste sensuri ar urma să se opună (în viziunea partizanilor articolului 13 din Constituţia Republicii Moldova) ca denumiri ale mijloacelor naţionale de comunicare din diferite state.

2.3.2. Întrucât însă mijloacele naţionale de comunicare sunt, în fond, limbile standard, adică ceea ce numim în mod curent limbi literare, iar limba literară atât în România, cât şi în Moldova a fost şi este aceeaşi (unica), sensurile în discuţie coincid.

2.3.3. Deci contrapunerea glotonimelor *român* şi *moldovenesc* pe linia acestui sens, care s-a făcut şi începe să se facă din nou în Republica Moldova (în conformitate cu noua Constituţie), se baza şi se bazează, iarăşi, doar pe considerente de ordin politic. Ea nu are nici un suport de natură lingvistică (adică ştiinţifică).

2.4. Cât priveşte celelalte sensuri ale glotonimelor discutate, ele se află în raport de gen – specie, *moldovenesc* incluzându-se (în primul său sens) în toate cele trei sensuri ale lui *român / românesc* (acesta fiind pentru el noţiunea generică pe toate liniile)[3].

3. Aşa se prezintă lucrurile sub raport logic (căci, logic, noţiunea generică c u p r i n d e în sine toate noţiunile de specie subordonate ei).

3.1. Sub raport semantic însă noţiunea generică (care exprimă numai trăsăturile relevante, esenţiale) s e i n c l u d e ca parte componentă obligatorie în conţinutul tuturor noţiunilor de specie subordonate, care înglobează, în afară de aceasta, şi trăsături suplimentare (relevante numai pentru noţiunea de specie respectivă)[4].

3.1.1. În cazul noţiunii *moldovenesc*, asemenea trăsături suplimentare relevante sunt: lipsa africatelor *č* şi *ğ* şi prezenţa africatei *dz,* palatalizarea consoanelor labiale *p, b, v*, *f*, trecerea vocalelor atone *e* şi *ă,* respectiv, în *i* şi *î* (în special în poziţie finală), prezenţa unor rusisme lexicale şi sintactice, precum şi o serie de alte particularităţi specifice vorbirii din Republica Moldova şi Moldova românească (dar improprii atât pentru alte varietăţi dialectale ale limbii române, cât şi pentru limba literară).

3.1.2. Aşadar, denumirea *moldovenesc* poate fi aplicată numai şi numai vorbirii căreia îi sunt proprii particularităţile suplimentare enumerate. Altfel, denumirea nu poate fi considerată ca fiind adecvată obiectului denumit.

3.1.3. Tocmai de aceea articolul 13 din noua Constituţie a Republicii Moldova nu este justificat sub aspect ştiinţific: în el se presupune, pe de o parte, că limba oficială de stat este limba literară comună (căreia nu-i sunt proprii trăsăturile specific moldoveneşti!), iar pe de altă parte, ea este denumită *moldovenească* (ceea ce implică în mod obligatoriu trăsături specifice inerente). Este deci un caz tipic de alogism elementar, de *contradictio in adjecto*.

4. Pentru a demonstra inconsistenţa unei atare poziţii sub raport ştiinţific mai poate fi menţionată aici încă o particularitate a elementelor lexicale (inclusiv a termenilor) ce se află în raport de gen – specie: în anumite condiţii contextuale, când nu importă detaliile, adică trăsăturile specifice (individuale) suplimentare, ci doar cele esenţiale ale obiectului denumit, în locul denumirii de specie se foloseşte, de regulă, denumirea de gen. Legitatea dată însă nu poate fi inversată: denumirea de specie (cea a varietăţii noţiunii) nu poate fi folosită în locul celei generice, deoarece în acest caz obiectului desemnat i s-ar atribui caracteristici semantice pe care el nu le posedă *(copac – nuc).*

4.1. De aceea glotonimul *român / românesc* se utilizează cu referire la orice varietate de vorbire romanică nord-dunăreană (muntenească, moldovenească, bănăţeană, oltenească sau oricare alta) şi, în primul său sens, la orice varietate de vorbire romanică sud-dunăreană (aromână, istroromână şi meglenoromână)[5].

4.2. Dar nu orice varietate de vorbire românească, în esenţă (cum ar fi cea balcano-romanică sau chiar numai cea nord-dunăreană, adică dacoromână), poate fi numită, spre exemplu, muntenească, oltenească sau moldovenească.

4.3. Denumirile date pot fi aplicate în exclusivitate acelor varietăţi cărora le sunt proprii suplimentar trăsăturile dialectale respective.

4.3.1. Astfel, glotonimul *moldovenesc* poate fi aplicat numai acelei varietăţi a dialectului dacoromân al limbii române care se întrebuinţează (în mare)

în Moldova dintre Prut şi Carpaţi, precum şi în actuala Republica Moldova, şi numai atunci când se acordă o importanţă deosebită particularităţilor ei suplimentare specifice enumerate mai sus, în 3.1.1., când anume acest specific se vrea relevat.

4.3.2. Aici intervine aspectul pe care nici azi nu-l acceptă partizanii denumirii date pentru limba oficială de stat din Republica Moldova.

4.3.2.1. Doar această denumire o poartă g r a i u l vorbit în Moldova (de pe ambele maluri ale Prutului), vorbirea p o p u l a r ă o r a l ă (nu scrisă!) folosită în această zonă, vorbire care are trăsăturile sale specifice în comparaţie cu vorbirea din alte zone ale spaţiului românesc dunăreano-carpato-nistrean, dar care este doar una dintre varietăţile întregului glotic romanic oriental.

4.3.2.2. În virtutea acestui fapt, denumirea unei varietăţi nu poate fi dată întregului în totalitatea sa (căci fiecare varietate s e i n c l u d e în întreg, este d o a r o p a r t e a lui). Cu atât mai mult cu cât pe baza diferitor varietăţi ale întregului s-a constituit o limbă de cultură (limba literară), care e una singură.

4.3.2.3. În această calitate ea a fost consfinţită prin tradiţii îndelungate, fixate într-un corpus solid de monumente scrise, servind cultura comună a tuturor purtătorilor acestor varietăţi (inclusiv a varietăţii moldoveneşti, care nu are şi nici n-a avut vreodată o altă formă de manifestare literară, bazată în exclusivitate pe graiul moldovenesc).

4.3.2.4. Limba de cultură în care astăzi se vorbeşte, dar mai ales cea în care se scrie în Republica Moldova, în toate sferele oficiale, n u r e f l e c t ă specificul varietăţii locale moldoveneşti a dialectului dacoromân de pe acest teritoriu (fonetica ei este, de exemplu, aproape în întregime de tip muntenesc, nu moldovenesc: formele de tipul *făcea, piatră, bine* au la bază nu formele dialectale moldoveneşti *făşé, chiatrî, ghini,* proprii, cu anumite varietăţi, întregului teritoriu al republicii, ci pe cele din alte regiuni româneşti, dar care au devenit normă literară).

4.4. Prin urmare, nimeni nu are pur şi simplu dreptul (nici ştiinţific, nici juridic) să atribuie acestei limbi o denumire neadecvată conţinutului termenului utilizat, improprie ei prin însăşi definiţia sa.

5. Şi încă un argument, de altă natură, dar care vine să sublinieze apartenenţa necondiţionată a noţiunii de specie la noţiunea de gen, a specialului la general, a fenomenului la esenţă, a variantei la invariantă (oricât de multe trăsături specifice ar avea prima).

5.1. În cazul noţiunii de specie *moldovenesc*, această legitate s-ar formula în felul următor: oricâte particularităţi specifice (în sensul încorporării rusismelor şi sovietismelor) ar fi căpătat şi ar mai căpăta, eventual, vorbirea moldovenească din R.S.S.M şi din Republica Moldova, ea n-ar fi încetat şi nu va înceta nicicând să fie o varietate a vorbirii româneşti, căci elementele specifice, oricât de numeroase ar fi ele, nu pot schimba esenţa primordială a noţi-

unii generice, care constituie o componentă invariabilă a conținutului tuturor noțiunilor de specie.

5.2. Chiar dacă am admite, prin absurd, o situație ipotetică, când majoritatea unităților lexicale semnificative (adică a cuvintelor cu sens material) ar fi substituite prin unități străine, împrumutate (rusești, de exemplu), și în acest caz o asemenea „limbă amestecată" va fi recepționată de cei ce știu românește în esență, iar nu ca „altă" limbă, ca o limbă „nouă". Asta pentru că apartenența unui mesaj verbal la o anumită limbă este determinată, de fapt, nu de lexic, ci de gramatică.

5.2.1. De aceea un enunț ca *Bring die банка mit варенье von der полка im чулан,* citat de L. V. Şcerba (1974, p. 72), în pofida faptului că absolut toate cuvintele semnificative din componența lui (în afară de verb) sunt rusești, este simțit, după spusele lingvistului rus, ca fiind limbă germană, deoarece predicatul lui și toate instrumentele gramaticale sunt germane.

5.2.2. De altfel, elementele lexicale semnificative de bază ale unui potențial enunț pot fi chiar fără sens (adică născocite), cum afirmă mulți semanticieni. Principalul e ca acestor elemente să le fie aplicată corect gramatica unei limbi naturale. De exemplu, enunțul lui Carnap *Pirots karulize elatically,* fără a avea vreo semnificație concretă, reală, ține – după gramatică – de limba engleză. Dacă însă acestui enunț, vid de sens, i se aplică o altă gramatică, el apare ca „tradus" în limba respectivă. Astfel, Em. Vasiliu îl „traduce" în română prin *Piroții carulează elatic* (Vasiliu, 1970, p. 19). Enunțul dat se pretează însă și la „traducerea" în alte limbi (cf. fr. *Les pirots carulisent élatiquement* sau rus. *Пироты карулизят элатично),* la origine fiind el însuși o „traducere" din germ. *Die Pieroten karuliezen elatisch* (ibidem, p. 20).

5.2.3. Din cele spuse se poate trage concluzia că, atâta timp cât își păstrează gramatica, o limbă rămâne vie și, dacă i se creează condiții favorabile pentru debarasarea de lexicul impropriu, ea revine la normal. Deci dacă s-ar instaura asemenea condiții și pentru populația din Republica Moldova, limba română de aici, denaturată de mulțimea rusismelor de tot felul, ar renaște în foarte scurt timp.

6. Deci termenii glotonimici *moldovenesc* și *român / românesc* n-au fost niciodată și nu pot fi de același rang, nu sunt adică termeni ce stau pe aceeași treaptă a ierarhiei glotonimice, deoarece primul rămâne – indiferent de faptul dacă acest lucru e pe placul cuiva sau nu – denumire a unui grai teritorial (utilizat nu numai pe teritoriul Republicii Moldova, ci și pe cel al României), ceea ce nu permite ca el să fie folosit când e vorba de denumirea mijlocului de comunicare cultă, de limba literară.

Utilizarea acestor doi termeni (ca și a tuturor termenilor științifici) trebuie să corespundă corelației ce există obiectiv între ei în metalimba lingvisticii, care dispune de o anume microstructură terminologică ce nu poate fi nici ignorată, nici manipulată arbitrar.

7. Așadar, vorbirea din Republica Moldova, neîncetând a fi o varietate locală a limbii române comune, este, istoricește, vorbire moldovenească, deoarece ține de

prima din cele două mari ramuri ale dialectului dacoromân – moldovenească şi muntenească – şi-şi păstrează şi în prezent specificul său dialectal tradiţional (majoritatea populaţiei republicii în viaţa de toate zilele, în procesul vorbirii nenormate, neconforme cu normele literare, vorbeşte, într-adevăr, moldoveneşte). E un lucru absolut normal ca, fiind locuitor al Moldovei, să te consideri moldovean şi să vorbeşti în graiul local, cu condiţia însă să-ţi dai seama că el e local şi nu poate substitui limba unică pentru toţi cei ce vorbesc româneşte, care este limba română comună.

NOTE

[1] Folosind determinativul *român* în primul său sens, autorul menţionează, urmându-l pe Sextil Puşcariu, că limba română are patru varietăţi: dacoromâna, aromâna, istroromâna şi meglenoromâna. De varietatea dacoromână a limbii române se folosesc, după spusele lui W. Mańczak, „circa 20 milioane de oameni pe teritoriul României şi al Republicii Sovietice Moldoveneşti...” (p. 18).

[2] Glotonimele adjectivale *moldovenesc / moldovean* şi *muntenesc / muntean* au la bază, desigur, substantivele respective *moldovean / moldovan* şi *muntean,* folosite, cum era şi firesc, ca etnonime în noile formaţii statale.

[3] Despre aceste lucruri, foarte clare sub raport teoretic, s-a mai scris anterior (vezi, de exemplu, Berejan, 1990), dar cele scrise n-au fost luate în consideraţie.

[4] Acest paradox de interpretare logică şi lingvistică a sensului cuvintelor este examinat mai detaliat la Berejan, 1973.

[5] Chiar pe această legitate s-a bazat Sextil Puşcariu, când a stabilit că limba română are patru dialecte (Puşcariu, 1940, p. 216-248).

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Berejan, S., *De ce glotonimul* ***moldovenesc*** *nu poate rivaliza cu glotonimul* ***român*** *cu aplicare în limba literară?,* în *Revistă de Lingvistică şi Ştiinţă Literară*, nr. 6, 1990.

2. Cantemir, D., *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor întâi pre limba latinească izvodit, iară acmu pre limba românească scos cu truda şi osteneala lui Dimitrie Cantemir voievodul şi de moşie domn a Moldovei şi Svintei Rossieştii împărăţii cneaz în Sankt Peterburg*, 1725.

3. Costin, M., *Opere,* Bucureşti, 1958.

4. Mańczak, W., *Jazyki romanskie,* Krakow, 1969.

5. Meyer-Lübke, W., *Grammatik der romanischen Sprachen*, t. I-IV, Leipzig, 1890, 1902.

6. Puşcariu, S., *Limba română.* I. *Privire generală,* Bucureşti, 1976.

7. Vasiliu, Em., *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale,* Bucureşti, 1970.

8. Бережан, С. Г., *Семантическая эквивалентность лексических единиц*, Кишинэу, 1973.

9. Гинкулов, Я., *Начертание правилъ валахо-молдавской грамматики,* Санкт-Петербург, 1840.

10. Шишмарьов, В. Ф., *Лимбиле романиче дин суд-естул Еуропей ши лимба национalэ а РСС Молдовенешть*, Кишинэу, 1960.

11. Щерба, Л. В., *Языковая система и речевая деятельность*, Ленинград, 1974.

Dacoromânia, serie nouă, III-IV, 1998-1999, Cluj-Napoca, p. 101-110

ASPECTUL VORBIT AL LIMBII ROMÂNE ÎN SPAȚIUL DINTRE PRUT ŞI NISTRU

Situația limbii române în spațiul dintre Prut şi Nistru a fost timp îndelungat departe de normalitate, căci perioada de după 1812, când acest teritoriu s-a aflat sub ocupația imperiului rus, n-a putut să nu lase urme. A suferit, în primul rând, aspectul ei vorbit. După anexarea Basarabiei la Uniunea Sovietică, datorită transpunerii în viață a teoriei comuniste a *bilingvismului armonios* (iar în fapt – *unilateral*), băştinaşii erau nevoiți să vorbească ruseşte, fără ca ruşii şi ceilalți rusofoni (ucrainenii, bulgarii, găgăuzii, evreii ş.a.) să încerce, cel puțin, să însuşească limba română. În plus, când, după război, limba română a început să fie numită „limbă a ocupanților fascişti", populației locale i-a intrat frica în oase: nu avea curajul să afirme că o cunoaşte, limitându-se *în procesul de comunicare* la un limbaj pocit, poluat cu rusisme de toată mâna, adus în Basarabia de moldovenii din stânga Nistrului, veniți încoace în calitate de ideologi ai noii puteri. Această „limbă" nu mai era barem dialectală moldovenească, ci un mijloc artificial de comunicare, chipurile „cultă", ticluită în R.A.S.S.M. la comanda Moscovei. Se credea că ea nu are nimic în comun cu româna, deşi în realitate era un erzaț de română. Pentru conducerea sovietică acest lucru nu avea nici o importanță. Important era ca limba vorbită în noua republică unională să corespundă denumirii de moldovenească. Această atitudine a condus, în primii ani postbelici, la degradarea totală atât *calitativă*, cât şi *funcțională* a limbii române, nivelul de cunoaştere a acesteia a scăzut considerabil. Limba română era utilizată (în aspectul său vorbit) doar în mediul rural, la piață şi „la bucătărie", cum s-a spus mai târziu.

Această vorbire basarabeană – schimonosită – s-a menținut totuşi în limitele limbii române, deoarece şi-a conservat structura gramaticală, în special cea morfologică. Or, în lingvistică orice enunț real poate fi determinat ca aparținând unei sau altei limbi nu după pronunție, nici după elementele de vocabular (care pot fi împrumuturi străine), nici după modelele de construcții sintactice (ce pot fi asimilate din afară), ci după gramatica pe care se bazează legăturile dintre părțile componente ale enunțului, după formele morfologice aplicate unităților de limbă (inclusiv celor străine).

L. Şcerba ilustrează acest adevăr printr-un exemplu atestat la nemții ce locuiau în mediul rusesc. Enunțul *Bring die банка mit варенье von der полка im чулан*, în care toate substantivele sunt ruseşti, este receptat, după spusele lingvistului rus, ca aparținând limbii germane, deoarece verbul şi toate instrumentele gramaticale sunt germane[1].

Concluzia este deci cât se poate de optimistă: oricât de puternică ar fi influența altei limbi, oricâte elemente străine ar încorpora o limbă, ea nu-şi pierde identitatea atâta timp cât îşi păstrează structura morfologică. Îndată ce dispare influența, limba poate reveni la condiția ei normală.

Aici nu se vorbeşte însă de eventualele perspective, ci de forma pe care o are limba română în Basarabia la ora actuală.

Sub raport lingvistic, denaturările care au îndepărtat aspectul vorbit al limbii române din Basarabia de matca comună a vorbirii româneşti din sud-estul Europei sunt uşor explicabile, dată fiind influenţa neîntreruptă a limbii ruse dominantă aici nu numai în trecut, ci şi în prezent.

Se ştie că într-o comunitate socială presiunea sistemului unei limbi dominante asupra limbii dominate se exercită din două direcţii:

1) *din exterior* (datorită mediului „rusesc", purtătorii limbii române *au fost constrânşi* să devină „bilingvi", deoarece numai prin însuşirea rusei puteau accede la o treaptă superioară în societate) şi

2) *din interior* (datorită amestecului, *în conştiinţa vorbitorilor*, a două sisteme glotice diferite: cel al limbii materne şi cel al limbii ruse.

Ţinând cont de influenţa constantă a limbii ruse şi în prezent aici este utilizată preponderent vorbirea dialectală moldovenească (cu particularităţile ce-i sunt caracteristice). Anume această vorbire este mijlocul de comunicare orală dintre membrii societăţii moldoveneşti, dar numai în viaţa cotidiană, deoarece în instituţiile de cultură şi de stat ea este impracticabilă. Unii vorbitori sunt afectaţi puternic de această stare de lucruri care le creează complexe de inferioritate, împiedicându-i deseori să se realizeze plenar ca personalităţi[2].

Mulţi români basarabeni încă nu sunt în stare să se exprime liber şi dezinvolt în procesul de comunicare, cum o fac românii din Ţară. Abia din 1990 a început să se resimtă şi în vorbirea românească din acest spaţiu exprimarea firească (mai ales în vorbirea tinerilor, care nu ştiu de „bilingvismul obligatoriu", frustrant pentru voinţa vorbitorului). În rest, pentru masele largi situaţia continuă a fi îngrijorătoare. Este un fel de calamitate „naţională" pentru Republica Moldova, pe care multă lume de la noi n-o realizează nici până acum în adevăratele ei dimensiuni.

Aşa s-au statornicit lucrurile de pe vremea Uniunii Sovietice (ba chiar de mai înainte!), deoarece aproape tot ce era legat într-un fel sau altul de cultură şi civilizaţie venea în spaţiul dintre Prut şi Nistru aproape exclusiv prin filiera limbii ruse.

În felul acesta, chiar cele mai elementare inovaţii legate de dezvoltarea culturii în societatea basarabeană îşi găseau denominaţiile ruseşti, la îndemâna oricui (fără a apela la presă, la dicţionare, la surse literare etc.). Echivalentele ruseşti soluţionau problemele de comunicare, pătrunzând neforţat în vorbirea curentă a moldovenilor ca mijloace pentru ieşirea lor din impasul comunicativ, căci procedurile administrative, economice, juridice, militare se efectuau în limba dominantă a statului sovietic, adică în rusă.

Împrumuturile masive, folosite de cele mai dese ori fără a fi asimilate fonetic, au condus (ceea ce e mai grav) la dereglări ale sistemului limbii române în Basarabia, la deteriorarea mecanismelor sinergetice de autoreglare[3] a vorbirii ce s-a manifestat în fenomene tipice: sărăcirea rezervelor lexicale cu compensarea lor din contul lexicului limbii dominante, simplificarea structurii sintactice a propoziţiei, denaturarea unor raporturi gramaticale normative (cf. suprimarea articolului hotărât, inexistent în rusă, omiterea reprizei pronominale ş.a.m.d.).

Aceste procese, deosebit de frecvente în fosta R.S.S.M., sunt perpetuate şi astăzi în limba vorbită. Deşi limba rusă nu este legiferată ca mijloc de comunicare între etniile conlocuitoare, practic ea îndeplineşte această funcţie şi nu numai la nivel particular, ci şi la cel statal. Mai trist e că în ultimul timp se accentuează din ce în ce mai mult tendinţele de revenire la situaţia existentă în U.R.S.S. (şi nu fără susţinerea tacită a forurilor diriguitoare din republică).

Unor basarabeni le pare că limba vorbită de ei „diferă" de cea din România. Îi avem în vedere pe purtătorii limbii vorbite ce nu posedă suficient limba literară (cea a culturii scrise). Această vorbire conţine, în afară de particularităţi dialectale moldoveneşti, cunoscute de toţi specialiştii (palatalizarea specifică a labialelor şi a dentalelor, reducerea diftongului *ea* la *e* în finală ş.a.), rusisme mai vechi (*polcovnic*, *cinovnic*, *ukaz*, *cuhne*, *nacialnic*, *soveste* ş.a.) şi rusisme recente, cuvinte şi expresii ciudate ce au intrat şi în limbajul unor intelectuali, cu toate că ele sunt inadmisibile în vorbirea (fie ea numită şi moldovenească) cât de cât cultă. Presiunea mediului se face simţită şi în fonetică, ea fiind nu doar dialectală, ci şi rusească (în special accentuarea). Cuvintele cu forme fonetice identice sau foarte apropiate sunt accentuate aproape toate ruseşte, li se păstrează fonetismul rus sau li se schimbă genul după modelul din rusă (*diplóm*, *iubílei*, *pleaj*) şi în sintaxă, care e saturată de construcţii hibride, de calchieri ş.a.m.d. Ca să nu mai amintim de păstrarea în continuare a formelor denaturate ale numelor proprii (*Olari*, *Ordelean*, *Sprânsean*, *Raţa*, *Gamorari*, *Ghincul*, *Postolatii*, *Ciora*) şi de utilizarea formulei ruseşti de adresare (*Petru Ivanovici*, *Viorel Mircevici*, *Olesea Aurelovna*).

Tocmai de aceea intenţia actuală de a oficializa rusa ca a doua limbă de stat ar conduce la *urmări catastrofale* (pe lângă confruntări şi conflicte interetnice – la perpetuarea complexelor de inferioritate, la aprofundarea procesului de oprimare morală a reprezentanţilor etniei româneşti de către reprezentanţii etniei ruse).

Psihicul mai multor generaţii de moldoveni a fost puternic afectat de aceste fenomene negative, cu grave repercusiuni asupra vieţii lor sociale şi culturale. E o situaţie prin care se şi explică folosirea în vorbirea curentă a unui vocabular sărac şi lipsa denumirilor de noţiuni abstracte (*demnitate*, *permanent*, *convenabil*) ce sunt preluate aproape toate din limba rusă.

NOTE

[1] Vezi: L. V. Şcerba, *Языковая система и речевая деятельность*, Leningrad, 1974.

[2] Complexele de felul acesta, cum consideră pe bună dreptate ştiinţa psihologică, au un efect destructiv asupra psihicului omenesc, „macină moralitatea omului din interior", „ridică obstacole de netrecut în comunicarea cu alţi oameni", „menţin constant o stare interioară apăsătoare" ce împovărează omul, „îl împiedică să se… simtă liber în exprimare" (vezi: Aurelian Silvestru, *Victime ale bilingvismului*: *copiii complexaţi*, în *Limba română,* Chişinău, nr. 1, 1991, p. 119).

[3] Vezi: R. Piotrowski, *Sinergetica şi ocrotirea limbii române în Republica Moldova // Revistă de Lingvistică şi Ştiinţă Literară*, nr. 3, 1997, p. 93.

Limba Română, nr. 9-10, 2004, p. 51-53

Spaţiul lingvistic şi literar românesc din perspectiva integrării europene,
Editura Alfa, Iaşi, 2004, p. 194-199

VARIETATEA MOLDOVENEASCĂ A VORBIRII ORALE ROMÂNEŞTI ŞI LIMBA LITERARĂ SCRISĂ (corelaţia românesc – moldovenesc, cu referire la realităţile glotice)

Adjectivul moştenit din latină *român (< romanus) / românesc* a fost utilizat de timpuriu pentru denumirea vorbirii populaţiei romanizate de pe tot teritoriul balcano-carpatic, inclusiv de pe teritoriul de răspândire a celor două mari grupuri dialectale romanice din nordul Dunării – cel muntenesc şi cel moldovenesc (după Al. Philippide, Iorgu Iordan şi Em. Vasiliu), păstrându-se aici şi după formarea principatelor dunărene: Ţara Românească (Muntenia sau Valahia), Moldova şi Transilvania.

Anume acest calificativ a stat la baza ideii că toţi cei ce populau spaţiul carpato-dunărean îşi trag obârşia de la Roma, iar unitatea idiomului vorbit de ei genera în adâncul conştiinţei lor ideea unităţii poporului romanic ce vorbea în acest idiom.

Calificativul *moldovenesc*, format pe teren romanic (ca şi *muntenesc*, de altfel), cu referire la limbă, a început să fie utilizat relativ târziu (în comparaţie cu *român*, ce servea la denumirea atât a populaţiei de origine romanică de pe teritoriul amintit, cât şi a vorbirii ei) – abia de prin a doua jumătate a secolului al XIV-lea, adică după constituirea celor două „ţări româneşti" ca state separate. El a căpătat circulaţie anume ca semn distinctiv în calitate de denumire locală a uneia din cele două ramuri (varietăţi) ale masivului glotic romanic nord-dunărean, denumire ce reflecta teritoriul de răspândire a ramurii corespunzătoare (deşi în Valahia a fost folosit în continuare termenul tradiţional *român / românesc*, determinativul *muntenesc* este mult mai puţin frecvent). Glotonimele adjectivale *moldovenesc / moldovean* şi *muntenesc / muntean* au la bază, desigur, substantivele *moldovean / moldovan* şi *muntean,* folosite, în mod firesc, ca etnonime în noile formaţiuni statale.

După anexarea în 1812 teritoriului dintre Prut şi Nistru a Moldovei istorice (a aşa-numitei Basarabii) de către imperiul rus, aici, din motive lesne de înţeles, a fost utilizată pentru vorbirea localnicilor denumirea tradiţională, dar neterminologică, *limba moldovenească*. În 1818, prin *Regulamentul organizării administrative a Basarabiei*, *limba moldovenească* este declarată limbă oficială, alături de limba rusă. Această situaţie însă a fost păstrată numai până în 1828, când drept limbă oficială este recunoscută din nou doar limba rusă, limba localnicilor fiind ulterior scoasă din uzul oficial.

Abia spre sfârşitul secolului al XIX-lea şi la începutul celui următor, adjectivul moldovenesc în sintagma *limba moldovenească* reapare (iarăşi în scopuri politice) în unele lucrări (mai ales dicționare bilingve), cu aplicare la vorbirea populației basarabene[1].

În perioada sovietică (întâi în Republica Autonomă Sovietică Socialista Moldovenească, în stânga Nistrului, căci Basarabia se reunise deja cu Țara, iar apoi, din 1940, şi în R.S.S.M., în Basarabia reînglobată de data aceasta în U.R.S.S.), populației din aceste teritorii îi este impusă oficial denumirea *limba moldovenească*, care se contrapunea de acum net limbii române (mai ales că, între anii 1932 şi 1938, în R.A.S.S.M. fuseseră introduse limba şi literatura română şi alfabetul latin, acțiune calificată ulterior drept o „gravă greşeală politica"). Motivele sunt deci de natură pur politică: era necesar să se demonstreze că există o altă națiune în componența Uniunii Sovietice, distinctă sub toate aspectele de națiunea română din țara vecină, neprietenă (îndârjirea de atunci în promovarea cu orice preț a ostilității se resimte, după cum se poate constata, şi în prezent).

În felul acesta calificativul *moldovenesc*, prin atribuirea sensului al doilea, ar fi trebuit să aibă următoarea structură semantică:

– „care ține de tipul de vorbire romanică nord-dunăreană, adică de grupul dialectal dacoromân caracteristic pentru Moldova istorică";

– „care ține de mijlocul național de comunicare al statului moldovenesc (R.S.S.M., iar în prezent: Republica Moldova)".

Dar, chiar şi cu această nouă structură semantică, adjectivul *moldovenesc* se corelează cu adjectivul glotonim *român* ca unități de acelaşi rang *doar pe linia unui singur sens*: cel de mijloc național de comunicare.

Întrucât însă mijloacele naționale de comunicare sunt în fond limbile standard, adică ceea ce numim în mod curent limbi literare, iar limba literară atât în România, cât şi în Republica Moldova a fost şi este aceeaşi, sensurile în discuție coincid.

Deci contrapunerea glotonimelor *român* şi *moldovenesc* pe linia acestui sens se baza şi se bazează iarăşi doar pe considerente de ordin politic. Ea nu are nici un suport de natură lingvistică (adică ştiințifică).

Cât priveşte celelalte sensuri ale glotonimelor discutate, ele se află în raport de gen – specie; cu alte cuvinte, ele corelează ca unități denominative de la *diferite trepte ierarhice* ale taxonomiei româneşti: deoarece adjectivul *moldovenesc*, folosit în calitate de glotonim, se include în toate cele trei sensuri ale lui *român / românesc* (acesta fiind pentru el noțiunea generică pe toate liniile)[2].

Aşadar, denumirea *moldovenesc* poate fi aplicată numai şi numai acelei realități glotice căreia îi sunt caracteristice toate particularitățile suplimentare ale acestei varietăți de vorbire românească. Altfel denumirea nu poate fi considerată adecvată obiectului denumit.

Pentru a demonstra veridicitatea afirmației că cele doua adjective glotonime se află în raport de gen – specie poate fi adăugat încă un argument teoretic, de altă natură, dar care vine să sublinieze apartenența necondiționată a noțiunii de specie la noțiunea de gen, a specialului la general, a fenomenului la esență, a variantei la invariantă (oricât de multe trăsături specifice ar avea prima).

În cazul nostru (cu noțiunea de specie „moldovenesc"), această legitate s-ar putea formula în felul următor: oricâte particularități specifice (în sensul încorporării de rusisme şi de sovietisme) ar fi căpătat şi ar mai căpăta, eventual, vorbirea moldovenească din R.S.S.M. şi din Republica Moldova, ea n-ar fi putut înceta şi nu va înceta să fie o varietate a vorbirii româneşti ca noțiune generică, căci elementele specifice, oricât de numeroase ar fi ele, nu pot schimba esența primordială a acesteia, care constituie o componentă invariabilă a conținutului tuturor noțiunilor de specie.

Chiar dacă am admite prin absurd o situație ipotetică în care majoritatea unităților lexicale semnificative (adică a cuvintelor cu sens plin) ar fi substituite prin unități străine, împrumutate (în cazul nostru ruseşti, ca în versurile satirice *M-am prostudit şi căşleiesc / C-o fost morozu mari...*), şi în acest caz o asemenea „limbă amestecată" va fi recepționată de cei ce ştiu româneşte ca românească în esența sa, iar nu ca „altă" limbă, ca o limbă „nouă". Asta pentru că apartenența unui mesaj verbal la o anumită limbă este determinată, de fapt, nu de lexic, ci de gramatică.

De aceea un enunț ca *Bring die банка mit варенье von der полка im чулан*, citat de L. V. Şcerba (3, p. 72), în pofida faptului că absolut toate cuvintele semnificative din componența lui (în afară de verb) sunt ruseşti, este sesizat, după spusele lingvistului rus, în limba germană, deoarece predicatul lui şi toate instrumentele gramaticale sunt germane.

De altfel, elementele lexicale semnificative de bază ale unui potențial enunț pot fi chiar fără sens (adică născocite), cum afirmă mulți semanticieni. Principalul e ca acestor elemente să le fie aplicată corect gramatica unei limbi naturale. De exemplu, enunțul lui Carnap *Pirots karulize elatically*, fără a avea vreo semnificație concretă, reală, ține – după gramatică – de limba engleză. Dacă însă acestui enunț, vid de sens, i se aplica o altă gramatică, el pare „tradus" în limba respectivă. Astfel, Em. Vasiliu îl „traduce" în română prin *Piroții carulează elatic* (în 4, p. 19). Enunțul dat se aplică însă şi la „traducerea" în alte limbi (cf. fr. *Les pirots carulisent élatiquement* sau rus. *Пироты карулизят элатично*), la origine fiind el însuşi o „traducere" din germ. *Die Pieroten karuliezen elatisch* (4, p. 20).

Din cele spuse se poate trage concluzia că atâta timp cât îşi păstrează gramatica o limbă rămâne vie şi, dacă i se creează condiții favorabile pentru debarasarea de lexicul impropriu, ea revine la normal. Deci dacă s-ar instaura asemenea condiții şi pentru limba română din Republica Moldova, denaturată de mulțimea rusismelor de tot felul, ea ar renaşte în foarte scurt timp.

Aceasta este situaţia din punct de vedere lingvistic (adică ştiinţific), dacă luăm în considerare substanţa, structura şi sistemul realităţilor glotice desemnate prin termenii discutaţi. Din punct de vedere politic însă, după cum demonstrează faptele de ultimă oră, se poate declara şi chiar legifera orice, ignorându-se cu ostentaţie argumentele şi datele ştiinţifice.

Ar fi oportun să se menţioneze încă o particularitate a elementelor lexicale (inclusiv a termenilor) ce se află în raport de gen – specie: în anumite condiţii contextuale, când nu contează detaliile, adică trăsăturile specifice (individuale) suplimentare, ci doar cele esenţiale ale obiectului denumit, în locul denumirii de specie se foloseşte, de regulă, denumirea de gen. Legitatea dată însă nu poate fi inversată; denumirea de specie (a varietăţii noţiunii) nu poate fi folosită în locul celei de gen, deoarece în acest caz obiectului desemnat i s-ar atribui caracteristici semantice pe care el nu le posedă (*copac – nuc*).

De aceea glotonimul *român / românesc* se utilizează cu referire la orice varietate de vorbire romanică nord-dunăreană (muntenească, moldovenească, bănăţeană, oltenească sau oricare alta) şi, în primul său sens (sensul de romanică balcanică), la orice varietate de vorbire romanică sud-dunăreană (istroromână, aromână şi meglenoromână). Dar nu orice varietate de vorbire românească în esenţă (cum ar fi cea balcano-romanică sau chiar numai cea nord-dunăreană, adică dacoromână) poate fi denumită, spre exemplu, muntenească, bănăţeană sau moldovenească. Denumirile date pot fi aplicate în exclusivitate acelor varietăţi cărora le sunt proprii suplimentar trăsăturile dialectale respective.

Astfel glotonimul *moldovenesc* poate fi aplicat numai acelei varietăţi a dialectului dacoromân al limbii române care se întrebuinţează (în mare) în Moldova dintre Prut şi Carpaţi, precum şi în actuala Republică Moldova şi numai atunci când se acordă o importanţă deosebită anume particularităţilor ei suplimentare specifice, când acest specific (adică palatalizarea labialelor, lipsa africatelor *c* şi *ğ*, prezenţa africatei *dz*, trecerea lui *e* şi *ă* neaccentuaţi, respectiv, la *i* şi *î (â)*, redarea diftongului *ea* prin *e* sau *a* simplu ş.a.m.d.) se vrea relevat.

Deci denumirea dată o poartă *graiul* vorbit în Moldova (de pe ambele maluri ale Prutului), vorbirea *populară orală* (nu scrisă!) folosită în această zonă, vorbire care are trăsăturile sale specifice (câteva dintre ele au fost indicate mai sus) în comparaţie cu vorbirea din alte zone ale spaţiului românesc dunăreano-carpato-nistrean, dar care este doar una dintre varietăţile întregului glotic ce poartă denumirea generică *limba română*. În virtutea acestui fapt, denumirea unei varietăţi nu poate fi dată întregului în totalitatea sa (căci fiecare varietate se include în întreg, este *doar o parte* a lui). Cu atât mai mult cu cât pe baza diferitor varietăţi ale întregului s-a constituit o limbă de cultură (limba literară), una singură – *limba literară română*. În această calitate ea a fost consfinţită prin tradiţii îndelungate, fixate într-un corpus solid de monumente scrise, slujind culturii comune a tuturor purtătorilor acestor varietăţi (in-

clusiv a varietăţii moldoveneşti, care nu are şi nici n-a avut vreodată o altă formă de manifestare literară – exemplară, în terminologia lui E. Coseriu – bazată în exclusivitate pe graiul moldovenesc).

Limba în care astăzi se vorbeşte şi se scrie în Republica Moldova, în toate sferele culturii, nu reflectă specificul varietăţii locale moldoveneşti a dialectului dacoromân de pe acest teritoriu (fonetica ei este, spre exemplu, aproape în întregime de tip muntenesc, nu moldovenesc: formele de tipul *făcea, piatră, bine* au la bază nu formele dialectale moldoveneşti *făşé, chiatrî, ghini*, specifice, cu anumite variaţii, întregului teritoriu al republicii, ci pe cele din alte regiuni româneşti, dar care au devenit normă literară).

Prin urmare, limbii exemplare nu i se poate atribui o denumire neadecvată esenţei, o denumire improprie (fie şi sub acest singur aspect).

Pentru ca limba din Republica Moldova să poată fi numită, cel puţin convenţional, moldovenească, ar trebui ca ea să reflecte particularităţile varietăţii locale moldoveneşti a limbii române, cu condiţia totuşi ca nişte reprezentanţi de frunte ai purtătorilor acestor particularităţi s-o fi ridicat, *anume* în *forma dată*, la rangul de limbă a unei „noi culturi”, deosebite de cultura românească comună, acumulată de-a lungul timpului. Or, aşa ceva n-a avut loc. O cultură „nouă”, curat moldovenească, care să se fi impus anume în varietatea moldovenească a limbii comune, nu s-a constituit pe teritoriul actualei Republici Moldova. O ştie toată lumea. Limba de cultură de aici a fost preluată încă în anii imediat postbelici (1947-1955), odată cu recunoaşterea şi valorificarea clasicilor noştri comuni (Creangă, Negruzzi, Donici, Alecsandri, Russo, Hasdeu, Eminescu), deşi ei au fost selectaţi pe principii politice şi ideologice inconsistente sub raport ştiinţific.

Din cele spuse rezultă că termenii glotonimici *moldovenesc* şi *român / românesc* n-au fost niciodată şi nu pot fi nici acum de acelaşi rang, nu sunt adică termeni de pe aceeaşi treaptă a ierarhiei glotonimice, deoarece primul continuă să rămână – indiferent de faptul dacă acest lucru e pe placul cuiva sau nu – denumire a unui grai teritorial (utilizat nu numai în spaţiul Republicii Moldova, ci şi în România). Situaţia dată nu-i permite să fie folosit când e vorba de denumirea mijlocului de comunicare cultă, adică de limba literară. Utilizarea acestor termeni (ca şi a tuturor termenilor ştiinţifici) se poate efectua numai ţinându-se seama de corelaţia ce există obiectiv în metalimba lingvisticii, dispunând de o anume microstructură terminologică, ce nu poate fi nici ignorată, nici manipulată arbitrar.

Este absolut clar, prin urmare, că limba literară (şi, în primul rând, cea scrisă), întrebuinţată de aproape jumătate de secol în Republica Moldova, este limbă română. Această realitate este demonstrată cu toată evidenţa de orice scriere apărută în perioada respectivă, căci ele toate corespund normelor standardului comun, adică limbii exemplare.

În forma moldovenească propriu-zisă (adică dialectală!) n-a scris şi nu scrie nimeni în Republica Moldova. Toţi au scris şi scriu şi în prezent respectând, după cum am arătat mai sus, normele limbii române literare (alte norme literare pur şi simplu nu există).

A susţine, de aceea, teza inconsistentă ştiinţific (folosită în scopuri politice) că ar exista o limbă literară moldovenească deosebită de limba literară română comună este sau o utopie sau o perseverare în eroare (diabolică!) sau o fraudă, cum subliniază ori de câte ori are ocazia conaţionalul nostru de la Tübingen, prof. Eugeniu Coşeriu.

În concluzie, din cele expuse mai sus rezultă că vorbirea din Republica Moldova, neîncetând a fi o varietate locală a limbii române comune, este, istoriceşte, vorbire moldovenească, deoarece ţine de prima din cele două mari ramuri ale dialectului dacoromân – moldovenească şi muntenească – şi îşi păstrează până în prezent specificul său tradiţional (majoritatea populaţiei republicii, în viaţa de toate zilele, în procesul vorbirii nenormate, neconforme cu normele literare, vorbeşte într-adevăr moldoveneşte, şi vorbirea aceasta, când e curată, are chiar o savoare deosebită). E un lucru absolut normal ca, fiind locuitor al Moldovei, să te consideri moldovean şi să vorbeşti în graiul local (după cum e tot atât de normal ca locuitorul Olteniei să se considere oltean sau locuitorul Banatului să se considere bănăţean, vorbind fiecare în graiul său).

NOTE

[1] Aici se cere a fi menţionat un moment esenţial: glotonimul *молдавский / молдовенеск* ce apare în aceste lucrări este folosit adecvat, deoarece ele erau orientate nu spre limba literară (adică cea română), ca cele din perioada precedentă, ci anume spre tipul de vorbire local, spre graiul moldovenesc rusticizat şi primitivizat la maximum, în care vorbeau ţăranii moldoveni deznaţionalizaţi şi rusificaţi (căci elita făcea carte şi devenea cultă doar în limba rusă). Iată de ce prof. A. I. Iaţimirski, vorbind despre limba naţională în care se tipăreau atunci unele cărţi în Basarabia, scrie cuvântul *молдавский* în ghilimele şi subliniază că aceste cărţi apar „într-o limbă românească stâlcită (iar nu în moldovenească)” (1, p. IX).

[2] Despre aceste lucruri, foarte clare sub raport teoretic lingvistic, s-a mai scris în repetate rânduri (cf., de exemplu, 2).

Limba română şi varietăţile ei locale,
Editura Academiei Române, Bucureşti, 1995, p. 37-43

TERMINOLOGIA – CEA MAI DINAMICĂ COMPONENTĂ A LEXICULUI UNEI LIMBI NATURALE

În ştiinţa lingvistică modernă apare necesitatea delimitării celor patru ramuri coexistente într-o perfectă relaţionare şi interpătrundere. Iniţial ne vom referi la deosebirile dintre *lexicologie* – ramură prin excelenţă a lingvisticii, ce se ocupă de studierea sub toate aspectele a cuvintelor ca elemente ale sistemului lexical al limbilor naturale, şi *terminologie* („totalitate a termenilor") sau, mai exact, *terminotică* – ramură metalingvistică ce studiază în ansamblu termenii ca elemente ale limbajelor şi nomenclaturilor specializate de ştiinţă şi tehnică (limbaje artificiale).

Între aceste două ramuri există relaţii reciproc motivaţionale de condiţionare şi suprapunere: pe de o parte, terminologia foloseşte drept elemente terminologice (termeni) foarte multe unităţi ale lexicului obişnuit al limbilor ca mijloc de comunicare între vorbitorii unei comunităţi sociale, iar pe de altă parte, lexicologia încorporează permanent în vocabularul limbilor naturale o mulţime de termeni, care, determinologizându-se, pătrund în sistemul lexical şi sunt utilizate de vorbitorii comunităţii, încetând a mai fi doar apanajul unor sfere înguste de specialişti.

Cele două ramuri în discuţie generează şi două compartimente practice ale lingvisticii: *lexicografia* şi *terminografia.* Primul compartiment stabileşte inventarul elementelor lexicale din orice limbă şi le fixează în dicţionare generale ale limbii, iar al doilea e chemat să stabilească inventarul termenilor speciali ai limbii, fixându-i în dicţionare terminologice, grupate conform domeniilor de profil, sau în enciclopedii tematice.

Deosebirea dintre lexicografie şi terminografie constă în faptul că prima are un obiect natural unic cu menirea să înregistreze întreg sistemul lexical al unei limbi în tot volumul său ori într-un volum limitat (în funcţie de scopul ce şi-l pune un tip de dicţionar sau altul), iar a doua îşi parcelează materialul după ramurile ştiinţifice sau tehnice, pe care le deserveşte inventarul respectiv de termeni, formaţi convenţional în sferele ştiinţifico-tehnice, fără a se efectua înregistrarea lor în totalitate, lucrul acesta depăşind posibilităţile reale şi necesităţile practice.

Totuşi lexicografia şi terminologia se suprapun parţial, căci o parte din inventarul terminologic al oricărei limbi este cuprins în sistemul ei lexical pe două linii: pe linie genetică (mulţi termeni sunt în orice limbă *de provenienţă populară*) şi pe linie funcţională (mulţi termeni *de provenienţă cultă, ştiinţifică*, au deseori şi caracter internaţional, pătrund mereu din fondul de termeni în fondul de unităţi lexicale, constituind o componentă foarte dinamică a lexi-

cului limbilor naturale; ei funcţionează în limbă cu statut de elemente lexicale propriu-zise).

Deci o bună parte a terminologiei, aparţinând celor mai diverse specialităţi şi limbaje specializate, este componentă inerentă a sistemului lexical, a lexicului de uz general. Majoritatea absolută a termenilor ştiinţifici şi tehnici însă rămâne în afara vocabularului limbii comune şi este fixată, după domenii, numai în dicţionarele terminologice de specialitate şi în enciclopedii.

Termenii de provenienţă populară se includ aproape în întregime în dicţionarele monolingve naţionale (deoarece unităţile terminologice din clasa dată reflectă diferite realii etnografice, legate de istoria culturii materiale şi spirituale a poporului purtător al limbii), iar a doua clasă, înregistrată în dicţionare generale de limbă, este supusă unei selecţii deosebit de riguroase. Această clasă nu poate fi cuprinsă în întregime în nici un dicţionar general, ea depăşind prin număr limitele oricărui dicţionar real posibil (amintesc că dicţionarul general comun al oricărei limbi nu depăşeşte cu mult volumul de 60-70 de mii de unităţi, pe când termenii îngust speciali, profesionali sunt în număr de milioane).

Conform calculelor efectuate de diferiţi oameni de ştiinţă în ultimii ani, unui cuvânt nou de uz general îi revin câteva zeci de cuvinte profesionale noi, adică termeni. Numai denumirile pieselor de maşini, mecanisme şi alte sisteme tehnice, ale proceselor şi operaţiilor de tot felul, ale produselor industriale şi alimentare, nomenclaturile de mărfuri, de familii, genuri, specii şi subspecii ale lumii animale şi vegetale, ale lumii minerale, descoperite de ştiinţă, au crescut numeric în ultimii 50-60 de ani de la ordinul zecilor de mii la ordinul milioanelor.

Creşterea continuă a numărului de termeni ştiinţifici şi tehnici ce intră permanent în uz în ultimele decenii (şi nu numai termeni aparte, ci şi întregi sisteme terminologice noi) determină şi creşterea cotei de termeni ce pătrund în fondul lexical al tuturor limbilor lumii. Terminologia, care contribuie activ la producerea, acumularea, sinteza şi generalizarea cunoştinţelor despre esenţa lucrurilor, a fenomenelor şi a proceselor ce au loc în natură, în societate şi în gândire, serveşte drept sursă perpetuă de completare a inventarului de unităţi lexicale ale limbii comune, devenind în prezent componenta cea mai dinamică a vocabularului acesteia.

În legătură cu cele menţionate, în ştiinţa limbii apare o situaţie paradoxală: pe de o parte, e clar că fără elementele lexicale venite din terminologie limbile ar fi extrem de sărace, n-ar putea face faţă progresului societăţii, n-ar putea asigura exigenţele civilizaţiei moderne, iar, pe de altă parte, torentul de termeni mereu noi, ce asaltează vocabularul limbilor naturale, ridică probleme dintre cele mai serioase în faţa celor ce sunt obligaţi să reflecte terminologia absolut necesară în dicţionarele generale ale limbii naţionale.

Lexicografii îşi propun să stabilească principii stricte de selectare a termenilor tehnico-ştiinţifici ce urmează a fi incluşi în dicţionarele generale. Problema dată

este una dintre cele mai dificile în practica lexicografiei mondiale. Or, din arsenalul existent de mijloace lexicografice lipsesc principii bine motivate lingvistic de fixare a termenilor noi în registrul dicționarelor de uz general. Experiența lexicografică nu poate oferi în prezent decât nişte condiții ce ar trebui respectate la examinarea problemei înregistrării / neînregistrării unei unități terminologice în fondul lexical al limbii comune.

Dreptul de a fi înglobați în fondul lexical îl capătă, în primul rând, acei termeni profesionali din domeniul ştiințelor şi tehnologiilor moderne care au ieşit de acum din cadrul restrâns al utilizării lor inițiale şi anume prin aceasta se determinologizează. Unitățile determinologizate, nimerind în limba națională, îşi activizează considerabil particularitățile derivative, în consecință apar derivate ce lipseau cu totul în sistemul terminologic inițial din care au ieşit ele. Termenii în cauză, fiind asimilați de limba națională comună, intră cu celelalte elemente lexicale în diverse raporturi (în speță, ierarhice şi motivaționale, ceea ce le permite să funcționeze într-un anumit fel, contribuind la diversificarea mijloacelor expresive ale limbii comune. Determinologizarea este legată deci de modificări semantice, în rezultatul cărora elementul terminologic cu sensurile sale noi devine şi unitate a sistemului lexical al limbii, ceea ce determină utilizarea lui bivalentă terminologică şi nonterminologică.

Procesul de determinologizare corelează cu tendința de internaționalizare a lexicului limbilor moderne. Anume acest proces conduce la apariția în limba comună națională a unui şir impunător de unități internaționale, ce sunt identice sau asemănătoare în mai multe limbi. În felul acesta se realizează apropierea, *evoluția convergentă* a multor limbi, în timp ce în *procesul de terminologizare* a lexicului autohton, adică în procesul utilizării elementelor de uz general, ca temeni tehnico-ştiințifici, are loc *evoluția divergentă* a limbilor.

Prin urmare, atât prin determinologizarea lexicului terminologic, cât şi prin terminologizarea lexicului de uz general se obține acelaşi rezultat: unitatea lexicală nouă se caracterizează printr-o dublă apartenență – pe de o parte, ea este element al sistemului lexical, iar pe de altă parte, element al unui anumit sistem terminologic, al unui limbaj specializat. În dicționare sunt reflectate în asemenea cazuri ambele fațete ale cuvântului-termen inclus în ele.

În concluzie, putem spune că termenul funcțional în limba comună devine element lexical cu drepturi egale al acesteia (deşi în limba ştiinței sau a tehnicii continuă să fie termen ştiințific sau tehnic veritabil, desemnând noțiunea conținutală corespunzătoare).

Stabilirea deosebirii dintre definițiile lexicografice ale termenilor în dicționarele explicative şi definițiile lor ştiințifice sau tehnice în enciclopedii şi în dicționare terminologice este problematică, deoarece în primul caz elementul terminologic e tratat ca unitate a sistemului lexical (spre deosebire de alți termeni ce n-au intrat încă

în limba comună), iar în al doilea – ca unitate a sistemului terminologic corespunzător, proprie, în mod exclusiv, unui domeniu al ştiinţei sau tehnicii.

Desigur, problema cantităţii termenilor incluşi în dicţionarul explicativ naţional depinde, în mare parte, de tipul şi volumul dicţionarului, însă această cantitate nu poate creşte în aşa măsură, încât în fondul terminologic inclus în dicţionar să se dizolve fondul principal originar al lexicului limbii naţionale. Dacă nu se ţine cont de acest lucru, dicţionarul general riscă să se transforme într-un imens catalog de elemente speciale (ce ar depăşi de multe ori numărul elementelor din vocabularul propriu-zis al limbii), din masa cărora ar dispărea *de facto* originalitatea limbii, s-ar şterge specificul ei naţional. Un asemenea pericol este real.

Şi dacă acest pericol nu ameninţă dicţionarele marilor limbi de circulaţie internaţională (cum ar fi, de exemplu, limba engleză), în cadrul cărora şi din materialul lexical al cărora se formează de cele mai dese ori termenii tehnico-ştiinţifici moderni, dicţionarele limbilor cu specific naţional pronunţat (cum sunt limbile bulgară, maghiară, greacă, turcă, finlandeză, dar şi rusă, şi română) vor căpăta un aspect amalgamat, în care vorbitorii neversaţi în ştiinţă şi tehnică cu greu îşi vor recunoaşte limbile materne.

Creşterea galopantă a terminologiilor tehnico-ştiinţifice se află de mult timp în atenţia cercetătorilor-lingvişti (mai precis, lexicografi, cum am văzut mai sus) şi a reprezentanţilor celorlalte ramuri ale ştiinţelor, care sunt interesaţi să înregistreze şi să fixeze în diferite feluri şi pe diverse căi numărul mereu crescând al unităţilor terminologice din toate domeniile vieţii, asigurând astfel dezvoltarea continuă a terminografiei, ce comportă probleme şi mai complicate decât lexicografia.

De problematica terminologică, sub aspect teoretic şi sub aspect practic, adică terminografic, în primul rând, se ocupă de mai mulţi ani diferite instituţii, societăţi, asociaţii, fundaţii cultural-ştiinţifice specializate, naţionale şi internaţionale. Astfel, pe lângă Asociaţia Europeană de Terminologie (AET – Association Europeénne de Terminologie), practic în fiecare ţară din Europa există asociaţii naţionale de profil. S-au constituit, în afară de aceasta, şi case de editură (cum ar fi „Union Latine" din Paris, „Infoterm" din Viena, „Praetorius Limited" din Nottingham şi multe altele), ce publică literatură terminologică teoretică, dicţionare de termeni din diferite specialităţi şi sfere de activitate ştiinţifică şi tehnică şi chiar repertorii biografice de terminologie (de ex., „International Who's Who in Translation & Terminology"). Se editează reviste, buletine speciale, recomandări pentru activitatea terminologică teoretică şi terminografică practică, cărţi, monografii, disertaţii, dicţionare terminologice, enciclopedii şi studii de tot felul, consacrate special problemelor din domeniu. „Union Latine" editează de mai mulţi ani revista „Terminometro" (6 numere pe an + 1 număr în afara seriei). În anul 2000 în nr. 4 (Hors série) apare volumul „La terminologie en Roumanie et en République Moldova", care a fost urmat la scurt timp de volumul cu acelaşi titlu în limba română,

editat la Cluj-Napoca şi cuprinzând rezultate ale cercetării terminologice şi terminografice româneşti.

Astfel, terminologia şi terminografia capătă tot mai multă amploare pe măsura amplificării cantitative a fondului terminologic din lumea întreagă, ceea ce determină şi amplificarea vocabularelor limbilor naturale şi asigură păturii terminologice a fondului lexical al limbilor comune statutul de cea mai dinamică componentă a vocabularului fiecărei limbi de pe glob şi pe viitor.

Terminografia ia amploare şi pe baza materialelor terminologice româneşti. Academia Română dispune de o Comisie de Terminologie pentru Ştiinţele Exacte (în frunte cu membrul corespondent al Academiei Române dr. ing. G. Drăgan) care îşi propune să elaboreze terminologii corecte în domeniul ştiinţelor date. Comisia îşi desfăşoară activitatea coordonând, împreună cu o serie de ministere de profil, alcătuirea de dicţionare ce apar sub egida Academiei Române, terminologia stabilită purtând girul acesteia.

În mai multe domenii au şi apărut dicţionare terminologice cu echivalente în câteva limbi, majoritatea exprimând şi conţinutul conceptului denumit de termenul respectiv, adică explicative.

Preşedintele Academiei Române, acad. E. Simion, în prefaţa la aceste dicţionare, subliniază că „apariţia dicţionarelor privind unele domenii ale ştiinţelor tehnice este un început promiţător" şi că „în anul ce vine, toate domeniile ştiinţelor tehnice vor fi acoperite de dicţionarele terminologice respective şi în viitor ele se vor extinde şi asupra altor domenii ale ştiinţelor exacte". El menţionează în mod special că „limba fiind aceeaşi în România şi Republica Moldova, la elaborarea terminologiilor pentru ştiinţele exacte participă şi specialişti din Republica Moldova", ceea ce nu poate să nu ne bucure pentru perspectivele ce se deschid şi în faţa noastră.

Probleme actuale de traducere şi terminologie,
Chişinău, 2002, p. 4-10

ASPECTE ALE STUDIERII LIMBII ROMÂNE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Pornind de la premisa ştiinţifică (pentru că au existat şi premise nonştiinţifice), unanim acceptată în lingvistica modernă (şi cea din perioadele precedente), că toate tipurile de vorbire est-romanică (nord- şi sud-dunăreană) ţin (prin sistemul şi structura lor internă, intrinsecă) de o entitate lingvistică unică – limba română, se poate afirma, fără tăgadă, că şi vorbirea populaţiei din actuala Republica Moldova ţine de această entitate.

În cursul celor circa 150 de ani de dominaţie rusă, ea a suferit, se înţelege, multe denaturări şi alterări, mai cu seamă în lexic şi sintaxă (morfologia, după cum bine se ştie, se pretează mult mai puţin modificărilor forţate), care au condus la degradarea ei calitativă (sub aspectul nivelului de cunoaştere) şi funcţională (sub aspectul sferelor de utilizare), însă nu i-au schimbat esenţa. Denaturările, ce au îndepărtat-o oarecum de marcă, sunt uşor explicabile sub raport lingvistic.

Presiunea sistemului concurent al altei limbi dominante într-o comunitate glotică se exercită din două direcţii: *din exterior* (datorită influenţei aplicate de altă limbă; unii actanţi – de regulă, străinii – sunt monolingvi, iar alţii – de regulă, localnicii – mai mult sau mai puţin bilingvi) şi *din interior* (datorită amestecului în conştiinţa subiecţilor vorbitori – să le spunem „bilingvi” – a două sisteme glotice diferite). Deoarece asupra majorităţii acestor ultimi subiecţi acţionează continuu cel de al doilea sistem (mijloc de comunicare), străin, de fapt, ca substanţă şi structură, însuşesc intuitiv (la nivel de subconştient) unele elemente ale acestuia şi cu timpul încep să le simtă ca făcând parte din resursele lor proprii. Fenomenul se explică deci prin natura socială (nu individuală!) a unor asemenea „inovaţii”: ele, fiind caracteristice unei întregi colectivităţi, fiecare vorbitor în parte are mereu certitudinea că este înţeles de audienţii din colectivitatea dată, oricât de multe elemente din celălalt sistem ar folosi în vorbirea sa (deseori acest lucru e apreciat ca indice al unui orizont mai larg de cultură).

Anume aşa s-a întâmplat şi cu vorbitorii din actuala Republica Moldova. De aceea, când comunică cu vorbitorii, nu numai de aceeaşi limbă, dar şi de *acelaşi grai moldovenesc,* adică cu moldoveni din Moldova românească (care nu s-au aflat în condiţii similare şi deci nu folosesc „inserţiile” din alt sistem), moldovenii bilingvi de aici încearcă un sentiment curios: deşi înţeleg totul, le pare că interlocutorii folosesc un „alt fel de vorbire” în comparaţie cu vorbirea lor proprie, cu atât mai mult cu cât pentru vorbitorii monolingvi par străine şi neînţelese inovaţiile „bilingvilor”.

Acest lucru întăreşte convingerea moldovenilor din stânga Prutului (ce nu-şi dau întotdeauna seama că folosesc o „limbă" amestecată) că propria lor vorbire e oarecum „altfel", că ea „diferă" de cea a moldovenilor români ce nu posedă acest „specific"[1]. Pe acest sindrom se bazează şovăielile de care dau dovadă moldovenii din Republica Moldova, când e vorba să-şi numească propria limbă – limba română.

Dar aceasta nu este decât o părere subiectivă la nivel de limbă vorbită şi de vorbitori ce nu posedă limba de cultură, care se învață la şcoală, se citeşte în publicații, se ascultă la radio şi care nu admite schimonosirile din vorbirea neîngrijită şi cunoaşterea ei insuficientă. Limba cultă de la noi, limba literară, deşi nu este scutită de influențele inerente unui mediu bilingv şi nu e cunoscută în măsura cuvenită pentru o societate modernă, a fost dintotdeauna şi a rămas aceeaşi – adică limba literară română, chiar şi atunci când era înveşmântată în haina de origine slavonă, utilizată acum patru ani în R.S.S.M.

Deci pornind de la această premisă axiomatică, este în firea lucrurilor să considerăm că tot ce s-a făcut în direcția studierii „limbii moldoveneşti", de când a fost pusă în circulație această noțiune (cf.: 2, p. 36), a constituit un neîntrerupt proces de cercetare ştiințifică a limbii române, dar sub denumirea oficială admisă (cea adecvată neputând fi utilizată sub amenințarea „excomunicării" din tagma cercetătorilor lingvişti). Dacă despre studierea la noi a limbii române vorbim în mod deschis numai în ultimul timp, nu înseamnă deloc că acest proces a început abia acum patru ani şi ceva, când s-a recunoscut că limba noastră de cultură este totuşi limba română.

În toate lucrările de lingvistică (gramatici şcolare, cursuri universitare, dicționare, monografii, culegeri de studii, broşuri de popularizare, articole de cultivare a limbii ş.a.), apărute în Republica Moldova în perioadele anterioare, în afară, poate, de câțiva ani, când s-au făcut încercări nereuşite de a folosi şi drept limbă scrisă, adică cultă, graiul moldovenesc local (dar chiar şi atunci!), au fost întotdeauna supuse cercetării substanța, sistemul şi structura (gramaticală, fonetică şi lexicală) ale aceleiaşi limbi – ale limbii române, oricare ar fi fost forma ei de manifestare (literară, vorbită, dialectală, regională, zonală) şi indiferent de ce numiri i s-au dat în trecutul mai apropiat sau mai îndepărtat, când unitatea glotică românească era numai intuită de cărturarii şi oamenii de cultură ai timpului, fără s-o poată demonstra în mod ştiințific[2].

O dovedeşte, în parte, şi faptul extrem de semnificativ (dar trecut, de regulă, sub tăcere) că lucrările elaborate aici (**Cursul de limbă moldovenească literară contemporană**, **Cursul de gramatică istorică a limbii moldoveneşti**, **Scurt dicționar etimologic al limbii moldoveneşti**, **Capitole din istoria limbii literare moldoveneşti**, **Schițe de stilistică a limbii moldoveneşti contemporane**, **Dialectologia moldovenească**, **Atlasul lingvistic moldovenesc**, dicționarele bilingve, cele terminologice şi explicative, destul de multele cărți şi broşuri de lingvistică apărute cu preponderență în ultimii 15-20 de ani) erau recepționate de specialiştii din alte țări – fără pic de rezervă – drept lucrări consacrate studiului limbii române, deşi,

după cum se poate uşor observa, în aproape toate titlurile enumerate figura în mod obligatoriu sintagma *limba moldovenească* (fără care studiul respectiv, practic, nu putea să vadă lumina tiparului). Câteodată acest lucru rezulta din unele indicații rămase (să zicem, „din imprudență”) chiar în textul unor publicații de-ale noastre. Astfel în „Introducere” la A.L.M. se afirmă direct că acesta este un atlas zonal în comparație cu A.L.R. (ca să nu mai spunem că în introducerea la „Cursul de limbă literară moldovenească”, vol. I, se vorbeşte deschis despre identitatea moldo-română de limbă).

La principalele cărți de lingvistică (editate în R.S.S.M.) există un număr considerabil de recenzii, prezentări, dări de seamă şi referințe, scrise şi publicate în străinătate, inclusiv de lingvişti notorii ca Alf Lombard din Suedia, Pavel Beneš şi Vladimir Horejsi din fosta Cehoslovacie, László Gáldi din Ungaria, Klaus Heitmann şi Werner Bahner din Germania, Witold Mańczak din Polonia, Rajmund Piotrowski din Rusia, Carlo Tagliavini din Italia, Momilo Savic din fosta Iugoslavie ş.a., la care *limba moldovenească* este identificată în mod foarte firesc cu limba română. La aceştia trebuie adăugați, se înțelege, şi lingviştii din România, care, deşi un timp nu prea reacționau la aparițiile editoriale de la noi (fie din cauză că ele nu ajungeau întotdeauna acolo, fie din cauza grafiei ruse, fie, de cele mai multe ori, din cauza imposibilității de a le prezenta în mod adecvat în publicațiile oficiale), au apreciat şi ei, când au putut, lucrările din R.S.S.M. ca pe nişte contribuții la studierea unor probleme concrete de limba română. Unele lucrări au fost chiar citate, recomandate în bibliografiile tematice, utilizate în procesul de predare a cursurilor universitare (în parte, a celui de gramatică istorică, căci avem date că la baza lui s-a pus, printre altele, şi manualul nostru, care, după cum s-a exprimat C. Tagliavini, este unul dintre manualele „interesante şi valoroase sub multe aspecte” între manualele existente de „istorie a limbii române”).

C. Tagliavini a declarat acest adevăr la Congresul de Romanistică din 1956, reluându-l mai târziu în fundamentala sa introducere în filologia romanică: „...pretinsa *limbă moldovenească* – scrie autorul – nu este de fapt decât româna literară, scrisă cu un alfabet rusesc uşor modificat (adică în chirilice moderne, diferite de chirilicele vechi din paleoslavă, folosite timp de mai multe secole de toți românii), cu unele concesii în favoarea unor forme dialectale moldoveneşti, cunoscute de altfel şi în interiorul granițelor României...” (4, p. 289).

El şi-a format această convingere, după cum menționează în tratatul numit, şi pe baza revistei L.L.M., care, mai ales în ultimii ani, deja sub denumirea nouă de R.L.Ş.L., ocupă un loc aparte în procesul de studiere a limbii române în Republica Moldova (alături de revista *Limba Română* din Chişinău).

C. Tagliavini a fost unul dintre cei care au cunoscut îndeaproape studiile elaborate în R.S.S.M. în domeniul limbii române şi le-a apreciat ca atare, ca şi E. Coşeriu, compatriotul nostru, K. Heitmann, Alf Lombard şi alți romanişti de autoritate mondială.

În zilele noastre deja, o amănunțită trecere în revistă a cercetărilor lingvistice din R.S.S.M., inclusiv a celor din L.L.M., cu sublinierea faptului că în ele – în toate – este vorba despre același obiect de studiu – limba română, numită *moldovenească*, o înfăptuiește colega noastră Ioana Vintilă-Rădulescu într-un documentat articol din revista bucureșteană *Limba română*. De altfel, în același număr (5/92) al *L.R.* mai sunt câteva articole consacrate studiilor de limba română de la noi (ca și în alte publicații de specialitate din ultima perioadă).

Este absolut normal ca lucrurile să fie interpretate anume în acest fel, deoarece nici cei mai neosteniți adversari ai unității limbii române la prezentarea, de exemplu, a vocabularului limbii (pe care o numeau *moldovenească*) în dicționare, n-au putut substitui inventarul ei lexical, oricât ar fi dorit-o. N-au putut demonstra niciodată nici necesitatea alcătuirii unui dicționar român-moldovenesc sau moldovenesc-român (lucru considerat ridicol de toată lumea în toate timpurile). N-au putut schimba paradigma declinării sau a conjugării românești la prezentarea structurii gramaticale în manualele de *limba moldovenească* (încercările întreprinse, cum ar fi renunțarea, într-un timp, la viitorul cu *voi* sau la perfectul compus de pers. III cu *a / au* în favoarea formelor corespunzătoare dialectale cu *oi* și *o*, n-au putut decât să confirme adevărul că, și renunțând la unele forme literare, limba rămâne aceeași, adică română, dar cu mici devieri regionale, întrucât o „altă" limbă literară, o „altă" limbă de cultură, bazată pe vorbirea populară romanică din estul Europei, pe acest teritoriu nu s-a format. Chiar și nespecialiștii își dau seama că astăzi nu poate fi vorba de o cultură autentică, dacă ea se bazează pe un grai, pe o formă dialectală de manifestare a limbii comune. De aceea toate tentativele de împăcare a comunității de cultură (începând cu moștenirea cronicărească, continuând cu literatura clasică și sfârșind cu terminologia științifică și tehnică modernă) cu ideea preconcepută (și fondată doar politicește) a existenței, în aria glotică carpato-dunăreano-nistreană, a unei limbi secunde au eșuat de fiecare dată, când s-a făcut apel la argumente cu adevărat științifice.

Așa s-a întâmplat în câteva rânduri chiar în condițiile vitrege din R.S.S.M., când cu ajutorul romaniștilor și, în general, al lingviștilor ruși (V. Șișmariov, R. Budagov, S. Bernstein, D. Mihalci, R. Piotrowski, V. Borkovski, iar în ultimul timp și G. Stepanov, A. Domașnev, A. Șveițer, V. Gak ș.a.) s-a demonstrat cu argumente teoretice dintre cele mai serioase, dar bazate pe generalizări mai largi (deoarece nu întotdeauna se putea spune direct), că mijloacele de comunicare din R.S.S.M. și din România, cu toate „deosebirile" ce se invocă și cu toate că sunt utilizate în diferite țări, separate politic, nu reprezintă altceva decât niște variante locale ale aceluiași diasistem[3].

Ar fi, credem, interesant să arătăm cum acad. V. Șișmariov și-a argumentat tezele teoretice pentru a putea spune adevărul despre situația lingvistică reală din R.S.S.M. (arunci când i s-a cerut acest lucru).

În primul rând, ceea ce e deosebit de semnificativ, el n-a folosit, cum se obișnuia, în titlul lucrărilor sale, consacrate special problemei date (5), îmbinarea *limba*

moldovenească, aşteptată de partizanii acesteia, ci „limba naţională a R.S.S. Moldoveneşti”, care lasă să se înţeleagă că ea serveşte drept mijloc naţional de comunicare şi în altă parte, adică în România.

În al doilea rând, anume el a scos în evidenţă faptul că la nord de Dunăre s-a format o *singură* limbă-standard, vorbirea regională renunţând la cele mai multe dintre particularităţile locale pentru a fi mijloc de comunicare *comun.*

Pornind de la cunoscutul principiu că orice tip de vorbire capătă anumite trăsături specifice, romanistul rus menţionează cu referire la situaţia din România Orientală că deja primele monumente de limbă (ca la orice popor) demonstrează în mod elocvent ce formă adoptă vorbirea vie, când se face uz de ea în scopuri „literare”. Până şi în documentele de afaceri, atât „în principate, cât şi peste Dunăre”, scrie el, nu putem să nu observăm o normă, dictată de necesitatea de a ridica limba la un nivel mai înalt decât al graiului uzual, de a înlătura din ea tot ce constituie o piedică, pentru ca cele scrise să devină un bun al unor cercuri mai largi, „de dorinţa de a o sublima, având în vedere seriozitatea sarcinii pe care era chemată s-o îndeplinească”. Astfel se explică şi excluderea din *vorbirea moldovenească* a unor trăsături pur locale şi „apropierea de vorbirea din alte regiuni ale Transilvaniei, îndeosebi din partea ei *sudică,* pe vremea aceea legată deja de Muntenia, adică pe teritoriul unde în jumătatea a doua a veacului al XVI-lea apar primele cărţi tipărite în *limba romanică*” (observaţi: nediferenţiată după regiuni) paralel cu cele de limbă slavă. Un pic mai sus autorul vorbeşte despre legăturile dintre regiunile *nordice* ale Moldovei şi Transilvaniei, despre particularităţile comune ale limbii din aceste regiuni „încă dintr-o perioadă foarte timpurie pentru istoria limbii române” (5, p. 53) (aici şi mai jos evidenţierile ne aparţin – *S.B.*).

Deci încă de pe atunci moldovenii au renunţat în scrieri la palatalizarea labialelor, de exemplu, şi la alte trăsături specifice vorbirii lor (adică la *alghinî, jeanî, dzâc, dinţi, făşe, facut, nicî, amu* ş.a.), căci, după cum menţionează V. Şişmariov, prin ortografia care nu înregistrează aceste trăsături, „se putea da limbii aparenţa unei anumite unităţi, corespunzătoare ideii u n i t ă ţ i i p o p o r u l u i r o m a n i c, care vorbea în limba aceasta şi î n a d â n c u l c o n ş t i i n ţ e i c ă r u i a l u a d e a c u m n a ş t e r e a c e a s t ă i d e e” (5, p. 53).

De aceea „reproşurile adepţilor concepţiei «românizării» cu de-a sila sunt lipsite de orice temei. Noi am arătat că istoria dezvoltării limbii literare î n M o l d o v a ş i V a l a h i a se caracterizează prin colaborarea scriitorilor din ambele principate... fără a face din operele lor artistice scrieri cu caracter provincial mărginit. Am văzut că până şi limba documentelor de la Bistriţa din veacul al XVI-lea nu poate fi socotită drept un monument al unui dialect pur. Dacă moldovenii Gr. Ureche, Varlaam, M. Costin, Dosoftei, D. Cantemir sau I. Neculce ar fi căutat să scrie în moldoveneşte, cronicile, predicile, psaltirile, operele lor de literatură şi istorie ar fi fost monumente literare cu caracter regional şi greu de crezut că ele s-ar fi bucurat de rezonanţa pe care

au avut-o". Gr. Ureche, Dosoftei sau I. Neculce puteau considera vorbirea moldovenească drept limba lor, continuă V. Şişmariov, „fiindcă propriul lor text suna în rostirea lor cu oarecare n u a n ţ e m o l d o v e n e ş t i fireşti", deşi nu socoteau drept „normă *amu* sau *aiasta, cheatră* sau *ghine*" (5, p. 65), pentru că ei nu dădeau „unor mici abateri dialectale fireşti o mai mare însemnătate decât o meritau ele" (5, p. 66).

Idealul de vorbire corectă a fost, aşadar, întotdeauna legat de cele mai instruite pături ale populaţiei, adică „de oraş şi de burghezia orăşenească", subliniază tot acolo V. Şişmariov (opunând acest lucru orientărilor lingvistice din R.S.S.M. spre limba rurală, limba satelor)[4].

Această atitudine a fost proprie iniţial tuturor popoarelor care dispun astăzi de o limbă a culturii, începând încă din societatea romană, unde se plămădea limba literară latină (sunt semnificative în privinţa aceasta, spre exemplu, opiniile unor teoreticieni ai limbajului din Roma Antică, cum ar fi Cicero, Quintilian ş.a.). Aceeaşi orientare a stat şi la baza limbilor franceză, germană şi a altor limbi literare de prestigiu. În toate cazurile drept model era luată anume vorbirea oamenilor instruiţi din oraşe sau din provinciile ce ocupau o situaţie politică şi culturală determinantă, considerată normă şi care s-a îndepărtat de limbajul tradiţional al restului populaţiei (vezi: 7, p. 182-183).

Altfel, operele religioase, istorice şi literare ale reprezentanţilor diferitor dialecte şi graiuri ale unei limbi ar fi riscat să rămână scrieri curat provinciale.

Acestea sunt trăsăturile esenţiale ale oricărei limbi literare: deşi la baza ei se află, de obicei, una dintre varietăţile sale dialectale, ea include şi toate celelalte varietăţi; de aceea limba literară este înţeleasă peste tot, cu toate că nu se identifică în întregime cu nici una dintre varietăţile locale. V. Şişmariov exprimă ideea respectivă prin următoarele cuvinte ale lui Dante: „...*volgare illustre* (adică limba literară) este o limbă care există pretutindeni şi nu are un cuib al său nicăieri" (5, p. 67; vezi şi: 8, p. 31-34).

Concluzia ştiinţifică despre unitatea limbii literare au formulat-o şi au promovat-o şi alţi oameni de ştiinţă ruşi (vezi enumerarea de mai sus), iar uneori şi cei din R.S.S.M., deşi aceştia din urmă erau nevoiţi s-o facă şi mai voalat.

Abia în ultimii 5 ani s-a putut, în sfârşit, vorbi deschis despre această problemă, limba română devenind oficial obiect de studiu în Republica Moldova. În această activitate este angajat astăzi un număr considerabil de specialişti-filologi din şcoală, de la facultăţi şi catedre, şi de la instituţiile de cercetare din republică.

Sunt editate deja destule cărţi consacrate studierii diferitor laturi sau aspecte ale limbii române. Printre acestea: **Norme ortografice, ortoepice şi de punctuaţie ale limbii române** (1990), **Dicţionarul ortografic cu elemente de ortoepie şi morfologie** (1990), **Curs de gramatică a limbii române** (1991), **Ortoepia limbii române** (1991), **Stilistică şi cultivare a vorbirii** (1991), **Din problemele gramaticii şi derivării române** (1991), **Dicţionarul numelor de persoane purtate de moldo-**

veni (1992), **Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria** (1993), **Punctuația limbii române** (1993) ş.a.

Institutul de Lingvistică al A.Ş.M. are relații de colaborare cu instituțiile omoloage ale Academiei Române (Institutul de Lingvistică şi Institutul de Fonetică şi Dialectologie „Al. Rosetti" din Bucureşti) şi ale Filialei Iaşi a acesteia (Institutul de Filologie Română „A. Philippide"), precum şi cu unele instituții de învățământ din România (Universitățile din Bucureşti, din Iaşi, din Suceava, mai puțin din Cluj şi Timişoara – în unele din ele avem doctoranzi), pe baza cărora se realizează lucrări comune de cercetare, deplasări pe teren (dialectologice, toponimice), manifestări ştiințifice organizate în comun sau cu participarea unei părți la manifestările alteia, întruniri mixte de lucru etc.

Dintre lucrările cu formulare identică a denumirii, fixate atât în planurile de perspectivă, cât şi în cele pentru fiecare an ale institutelor numite şi ale institutului nostru, am dori să menționăm cel puțin câteva.

În colaborare cu Institutul de Lingvistică din Bucureşti se lucrează la **Lexicul latin moştenit în limba română, PatRom: Dicționar istoric de antroponimie romanică, Dicționar entopic al limbii române, Catalogul manuscriselor româneşti păstrate în bibliotecile din Moldova şi fosta U.R.S.S., Dicționar (derivativ) de formare a cuvintelor în limba română, Dicționar sintactic (de regimuri verbale) al limbii române**; împreună cu Institutul de Fonetică şi Dialectologie din Bucureşti se lucrează la **Graiuri româneşti din arii laterale şi insulare. Texte dialectale, studiu introductiv şi glosar**, iar cu Institutul de Filologie Română din Iaşi se lucrează la **Graiurile româneşti din Moldova. Etnotexte, Toponimia zonei hidrografice Prut** ş.a.

Unele dintre aceste lucrări sunt deja destul de avansate în realizare (s-au cules materiale pe teren, s-au transcris înregistrările, au fost aduse la cunoştință unele rezultate la reuniuni problematice în Republica Moldova şi în România, s-au publicat prospecte şi fragmente în revistele de specialitate).

A apărut recent cartea prof. E. Coşeriu **Lingvistică din perspectivă spațială şi antropologică** – rod al colaborării lingviştilor de la Chişinău şi Iaşi în selectarea, traducerea, îngrijirea şi prezentarea într-un volum aparte a trei cunoscute studii ale ilustrului nostru conațional. Avem în manuscris un **Dicționar de dublete etimologice în limba română** şi broşura **Limba română unică**, prezentată la Societatea de Ştiințe Filologice din România în vederea unei posibile editări în Țară.

După toate acestea ar fi greu, credem noi, ca istoria să se repete, reanimându-se ideea perimată a celor două limbi: moldovenească şi română. Dar dacă, prin absurd, cineva ar vrea să impună din nou această idee, ea nu ar putea, desigur, rezista mult timp. Nu ar putea rezista nici ideea ca, recunoscând unitatea limbii, s-o numim totuşi *moldovenească* (după denumirea statului, adică a Republicii Moldova). Nu ar putea rezista din două motive. Primul: pentru că o Moldovă există şi în afara granițelor

acestei ţări (şi în acea Moldovă nimeni nu se îndoieşte de faptul că vorbeşte româneşte). Şi al doilea: pentru că limba în care vorbim şi scriem în toate sferele culturii nu reflectă specificul graiului local moldovenesc al dialectului dacoromân de pe acest teritoriu (de exemplu, fonetica ei este aproape în întregime de tip muntenesc, nu moldovenesc). Şi deci nu avem pur şi simplu dreptul (nici ştiinţific, nici juridic) să atribuim acestei limbi o denumire neadecvată esenţei, improprie, fie şi sub acest singur aspect (vezi şi: 9, p. 29-37).

Pentru ca limba de cultură din noul stat suveran şi independent (considerat pe drept cuvânt al doilea stat românesc) să poată fi numită, cel puţin convenţional, *moldovenească*, ar fi trebuit să se accepte în întregime particularităţile dialectale ale regiunii, care, deşi sunt cunoscute şi în alte regiuni româneşti, în Moldova istorică sunt preponderente şi constituie specificul glotic al acesteia. Printre ele:

a) fenomenele fonetice bine cunoscute: palatalizarea labialelor şi a dentalelor *(chept, ghini, nel, nimi, nicî),* utilizarea lui *ž* în loc de *ğ* (marjinî, curji), a lui *š* în loc de *č (chişior, fasi)* şi a lui *dz* în loc de *z (dzăr, dzâşi),* dentalizarea lui *m (aninosî, can),* trecerea în anumite poziţii a lui *ă* şi *e* final la *î (casî, feţî)* şi a lui *e* final la *i (feti, iuti),* redarea diftongului *ea* prin *e* simplu (*e*, *gre, sare, porne)* şi multe altele;

b) mulţimea de r u s i s m e r e c e n t e, cuvinte şi expresii întregi, folosite curent datorită „bilingvismului general” la moldoveni *(curtcî, sumcî, spravcî, napravlenii, ruli, zajâgalcî, mehanizaţâi, vâcliuceşti svetu, îi zacrâto la obed , s-o uvolnit de la sclad şi amu-i prodaveaţî)* ş.a.m.d.;

c) construcţiile *hibride calchiate*, precum şi *schimonosirile* de tot felul *(sî prineşti nu bini, o precăutat problema, traji atenţâia, prinesc hotărâri, a doilea întrebări şi a doilea variant, sunt încredinţat, îi tăt, sî şibî, nu şi),* până şi ale onomasticii naţionale *(Olari, Ordelean, Munţian, Sprânsean, Raţa, Gamorari. Ghincul, Ciora, Iordatii),* care se numără cu miile.

Cu aceste particularităţi ar fi fost posibil, poate, să se vorbească despre o altă limbă „literară”, dacă nişte reprezentanţi de frunte ai purtătorilor sus-numitelor particularităţi ar fi „sublimat-o”, ridicând-o, s u b f o r m a d a t ă, la rangul de limbă a unei „noi culturi”, deosebite de cultura românească comună, acumulată de-a lungul secolelor. Or, aşa ceva n-a avut loc, o cultură „nouă”, curat moldovenească, ce s-ar fi impus anume într-o asemenea „limbă” în mod separat şi chiar în contrapunere cu cea românească, nu s-a constituit pe teritoriul actualei Republici Moldova. O ştie toată lumea.

Dar prin adoptarea unei atare „limbi”, care numai cu acest specific teritorial şi „naţional” ar avea oarecum dreptul să se numească *moldovenească*, r e s t u l c u l t u r i i r o m a n e ş t i , bucăţi ale căreia, alese pe principii politice şi ideologice arbitrare, utilizate la noi şi prezentate ca aparţinând noului stat *moldovenesc*, a r f i e x c l u s a u t o m a t din tezaurul cultural al Republicii Moldova. I-am pierde deci în primul rând pe toţi clasicii literaturii (adică pe Negruzzi, pe Alecsandri, pe Eminescu, pe Creangă, pe Caragiale, pe Bolintineanu, pe Coşbuc, pe Rebreanu, pe

Sadoveanu şi pe ceilalţi), pe toţi scriitorii de mai târziu (inclusiv pe Mateevici, care, ca şi Creangă, n-a scris nimic în vorbirea dialectală curat moldovenească), pe toţi scriitorii contemporani, precum şi pe toţi oamenii de cultură din celelalte domenii, care au scris, fără excepţie, în limba literară unică, singura pe care o ştim şi care se numeşte limba română.

Dar cine s-ar încumeta astăzi, la sfârşitul secolului al XX-lea, să susţină o astfel de absurditate? Cine poate să-şi permită să bulverseze astăzi rânduielile limbii statornicite de secole?

Din fericire, nimeni nu pune în mod oficial problema în felul acesta, toţi cunoaştem că avem o singură limbă, indiferent ce particularităţi locale sunt caracteristice diferitor regiuni locuite de purtătorii acestei unice limbi, pe care în forma ei literară, dialectală, vorbită, familială, argotică ş.a.m.d. lingviştii de la noi au studiat-o mereu şi continuă s-o studieze acum – în comun cu romaniştii de pretutindeni, şi în primul rând cu cei din România. Limba română constituie din punct de vedere ştiinţific o realitate incontestabilă.

NOTE

[1] Datorită bilingvismului social, sunt de multe ori complexaţi în vorbire nu numai oamenii simpli, ci şi mulţi intelectuali, care, sub raportul posedării limbii materne, sunt dezavantajaţi în comparaţie cu omologii lor ce folosesc o singură limbă de comunicare: numai rusa, pe de o parte, sau numai româna, pe de alta.

[2] Azi însă ştiinţa lingvistică demonstrează cu argumente de necontestat unitatea tuturor formelor de existenţă a vorbirii populaţiei est-romanice, oriunde ar fi ea utilizată ca mijloc de comunicare şi oricât de deformată ar fi din cauza îngustării forţate a limitelor de cunoaştere şi a condiţiilor anormale, precare chiar, de funcţionare.

[3] Academicianului V. Borkovski îi aparţine, de exemplu, un aşa aforism ca: „Limba moldovenească şi limba română reprezintă acelaşi vin, dar turnat în două sticle cu diferite etichete". Tot el observa, cu umor (deşi neoficial, fireşte), că lingviştii moldoveni ar putea proceda ca autorul care la sfârşitul unei cărţi de medicină dăduse erata: „Peste tot unde e scris *splină*, citiţi *ficat*", făcând o rectificare similară: „Peste tot unde e scris *moldovenesc*, citiţi *românesc*".

[4] Cf. şi cele spuse în această privinţă de S. Bernstein: „Limba literară ia naştere nu pe baza vreunor dialecte săteşti, ci pe baza vorbirii comune culte a populaţiei orăşeneşti... Această limbă cultă interdialectală a avut variante de diferite provenienţe dialectale, dar s-a deosebit în mod esenţial de dialectele săteşti" (6, p. 88).

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Berejan, S., *Aşa-zisa „limbă moldovenească", recunoscută de aşa-zisa „Republică Nistreană", e tot limbă română, chiar şi fiind scrisă cu chirilice* // *Literatura şi Arta*, 1992, 15 octombrie.

2. Berejan, S., Dârul, A., Eţcu, I., *Cum, când şi de ce a apărut aşa-zisa „limbă moldovenească" ca limbă aparte* // „Moldova: deschideri ştiinţifice şi culturale spre Vest", Congresul XVIII al Academici Româno-Americane de Ştiinţe şi Arte (13-16 iulie 1993); Rezumate. I, Chişinău, 1993.

3. Berejan, S., *Limba culturii noastre comune este română, nu moldovenească* // *Literatura şi Arta*, 1990, 11 octombrie.

4. Tagliavini, C., *Originile limbilor neolatine. Introducere în filologia romanică*, Bucureşti, 1977.

5. Шишмарьов, В.Ф., *Лимбиле романиче дин суд-естул Еуропей ши лимба националэ а Р.С.С. Молдовенешть*, Chişinău, 1960.

6. Бернштейн, С., *К изучению истории болгарского литературного языка* // Вопросы теории и истории языка, Leningrad, 1963.

7. Степанов, Ю.С., Основы общего языкознания, Moscova, 1975.

8. Бережан, С.Г., *Проблеме де теорие лингвистикэ ын лукраря академичианулуй В.Ф. Шишмарьов „Лимбиле романиче дин суд-естул Еуропей ши лимба националэ а Р.С.С. Молдовенешть”* // Моштениря лингвистикэ а луй В.Ф. Шишмарьов ши проблемеле филоложией молдовенешть, Chişinău, 1978.

9. Berejan, S., *De ce glotonimul „moldovenesc” nu poale rivaliza cu glotonimul „român” cu aplicare la limba literară?* // *Revistă de Lingvistică şi Ştiinţă Literară*, 1990, nr. 6.

Limba Română, nr. 3 (15), 1994, p. 29-38

NECESITATEA DELIMITĂRII PLANULUI GNOSEOLOGIC DE CEL ONTOLOGIC LA STUDIEREA LIMBII

Lingvistica a căpătat pe la mijlocul sec. al XX-lea (în Franța) titlul de „știință-pilot" printre celelalte științe umaniste, pentru că fiind „mai elaborată, mai formalizată, ea putea oferi altora experiența sa și metodele sale" [1, p. 5]. Ea a devenit o disciplină metodologică, adică un fel de matematică a științelor despre om și societate [2, p. 236], întrucât studia în acea perioadă tipurile de relații dintre unitățile semnificative ale limbii, relații ce se regăseau și în multe sfere de activitate creatoare a omului.

Noile metode lingvistice (în primul rând, cele structurale) de studiere a semnificațiilor în limbă și-au găsit aplicare în cercetările de folclor (V. Propp, S. Marcus), în antropologie (K. Levi-Strauss), în studiile de psihanaliză (J. Lacan), în teatrologie (E. Souriot, P. Jinesstier), în teoria literaturii (A. Greimas, Tz. Todorov), în filmologie (K. Metz), în muzicologie (G. P. Springer). Au încetat să fie o raritate studiile de tipul *Language and Music* de B. S. Britten, *Musicologie et linguistique* de N. Ruwet ș.a.

Spre deosebire de științele naturii, care își puneau întrebarea *cum este* omul și lumea, științele sociale vroiau să știe acum *ce semnifică* unul și *ce semnifică* cealaltă. Pentru a realiza această tendință, ele au început să utilizeze o terminologie lingvistică sărăcită și distorsionată și să aplice metodologia lingvisticii structurale, dar nu prin „împrumuturi de metode propriu-zise, ci, mai curând, de atitudini epistemologice, de anumite transpoziții de modele și proceduri de descoperire ce au fecundat reflecția" unor cercetători asupra aplicării acestor modele și proceduri la propriile lor obiecte de studiu [1, p. 6]. Astfel, știința despre limbă a ajuns catalizator metodologic pentru științele umaniste.

Cu toate acestea, spre deosebire de matematică, știință prin excelență teoretică (deductivă), lingvistica rămâne a fi o știință empirică (inductivă), cu obiect real de studiu – limba, a cărei funcționare și evoluție trebuie să fie supuse observării, să fie pătrunse rațional și descrise. Caracter descriptiv, empiric, are și lingvistica structurală ce se apropie în cea mai mare măsură de științele deductive. În opinia multor reprezentanți ai acesteia, ea este de asemenea raportată necondiționat la științele inductive (cum sunt fizica, chimia, biologia ș.a.) cu obiecte de studiu concrete, real existente (vezi [3, p. 259]).

Caracterul empiric al lingvisticii ca știință făcea deosebit de necesară (ba chiar obligatorie) delimitarea în procesul de cercetare a limbii a două planuri principial diferite, ce trebuiau tratate în paralel. E vorba de planul *ontologic* sau

ontic, adică de planul existenţei reale a obiectului supus cercetării, şi de planul *gnoseologic* (mai exact: *epistemologic*, deoarece se presupune cunoaşterea ştiinţifică), adică planul reflectării în conştiinţa cercetătorului a acestui obiect real şi al descrierii lui cu mijloacele ştiinţifice respective.

Se cuvine însă a sublinia că se avea în vedere nu delimitarea dintre limba – obiect de studiu – şi metalimba descrierii acestuia (diferenţierea, nu întotdeauna netă, ce e drept, dintre acestea se făcea totuşi [4, 23-25]), ci necesitatea de a distinge şi a diferenţia, prin denumiri aparte în metalimbaj, *fenomenele studiate*, ca esenţe (*entităţi*) exterioare faţă de ştiinţă, şi *noţiunile ştiinţifice* – constructele, categorii pur mentale, cu ajutorul cărora cercetătorul descrie esenţele corespunzătoare.

Spre regretul nostru, în procesul investigaţiei, cercetătorii aplicau fenomenelor obiective schema apriorică a propriilor reprezentări, condiţionate de nivelul general al cunoştinţelor umane în domeniu la etapa dată. Deci în virtutea unor tradiţii prestabilite (pentru că, iniţial, elementele celor două planuri menţionate n-au fost nominalizate prin termeni diferiţi), în literatura lingvistică delimitarea ontologic – gnoseologic nu s-a făcut în mod explicit.

Termenul *gramatică,* spre exemplu, în metalimbajul lingvistic denumeşte atât *structura limbii* studiate (adică totalitatea unităţilor morfologice şi sintactice, organizate într-un anumit fel pe baza relaţiilor paradigmatice şi sintagmatice ce există obiectiv între ele), cât şi *compartimentul* lingvisticii ce se ocupă de studierea acestui obiect. Cu alte cuvinte, termenul în cauză este, concomitent, şi categorie ontologică, şi categorie gnoseologică (epistemologică).

Acelaşi lucru se referă la alţi termeni general uzitaţi ca *fonetică, morfologie, sintaxă* ş.a.m.d. (mai puţin, cei pentru compartimentul vocabular, care dispune de ambii termeni necesari: *lexic* şi *lexicologie).*

Drept urmare, îmbinări terminologice elementare în ştiinţa limbii, de tipul *morfologia limbii franceze, sintaxa engleză, gramatica latinească* şi altele similare, comportă inerent o anumită doză de ambiguitate. Nu mai vorbim de *fenomen lingvistic, material lingvistic, fapte lingvistice* şi multe altele (ce sunt, de fapt, *fenomen de limbă, material de limbă, fapte de limbă).* În ceea ce priveşte termenul *semn lingvistic,* nimeni nici nu-l concepe altfel, fiindcă aşa 1-a numit Saussure, care 1-a folosit pentru prima dată (deşi i s-ar putea spune *semn lingual,* de exemplu). Şi ruşii îi zic *лингвистический знак,* cu toate că la ei există posibilitatea obiectivă de a-l denota adecvat: *языковой знак.*

Se vorbeşte curent despre *substantive, verbe* ş.a.m.d. ca despre realităţi ale limbii, neţinându-se cont de faptul că limba ca atare nu dispune nici de una, nici de alta. Ea dispune, efectiv, numai de o sumă de unităţi, de *semne* (*lexicale*, în cazul nostru, nu *lexicologice*, evident) care denotă obiecte, procese, calităţi etc. (deşi nici termenul *semn* nu este univoc). Operaţiile de grupare şi de distribuire a mulţimii de semne în clase, precum şi desemnarea lor prin respectivele denumiri-termeni, ţin deja de competenţa ştiinţei, a lingvisticii. Deci *substantivul* sau *verbul* nu sunt altce-

va decât categorii epistemologice (adică categorii ale oglindirii, ale reprezentării, în termenii profesorului bălțean V. Mighirin; rus. *категории отображения* [5, p. 9]).

Necesitatea obiectivă de a separa cumva ontologicul de epistemologic a condus la apariția, paralel cu termenii lingvistici tradiționali (*sunet, silabă, cuvânt, propoziție* ş.a.), a unor noi termeni (pentru aceleaşi noțiuni sau noțiuni noi: *fonem, morfem, lexem, sintaxem,* iar mai apoi, respectiv, *fon, morf, lex* şi *alofon, alomorf, alolex* etc).

Dar acest lucru n-a reglementat de la sine terminologia lingvistică, trecerile nesimțite dintr-un plan în altul continuând să rămână un fenomen foarte frecvent. Şi dacă cineva îşi pune scopul delimitării celor două planuri în discuție, urmărind lucrurile în literatura lingvistică, se pomeneşte în fața unui veritabil „anarhism terminologic" [6, p. 18]. Avem deci, în prezent, un sincretism neconştientizat care face ca termenii inițial gnoseologici să devină în metalimbă ontologici, iar desemnările inițial ontologice să fie transpuse respectiv în gnoseologie. Să apelăm la unele ilustrații.

Cunoscutul termen *fonem,* fără nicio îndoială epistemologic ca proveniență, e definit în dicționarele de termeni lingvistici ca „*abstracție* (subl. n. – *S.B.*) de la toate variantele poziționale şi particularitățile individuale de pronunțare a sunetului dat" [7, p. 494]. E utilizat însă şi pentru desemnarea unităților concrete ale nivelului fonetic (şi nu numai de lingviştii începători!). La É. Benveniste, de exemplu, găsim afirmații cum ar fi „...există *foneme concrete* (subl. n. – *S.B.*), care pot fi extrase, combinate, enumerate" [8, p. 138]. Apare, desigur, întrebarea: cum poate *abstracția* (prin definiție!) să fie *concretă*?

În gramatica academică a limbii ruse citim ceva asemănător: „Звуки языка – фонемы – это неделимые далее звуковые единицы" („Sunetele limbii – fonemele – sunt unități sonore indivizibile...") [9, p. 7].

E semnificativă sub acest aspect şi acuza privind noțiunea *nuanță de sens* (rus. *оттенок значения*), adusă de prof. R. Budagov lui Ju. Apresean în cadrul discuției dintre reprezentanții lingvisticii tradiționaliste şi ai celei structuraliste.

Promotorii metodelor noi de cercetare au lansat ideea că la această noțiune, deşi ea s-a înrădăcinat, în studiile de semantică în parte, ar trebui să se renunțe. Prof. R. Budagov le reproşează structuraliştilor că, prin excluderea noțiunii discutate, limba este lipsită de posibilitatea de a exprima nuanțe semantice [10, p. 409], deşi a renunța la termenul respectiv în lingvistică nu înseamnă deloc a nega existența nuanțelor semantice în limbă.

În realitate, la mijloc e cu totul altceva: exprimarea oricăror nuanțe de sens este o proprietate inerentă limbii (în ontologie), dar ca noțiune ştiințifică (adică epistemologică) şi, respectiv, ca termen lingvistic *nuanța de sens* este ceva imprecis, fără strictețea, necesară şi suficientă, pe care trebuie s-o aibă un termen ştiințific. Doar în ştiință (care pretinde la precizie şi exactitate) nu este indicat să se opereze cu noțiuni aproximative, subiective, cum ar fi „un pic neasemănător", „un pic neadecvat" („чуть-чуть несходные", „чуть-чуть неадекватные"), pe care se bazează, după părerea prof. R. Budagov, noțiunea de *nuanță.* Pentru fenomenele de acest tip din

ontologia limbii e necesar să se găsească în epistemologie termeni ce ar reflecta cu precizie esența lor. Şi dacă se substituie un termen nepotrivit în gnoseologie, limba ca entitate ontologică nu pierde nimic. Cercetarea însă va avea de câştigat, dacă se va vorbi nu despre *nuanțe de sens,* ci despre *seme, sintaxeme* sau *stileme* distinctive, alți termeni, dar cu statut teoretic suficient de bine conturat în ştiința lingvistică. Cu ajutorul acestor termeni se poate indica cu precizie că nişte unități lexicale se opun una alteia nu printr-o vagă „nuanță”, ci printr-un *specific semantic* al uneia dintre unități, printr-un *specific al sintacticii* ei sau printr-un *specific pragmatic.*

Într-adevăr, examinând perechile de lexeme cu sensuri „un pic neasemănătoare” („чуть-чуть несходные”) *mândrie / trufie, stol / cârd, a mânca / a crăpa, a învinui / a incrimina* se poate observa cu uşurință neomogenitatea aşa-numitelor „nuanțe” specifice membrilor fiecărei perechi: în prima avem, pur şi simplu, un segment de sens în plus față de primul element (*trufie = mândrie* + semul suplimentar „etalată ostentativ”), în cea de a doua – altă ocurență (*stol* [*de rândunele*], dar *cârd* [*de gâşte*], deci sintaxeme diferite), în cea de a treia – o altă apartenență stilistică la termenul al doilea (*a crăpa = a mânca* + o coloratură stilistică vulgară, adică un stilem specific), iar în cea de a patra pereche – câteva dintre caracteristicile amintite deja concomitent (*a incrimina = a învinui* + alt specific sintactic [*cui, ce* la primul element], dar [*pe cineva în* sau *de ceva* la cel de al doilea] + caracter neologic, terminologic chiar + caracter oficializat, cu alte cuvinte, sintaxeme şi stileme diferite).

Deci *nuanța de sens* este o categorie existentă obiectiv, un atribut propriu înseşi limbii (indiferent de conştiința subiectivă a lingvistului), adică o esență ontologică, care poate fi descrisă prin intermediul unor categorii epistemologice suficient de exacte.

Desigur, orice categorie şi schemă conceptuală (adică gnoseologică) este determinată ontologic, însă acest lucru nu trebuie să constituie o piedică pentru substituirea unei reprezentări sincretice nediferențiate şi depăşite de ştiință prin reprezentări mai adecvate cu denumiri ce au statut teoretic bine definit în lingvistică.

Aşadar, deşi contrapunerea dintre ontologia obiectului şi categoriile gnoseologice ale descrierii acestuia este o chestiune extrem de importantă, ea nu se formulează suficient de explicit nici chiar de cei pe care îi preocupă această chestiune, şi e bine, dacă cel care scrie şi, mai ales, cel care citeşte conştientizează sau, cel puțin, sesizează intuitiv delimitările necesare. Dacă însă acest lucru nu are loc, atunci se produce amestecul, nediferențierea celor două planuri, se înrădăcinează sincretizarea lor şi, în urma acestui fapt, multe noțiuni şi postulate ştiințifice (lingvistice, în cazul nostru) sunt receptate incorect şi pot fi tratate eronat.

Situația dată generează, la rândul său, o anumită incertitudine în cercetările lingvistice, ce provoacă deseori discuții sterile şi confruntări inutile.

Cauza acestei stări de lucruri în lingvistica teoretică trebuie căutată, probabil, în fundamentarea filozofică insuficientă a investigațiilor lingvistice, a concepțiilor promovate, a noilor idei preconizate, în special, de tinerii cercetători, în procesul studierii limbi-

lor istorice, în ignorarea, preponderent inconştientă, a tezelor primordiale ale teoriei cunoaşterii, în general, şi a cunoaşterii ştiinţifice, în special. Dacă cercetătorii lingvişti, mai ales cei începători, ar apela mai des la sursele filozofice, la teoria cunoaşterii ştiinţifice şi la metodologia cercetării ştiinţifice, ar fi scutiţi de incoerenţe şi contradicţii flagrante, s-ar irosi mai puţin timp şi s-ar depune mai puţine eforturi în căutarea adevărurilor obiective fără rătăciri nedorite.

Deoarece în lingvistică cunoaşterea ştiinţifică se realizează pe bază empirică (inductivă), delimitarea conştientizată şi consecventă a categoriilor ontologice şi gnoseologice ar deschide largi perspective euristice şi ar contribui efectiv la înţelegerea reciprocă a lingviştilor în domeniul teoriei, indiferent de metodele de cercetare folosite de ei la descrierea limbii.

Numai printr-o atenţie sporită faţă de modul în care se utilizează noţiunile şi termenii ştiinţifici în studiile elaborate actualmente de lingvişti va putea fi surmontat paradoxul ce s-a creat de mai mult timp în lingvistică, proclamată mai întâi ştiinţă-pilot, întrucât folosea metode şi procedee progresiste, pentru ca apoi să ajungă la încurcătura terminologică actuală, pe care n-o mai întâlnim nici într-un alt domeniu de ştiinţă.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Greimas, A. J., *Sémantique structurale. Recherche de méthode,* Paris, Librairie Larousse, 1966.

2. Marcus, S., *Lingvistica, ştiinţă-pilot II* Studii şi cercetări de lingvistică, 1966, nr. 3.

3. Засорина, Л. Н., *Введение в структурную лингвистику,* Москва, Изд-во Высшая школа, 1974.

4. Тондл, Л., *Проблемы семантики,* Москва, Изд-во Прогресс, 1975.

5. Мигирин, В. Н., *Язык как система категории отображения,* Кишинёв, Штиинца, 1973.

6. Мигирина, Н. И., *Проблемы современной номинациологии с точки зрения принципов отображающей грамматики II* Актуальные проблемы современной филологии, Бэлць, Бэлцкая университетская пресса, 2001.

7. Ахманова, О. С., *Словарь лингвистических терминов,* Москва, Изд-во Советская энциклопедия, 1966.

8. Бенвенист, Э., *Общая лингвистика,* Москва, Изд-во Прогресс, 1974.

9. *Грамматика русского языка,* I. *Фонетика и морфология,* Москва, Изд-во АН СССР, 1960.

10. Будагов, Р. А., *О предмете языкознания //* Известия АН СССР. Серия лит. и яз., т. XXXI, вып. 5, 1972.

Un lingvist pentru secolul XXI, Chişinău, 2002, p. 64-67

DEGRADAREA VORBIRII ORALE ÎNTR-UN STAT ÎN CARE FUNCȚIONEAZĂ PARALEL DOUĂ LIMBI OFICIALE

Deşi lingviştii serioşi şi imparțiali din toată lumea, atât cei din Vest, cât şi cei din Est, au recunoscut demult, că realitatea glotică din actuala Republica Moldova a fost dintotdeauna cea românească (indiferent de denumirile ce i s-au dat şi i se mai dau din considerente de ordin politic), continuă să se facă încercări (în fond, din partea nespecialiştilor) de a acredita ideea că vorbirea locală din Republica Moldova se distinge de vorbirea general românească, comună pentru întregul spațiu est-romanic.

Da, este adevărat că un specific există, dar n u l a n i v e l d e l i m b ă, ci la nivel de dialect. Însă, după câte bine se ştie, specificul dialectal nu afectează unitatea şi integritatea limbii poporului care o vorbeşte, mai ales că pe baza tuturor varietăților locale, zonale, regionale ale acestei limbi s-a constituit o singură limbă de cultură, o limbă literară unică, pe care marele nostru compatriot E. Coşeriu a numit-o e x e m p l a r ă.

În cazul nostru, specificul dialectal al vorbirii din regiune este acompaniat de o serie de trăsături, destul de numeroase, datorate influenței limbii ruse din perioada de mai bine de un secol şi jumătate de stăpânire țaristă şi sovietică.

Se înțelege că aceste două aspecte s-au făcut simțite în vorbirea românilor moldoveni ce locuiau în spațiul dat sub dominație străină, situația lor fiind timp îndelungat departe de normalitate, căci oblăduirea Rusiei de după 1812 până în 1918 n-a putut să nu lase urme.

A avut de suferit, înainte de toate, aspectul vorbit al limbii, adică vorbirea orală, limba scrisă pe atunci neavând aici circulație.

În 1940 Basarabia, fiind încorporată (iarăşi forțat) de această dată în Uniunea Sovietică, nimereşte din nou sub influența masivă a limbii ruse. Şi iarăşi ponoasele le trage, întâi şi întâi, vorbirea curentă din zonă.

Drept consecință a traducerii în viață a politicii comuniste, aici, adică în U.R.S.S., îşi face apariția un fenomen social foarte dubios, denumit b i l i n g v i s m, care este, de regulă, unilateral şi are un efect nefast pentru purtătorii limbilor nați-

---

La 30 august 2005, în sala mică de conferințe a Academiei de Ştiințe a Moldovei, a avut loc şedința solemnă a Consiliului Suprem pentru Ştiință şi Dezvoltare Tehnologică al A.Ş.M. Conform programului de lucru, academicianul Silviu Berejan a prezentat raportul ştiințific, ce a stat la baza acestui studiu.

onale, căci numai ei au fost puşi în situaţia de a deveni „bilingvi" (luăm termenul între ghilimele, deoarece în realitate majoritatea acestora nu cunoşteau în măsură suficientă nici limba maternă, nici limba oficială, adică rusa). Ca rezultat al acestui bilingvism, numit de propaganda sovietică „armonios" (dar care n-avea cum să fie astfel, din moment ce era unilateral), vorbitorii de limba rusă nici n-au încercat, cel puţin, să însuşească vreuna din limbile naţionale.

Acelaşi lucru s-a întâmplat şi în R.S.S. Moldovenească, doar că ceva mai târziu decât în celelalte republici unionale (în 1940, nu în 1918). Aici însă s-a întrecut măsura: odată cu denumirea nou-formatei republici (în urma ocupării Basarabiei de armata sovietică) s-a decis să fie schimbată şi denumirea limbii, folosite de toată populaţia, indiferent de originea etnică. În felul acesta s-a oficializat aşa-zisa „limbă moldovenească", pe care iniţial n-a vorbit-o nimeni, considerând-o ridicolă.

Abia după război, când limba română a început a fi calificată drept „limbă a ocupanţilor fascişti" şi populaţiei locale îi intrase frica în oase, ea s-a dezis de aceasta, limitându-se în procesul de comunicare la limba pocită, stâlcită, poluată cu rusisme, adusă în Basarabia „eliberată" de moldovenii sovietici din stânga Nistrului, veniţi încoace, de regulă, în calitate de cadre de conducere şi de ideologi ai puterii Sovietelor. Această „limbă" nu mai era barem dialectală moldovenească, cum a fost şi cum este ea în prezent în Transnistria, ci un mijloc artificial de comunicare, chipurile o limbă „cultă", ticluită încă în R.A.S.S.M. la comanda Moscovei, o limbă care, după cum se credea, nu are nimic comun cu româna, deşi în realitate era un erzaţ de română, ce provoca râsul la populaţia de pe malul drept al Nistrului. Dar pentru conducerea sovietică acest lucru nu avea nici o importanţă. Principalul era ca limba vorbită în noua republică unională să se preteze la denumirea de „moldovenească" (după numele formaţiunii statale de curând întemeiate). Această atitudine a condus la degradarea totală (atât c a l i t a t i v ă, cât şi f u n c ţ i o n a l ă) a limbii vorbite în spaţiul examinat. Gradul ei de cunoaştere a scăzut foarte mult, iar sferele ei de funcţionare în societate s-au îngustat la maximum, ea fiind utilizată doar în mediul rural, la piaţă şi „la bucătărie", cum s-a spus mai târziu.

Ceea ce a permis ca această vorbire basarabeană – aşa schimonosită cum era – să-şi menţină totuşi esenţa românească a fost conservarea structurii sale gramaticale, în special a morfologiei, căci în lingvistică e bine cunoscut faptul că orice enunţ real poate fi determinat ca aparţinând unei anumite limbi nu după pronunţie, nici după elementele de vocabular din care constă (care pot fi şi împrumuturi străine), nici după modelele de construcţii sintactice (care, de asemenea, pot fi asimilate sub presiunea influenţei din afară), ci d u p ă g r a m a t i c a pe care se bazează legăturile dintre părţile componente ale enunţului, mai exact după formele morfologice aplicate unităţilor de limbă (inclusiv celor străine).

Concluzia acestui postulat general lingvistic este cât se poate de optimistă: o r i c â t d e p u t e r n i c ă a r f i i n f l u e n ţ a a l t e i l i m b i ş i o r i c â t e e l e m e n t e s t r ă i n e a r î n c o r p o r a o l i m b ă, a c e a s t a r ă m â n e s ă

f i e e a î n s ă ş i a t â t a t i m p, c â t î ş i p ă s t r e a z ă s t r u c t u r a g r a - m a t i c a l ă. Îndată ce dispare influența, limba poate reveni la normal. Pentru aceasta e nevoie doar de condiții de normalitate, care însă nu pot fi create în Basarabia. Ele, rămânând aceleaşi, favorizează degradarea vorbirii orale în continuare.

Din punct de vedere lingvistic, denaturările care au îndepărtat aspectul vorbit al limbii din spațiul fost (sau post) sovietic de matca comună a vorbirii româneşti din sud-estul Europei sunt explicabile, dată fiind influența neîntreruptă (despre care s-a vorbit deja suficient de mult) a limbii ruse, culte şi vorbite, oficiale şi populare, p r e s t i g i o a s e pe această palmă de pământ nu numai în trecutul amintit, ci şi în prezent.

Se ştie că într-o comunitate socială presiunea sistemului unei limbi dominante (or, e clar pentru orişicine că rusa a avut statut recunoscut de limbă imperială) asupra unei limbi subordonate (româna în acest spațiu având statut de limbă aborigenă[2]) se exercită din două direcții:

1) d i n e x t e r i o r (din cauza ambianței permanente de limbă rusă, purtătorii limbii române au fost constrânşi să devină „bilingvi", deoarece numai prin însuşirea rusei puteau accede la o treaptă superioară în societate) şi

2) d i n i n t e r i o r (din cauza amestecului, în conştiința vorbitorilor mai mult sau mai puțin „bilingvi", a două sisteme glotice diferite: cel al limbii materne, ne-prestigioase pentru ei, şi cel al limbii prestigioase „de cultură", adică al rusei).

Ținând cont de această influență constantă a limbii ruse asupra limbii române din Basarabia, se poate afirma că – şi în prezent încă – aici este utilizată preponderent vorbirea dialectală moldovenească (cu particularitățile ce-i sunt caracteristice), garnisită cu tot ce a putut infiltra ambianța rusească în decursul anilor, adică o v o r b i r e a m e s t e c a t ă ce a apărut ca urmare a coexistenței în conştiința vorbitorilor a două moduri de exprimare în toate mediile vitale. Anume această vorbire este mijlocul de comunicare orală dintre membrii societății moldoveneşti actuale, în viața cotidiană şi în sferele sociale neinstituționalizate (deoarece l a u n n i v e l s u p e r i o r d e c u l t u r ă e a e s t e i m p r a c t i c a b i l ă). Acest lucru este sesizat de o parte din vorbitori şi îi afectează puternic, creându-le serioase (de multe ori ireversibile) c o m p l e x e d e i n f e r i o r i t a t e n a ț i o n a l ă ş i e t n i c ă şi nepermițându-le în multe cazuri să se realizeze plenar ca cetățeni de valoare[3].

Un număr considerabil de români basarabeni nu este încă, cu părere de rău, în stare să se exprime liber şi dezinvolt în limba maternă, cum o fac românii din Țară (pe care unii îi admiră, alții îi invidiază, iar alții se înrăiesc şi devin românofobi, adică tocmai ceea ce-i trebuie puterii actuale). Faptul poate fi (şi este) observat cu uşurință de oricine e mai atent la modul de a se exprima al basarabenilor, în special în situațiile de vorbire neinstituționalizată. Abia din 1990 încoace a început să se resimtă şi în vorbirea din acest spațiu dezinvoltura firească, mai ales în vorbirea celor mai tineri, neîmpovărați deja de „bilingvismul obligatoriu" (cu caracter frustrant pentru

voința vorbitorului). În rest, pentru masele largi situația continuă a fi şi azi aceeaşi, fără mari schimbări (auzi la tot pasul: *ne-au înmânat diplóme, mi-a trimis fiica o sută de dólari, au fost numiți directóri noi, îmblăm în comandirovci, am fost la pleaj, douăzeci de minute la patru, lor aşa li-i vâgodno, în vacanță s-au dus la România* şi multe-multe altele). Este o situație încă ordinară în condițiile noastre, deşi nu e deloc una normală pentru o țară ce are limbă de stat, oficială, şi care, teoretic, nu admite asemenea „libertăți" de exprimare. Este un fel de „calamitate națională" pentru Republica Moldova, ale cărei adevărate dimensiuni multă lume de la noi nu le conştientizează nici până acum şi de care, cu regret, nu avem şanse să scăpăm curând.

Această stare de lucruri s-a format pe vremea Uniunii Sovietice (ba chiar mai înainte!) şi altfel nici nu putea fi, deoarece aproape totul ce era legat într-un fel sau altul de cultură şi civilizație venea în acest spațiu lingvistic dintre Prut şi Nistru aproape exclusiv prin ruşi şi de la ruşi, îmbrăcat fiind şi în haina respectivă, cea rusească (în decursul a zeci de ani, precum se ştie, accesul la sursele româneşti de cultură a fost blocat: nici cărți, nici ziare, nici contacte culturale nu apăreau aici decât sporadic). Aşadar, toate golurile din vocabular (mai ales), create în procesul dezvoltării spirituale, inevitabile şi în societatea moldovenească locală, au fost completate (în lipsa materialului firesc din româna cultă, care între timp a evoluat enorm în comparație cu anii antebelici) din resursele corespunzătoare ruseşti, preluate de la vorbitorii de rusă, limbă ce funcționa mereu alături, nestingherită, ba chiar plasându-se deasupra idiomului local, rustic şi primitiv.

În felul acesta, chiar cele mai elementare inovații legate de dezvoltarea culturii în societatea basarabeană îşi găseau în păturile largi ale populației din Republica Moldova denominațiile respective ruseşti ce erau la îndemâna oricui (fără a apela la presă, la dicționare, la surse literare, la biblioteci). Echivalentele ruseşti pentru noțiunile noi, întâi şi întâi, pentru cele abstracte soluționau problemele ce apăreau în comunicare, pătrunzând neforțat în vorbirea curentă a moldovenilor, fără un efort special, ca o ieşire din impasul comunicativ de care se ciocneau aceştia la tot pasul, de vreme ce procesele administrative, economice, juridice, militare (mai puțin cele culturale) se efectuau în limba dominantă a statului sovietic, adică în rusă.

Împrumuturile masive (şi nu numai în vocabular), folosite de cele mai dese ori fără asimilare fonetică (fonetismul originar considerându-se mai prestigios!), au dus (ceea ce e deja mai grav) la dereglări ale însuşi sistemului limbii române din Basarabia (dereglări caracteristice, de altfel, şi pentru alte limbi naționale din fosta U.R.S.S.), la deteriorarea mecanismelor sinergetice de autoreglare[4] a vorbirii din acest spațiu ce s-a manifestat în procese tipice: sărăcirea rezervelor lexicale cu compensarea lor din contul lexicului limbii dominante, simplificarea structurii sintactice a propoziției, chiar denaturarea unor raporturi gramaticale normative (cf. suprimarea articolului hotărât, inexistent în rusă, omiterea reprizei pronominale, improprii pentru ea ş.a.m.d.).

Aceste procese, deosebit de frecvente în fosta R.S.S.M., sunt perpetuate şi astăzi în limba vorbită, căci prestigiul politico-cultural şi tehnico-ştiinţific al limbii ruse în Moldova (ca şi în alte formaţiuni statale postsovietice) este în continuare extrem de înalt. Faptul se resimte cu atât mai mult cu cât, deşi limba rusă nu este legiferată oficial ca mijloc de comunicare între etniile conlocuitoare din teritoriu, de fapt, ea îndeplineşte această funcţie nu numai la nivel particular, ci şi la cel statal. Mai trist e că, în ultimul timp, se accentuează din ce în ce mai mult tendinţele de a reveni în această privinţă la situaţia existentă în U.R.S.S. (şi nu fără susţinerea tacită a reprezentanţilor conducerii din republică).

Din considerentele expuse mai sus, unor basarabeni le pare că limba lor diferă de cea a vorbitorilor din România. Asta le permite diriguitorilor românofobi să-i manipuleze, băgându-le în cap ideea că limba vorbită în Republica Moldova e o altă limbă în comparaţie cu româna. Mai ales că în mediul înconjurător nu se utilizează limba literară normată (cea a culturii scrise). Întrucât însă mediul înconjurător este atotcuprinzător, purtătorii limbii vorbite n-au unde se ascunde de el, decât acasă, dar şi aici fiecare membru al familiei aduce vorbirea din colectivele în care activează şi unde intră mereu în contact cu vorbitori de altă limbă şi chiar de aceeaşi limbă, dar pe care n-o posedă la nivelul cuvenit (deşi ea se învaţă în şcoli, se difuzează prin presă, radio şi televiziune, la spectacole publice, în publicaţii).

Ca rezultat, pentru limba vorbită în spaţiul discutat sunt caracteristice – în afară de particularităţile dialectale moldoveneşti, cunoscute de toţi specialiştii (palatalizarea specifică a labialelor şi a dentalelor, reducerea diftongului *ea* la *e* în finală ş.a.) – rusismele mai vechi (tip *polcovnic*, *cinovnic*, *ucaz*, *cuhne*, *nacialnic*, *soveste* ş.a.) şi rusisme recente, cuvinte şi expresii întregi, folosite curent de majoritatea oamenilor simpli din această zonă a românismului (cum ar fi *curtcă*, *sumcă*, *cemodan*, *spravcă*, *napravlenie*, *zajigalcă*, *castrule*, *posudă*, *comandirovcă*, *vâcliuceşti svetu*, *s-o uvolnit de la zavod*). Acestea au afectat şi limbajul unor intelectuali, cu toate că ele sunt inadmisibile în vorbirea (fie ea numită şi moldovenească) cât de cât îngrijită. Presiunea mediului se face simţită şi în fonetică care nu e doar dialectală, ci şi rusească în bună parte. Asta se referă în special la accentuare, cuvintele cu forme identice sau foarte apropiate ca formă fiind pronunţate aproape toate ca în rusă (*dólar* în loc de *dolár*). Se păstrează şi fonetismul rus (*iubilei* în loc de *jubileu*) sau se schimbă genul după modelul din rusă (*pleaj* în loc de *plajă*). Sintaxa e doldora şi ea de construcţii hibride, de calchieri oarbe, de schimonosiri de tot felul (*se primeşte nu bine*, *au precăutat întrebarea*, *primesc hotărâri*, *la mine asta-i tot* etc.). Dar, în afară de accentuarea rusească, mai avem şi accentuarea noastră autohtonă nenormativă de tipul *făcém* în loc de *fácem*, *transmitéţi* în loc de *transmíteţi*, care, de asemenea, supără urechea celor obişnuiţi cu norma literară. Ca să nu mai amintim de păstrarea în continuare a formelor denaturate ale numelor proprii (*Olari*, *Ordelean*, *Sprânsean*, *Raţa*, *Gamorari*, *Ghincul*, *Postolatii*, *Ciora*)

sau de formula rusească de adresare (*Petru Ivanovici*, *Viorel Mircevici*, *Olesea Aurelovna*).

Tocmai de aceea pretenția actuală de a oficializa rusa ca a doua limbă de stat ar duce la urmări catastrofale (pe lângă confruntări şi conflicte interetnice, la consolidarea complexelor de inferioritate cu consecințe nocive, despre care s-a vorbit mai sus, la aprofundarea procesului de oprimare morală a reprezentanților etniei băştinaşe de către reprezentanții etniei ruse).

Mentalitatea mai multor generații de moldoveni (adică, de români basarabeni) a fost puternic afectată de aceste fenomene negative cu grave repercusiuni asupra vieții lor sociale şi culturale, prin care se şi explică folosirea unui vocabular extrem de sărac şi lipsa în vorbire a denumirilor de noțiuni abstracte (tip: *demnitate*, *permanent*, *convenabil*, *a felicita*), acestea fiind preluate aproape toate din rusă.

* * *

În încheiere am dori să formulăm nişte concluzii de natură teoretică, ce ar explica şi ar argumenta totodată tezele concrete privind situația lingvistică actuală din Republica Moldova.

Limba reprezintă, spre deosebire de majoritatea sistemelor artificiale de transmitere a informației, un metasistem natural, dinamic, neechilibrat şi deschis. Datorită interacțiunii permanente şi schimbului de date cu alte sisteme informaționale, limba se află într-o stare de fluctuație continuă, balansând între sincronie şi diacronie, conservare şi modificare, caracter organizat şi entropie (= transformare ireversibilă), „ordine” şi „haos”.

Dacă funcționează nestingherit, ea îşi păstrează coerența internă datorită acțiunii mecanismelor de autoreglare şi autoorganizare, adică a ceea ce este desemnat în ultimul timp în lingvistică prin termenul s i n e r g i e.

Dar în procesul funcționării într-o comunitate socială limba intră, de regulă, în interacțiune nu numai cu alte sisteme informaționale artificiale, ci şi cu sisteme naturale de transmitere a informației, adică cu alte limbi ce funcționează în aceeaşi comunitate. Astfel, atunci când în acelaşi mediu social coexistă două sau, eventual, mai multe limbi, vorbite de diferite etnii ce locuiesc compact, ele, în afară de rare – şi fericite – excepții (cum ar fi, de exemplu, situația celor patru limbi oficiale din Elveția), se confruntă şi se influențează reciproc, căci în mod obişnuit ele se polarizează, una devenind dominantă, iar altele (sau alta) subordonate.

Limba dominantă dispune de cele mai multe ori de nişte pârghii puternice de autoafirmare, cum sunt mijloacele de informare în masă, şcoala, procedurile judiciare, armata şi alte structuri de forță, de care nu beneficiază limbile subordonate (sau limba subordonată).

Confruntarea dintre aceste limbi poartă un caracter dur, lipsit de compromisuri. Deseori contradicțiile şi chiar conflictele dintre ele se derulează după un sce-

nariu ce contravine preceptelor politico-culturale ale puterii statale. Drept exemplu ar putea servi marginalizarea neoficială de către limba germană din Elveția a limbii retoromane, care este a patra limbă de stat a țării, protejată oficial pe toate liniile de autorități. Un exemplu şi mai paradoxal îl constituie corelația dintre limbile irlandeză şi engleză în Republica Irlanda. Aici irlandeza, care e susținută de puterea administrativă a țării în calitate de limbă de stat, se prezintă în realitate, din punct de vedere socio- şi psiholingvistic, ca o limbă indigenă (aborigenă), oprimată energic de limba engleză imperială.

Un material bogat pentru exemplificarea interacțiunii sinergetice bifurcaționale dintre limba imperială şi limbile indigene oferă fosta U.R.S.S. Această interacțiune duce inevitabil la bilingvism (în sensul de cunoaştere paralelă a două limbi) şi uneori chiar la plurilingvism, care teoretic ar fi un plus, dacă în practică nu s-ar transforma în contrariul său.

Coexistența, în cadrul unui stat ce se vrea suveran şi independent, a două limbi (ce funcționează paralel) dă naştere unor probleme serioase, căci statutul purtătorilor acestor limbi este diferit: unii beneficiază de privilegiul monolingvismului, iar ceilalți sunt constrânşi să utilizeze în comunicare ambele limbi (cea maternă devenind, de obicei, prin forța împrejurărilor, o limbă amestecată şi degradată, deoarece presiunea monolingvilor este permanentă şi foarte puternică).

În Republica Moldova prestigiul politico-economic şi cultural al limbii ruse a fost şi continuă să fie foarte înalt (o mare parte a cadrelor de conducere şi a demnitarilor de vârf ai statului recurg cu regularitate, chiar şi atunci când nu e deloc cazul, la utilizarea în medii oficiale a limbii ruse), fapt ce a determinat şi determină substanțial deteriorarea calitativă a limbii de cultură prin rusificarea terminologiilor naționale în mai toate domeniile vitale ale societății. Drept ilustrare elocventă a acestei stări de lucruri poate servi faptul, menționat recent şi în presă (*Jurnal de Chişinău,* 19 august a.c.), că instruirea militară a tinerilor din Armata Națională se efectuează în majoritatea unităților aproape exclusiv în limba rusă, adică în limba altui stat. Apare întrebarea, prin ce e națională atunci armata din Republica Moldova?

Rusificarea terminologiilor administrativ-cancelăreşti (de cancelarie) şi tehnico-ştiințifice, folosirea preponderentă şi omniprezența în toate mediile a terminologiilor ruse dezorganizează sistemele şi subsistemele limbii şi îl obligă pe purtătorul bilingv al limbii naționale să apeleze în procesul comunicării profesionale sau administrative la mijloacele respective din vorbirea monolingvilor.

Poluarea limbii naționale cu împrumuturi lexicale nejustificate din limba ce funcționează paralel, folosite de cele mai multe ori fără asimilare fonetică (întrucât cu fonetismul originar ele sună, cum se crede, mai prestigios!), poate duce la dereglarea principalelor legități fonetico-fonologice şi lexico-gramaticale ale ei.

Aşadar, funcţionarea oficială a limbii române şi a limbii ruse în Republica Moldova duce, prin presiunea sistemului celei din urmă (purtătorii căreia sunt în cea mai mare parte monolingvi), la dezechilibrarea mecanismelor sinergetice de autoorganizare şi autoreglare a vorbirii reprezentanţilor limbii române, care constituie populaţia majoritară în republică (mai ales la sate).

Vocabularul extrem de sărac al majorităţii maselor de vorbitori din Republica Moldova, în comparaţie cu vorbitorii aceloraşi grupuri sociale din România, este o consecinţă directă a acestor fenomene. Reprezentanţii păturilor largi din Republica Moldova aproape că nu folosesc elemente de lexic abstract, ele fiind substituite în mediile moldoveneşti neinstituţionalizate prin echivalentele lor ruseşti, preluate de la vorbitorii de limba rusă, întrucât pe cele naţionale pur şi simplu nu le cunosc. Şi cum să le cunoască, dacă citesc foarte puţin româneşte, iar în ultimul timp, din cauza sărăciei generale (mai ales a locuitorilor de la sate), nici televizorul nu-l pot viziona. În schimb, orăşenii băştinaşi citesc presa rusă şi ascultă nonstop „Русское радио”. Mă rog, n-are nimeni nimic contra acestor lucruri: e dreptul constituţional al fiecăruia! Dar pentru când rămâne limba maternă?

Ţi-e şi ruşine, scrie V. Dulgieru în „Literatura şi Arta” din 8 septembrie curent, cum moldovenii noştri cer, care mai de care, pe la chioşcuri ba „Комсомольская правда”, ba „Толстушка”, ba „Аргументы и факты” sau „Независимая Молдова”, cum privesc doar emisiuni ruseşti (ce predomină în spaţiul informaţional basarabean). Şi rar de tot „Timpul”sau „Literatura şi Arta”!

Am avut ocazia să stau vara aceasta vreo opt zile la Vadul lui Vodă şi-l tot trimiteam pe fiul meu la tarabele cu presă din zona plajei să ia vreun ziar de limba română. Dar n-am avut parte preţ de o săptămână întreagă de aşa ceva. Chioşcarul răspundea de fiecare dată româneşte, cu un pronunţat simţ de vină, că nici nu comandă presa românească: „Nu se vinde aici”. Aşa o fi! La singura în ţară staţiune balneară…

NOTE

[1] Vezi Şcerba, L. V., *Языковая система и речевая деятельность*, Leningrad, 1974.

[2] Termenii *imperială* şi *aborigenă* aparţin lingvistului rus R. Piotrowski (vezi: *Sinergetica şi ocrotirea limbii române în Republica Moldova*, în *Revistă de Lingvistică şi Ştiinţă Literară*, nr. 3, 1997, p. 92).

[3] Complexele de felul acesta, cum consideră pe bună dreptate ştiinţa psihologică, au un efect distructiv asupra psihicului omenesc, „macină moralitatea omului din interior”, „ridică obstacole de netrecut în comunicarea cu alţi oameni”, „menţin constant o stare interioară apăsătoare” ce împovărează omul, „îl împiedică să se… simtă liber în exprimare” (vezi: A. Silvestru, *Victime ale bilingvismului: copiii complexaţi*, în *Limba Română* (Chişinău), nr. 1, 1991, p. 119).

[4] Piotrowski, R., *op. cit*., tot acolo.

29 august 2005

SITUAȚIA LINGVISTICĂ DIN FOSTA R.S.S.M. ŞI DIN ACTUALA REPUBLICA MOLDOVA

(bilingvism, vorbire dialectală moldovenească, limbă exemplară)

Coexistența câtorva limbi oficiale în aceeaşi țară conduce, în afară de rare – şi fericite – excepții (cum ar fi, de exemplu, Elveția), la bilingvism şi, uneori, chiar la plurilingvism, care, teoretic, ar fi o binefacere, dacă în practică nu s-ar transforma în contrariul său. Căci, de cele mai multe ori (şi acest lucru îl demonstrează țările autoproclamate „multinaționale" şi, în primul rând, fosta Uniune Sovietică), în asemenea situații limbile se polarizează, una devenind dominantă, iar altele subordonate. Drept urmare, apare *bilingvismul unilateral social* (nu individual!), care are un efect nefast pentru purtătorii limbilor subordonate, căci, de regulă, numai ei sunt „bilingvi" (luăm termenul în ghilimele, deoarece practic majoritatea acestora nu cunoaşte în măsură suficientă nici una din cele două limbi).

Acest efect nefast constă în faptul că, pe de o parte, generează o serie de *limbi amestecate,* impracticabile la un nivel superior de cultură, iar, pe de altă parte, influențează psihicul aşa-zişilor „bilingvi", creându-le serioase, câteodată ireversibile, complexe de inferioritate națională şi etnică, ce au până la urmă grave repercusiuni asupra vieții lor sociale şi culturale.

Desigur, nu este deloc rațională nici izolarea etnică prin limbă a comunităților naționale, izolare ce ar închide perspectivele integrării lor sociale, le-ar transforma într-un ghetou voluntar. Este preferabilă, din acest punct de vedere, situația din statele unitare din punct de vedere național – ea e caracteristică pentru majoritatea țărilor lumii – unde numai o limbă este oficială şi obligatorie, toate celelalte putând fi practicate conştient şi în forma lor nealterată de bilingvismul unilateral.

Aceasta e o problemă majoră care merită un studiu teoretic multilateral (filozofico-psihologico-lingvistico-culturologic), dar în prezentul articol va fi vorba doar despre situația limbii române în fosta R.S.S.M. şi despre rezultatele la care s-a ajuns datorită cultivării îndelungate a aşa-numitului *bilingvism armonios* şi a unei *politici lingvistice* de deznaționalizare bine dirijate de organele de conducere.

Vorbirea românească de pe teritoriul fostei R.S.S.M., pe lângă trăsăturile dialectale moldoveneşti, comune pentru toată Moldova istorică (ce cuprinde, după cum afirmă Sextil Puşcariu, Moldova dintre Carpați şi Prut, Basarabia şi spațiul cu populație românească de dincolo de Nistru), a suportat în perioada de peste 150 de ani, cât

s-a aflat sub oblăduirea statului unitar rus şi a imperiului totalitar sovietic, o serie de denaturări şi alterări (mai cu seamă în lexic şi sintaxă), care au condus la degradarea ei *calitativă* (sub aspectul gradului de cunoaştere) şi *funcțională* (sub aspectul sferelor ei de funcționare în societate), dar care nu i-au modificat totuşi esența (întrucât şi-a păstrat intactă structura gramaticală, în special morfologia).

Denaturările care au îndepărtat oarecum vorbirea moldovenească de pe teritoriile aflate sub dominație rusă de matca comună românească sunt uşor explicabile, sub raport lingvistic, prin influența limbii ruse, cultă şi vorbită, oficială şi populară.

Este un lucru cunoscut că presiunea „sistemului concurent al altei limbi, dominante într-o comunitate socială, se exercită din două direcții: din exterior (datorită ambianței înconjurătoare permanente de altă limbă, în care purtătorii limbii dominante, ce se impun prin cultură avansată şi poziție în societate, sunt *monolingvi,* iar purtătorii limbii băştinaşilor, ce ocupă, de regulă, o treaptă inferioară în societate, sunt *bilingvi,* fiind constrânşi s-o însuşească şi pe cea dominantă, căci pot avansa numai prin intermediul limbii de prestigiu a societății) şi din interior (datorită amestecului, în conştiința subiecților vorbitori, mai mult sau mai puțin „bilingvi", a două sisteme glotice diferite: cel al limbii neprestigioase materne şi cel al limbii prestigioase dominante).

De fapt, numai o mică parte din purtătorii limbii subordonate reuşeşte să cunoască la perfecție şi în mod conştient limba dominantă, majoritatea subiecților vorbitori, sub acțiunea continuă a acesteia, însuşind-o doar intuitiv (la nivel de subconştient).

Cu trecerea timpului, „bilingvii" de felul acesta încep să simtă elementele preluate din cel de al doilea sistem ca făcând parte din resursele lor proprii. Fenomenul capătă proporții, deoarece „inovațiile" pătrunse în limba acestor „bilingvi" sunt caracteristice unei întregi colectivități şi fiecare vorbitor în parte are mereu certitudinea că este înțeles de membrii colectivității „bilingve" date, oricât de multe elemente din celălalt sistem ar folosi el în vorbirea sa (deseori acest lucru e apreciat chiar drept indice al unui orizont mai larg de cultură).

Aşa s-a întâmplat şi în R.S.S.M. cu vorbitorii de română (limbă care, sub denumirea de *moldovenească*, era formal a doua limbă oficială, prima fiind rusa).

Situația de atunci e perpetuată şi astăzi în actuala Republica Moldova, căci, deşi limba rusă nu este legiferată ca mijloc de comunicare între etniile conlocuitoare din Moldova suverană şi independentă, practic ea îndeplineşte această funcție, şi nu limba de stat. Există chiar tendința necamuflată de a reveni şi legal la situația existentă în U.R.S.S.

De aceea, când comunică cu vorbitori nu numai de aceeaşi limbă, dar şi de *acelaşi grai moldovenesc,* adică cu moldoveni din Moldova românească (care nu s-au aflat în condiții similare şi deci nu folosesc „inserțiile" din sistemul limbii ruse), moldovenii „bilingvi" din Republica Moldova încearcă un sentiment curios: deşi se înțeleg în fond cu interlocutorii, le pare totuşi că aceştia folosesc un „alt fel de vorbire" în comparație cu vorbirea lor proprie, cu atât mai mult că pentru moldovenii „monolingvi" (ce vor-

besc pur şi simplu în limba lor maternă, curată) apar ca străine şi neînțelese „inovațiile” – rusismele – celor „bilingvi”. Acest lucru întăreşte convingerea moldovenilor din stânga Prutului (care nu-şi dau întotdeauna seama că folosesc o „limbă” amestecată), că propria lor vorbire e oarecum „altfel”, că ea „diferă” de cea a moldovenilor (din România) care nu posedă acest „specific”. Pe această impresie se bazează, de fapt, şovăielile de care dau dovadă, de obicei, moldovenii din Republica Moldova, când e vorba să-i atribuie propriei lor vorbiri denumirea de limbă română, lucru pe care îl folosesc cu abilitate unii politicieni în interese meschine, de carieră.

Aceste fenomene sunt caracteristice însă numai la nivelul limbii vorbite şi pentru vorbitorii care nu posedă în măsură suficientă limba literară (în special, cea a culturii scrise), care nu admite, de regulă, schimonosirile din vorbirea neîngrijită şi cunoaşterea ei sub o anumită limită. Ce e drept, nici limba de cultură din Republica Moldova nu este scutită de influențele inerente unui mediu bilingv şi nu e cunoscută în măsura cuvenită pentru o societate civilizată, deşi se învață la şcoală, se cultivă prin cărți şi prin teatru, se difuzează prin presă, radio şi televiziune. Ea a fost însă întotdeauna cea literară română, chiar şi atunci când era numită *moldovenească* şi era scrisă în grafie rusă, utilizată până acum 5 ani în R.S.S.M.

Şi faptul că despre studierea la noi a limbii române vorbim în mod deschis numai în ultimul timp nu înseamnă deloc că acest proces a început abia acum cinci ani.

În toate lucrările de lingvistică (gramatici şcolare, cursuri universitare, dicționare, monografii, culegeri de studii, broşuri de popularizare, articole de cultivare a limbii ş.a.), apărute în perioadele anterioare, în afară, poate, de câțiva ani, când s-au făcut încercări nereuşite de a folosi drept limbă scrisă, adică cultă, graiul moldovenesc local (dar chiar şi atunci!), au fost întotdeauna supuse cercetării substanța, sistemul şi structura (gramaticală, fonetică şi lexicală) a aceleiaşi limbi – a limbii române, oricare ar fi fost forma ei de manifestare (literară, vorbită, dialectală, regională, zonală).

O dovedeşte, în parte, şi faptul extrem de semnificativ (dar trecut, de regulă, până nu demult sub tăcere) că lucrările elaborate de lingviştii din republică *(Curs de limbă moldovenească literară contemporană, Curs de gramatică istorică a limbii moldoveneşti, Scurt dicționar etimologic al limbii moldoveneşti, Capitole din istoria limbii literare moldoveneşti, Schițe de stilistică a limbii moldoveneşti contemporane, Dialectologia moldovenească, Atlasul lingvistic moldovenesc,* dicționarele bilingve, cele terminologice şi explicative, destul de multele cărți şi broşuri de lingvistică apărute cu preponderență în ultimii 15-20 de ani) erau recepționate de specialiştii din alte țări – fără pic de rezervă – drept lucrări consacrate studiului limbii române, deşi, după cum se observă, în aproape toate titlurile enumerate figura în mod obligatoriu sintagma *limba moldovenească* (fără care studiul respectiv, practic, nu putea să vadă lumina tiparului). Câteodată acest lucru rezultă din unele indicații rămase (să zicem, din nebăgare de seamă) chiar în textul unor publicații de atunci. Astfel, în introducere la *Atlasul lingvistic moldovenesc* (1968) se afirmă direct că acesta este

un atlas *zonal* în comparaţie cu ALR (ca să nu mai spunem că încă în introducerea la *Cursul de limbă literară moldovenească,* vol. I din 1956, se vorbeşte deschis despre identitatea moldo-română de limbă).

Principalele cărţi de lingvistică (editate în R.S.S.M.) erau însoţite de un număr considerabil de recenzii, prezentări, dări de seamă şi referinţe, scrise şi publicate în străinătate, inclusiv de lingvişti notorii ca Alf Lombard din Suedia, Pavel Beneš şi Vladimir Horejsi din fosta Cehoslovacie, László Gáldi din Ungaria, Werner Bahner din Germania, Witold Mańczak din Polonia, Momcilo Savic din fosta Jugoslavie ş.a., la care *limba moldovenească* este identificată în mod foarte firesc cu limba română. La aceştia trebuie adăugaţi, fireşte, şi lingviştii din România, care, deşi într-un timp nu prea reacţionau la apariţiile editoriale din R.S.S.M., au apreciat şi ei, când au putut, aceste apariţii ca pe nişte contribuţii la studierea unor probleme concrete de limbă română. Unele dintre ele erau chiar recomandate în bibliografiile la obiect, utilizate în procesul de predare a cursurilor universitare (redutabilul romanist italian C. Tagliviani a numit, de exemplu, *Cursul de gramatică istorică a limbii moldoveneşti* din 1964 ca fiind una dintre lucrările „interesante şi valoroase sub multe aspecte” între manualele existente „de istorie a limbii române”; observaţi paradoxul: *gramatica istorică a limbii moldoveneşti* este apreciată ca *istorie a limbii române).*

Este absolut normal ca lucrurile să fie interpretate anume în acest fel, deoarece nici cei mai neosteniţi adversari ai unităţii limbii române n-au putut, la prezentarea, de exemplu, în dicţionare a vocabularului limbii (pe care ei o numeau *moldovenească*), să-l substituie prin nimic altceva, inventarul ei lexical de bază rămânând oricum cel comun (deşi împrumuturi slave, în primul rând ruseşti, introduceau cu duiumul). După cum n-au putut demonstra niciodată necesitatea alcătuirii unui dicţionar român-moldovenesc sau moldovenesc-român (lucru considerat ridicol de toată lumea în toate timpurile). Şi nici n-au putut schimba paradigma declinării sau a conjugării româneşti la prezentarea structurii gramaticale în manualele de *limba moldovenească* (încercările întreprinse, cum ar fi renunţarea la viitorul cu *voi* sau la perfectul compus de pers. III cu *a / au* în favoarea formelor corespunzătoare dialectale cu *oi* şi, respectiv, *o,* n-au putut decât să confirme adevărul, că oricum limba rămâne aceeaşi, adică română, doar cu mici devieri regionale („cunoscute de altfel şi în interiorul graniţelor României...”, cum spunea C. Tagliavini).

Toate tentativele de a concilia comunitatea de cultură (începând cu moştenirea cronicărească, continuând cu literatura clasică, reprezentată prin cei mai de vază scriitori români, şi sfârşind cu terminologia ştiinţifică şi tehnică modernă) cu ideea preconcepută (şi fondată doar politiceşte) a existenţei, în aria glotică carpato-dunăreano-nistreană, a unei a doua limbi literare au eşuat de fiecare dată când s-a recurs la argumente cu adevărat ştiinţifice.

Tribuna, Cluj-Napoca, nr. 32-34, 1995

STUDIUL COMPLEX AL LIMBII: ÎMBINAREA PRINCIPIULUI ISTORIC CU CEL SISTEMIC (în spirit coşerian)

Dezvoltarea lingvisticii ca ştiinţă a fost din start contradictorie. Luându-şi începuturile în sec. al XIX-lea prin studierea comparativ-istorică a limbilor vii, ce se baza pe rezultatele multor observaţii asupra unor fapte concrete de limbă şi pe generalizările logice ale gramaticilor universale, lingvistica a acumulat un volum enorm de date privind materia (substanţa) limbii şi evoluţia ei, examinată scrupulos şi anatomizată detaliat în spiritul neogramaticienilor. Astfel a păşit cu acest arsenal în sec. XX şi cu intenţia fermă de a investiga, în afară de latura observabilă a sistemului limbii, adică de s u b s t a n ţ ă, şi latura inobservabilă a acestuia, adică reţeaua de relaţii dintre unităţile limbii, denumită ulterior s t r u c t u r ă, asupra căreia a atras atenţia în mod special F. de Saussure. În procesul studierii acestei laturi a obiectului, structuraliştii au admis în sincronie exagerări, ce şi-au găsit cea mai evidentă întruchipare în glosematică, teorie care recunoştea numai forma (atât a expresiei, cât şi a conţinutului) şi scotea totalmente de pe tapet substanţa, materia limbii.

În prezent locul structuralismului, care prin natura sa este tot atât de unilateral ca şi neogramatismul (şi ca toate curentele lingvistice ce au studiat separat diferitele laturi ale limbii, absolutizându-le), îl ocupă aşa-numita direcţie integrală de cercetare a limbii în totalitatea sa, care tinde, în primul rând, să facă obiect de cercetare ambele laturi ale sistemului (adică substanţa şi structura lui în măsură egală) şi, în al doilea rând, s ă î m b i n e s t u d i e r e a s t r u c t u r a l - s i s t e m i c ă a l i m b i i şi a mecanismelor ei de funcţionare c u s t u d i e r e a e i i s t o r i c ă. Cu această orientare ştiinţa despre limbă va putea să se apropie maximal de realizarea sarcinii sale primordiale – c u n o a ş t e r e a f e n o m e n u l u i l i m b ă s u b a s p e c t c o n s t i t u t i v, f u n c ţ i o n a l ş i e v o l u t i v.

Limba ca sistem reclamă, se înţelege, şi procedee corespunzătoare de cercetare. Dar, dacă caracterul de sistem al limbii astăzi nu mai trezeşte îndoieli, studierea sistemică (şi funcţională) nu este acceptată la fel de univoc. În lingvistica sovietică, spre exemplu, aceasta era privită cu neîncredere, mulţi cercetători fiind înclinaţi chiar să vadă în abordarea sistemică ceva ideologic străin.

În virtutea faptului că tratarea structural-sistemică şi funcţională a limbii dă preferinţă stărilor ei sincronice, acesteia i se atribuia a n t i i s t o r i s m u l, iar în virtutea faptului că ea pune pe prim-plan studierea relaţiilor (care sunt mentale, adică ideale) – d e v i e r e a d e l a m a t e r i a l i s m. În felul acesta se punea la îndoială

însuşi principiul sistemicităţii cunoaşterii (întrucât este imposibil să se recunoască sistemul în limbă şi să nu se recunoască modul sistemic de studiere a acesteia).

Evident, dacă principiul sistemic „se absolutizează”, acesta poate, într-adevăr, să ajungă la ceea ce i se incriminează. El urmează de aceea „să fie reunit” cu principiul istoric, evolutiv, cu dialectica, căci, de îndată ce una dintre orientările metodologice (fie cea istorică, fie cea funcţională, fie cea structural-sistemică) este absolutizată, ea începe să reflecte realitatea incomplet şi unilateral.

Pe de o parte, sistemicitatea este proprie dialecticii (în mod imanent, cum spun filozofii), iar, pe de altă parte, orice obiect numai de aceea se poate schimba în cursul evoluţiei sale istorice, pentru că în timp şi spaţiu el este o reunire sistemic stabilă de elemente corelative şi în orice condiţii de mişcare şi de dezvoltare nu-şi pierde aceste proprietăţi. Prin urmare, dacă se studiază nu mişcarea pură, ci sistemul în mişcare, este necesară mai întâi identificarea fenomenului glotic şi dezvăluirea caracterului lui de sistem, adică cunoaşterea sistemului şi a specificului acestuia, şi numai apoi dezvoltarea istorică a sistemului. Cu alte cuvinte, tratarea sistemică trebuie să preceadă tratarea istorică. Altă cale de studiere a oricărui obiect nu există, deoarece dezvoltarea istorică constituie o desfăşurare în timp a sistemicităţii; deci tratarea istorică nu este decât fixarea substituirii consecutive a stărilor sistemice din trecut. Aşadar, după logica lucrurilor, e necesar să se ştie mai întâi ce reprezintă obiectul dat, pentru ca să se poată urmări schimbările care au survenit cu timpul în cadrul lui.

Este cunoscut faptul că tentativele ştiinţei de a cuprinde în calitate de obiecte de studiu noi zone ale realităţii, noi dimensiuni ale acesteia, au generat contrapunerea falsă dintre reprezentările structural-sistemice (statice, sincronice) şi cele istorico-genetice (dinamice, diacronice). De aceea în procesul cunoaşterii ştiinţifice atât partizanii noilor concepţii, cât şi oponenţii lor puneau în opoziţie istorismul şi sistemicitatea, evoluţia şi organizarea, diacronia şi sincronia. Nimeni dintre ei însă nu-şi dădea seama cu toată claritatea că din momentul în care unul dintre punctele de vedere aflate în confruntare începea să pretindă la exclusivism, el devenea unilateral şi abstract, şi, în fapt, îşi închidea calea spre perceperea globală a obiectelor din realitate, care întotdeauna sunt şi complex organizate (adică sistemice), şi aflate în permanentă dezvoltare (adică istorice).

În lingvistica teoretică modernă până acum se poartă discuţii (mai mult sau mai puţin deschise) între reprezentanţii a două direcţii de cercetare – partizanii studierii preponderent istorice a limbii şi partizanii studierii preponderent structural-sistemice şi funcţionale a acesteia Şi, cu toate că nici unii, nici alţii nu neagă totalmente tratarea contrară, în discuţiile purtate apar mereu exagerări polemice.

Adepţii tratării structural-sistemice îi numesc pe adversarii lor de idei „tradiţionalişti”, cu o concepţie perimată, tradiţională asupra limbii (termenului „tradiţionalist” atribuindu-i-se un sens peiorativ) şi le reproşează faptul că se ţin de viziunea

„atomară” asupra limbii, că privesc cu scepticism necesitatea studierii sistemice a limbii în sincronie.

Adepții tratării istorice a limbii, la rândul lor, îi numesc pe primii „structuraliști” (atribuind acestui termen un sens nu mai puțin peiorativ) şi le reproşează că ei pretind la mai mult decât se admite în ştiință, că îşi consideră concepțiile ca fiind singurele juste, că ignorează istoria şi văd în limbă numai sistemul „strict şi noncontradictoriu”. Şi deoarece poziția direcției structurale se reduce, în opinia oponenților ei, la primatul relațiilor asupra materiei limbii, se trage concluzia că acest aşa-zis „relaționism” nu este altceva, de fapt, decât idealism.

E necesar însă să se spună de la bun început că din punct de vedere filozofic nici una dintre aceste direcții în manifestările ei extremale nu este acceptabilă, întrucât, dacă nu se poate absolutiza principiul sistemicității, afirmația se referă în măsură egală şi la principiul istorismului, căci istorismul în sine nu înseamnă încă materialism şi absolutizarea lui nu e mai puțin periculoasă.

Se pune deci întrebarea: sunt justificate oare aceste confruntări în lingvistică, confruntări ce rețin, incontestabil, dezvoltarea normală a ştiinței date? A venit de mult timpul, probabil, să se conştientizeze că principiul istorismului şi principiul structural-sistemic numai luate împreună vor asigura eficiența metodei dialectice universale a cunoaşterii, vor contribui la constituirea şi consolidarea lingvisticii integrale, preconizate de corifeul ştiinței despre limbă Eugeniu Coşeriu.

Un lucru trebuie să fie clar: ambele metode de cercetare ale faptelor de limbă sunt necesare şi fiecare dintre ele urmează a fi aplicată atunci şi acolo, când şi unde ea este mai adecvată scopului cercetării. Când pe cercetător îl preocupă caracterul întregului investigat, şi nu al părților acestui întreg, în centrul atenției lui se vor afla, fireşte, doar legăturile generale, existente obiectiv, dintre părțile întregului şi legitățile acestor legături. De aceea analogia făcută de F. de Saussure între limbă şi jocul de şah, pentru care e indiferent din ce sunt confecționate piesele de joc (din lemn sau din fildeş), este în ansamblu justă, doar că ea urmează a fi interpretată în modul corespunzător. Să nu se uite că atunci când a făcut analogia F. de Saussure era preocupat doar de proprietățile şi particularitățile generale ale limbii ca fenomen social, nu de proprietățile şi particularitățile individuale ale unei limbi aparte.

Important este deci să se ştie, ce şi în ce scop se ia drept sistem – limba în general ca fenomen social, un exemplar aparte al acestui fenomen sau o etapă a dezvoltării lui. De felul cum se răspunde la această întrebare depinde ce legități caută ştiința în limbă – unice şi veşnice pentru toate limbile din toate timpurile sau concret-individuale pentru fiecare limbă sau pentru fiecare fază a dezvoltării ei. Greşeala lui L. Hjelmslev şi a altor reprezentanți ai structuralismului extrem constă anume în aceea că ei s-au lăsat captivați peste măsură de căutările legităților atemporale, unice şi veşnice, ignorând faptul incontestabil că limba ca mijloc de comunicare este un sistem dinamic ce funcționează şi evoluează în condiții concret-istorice.

De fapt, sistemul limbii se cuvine a fi examinat nu numai în statică, nu numai în stare de repaus (dar anume prin aceasta se şi caracterizează metoda structural-sistemică în manifestările sale extreme), ci şi în mişcare, în evoluţie, care duce în ultimă instanţă la substituirea unui sistem prin altul. În felul acesta istoria unei limbi ar apărea ca o serie de secţiuni transversale, fiecare cu sistemul său, „mecanismul" substituirii cărora urmează a fi explicat. Deci lingvistica are de studiat nu obiecte luate izolat, ci formaţiuni sistemice luate în întregime, ce s-au substituit şi se substituie mereu în procesul evoluţiei limbii. Acest lucru complică considerabil cercetarea dezvoltării istorice, dar numai în aşa mod pot fi descoperite şi examinate ştiinţific legităţile obiective, proprii procesului de evoluţie.

Aşadar, pentru a reconstitui teoretic natura unui obiect în dezvoltare este nevoie să se aplice consecutiv (şi alternativ) ambele principii euristice, aşa cum cere dialectica obiectului studiat, deoarece întotdeauna se dezvoltă nu o entitate amorfă (lipsită de formă), ci un obiect interior structurat şi într-un anume fel organizat. Această structurare şi organizare internă a obiectului studiat poate fi descoperită doar cu ajutorul metodelor sistemice de cercetare, căci metodele istorice bazate pe formula logică a schimbării consecutive în timp nu sunt în stare să explice esenţa unei formaţiuni sistemice în care toate conexiunile există simultan şi decurg una din alta.

De aceea procedeele de examinare a obiectelor supuse cercetării nu trebuie niciodată contrapuse (unele fiind considerate inferioare, lipsite de valoare euristică), deoarece legătura dintre procedeul istoric, funcţional şi structural este, de regulă, organică, ele completându-se reciproc unul pe altul, fiind adică complementare. Obiectivitatea cercetătorului în procesul complicat de investigare teoretică constă anume în aplicarea metodelor de investigare în aşa fel, ca ele să fie adecvate naturii obiectelor studiate şi scopului urmărit. Ele se aplică deci în conformitate cu necesităţile investigaţiei, asigurându-se trecerea de la un procedeu la altul, atunci când obiectul urmează să fie examinat sub alt unghi de vedere, căci diferenţa dintre realităţile studiate cere şi mijloace diferite de studiu.

Prin urmare, examinarea istorică şi sistemică (sau diacronică şi sincronică, dinamică şi statică) a obiectelor nu este numai alternativă: se cere şi sinteza caracteristicilor şi determinărilor sistemice şi istorice ale întregului. La studierea oricărui obiect sistemic, inclusiv a limbii, conlucrarea ambelor metode este o condiţie *sine qua non*. Concepţia unilaterală ce absolutizează, adică recunoaşte exclusiv aspectele istorice, evolutive, diacronice sau exclusiv pe cele sistemice, structurale, sincronice, mai devreme sau mai târziu îşi manifestă limitele metodologice şi caracterul principial incomplet.

Când sunt studiate obiectele din realitate în dezvoltarea lor dialectică, trebuie să se aibă mereu în vedere că este vorba nu numai despre dezvoltare, evoluţie, ci şi despre schimbările ce se produc în şi cu integrităţi complex organizate, ale căror

componente se află în interconexiuni interne reciproce, adică în şi cu formaţiuni structural-sistemice din realitate. Dezvoltarea, evoluţia deci, nu este schimbare în general. Ea este o totalitate a schimbărilor orientate ale sistemului în procesul tranziţiei de la o stare mai puţin ordonată la una mai (bine) ordonată, şi invers.

Perceperea dezvoltării ca evoluţie a sistemelor oferă posibilitatea de relevare a unor noi faţete ale acestei teorii, îmbogăţeşte interpretarea istorică a realităţii.

Îmbinarea celor două modalităţi de studiere a realităţii obiective este garanţia viitoarelor succese ale ştiinţei despre limbă. Utilizarea concomitentă în procesul investigaţiilor lingvistice a ambelor modalităţi este o cerinţă principială a metodologiei ştiinţei, deoarece şi una, şi alta are la bază, cum afirmă filozofii, aceeaşi dialectică.

După cum nu pot să fie şi nu trebuie să fie absolutizate principiile şi metodele de cercetare lingvistică, tot aşa nu pot şi nu trebuie absolutizate nici una dintre cele două părţi ale sistemului (substanţa, adică elementele, şi structura, adică relaţiile dintre elemente), ambele fiind reale şi având existenţă obiectivă. Nici una dintre ele nu este un produs al conştiinţei cercetătorului, adică ceva ideal, spiritual, mental şi deci nici una nu poate fi ignorată în procesul investigaţiilor ştiinţifice. Pe prim-plan se pune – în funcţie de sarcinile şi scopurile cercetării – ba o parte, ba alta a obiectului studiat, adică ba substanţa, ba structura lui, căci ele reprezintă, fiecare în parte şi luate împreună, o realitate obiectivă. Diferenţa dintre ele constă doar în aceea că prima (elementele) este observabilă direct, iar cea de a doua (relaţiile) nu este observabilă. Dar dacă electronul sau virusul nu sunt observabile, nu înseamnă că ele sunt inexistente în realitate, că sunt un produs al conştiinţei cercetătorului.

Folosind în lingvistică ambele metode şi principii de cercetare, nu trebuie să se scape niciodată din vedere că preferinţa exclusivă pentru analizele sistemice, cu renunţarea la principiul istorismului, conduce inevitabil la metafizică şi neopozitivism, exact la fel cum recunoaşterea exclusivă doar a principiului istorismului şi ignorarea principiului structural-sistemic conduce la evoluţionism.

În lingvistică deci, ca şi în celelalte ştiinţe, pentru a obţine un tablou adecvat şi veridic al obiectului studiat, adică al limbii ca fenomen luat în ansamblu, e necesar să se îmbine ambele procedee euristice de cercetare ce se completează reciproc unul pe altul, să se reunească punctele de vedere „elementocentrice" cu cele „sistemocentrice" şi să se soluţioneze problemele legate de ele în lumina dialecticii evoluţiei sistemelor, ţinând cont, desigur, şi de diferenţele de orientare a principiului istorismului şi a principiului sistemicităţii.

Comunicare (text revizuit) programată pentru Colocviul Internaţional cu tema „Lingvistici coşeriene" (colocviu realizat între 21-26 iulie 1997 în cadrul Cursurilor de vară de la Universitatea „Ovidius" din Constanţa), dar neprezentată din cauza lipsei la Colocviu a autorului.

Revistă de Lingvistică şi Ştiinţă Literară, nr. 1, 1998, p. 50-54

DESPRE LINGVIȘTI, PUBLICAȚII
ȘI DESPRE SINE

UN REGE AL LINGVISTICII PORNIT DE PE PLAIURI MOLDAVE

Prezenta carte (**Lingvistică din perspectivă spațială şi antropologică**, Chişinău, 1994) este primul volum de scrieri în limba română (traduse, comentate şi înmănuncheate într-o ediție separată), apărut la baştina ilustrului nostru compatriot, reprezentant de elită al spațiului mioritic, care s-a impus de mult în ştiința lingvistică mondială, ducând de-a lungul unui remarcabil şir de ani faima omului pornit din Mihăilenii Basarabiei pe toate meridianele lumii. Opera sa e cunoscută practic de toți cei care, în orice punct al planetei noastre, şi-au consacrat viața şi activitatea studierii „limbilor istorice concrete" şi „limbajului" ca fenomen. La 60, 65 şi 70 de ani ai exemplarei şi fructuoasei sale vieți, acestui gigant al gândirii lingvistice actuale i-au fost dedicate ediții omagiale, întrunind în aproape 5000 de pagini studiile a peste 350 de lingvişti din circa 50 de țări[1].

De aceea nu ne propunem să facem încă o exegeză a activității ştiințifice, de cercetare a acestui colos care este Eugeniu Coşeriu, nu intenționăm să dăm aprecieri sau să prezentăm o biobibliografie integrală şi atotcuprinzătoare a celui mai cunoscut lingvist, căci toate acestea au fost de acum înfăptuite până la noi şi exegezele existente constituie ele singure o întreagă bibliografie[2]. Am vrea doar să fixăm în viața şi activitatea maestrului, în special din ultimii ani, mai precis din ultimul sfert de secol, acele fire sufleteşti invizibile (pentru un ochi mai puțin atent) care l-au legat pe marele savant de Baştină, de Basarabia, de satul unde a copilărit, de oraşul unde şi-a făcut studiile liceale, de universitatea care i-a dat aripi şi încredere în forțele sale pe calea deloc uşoară în cucerirea înălțimilor ştiinței limbajului omenesc. Tocmai aceste legături au făcut să vibreze cele mai sensibile coarde ale sufletului său, au vădit afecțiunea ancestrală pentru meleagurile natale, afecțiune tăinuită o viață de om în inimă, dar care s-a exteriorizat năvalnic de îndată ce a fost posibil să-şi revadă locurile copilăriei, să respire aerul îmbălsămat al părții sale de țară.

*** * ***

Născut la Mihăileni în fostul județ Bălți din România anului 1921, şi-a început studiile la şcoala primară din acest sat, care ulterior, datorită lui, a intrat într-o mulțime de enciclopedii şi dicționare enciclopedice europene (de ex., în **Meyers Enzyklopädisches Lexicon** din Mannheim, în **Bol'šaja Sovetskaja Enciklopedija** din fosta U.R.S.S.[3], în **Grand Larousse Enciclopédique** din Franța, în **Dizionario Enciclopedico** din Italia, în **Diccionario Enciclopédico** din Spania, în **Brockhaus**

Enzyklopedic din Germania, în **Nationalencyklopedien** din Suedia ş.a.), şi la liceul „I. Creangă" din Bălţi, continuându-le apoi la universităţile din Iaşi, Roma, Padova şi Milano, unde şi-a luat doctoratele în litere (1944) şi în filozofie (1949).

Viitorul „lingvist numărul 1" debutează în ştiinţa mondială încă în anul 1940, fiind student, cu două materiale, ce capătă astăzi semnificaţie de simbol, tipărite în binecunoscutele publicaţii lingvistice ieşene „Revista critică" şi „Arhiva", intitulate **Limbă şi folclor din Basarabia** şi, respectiv, **Material lingvistic basarabean**, ca mai apoi, în decursul multor ani, să se afirme plenar prin opere fără de care astăzi nu mai poate fi concepută istoria lingvisticii. Cele mai reprezentative lucrări sunt **Sistema, norma y habla** (Montevideo, 1952), tradusă, după cum se ştie, într-o serie întreagă de limbi din Europa, America şi Asia, **La geografia lingüística** (Montevideo, 1956), **Sincronía, diacronía e historía** (Montevideo, 1958), **Teoría del lenguaje y lingüistica general** (Madrid, 1962), **Sincronía, diacronía y tipología** (Madrid, 1968) şi multe alte studii şi cercetări, în special, din domeniul lingvisticii generale şi al celei romanice, precum şi al lexicologiei şi semanticii, care au făcut ocolul lumii şi în anul 1993 au ajuns în lista de publicaţii ale maestrului la o cifră impunătoare (circa 300), dintre ele câteva zeci sunt lucrări de referinţă în ediţii aparte.

Dacă adăugăm la acestea lucrările aflate sub tipar (a căror listă ne este cunoscută), mulţimea conferinţelor, referatelor şi comunicărilor, ţinute cu diverse ocazii şi ulterior publicate chiar fără autorizaţia profesorului, diferite lucrări de lingvistică (culegeri tematice, ediţii festive, bibliografii etc.), editate sub redacţia sau sub îngrijirea dumnealui, precum şi publicaţii beletristice (poezii, eseuri, povestiri, istorii scurte) şi publicistice (critică literară, critică de artă, cronică artistică, intervenţii polemice) – Eugeniu Coşeriu este nu numai lingvist, ci şi filozof, şi scriitor, şi poet, şi critic de artă, şi filolog în sensul cel mai larg al cuvântului –, constatăm că rezultatele muncii sale titanice depăşesc cu mult ceea ce ne putem imagina că se poate realiza într-o viaţă de om. Dacă, fireşte, n-am lua în considerare că e vorba de un om de creaţie care, deşi înzestrat de la natură cu aptitudini de excepţie, a muncit în permanenţă, în orice condiţii, în fiecare zi, în fiecare oră, în fiecare minut...

* * *

Înainte de a trece la caracterizarea legăturilor întreţinute peste ani de concetăţeanul nostru cu cei de pe meleagurile natale, ar trebui să mai semnalăm aici doar câteva fapte de natură externă conţinutului propriu-zis ştiinţific, lingvistic al operei sale.

E vorba mai întâi de faptul, nu lipsit de importanţă, că, în calitate de lingvist notoriu, profesorul Coşeriu a fost distins cu cel mai înalt titlu onorific universitar Doctor Honoris Causa de 17 universităţi din lume (cele din Bucureşti, Montevideo, Tampere, Córdoba, Santiago, Münster, Madrid, Bolognia, Granada, Cluj, Iaşi, Chişinău, ultimele fiind universităţile din Constanţa, Craiova şi Timişoara în 1994)*.

---

* În prezent sunt mult mai multe!

Afară de aceasta, pentru merite deosebite în cercetarea ştiinţifică a limbajului omenesc, de multe ori Dr. H. C. E. Coşeriu a fost ales în diferite perioade membru, vicepreşedinte şi preşedinte al unei serii întregi de Societăţi, Cercuri, Asociaţii şi Consilii ştiinţifice (cum ar fi **Société de Linguistique de Paris, Linguistic Circle of New York, Société de Linguistique Romane, Linguistic Society of America, Cercle Linguistique de Prague, Societa Italiana di Linguistica, Asociacion de Lingüistica y Filologia de America Latina, Circulo Linguistico de Rio de Janeiro, Wissenschaftiiechen Rates des Instituts fur deutsche Sprache (Mannheim), Societas Linguistica Europaea, Modern Humanities Research Association** ş.a.), precum şi membru corespondent, membru titular şi membru de onoare al multor academii din lume (printre care Academia Brasileira de Filologia, Academie Royale de Norvege, Real Academia Espanola, Academie de Sciences de Heidelberg, Academia Chilena de la Lengua, Academie de Sciences de Milan, Academie Bavaroise de Sciences de Munich, Academia Europaea de London, American-Romanian Academy of Sciences and Arts). Ultimele Academii care i-au conferit reputatului savant titlul de membru de onoare au fost Academia de Ştiinţe din Republica Moldova (în anul 1991) şi Academia Română (în anul 1992). Chişinăul a devansat cu câteva luni Bucureştiul în înfăptuirea acestui act de înlăturare a unei mari nedreptăţi.

* * *

Menţionăm încă un aspect foarte semnificativ pentru un om de ştiinţă de talia compatriotului nostru (căci nici pe departe nu toţi oamenii de ştiinţă se bucură de acest „privilegiu”). E vorba de traducerea operelor lui în mai multe limbi decât în câte au fost elaborate. Cele mai multe dintre lucrările lui Eugeniu Coşeriu au fost scrise iniţial în spaniolă, în germană şi în franceză; mai puţine în italiană şi în engleză, câte unul în portugheză şi în catalană. În limba română au fost scrise doar cele două articole nominalizate mai sus – primele sale publicaţii apărute în revistele din Iaşi încă în scurta sa perioadă de studii la Universitatea „Al. I. Cuza”. Deşi n-a publicat *în* limba română, a scris foarte mult *despre* limba română în alte limbi, a promovat-o în sute de studii, punând în circulaţie cu orice ocazie şi materialul ilustrativ românesc.

După multe din aceste originale (spaniole, germane, franceze, italiene, engleze) s-au realizat traduceri în germană (16 lucrări), în spaniolă (11 lucrări), în portugheză şi în japoneză (câte 10 lucrări), în italiană (7 lucrări), în engleză (5 lucrări), în rusă (4 lucrări), în franceză (2 lucrări), în finlandeză, în cehă, în greacă şi în coreeană (câte o lucrare)[4].

Traducerile în limba română au fost până nu demult puţine: până în 1988 doar 6, la care în 1992-1993 s-au adăugat încă 6 (deci în total 12). Dintre primele numai una, ultima (cea din revista „Echinocţiu”, nr. 5/1988, din Cluj-Napoca – **Timp şi limbaj**) a fost publicată ca traducere aparte din opera profesorului. Toate cele anterioare au apărut între anii 1976-1985 sub formă de fragmente de texte sau texte

comentate ori adnotate în culegeri sau antologii de lingvistică modernă, intercalate, în special, de Maria Iliescu, Lucia Wald şi Elena Slave printre extrasele din operele altor lingvişti (vezi, în prezenta carte, compartimentul **Bibliografie coşeriană din perspectivă românească**, punctul A. **Alte traduceri în limba română**, poziţiile 1-5).

Abia în anul 1992, după ce Eugeniu Coşeriu a devenit membru de onoare al Academiei de Ştiinţe din Moldova şi al Academiei Române, numărul traducerilor directe din opera profesorului a început să sporească[5]. Şi, ceea ce e deosebit de îmbucurător, aceste traduceri apar acum în special în Moldova, la baştina maestrului, realizate de lingviştii din dreapta şi din stângă Prutului. În afară de traducerea românească a studiului **Nu există schimbare lingvistică**, publicată în revista clujeană „Cercetări de Lingvistică" (1992, nr. 1), celelalte cinci apar în reviste din Chişinău şi Iaşi („Limba Română", nr. 1 din 1992, „Revistă de Lingvistică şi Ştiinţă Literară", nr. 5 şi 6 din 1992 şi nr. 1 din 1993, „Cronica", nr. 7 din 1992), realizate, respectiv, de Eugen Munteanu, Nicolae Raevschi, Silviu Berejan, Marcu Gabinschi şi Dumitru Irimia.

*** * ***

Deşi foarte mult timp în limba română n-au putut fi prezentate publicaţii din opera prof. E. Coşeriu, decât oarecum voalat, cum am văzut mai sus, înalta apreciere a unor lucrări a fost realizată în decursul anilor, prin multiple recenzii în presa de specialitate (practic în toate revistele lingvistice româneşti, precum şi în analele ştiinţifice ale unor universităţi). La recenzarea diferitor studii coşeriene şi-au dat concursul, începând cu anul 1957, o serie întreagă de bine cunoscuţi lingvişti români (în ordine cronologică: Marius Sala, G. Ivănescu, Ioana Vintilă-Rădulescu, Domniţa Dumitrescu, Iorgu Iordan, C. Frâncu, Lucia Wald, Ion Rizescu, Mircea Borcilă, Zamfira Mihail, Matilda Caragiu-Marioţeanu, Nicolae Saramandu).

Au fost publicate şi multe materiale de popularizare a operei lingvistice a compatriotului nostru, a activităţii lui ştiinţifice în general (semnate de lingvişti reputaţi ca Al. Rosetii, I. Iordan, D. Macrea, I. Coteanu, N. Saramandu, D. Irimia, G. Mihăilă, M. Borcilă, C. Dominte, A. Dârul ş.a.), o serie întreagă de interviuri în presa din România şi din Republica Moldova, dar primul volum omagial (cu participarea a 33 de lingvişti români, inclusiv din Republica Moldova, şi străini) cu titlul **Omul şi limbajul său. Studia in honorem Eugenio Coseriu** a apărut totuşi la Iaşi în 1993; el a însumat comunicările ţinute la Colocviul Internaţional „Eugeniu Coşeriu – un mare lingvist contemporan" (Iaşi, 13-17 aprilie 1992), organizat cu prilejul conferirii titlului Doctor Honoris Causa omagiatului.

*** * ***

În cele ce urmează am vrea să ne oprim – foarte pe scurt, evident – la legăturile de suflet ale compatriotului nostru, care au determinat existenţa în forul Eului său a

două forțe conviețuitoare. E vorba, pe de o parte, de forța prin care a atras mereu pe concetățenii săi, iar pe de altă parte, de forța care îl atrăgea pe el spre Țara sa, spre Moldova şi, în special, spre Basarabia natală, care a sălăşluit tot timpul în sufletul său. Anume aceste două forțe au determinat acea desfăşurare a lucrurilor pe care azi o ştim şi ne bucurăm de ea.

După informațiile pe care le deținem, profesorul de origine română, plecat din țară, n-a manifestat niciodată dorința de a se reîntoarce acolo unde dominau un regim şi o ideologie considerate pe bună dreptate monstruoase, a fost permanent (de când s-a stabilit cu traiul în Europa) un centru de atracție pentru românii din străinătate numiți „transfugi", precum şi pentru cei ce nimereau temporar în Germania. Întreținea legături prin corespondență sau avea în anturajul său în calitate de discipoli, de colaboratori sau de colegi persoane din neamul său, pe care le sprijinea cu generozitate, dar şi cu multă exigență, în activitatea lor ştiințifică. Totodată era viu interesat întotdeauna de soarta românilor de după „cortină", în primul rând a celor rămaşi sub „oblăduire" sovietică, şi omeneşte era foarte deschis pentru relații cu ei (bineînțeles în domeniile ştiinței şi culturii în genere, ce-i erau deosebit de apropiate). Stabilise corespondență cu mai mulți colegi din Bucureşti, Iaşi, Cluj, precum şi din Chişinău, cu care făcea schimb de publicații şi de scrisori, bucurându-se sincer de rarele întâlniri cu ei. Voi evoca doar câteva jaloane din istoria relațiilor mele cu marcanta personalitate lingvistică.

* * *

Făcusem de acum un oarecare schimb de scrisori şi de lucrări, primisem în câteva rânduri câte un set de extrase de la dumnealui, până când ne-am întâlnit prima dată abia în aprilie 1968, la recepția de inaugurare oferită de Academia Română participanților la cel de-al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică şi Filologie Romanică, în sala mare a restaurantului bucureştean „Athenée Palace". Venisem acolo în componența delegației sovietice (pentru prima oară la un asemenea for), eram curios să-l cunosc în persoană. Mă angajasem încă înainte de plecare să-i transmit un mesaj din partea consăteanului său Valentin Mândâcanu. Am fost plăcut surprins că „semizeul" a reacționat foarte prietenos, de îndată ce i-am comunicat că sunt basarabean de la Chişinău şi că am misiunea de a-i înmâna o scrisoare. A întrebat cine sunt şi, când i-am spus numele meu de familie, s-a bucurat ca la vederea unui vechi cunoscut şi a exclamat: „A, dumneata eşti Berejan! Nu-mi închipuiam că eşti aşa!". M-am simțit deodată foarte uşurat, descătuşat şi am continuat conversația cu dezinvoltură, ca şi cum ne cunoşteam de când lumea. Mi-a spus că Valentin Mândâcanu nu este numai un consătean, ci că tatăl acestuia a fost primul său învățător, căruia îi poartă cel mai mare respect şi recunoştință. Apoi s-a interesat cum e la noi şi ce mai fac lingviştii chişinăuieni, pronunțând fără nici un efort, spre surprinderea mea, câteva nume ale colegilor mei de aici, dovadă că era destul de familiarizat cu ele. Mi

l-a prezentat pe unul din fiii săi – un băiețel foarte drăguț de vreo 10 ani – şi pe sora mai mică, despre care mi-a comunicat că a avut de suferit în țară de pe urma fratelui „rătăcit” prin străinătăți.

Tot atunci i l-am prezentat şi eu pe hispanistul leningrădean Cheorghi Stepanov, ulterior director al Institutului de Lingvistică şi academician al Academiei de Ştiințe a U.R.S.S. De atunci au stabilit strânse legături colegiale, ce au durat până la moartea academicianului rus (mi-a mărturisit mai târziu la Berlin că îi devenise cel mai bun prieten din fosta Uniune Sovietică).

Am mai discutat în câteva rânduri, uimindu-mă de fiecare dată de simplitatea sa generoasă, de faptul că a reuşit să şteargă atât de uşor marea distanță dintre noi, astfel că ne întrețineam ca nişte oameni foarte apropiați. Întâi am crezut că e pur şi simplu atitudinea condescendentă normală a unui om de foarte înaltă cultură, dar mai târziu mi-am dat seama că e, de fapt, o extrapolare a sentimentelor sale de afecțiune față de meleagurile dragi în persoana mea (nu ca persoană, ci ca reprezentant al concetățenilor în lingvistică, adică în domeniul cel mai apropiat lui).

* * *

Ne-am revăzut peste aproape douăzeci de ani la Berlin, la al XIV-lea Congres Internațional al Lingviştilor, din 1987, ca nişte vechi prieteni (aşa ținea să sublinieze însuşi dumnealui!), după ce am mai corespondat sporadic cu anumite ocazii, după ce mi-a expediat din nou, cu scurte, dar afectuoase dedicații, extrase din lucrările sale (eu devenind astfel unul dintre puținii posesori ai multor studii lingvistice coşeriene de mare valoare, care la noi lipseau cu desăvârşire), după ce i-am trimis şi eu câte ceva din rezultatele cercetărilor mele, printre care şi monografia de semantică în limba rusă (recenzată de o tânără romanistă germană, presupun la recomandarea maestrului, în revista „Beiträge für romanischen Philologie”), după ce, prin 1979-1980, primisem, ca semantician, invitație personală de la organizatori de a prezenta un studiu pentru volumul omagial **Logos Semantikos**, consacrat celei de a 60-a aniversare a maestrului (de care, spre regretul meu, n-am beneficiat, întrucât prea multe piedici urma să depăşesc). La Congresul de la Berlin i-am făcut cunoştință vestitului meu concetățean cu încă doi lingvişti din Uniune: Iuri Karaulov, directorul Institutului de Limbă Rusă de la Moscova, şi Stanislav Semcinski, şeful Catedrei de Limbi Clasice de la Universitatea din Kiev. Contactele de la Berlin ne-au consolidat şi mai mult relațiile.

* * *

Exact peste 4 ani, în 1991, ne-am revăzut din nou cu prof. Eugeniu Coşeriu, de data aceasta cu o ocazie solemnă – acordarea titlului de membru de onoare al A.Ş.M., dar şi cu una de suflet – arzătoarea lui dorință de a reveni la baştină.

Între timp, în Basarabia iubită cu patimă de dumnealui, cum s-a dovedit ul-

terior, se petrecuseră evenimente nesperate: limba băştinaşilor (numită încă în acea perioadă *moldovenească*, dar recunoscută de acum identică cu limba română) devine oficială, începe să se trezească conştiinţa naţională a românilor basarabeni, este ales un nou Parlament ce a revenit la însemnele naţionale tradiţionale (stemă, drapel, imn). E. Coşeriu urmăreşte cu înfrigurare aceste evenimente, este cuprins de o profundă mândrie pentru neamul său, pentru compatrioţii săi, pentru curajul consăteanului său V. Mândâcanu, ce a reuşit să publice (cu ajutorul scriitorilor, în special, al lui Dumitru Matcovschi, şi al altor patrioţi locali) articolul de pomină despre limbă şi fiinţa neamului, citeşte tot ce poate răzbi până la Tübingen, cunoaşte în detalii situaţia din Republica Moldova în proces de regăsire de sine, trăieşte zbuciumul Marilor Adunări Naţionale din Chişinău, primeşte acasă, în Germania (numai occidentală încă pe atunci), în vara anului 1990, vizitele unor nou aleşi (dintre intelectualii progresişti) deputaţi ai Parlamentului Moldovei, printre care, alături de Nicolae Dabija, regretatul Ion Vatamanu şi Valeriu Matei, a fost şi acel care avea să-i amintească mereu de anii copilăriei, de părinţi, de primul său învăţător, de tot ce e legat de satul natal – Valentin Mândâcanu, ajuns şi el, în acea perioadă de efervescenţă naţională, parlamentar. Aceşti luptători pentru redeşteptarea sentimentului de demnitate naţională la românii din partea stângă a Prutului şi a Nistrului l-au pus la curent cu detaliile vieţii sociale şi culturale de la noi, oferindu-i totodată multe materiale publicate în presa de atunci, ce reflectau tumultul vieţii de la baştină (pe care profesorul, după cum a spus-o mai târziu, le-a parcurs fără nici o excepţie).

Urmărind evenimentele care se produceau la Chişinău şi aflând de neaşteptata acţiune ce s-a derulat în august 1991 sub presiunea puciului moscovit şi anume că Moldova s-a autoproclamat stat suveran şi independent, savantul, ce părea un „cosmopolit”[6] impasibil parcă faţă de deşertăciunile politicii, se transformă instantaneu în cel mai onest patriot şi om politic. Omul care a locuit în atâtea ţări, care a părăsit Italia pentru a se înstrăina la Montevideo, tocmai în Uruguay, care s-a stabilit apoi cu traiul în Germania, dar şi-a păstrat cetăţenia uruguayană, îşi dă frâu liber sentimentelor, îşi ia în grabă bilet la avion şi soseşte la baştină pentru a trăi împreună cu conaţionalii săi momentele înălţătoare din acel sfârşit de august; şi vine *anume atunci*, nu spre sfârşitul lui septembrie, când fusese invitat de Academie.

E prima oară când calcă din nou pe pământul Moldovei natale după despărţirea dureroasă din vara anului 1940, peste 51 de ani, adică după mai bine de jumătate de secol... Tot atunci şi-a revăzut şi Mihăilenii copilăriei...

* * *

La Academie şi-a ţinut anticipat discursul de recepţie (deoarece n-a putut să se mai deplaseze încă o dată peste mai puţin de o lună pentru a fi prezent la procedura oficială de alegere).

Cunoscându-l bine (devenisem între timp academician-secretar interimar al Secţiei de Ştiinţe Umanistice, fără a fi încă membru deplin al Academiei), am

făcut prezentarea de rigoare a prof. dr. Eugeniu Coşeriu, reprezentant de frunte al ştiinţei despre limbă, la Adunarea Generală Festivă a Academiei, convocată la 27 septembrie 1991 cu ocazia aniversării a 30 de ani de la fondarea ei. A fost primul om de ştiinţă propus pentru alegerea în calitate de *Membru de Onoare al Academiei de Ştiinţe a Moldovei* şi votat în unanimitate de întregul corp academic, diploma sa (eliberată ulterior, ce e drept) purtând chiar numărul 1.

Dacă anterior la baştina savantului se cunoşteau prea puţine lucruri despre viaţa şi activitatea sa de creaţie, după prima sa vizită în republică şi după acordarea titlului academic, în presa locală, precum şi la radio şi televiziune, apar o serie întreagă de materiale informative şi interviuri, care acoperă oarecum golul existent şi deschid calea pentru alte acţiuni ce urmau să demareze.

* * *

După acest 1991 de deschidere a uşilor, contactele maestrului cu Baştina şi întâlnirile mele cu el devin mult mai dese. În 1992 ne revedem la Iaşi unde am venit, împreună cu alţi colegi din Chişinău, pentru a participa la lucrările Colocviului Omagial Internaţional „Eugeniu Coşeriu – un mare lingvist contemporan" şi cu ocazia conferirii profesorului E. Coşeriu a titlului *Doctor Honoris Causa al Universităţii „Al. I. Cuza"*. Tot atunci am fost împreună la Suceava, unde, în incinta Universităţii „Ştefan cel Mare", alături de oaspetele de onoare şi alţi oaspeţi ai Sucevei, am luat personal cuvântul în faţa corpului didactic şi a studenţilor tinerei instituţii sucevene de învăţământ superior.

În luna mai a aceluiaşi an participam, împreună cu Valentin Mândâcanu şi Valeriu Matei în calitate de invitaţi ai omagiatului, la solemnităţile de decernare a titlului de *Cetăţean de Onoare al Municipiului Iaşi* de către primăria oraşului.

Tot în 1992, în octombrie, suntem din nou la un loc ca participanţi la Colocviul Internaţional de Ştiinţe ale Limbajului, ţinut la Suceava, devenind şi martor la înmânarea solemnă compatriotului nostru a diplomei de *Cetăţean de Onoare al Municipiului Suceava* în semn de recunoaştere oficială a largii sale notorietăţi.

* * *

În primăvara anului următor, 1993, ne reîntâlnim iarăşi, de data aceasta în Occident, în orăşelul bavarez Tutzing din preajma Münchenului (denumirea oficială chiar aşa se şi notează: Tutzing bei München). Am luat parte amândoi la lucrările Simpozionului Internaţional „Rumänisch: Typologie, Klassifikation, Sprachcharakteristik", organizat de Institutul de Filologie Romanică de pe lângă Universitatea din München, o ambianţă foarte instructivă şi utilă, în care s-au discutat rezultatele cercetărilor de ultimă oră din romånistica europeană, dar şi de un nou prilej de discuţii prelungite până mult după miezul nopţii cu celebrul nostru compatriot şi cu

alți colegi din Țară și din Germania (printre care Luminița Fassel, Klaus Heitmann, Rudolf Windisch și alți prieteni ai românilor).

Aici, la solicitarea lingviștilor din Țară, își dă concursul la lansarea unui *Apel* din partea participanților la Simpozion privind reformarea ortografiei românești prin preconizarea nejustificată științific a două semne pentru sunetul [î] și totodată la formularea și susținerea a celui de-al doilea *Apel*: ca în viitoarea Constituție a Republicii Moldova să fie fixate denumirile istorice adecvate de *limba română* și *popor român* (apeluri transmise într-o emisiune radiofonică în Germania și publicate apoi în ziarele „Moldova Suverană" și „Literatura și Arta" de la Chișinău).

* * *

În iulie 1993 Eugeniu Coșeriu este pentru a doua oară la Chișinău, răspunzând unei invitații mai vechi a Institutului de Lingvistică al A.Ș.M. și pentru a participa, în calitate de invitat de onoare, la Congresul al XVIII-lea al Academiei Româno-Americane, ce și-a desfășurat lucrările sub genericul „Moldova: deschideri științifice și culturale spre Vest".

Cu această ocazie, până la începerea Congresului, prof. dr. E. Coșeriu a ținut în fața colectivului de la Institutul de Lingvistică, în calitate de oaspete al acestuia, o prelegere intitulată *Competența lingvistică*, viu discutată de asistență, în rândurile căreia erau și cei mai mulți dintre profesorii-lingviști de la instituțiile de învățământ superior. Propuneam atunci ca la Universitatea din Moldova să se instituie titlul onorific de Doctor Honoris Causa pentru personalitățile notorii din știința altor țări și prima candidatură să fie anume cea a concetățeanului și compatriotului nostru.

Întrucât profesorul a sosit, la rugămintea direcției Institutului de Lingvistică, cu trei zile înainte de Congres, din inițiativa acesteia s-a putut organiza o memorabilă călătorie la Bălți, orașul în care dumnealui și-a făcut studiile liceale, unde a avut o întâlnire cu corpul profesoral și studenții-filologi de la Universitatea bălțeană, la care au fost evocate multe momente de importanță istorică pentru centrul de cultură și de spiritualitate românească, care a fost și trebuie să redevină capitala de Nord a Moldovei – orașul Bălți.

După ce Congresul ARA și-a încheiat lucrările, tot în incinta Institutului de Lingvistică a avut loc o masă rotundă consacrată discutării denumirii limbii vorbite de populația băștinașă din Republica Moldova. Alocuțiunea a fost rostită de membrul de onoare al A.Ș.M., prof. dr. Eugeniu Coșeriu, pusă în discuție mai apoi și de alți vorbitori și în baza căreia a fost adoptată o *Declarație* cu motivarea istorică a denumirii de *limba română*. Declarația a fost semnată de peste o sută de lingviști participanți la Congres (vezi revistele „Știința", nr. 8-9/1993 din Chișinău și „Academica", nr. 10/1993 din București).

Tot în perioada Congresului, primăria din Chișinău, urmând exemplul Iașului și Sucevei, l-a distins pe prof. dr. E. Coșeriu cu titlul de *Cetățean de Onoare al Muni-*

cipiului Chişinău, conferit pentru prima dată unei persoane din străinătate. La festivitate au participat reprezentanți ai intelectualității din capitala Republicii Moldova.

* * *

Următoarea mea întâlnire cu profesorul E. Coşeriu s-a produs din nou la Suceava, unde luam parte, împreună cu un număr impunător de semanticieni şi semioticieni din Țară şi din alte țări, la cea de a II-a ediție a Colocviului de Ştiințe ale Limbajului, desfăşurată în octombrie 1993, colocviu ce se înscrie ca un jalon important în cercetarea ştiințifică şi care, datorită autorității compatriotului nostru şi participării lui active, tinde să devină o tradiție de bun augur a Universității sucevene.

Cu prilejul colocviului de la Suceava, în timpul excursiei la mănăstirile Bucovinei, în sala de oaspeți de la Mănăstirea Putna, lingviştii ieşeni şi suceveni au realizat o masă rotundă pentru a discuta consecințele reformei ortografiei, preconizate de Prezidiul Academiei Române. Atunci am vorbit despre urmările nefaste ale noii schimbări ortografice pentru Republica Moldova şi am fost susținut fără rezerve de prof. Eugeniu Coşeriu, care a subliniat inoportunitatea unei atare acțiuni pentru situația în care se află în prezent Moldova.

* * *

Şi, în sfârşit, o nouă posibilitate de a lua contact cu profesorul a fost venirea dumnealui în luna noiembrie 1993 la invitația rectoratului şi a catedrei de lingvistică generală şi romanică de la Universitatea din Moldova, pentru a ține studenților de la facultățile de filologie (română, rusă şi de limbi străine) un ciclu de lecții de lingvistică teoretică.

Cu acest prilej s-a realizat şi deziderатul exprimat încă în vară ca renumitului profesor să-i fie conferit titlul de *Doctor Honoris Causa al Universității din Chişinău* şi aici, la Baştină. Ceremonia solemnă a avut loc pe data de 4 noiembrie în aula Universității, unde domnul prof. Eugeniu Coşeriu şi-a prezentat discursul de recepție, încărcat de amintiri şi digresiuni de ordin sentimental, iar prof. Anatol Ciobanu a rostit, după cum cere ritualul, un *laudatio*, în care a expus itinerarul de creație a marelui savant şi pedagog, menționând, în special, aportul la studierea limbii române, ce ocupă un loc însemnat în opera sa. Într-o atmosferă deosebit de festivă, celui omagiat i s-a înmânat Diploma binemeritată, prima în istoria de aproape jumătate de secol a Universității din Moldova (cu puțin înainte, la sfârşitul lui octombrie, titlul de *Doctor Honoris Causa al Universității „Al. I. Cuza” din Iaşi* i-a fost conferit prof. dr. Nicolae Mătcaş, ceremonie la care a asistat şi prof. dr. Eugeniu Coşeriu).

* * *

La prelegerile ținute pentru prima dată de înaltul oaspete la noi, nu se poate să nu constatăm acest lucru, au asistat cu mult folos pentru sine nu numai studen-

ţii, ci şi doctoranzii, asistenţii, tinerii conferenţiari şi chiar profesorii şi cercetătorii ştiinţifici (cu grade şi titluri) de toate vârstele. Prelegerile audiate au prilejuit o rară posibilitate de pătrundere în esenţa problemelor de mare anvergură, abordate cu deosebită iscusinţă universitară, de către acest rege al lingvisticii moderne pornit de pe plaiuri moldovene. Ele au constituit pentru noi, lingviştii chişinăuieni, o adevărată delectare, un festin al specialităţii pe care o practicăm, o sărbătoare de suflet ce ne-a procurat satisfacţii de zile mari.

NOTE

[1] E vorba de culegeri speciale, în mai multe volume, sau de numere şi volume ale unor publicaţii periodice, consacrate în întregime aniversărilor respective. Iată-le:

Logos semantikos. Studia Linguistica in Honorem Eugenio Coseriu (Berlin–New York şi Madrid, 1981, 5 volume, LXX + 2376 p.).

Dacoromania („Jahrbuch für östliche Latinität", nr. 5 pentru anii 1979-1980). *Hommage au Professeur Eugenio Coseriu* (Freiburg–München, 1982, 248 p.).

Energeia und Ergon. Sprachliche Variation – Sprachgeschichte – Sprachtypologie. Studia in honorem Eugenio Coseriu (Tübingen, 1988, 3 volume, LXVIII + 1532 p.).

Omul şi limbajul său. Studia Linguistica in Honorem Eugenio Coseriu („Analele ştiinţifice ale Universităţii «Al. I. Cuza» din Iaşi", Tomul XXXVII-XXXVIII, pentru anii 1991-1992, Iaşi, 1993, 360 p.).

[2] Dintre studiile şi articolele consacrate special concepţiei lingvistice şi operei profesorului, am putea numi ca fiind mai importante (considerate ca atare de el însuşi) cel puţin următoarele (în ordine cronologică):

N. C. W. Spence, *Towards a New Synthesis in Linguistics: the Work of Eugenio Coseriu*, în „Archivum Linguisticum" (Glasgow), nr. 12, 1960, p. 1-34.

I. Vintilă-Rădulescu, *Eugenio Coseriu et la théorie du langage*, în „Revue Roumaine de Linguistique", nr. 14, 1969, p. 179-187.

T. Miyasaka, *Wortfeld in der Wortschatzforschung Coserius* [în japoneză], în „Energeia. Zeitschrift für deutsche Sprache" (Tokio), nr. 4, 1972, p. 27-57.

T. Shimomiya, *Zur Sprachtheorie E. Coserius* [în japoneză], în „Berichle des japanischen Deutschlehrerverbandes" (Tokio), nr. 17, 1980, p. 6-10.

L. Seppanen, *Bedeutung, Bezeichnung, Sinn. Zur Sprachauffassung Eugenio Coserius*, în „Neuphilologische Mitteilungen" (Helsinki), nr. 83, 1982, p. 329-338.

J. Klare [rec.:] *Logos Semantikos. Studia in Honorem Eugenio Coseriu*, în „Beiträge zur Romanischen Philologie" (Berlin), nr. 23, 1984, p. 153-160.

K. Ezawa, *Sprachsystem und Sprachnorm. Studien zur Coseriuschen Sprachnormtheorie*, Tübingen, 1985.

M. Borcilă, *Eugenio Coseriu şi orizonturile lingvisticii*, în „Echinox" (Cluj), nr. 20, 1988, p. 1, 4-5.

C. E. Falcão Uchõa, *O lingüista Eugenio Coseriu*, în: E. Coseriu „Língua e funcionalidade em Fernão de Oliveira" (trad. portugheză), Rio de Janeiro, 1991, p. 9-12.

Printre autorii publicaţiilor de acest fel figurează şi destui lingvişti români (Iorgu Iordan, Dumitru Copceag, Ioana Vintilă-Rădulescu, Mircea Borcilă, Nicolae Saramandu, Eugen Munteanu, Stelian Dumistrăcel). Articolele cercetătorilor ieşeni E. Munteanu şi St. Dumistrăcel, respectiv cu titlurile *Eugenio Coseriu – o expresie desăvârşită a geniului ştiinţific românesc* şi *Eugen Coseriu: întrebările şi promisiunile începutului*, au fost publicate recent în Republica Moldova în

revista „Limba Română” (nr. 1 din 1992) şi în „Revistă de Lingvistică şi Ştiinţă Literară” (nr. 5 din 1992), Chişinău.

[3] Cu toate că Enciclopedia unională încă în 1973 a considerat posibil să insereze în paginile sale un articol special consacrat unui basarabean ce s-a afirmat, *Enciclopediei Sovietice Moldoveneşti* nu i-a fost permis să popularizeze un savant notoriu născut şi crescut pe acest pământ, după cum nici acestuia nu i-a fost permis timp îndelungat să intre în fosta R.S.S.M.

[4] Calculele au fost efectuate după „Verzeichnis der Schriften von Eugenio Coşeriu” – bibliografie întocmită în ordine cronologică până în 1993, din care un exemplar se află la Chişinău în posesia Institutului de Lingvistică al Academiei de Ştiinţe a Moldovei.

[5] Studiile apărute până atunci erau publicate în original, fără a fi traduse, şi doar în volumele omagiale ale lingviştilor români (vezi: Bibliografie... punctul C. *Scrieri şi prelegeri publicate în România şi Republica Moldova*, poziţiile 5-10) sau ca materiale ale unor manifestări ştiinţifice la care a participat şi autorul (prezentate tot în alte limbi – poziţiile 3-4, 11-12).

[6] În sensul cel mai pozitiv de „persoană care a vieţuit în diferite ţări, care se află sub influenţa mai multor culturi, care e acomodată la diferite obiceiuri naţionale”.

Eugeniu Coşeriu, *Lingvistică din perspectivă spaţială şi antropologică*,
Chişinău, Ştiinţa, 1994, p. 7-21

CU EUGENIU COŞERIU, ÎN PROCES DE LUCRU ŞI DE SIMPLĂ COMUNICARE

Opera „lingvistului numărul 1 de pe planeta Terra” e cunoscută practic de toţi cei care şi-au consacrat viaţa şi activitatea studierii „limbilor istorice concrete” (termenul îi aparţine) sau „limbajului ca fenomen”.

Eugeniu Coşeriu, plecat de curând dintre noi, acest eminent doctor în lingvistică, profesor a numeroase universităţi din lume, academician şi doctor onorific, s-a făcut cunoscut şi recunoscut şi la baştina sa, în Republica Moldova, acordându-i-se, nu fără anumite dificultăţi, cele mai înalte distincţii existente: Membru de Onoare al A.Ş.M. (cu diploma nr. 1), Doctor Honoris Causa al Universităţii de Stat din Moldova, al Universităţii „A. Russo” din Bălţi, al Universităţii „I. Creangă” din Chişinău, Cavaler al „Ordinului Republicii”, Cetăţean de Onoare al Municipiului Chişinău (Cetăţean de Onoare al Municipiului Bălţi însă nu a ajuns să fie – cu toate că anume acolo a început afirmarea sa... Nu a ajuns, pentru că în Consiliul Primăriei opoziţia a fost foarte puternică, iar în ziarul „Golos Bălţi” din 25.02.’98 el a fost numit «filósof naţional’nogo otciujdenia», ceea ce l-a afectat mult, după cum şi în ziarul chişinăuian „Glasul Moldovei” i s-a spus, ceva mai înainte, încă mai neobrăzat: «mahărul de la Tübingen»).

Deşi ultimele patru decenii a activat şi a trăit în Germania (la Tübingen), E. Coşeriu a fost şi rămâne în continuare consângeanul, conaţionalul nostru mult iubit şi venerat, un conaţional inegalabil, despre care şi în republica noastră (ca şi în multe-multe alte ţări de pe toate continentele) s-a vorbit şi s-a scris în ultimul deceniu deosebit de mult (sursele în care a fost omagiat şi popularizat şi la noi constituie deja o întreagă bibliografie).

După toate cele spuse, scrise şi publicate până în prezent nu se cere parcă să se demonstreze *ab initio* valoarea perenă a imensei opere ştiinţifice, literare şi sociale a profesorului nostru al tuturora Eugeniu Coşeriu. Îmi voi permite totuşi şi cu această ocazie să recapitulez (foarte succint, evident) anumite momente legate de viaţa şi activitatea Domniei sale (deosebit de importante, în special, pentru cei ce i-au fost în preajmă în procesul muncii ştiinţifice şi al simplei comunicări umane, printre care se numără şi subsemnatul).

1. Născut în anul 1921 în judeţul Bălţi din România, de curând reîntregită, în familia unui intelectual, viitorul lingvist şi-a făcut studiile la şcoala primară din satul său natal Mihăileni (unde l-a avut drept prim învăţător pe Roman Mândâcanu, tatăl

temerarului publicist şi lingvist Valentin Mândâcanu, bine cunoscut în viaţa culturală a Republicii Moldova). Şi-a continuat studiile în cel mai apropiat centru de cultură, oraşul Bălţi, la Liceul „I. Creangă" (pe care l-a considerat întotdeauna drept unul dintre cele mai prestigioase licee din România de atunci). Au urmat studiile, întâi la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi, apoi, pe baza unei burse, în Italia (la Universităţile din Roma, Padova şi Milano). Doctoratul în litere şi-l ia la Roma, în 1944, iar cel în filozofie la Milano, în 1949. Cu acest bagaj de cunoştinţe pleacă peste Ocean cu intenţia fermă de a se manifesta plenar ca specialist în studiul limbilor, stabilindu-se cu traiul în Uruguay, unde activează la Universitatea din Montevideo ca profesor titular, iar apoi şi ca director al Institutului de Lingvistică din ţară, semnând încă acolo primele sale lucrări de răsunet, lucrări traduse ulterior într-o serie de limbi din America, din Europa şi Asia.

Mai târziu, după anul 1963, când se stabileşte cu traiul la Tübingen (Germania), continuă să publice studii şi cercetări de lingvistică teoretică şi romanică, de lexicologie şi semantică, de gramatică funcţională, lista sa de lucrări ştiinţifice depăşind câteva sute de denumiri, inclusiv câteva zeci de cărţi – volume de autor, precum şi studii remarcabile în presa de specialitate (bibliografia **Verzeichnis der Schriften von Eugenio Coseriu. A) Sprachwissenschaftliche Veröffentlichungen** pe 26 pag., unde lucrările ştiinţifice sunt numerotate până la cifra 303 încă în 1995), care devin, în scurt timp după apariţie, lucrări de referinţă pe toate meridianele (după 1995 s-au mai adăugat câteva zeci de studii apărute, în special, în România şi Republica Moldova, lucru pe care maestrul îl fixează personal, cu mâna lui, la sfârşitul listei).

Urmează apoi: **B) Vorlesungsnachschriften** (19 denumiri), **C) Andere Veröffentlichungen** (o serie de reviste, începând cu 1939-1940 din Iaşi şi terminând cu 1950-1952 din Montevideo) şi **D) Herausgebertätigkeit** (6 publicaţii)*.

2. S-au tipărit până acum numeroase studii de proporţii şi sute de articole, consacrate concepţiei lingvistice coşeriene (printre autorii lucrărilor de acest fel figurează, după cum te poţi convinge uşor, parcurgând lista despre care am vorbit mai sus, şi destui lingvişti români!), iar la împlinirea vârstei de 60, 65, 70, 75 şi 80 de ani de viaţă i-au fost dedicate ediţii de omagiere, care întrunesc studiile a mai bine de 400 de specialişti (lingvişti şi oameni de cultură) din aproximativ 75 de ţări de pe glob. Printre aceste ediţii omagiale sunt cărţi speciale în mai multe volume, culegeri, tomuri şi numere ale unor periodice consacrate în întregime aniversărilor respective.

3. Cu un sentiment de legitimă mândrie, aş vrea să evidenţiez doar faptul că la alte publicaţii de prestigiu ce au consemnat pe parcursul anilor prodigioasa activitate ştiinţifică a ilustrului nostru conaţional, prof. E. Coşeriu, s-au alăturat şi periodicele

* Toate aceste liste mi-au fost trimise mie personal (însoţite de Curriculum vitae) şi se păstrează în dosarele mele de la domiciliu.

noastre de profil filologic, *Revistă de Lingvistică şi Ştiinţă Literară* şi *Limba Română*, care au găzduit atât o serie de cercetări ale maestrului, cât şi materiale speciale şi rubrici aparte despre activitatea sa ştiinţifică. Au fost tipărite şi ediţii speciale, dedicate pământeanului nostru. Ultima a apărut cartea **Un lingvist pentru secolul XXI**, editată în 2002 la Editura „Ştiinţa". Volumul nominalizat însumează materialele Colocviului Internaţional „Filologia secolului XXI", pregătit şi realizat de Universitatea bălţeană, cu prilejul aniversării a 80-a din ziua naşterii savantului (Bălţi, 18-19 mai 2001), materiale îngrijite de filologii de la Bălţi: prof. dr. Gh. Popa, dr. conf. M. Şleahtiţchi şi dr. N. Leahu.

E cazul să menţionăm în mod deosebit că studiul introductiv la acest ultim volum omagial, intitulat *Eugeniu Coşeriu: drumurile vieţii şi ale confirmării* şi semnat de prof. dr. Gheorghe Popa, este, după părerea mea, una dintre cele mai reuşite sinteze ale biografiei şi operei ilustrului nostru conaţional din câte au fost publicate în decursul ultimului deceniu în Basarabia (şi au văzut lumina tiparului destule încercări de acest fel). În Ţară sintezele cele mai merituoase, privind creaţia ştiinţifică a marelui nostru lingvist, aparţin profesorilor Mircea Borcilă de la Cluj şi Nicolae Saramandu de la Bucureşti, consideraţi, pe bună dreptate, cei mai vechi şi mai profunzi cercetători români ai operei coşeriene.

4. Volumul de rapoarte şi comunicări, prezentate la Colocviul bălţean din 2001, a fost lansat exact peste un an în cadrul Simpozionului Internaţional de la Iaşi (17-18 mai 2002) privind identitatea limbii, la care, spre marele nostru regret, principalul invitat n-a putut să ia parte din motive de sănătate (a fost prima oară, din câte ştim noi, când maestrul s-a anunţat ca participant al unei manifestări ştiinţifice din Ţară şi n-a venit). A trimis însă scuzele de rigoare şi părerea sa de rău că nu e prezent la Simpozion alături de colegii şi prietenii dintotdeauna, cărora le-a urat mult succes. Mesajului Domniei sale i s-a dat citire la prima şedinţă (de inaugurare) şi s-a luat decizia unanimă de a-i expedia volumul omagial, lansat la Simpozion, cu semnăturile tuturor celor prezenţi, ceea ce s-a şi realizat tot atunci. A fost un moment emoţionant, deşi nu ne imaginam atunci că profesorul nostru al tuturor nu va mai veni niciodată la Iaşi şi că minunata noastră întâlnire de la Suceava din toamna anului precedent, 2001, la ediţia a VI-a a Colocviului Internaţional de Ştiinţe ale Limbajului, al cărui iniţiator a fost în 1992 (împreună cu lingviştii ieşeni, suceveni şi chişinăuieni), va fi cea din urmă întâlnire, iar clipele pe care le-am petrecut acolo împreună vor fi ultimele. Nu ne rămâne decât să ne resemnăm: atât ne-a fost hărăzit să fim în preajma inegalabilului savant şi inimosului nostru concetăţean, care de fiecare dată a venit la noi cu sufletul larg deschis.

5. În afară de colocviile prezentate mai sus, de la Bălţi şi Suceava, întruniri ştiinţifice cu tematică coşeriană şi cu participarea personală a maestrului au fost multe în ultimii zece ani atât în Republica Moldova, cât şi în România. Consemnăm, cel puţin, câteva dintre ele: Congresul al IV-lea al Filologilor Români (Timişoara,

1991), Colocviul Omagial „Eugeniu Coşeriu, un mare lingvist contemporan" (Iaşi, 1992), Colocviul Internaţional de Ştiinţe ale Limbajului (Suceava, 1992), Congresul al XVIII-lea ARA (Chişinău, 1993), Congresul al V-lea al Filologilor Români (Iaşi – Chişinău, 1994), Şedinţa lărgită a Prezidiului A.Ş.M. cu tema: „Eugeniu Coşeriu – un titan al gândirii lingvistice moderne" (Chişinău, 1994), Sesiunea ştiinţifică de comunicări „Limba română şi varietăţile ei locale" (Bucureşti, 1994), Congresul al XX-lea ARA (Târgovişte, 1997), Colocviul interdisciplinar „Lingvistici coşeriene" (Constanţa, 1997) ş.a. Se cer evidenţiate, în mod special, cele două ediţii ale Colocviului Internaţional „Lecturi coşeriene" de la Chişinău (1998 şi 2001), care speram cu toţii să devină tradiţionale la noi. Cu regret, dispariţia fizică a protagonistului acestui simpozion a zădărnicit planurile noastre. Deşi suntem siguri că o asemenea manifestare ştiinţifică, cu aceeaşi denumire, poate să aibă o continuare benefică pentru lingvistica din republică.

6. Am pomenit până aici manifestările lingvistice de la noi (din Basarabia şi din Ţară) şi, în primul rând, cele la care ne-am aflat alături de Eugeniu Coşeriu, figurând împreună în programele publicate şi asistând reciproc la luările de cuvânt, de cele mai dese ori cu schimburi de opinii asupra celor prezentate şi / sau comunicate. Dar au fost manifestări şi pe alte meridiane, la care am lucrat cot la cot la şedinţe şi am comunicat pur omeneşte în orele de repaos, mai cu seamă în timpul excursiilor planificate de organizatori.

7. Mi s-au întipărit în memorie, în special, cele două Congrese Internaţionale de anvergură: de Lingvistică şi Filologie Romanică de la Bucureşti (1968) şi de Lingvistică Generală de la Berlin (1987), la care am avut onoarea să-l prezint pe prof. E. Coşeriu lui G.V. Stepanov (viitor academician al A.Ş. din U.R.S.S. şi director al Institutului de Lingvistică din Moscova), lui I. N. Karaulov (membru corespondent al A.Ş. din U.R.S.S., director al Institutului de Limbă Rusă din Moscova), lui St. V. Semcinski (cunoscut romanist şi românist de la Kiev, şef al catedrei de limbi clasice a Universităţii ucrainene „T. Şevcenko") şi altor membri ai delegaţiilor sovietice, din care făceam parte şi eu. Despre întâlnirile noastre la aceste două congrese am relatat destul de amănunţit în prefaţa mea la cartea maestrului **Lingvistică din perspectivă spaţială şi antropologică**. Trei studii, Chişinău, 1994.

8. O altă întâlnire de neuitat a fost cea din orăşelul bavarez Tutzing din preajma Münchenului, unde în primăvara anului 1993 şi-a ţinut lucrările Simpozionul *Rumänisch: Typologie, Klassifikation, Sprachcharakteristik*, organizat de romaniştii de la Universitatea din München. S-au pus în discuţie problemele românisticii europene într-o atmosferă foarte plăcută de lucru şi de agrement. Am memorizat, în primul rând, întâlnirile din fiecare seară ale lingviştilor români, continuate până mult după miezul nopţii, cu colegii germani (Klaus Heitmann, Rudolf Windisch, Luminiţa Fassel şi alţi prieteni ai românilor). La aceste „şezători" participa foarte activ, bineînţeles, şi conaţionalul nostru, care de fiecare dată se afla în epicentrul

discuțiilor. În al doilea rând, acolo am avut parte de plăcerea câtorva excursii la München şi în împrejurimile lui, şi la o mănăstire foarte originală ca arhitectură, din Alpii Bavariei.

9. Deosebit de utilă pentru noi, cei din Republica Moldova, a fost şi Sesiunea ştiințifică de comunicări de la Secția de Filologie şi Literatură a A.R., care a avut loc la Bucureşti în Sala de festivități a Prezidiului Academiei, în octombrie 1994, căci s-a discutat pe larg problematica corelației „român – moldovenesc" (materialele întrunirii sunt publicate în culegerea **Limba română şi varietățile ei locale**, Bucureşti, 1995). Raportul principal al acestei Sesiuni, intitulat *Unitatea limbii române – planuri şi criterii*, a fost cel al prof. E. Coşeriu, membru de onoare al Academiei Române.

10. Suita de colocvii sub genericul „Ştiințe ale Limbajului", organizate (la început anual, apoi o dată la doi ani) de Universitatea „Ştefan cel Mare" de la Suceava, care a ajuns în toamna anului 2001 la cea de a VI-a ediție (ediția întâi, inaugurală, a avut loc în octombrie 1992), ne-a marcat într-un fel aparte, pentru că aici am avut posibilitatea reală de a comunica, şi în zilele lucrătoare, şi în neuitatele zile de excursii (devenite tradiționale) la mănăstirile din Nordul Moldovei, din Bucovina, mai ales că ne însoțea cel care era sufletul grupului nostru de excursionişti, prof. E. Coşeriu, oaspetele de onoare al Universității şi al Sucevei. Am vizitat în tihnă, fără grabă, principalele mănăstiri din zonă (Dragomirna, Putna, Sucevița, Moldovița, Arbore, Voroneț, Humor), precum şi pitoreştile localități montane de pe traseu (Câmpulung-Moldovenesc, Gura Humorului, Fălticeni ş.a.), ne-am afundat în atmosfera istorico-culturală a locaşurilor sfinte, ceea ce ne-a apropiat şi mai mult.

11. Am avut şi perioade mai lungi de contacte zilnice cu profesorul, când eram angajați în acțiuni ştiințifice şi culturale comune. În context, amintim special aflarea în republică timp de nouă zile (de la 23 septembrie până la 1 octombrie 1998) a profesorului, care, la invitația Academiei, a Universităților din Chişinău şi Bălți şi cu susținerea instituției prezidențiale, a realizat atunci în Republica Moldova un program foarte divers. Acesta cuprindea înmânarea „Ordinului Republicii" (distincție guvernamentală conferită prof. E. Coşeriu prin decret prezidențial: „Pentru contribuție substanțială la dezvoltarea lingvisticii moderne, în semn de înaltă prețuire a meritelor deosebite în opera de renaştere a culturii naționale"), participarea la Colocviul ştiințific „Lecturi coşeriene", acordarea titlului de D.H.C. al Universității din Bălți, vizitarea comunei Mihăileni (Râşcani), unde s-a născut şi a copilărit viitorul lingvist, excursia la Soroca şi Orhei, precum şi în împrejurimile cu mare trecut istoric şi cultural.

Această călătorie prin republică (Bălți, Mihăileni, Soroca, Orhei) a fost memorabilă pentru toți membrii delegației ce îl însoțea pe eminentul om de ştiință (printre care era şi singura lui soră, mai tânără decât el, Iulia Coşeriu) şi a produs o impresie agreabilă asupra distinsului oaspete, întregind tabloul aflării sale la baştină.

12. O impresie profundă au lăsat în memoria celor prezenţi ceremoniile de acordare neîntrecutului nostru conaţional a titlului de D.H.C. al Universităţii de Stat din Moldova, al Universităţii Pedagogice „I. Creangă" din Chişinău şi al Universităţii „A. Russo" din Bălţi. Ele au urmat după ceremoniile similare de la universităţile din Iaşi şi Suceava – ca să le numim doar pe acelea la care am participat şi noi, consângenii celui omagiat. De fapt, marele nostru cărturar s-a învrednicit de 35 sau 36 de diplome de D.H.C., căci în ultimul sfert de secol numeroase universităţi de pe toate continentele i-au acordat, rând pe rând, înaltul titlu onorific universitar, recunoscându-i astfel meritele de lingvist notoriu (Institutul de Lingvistică al A.Ş.M. se află în posesia majorităţii cópiilor de pe diplomele respective, puse la dispoziţia noastră de-a lungul anilor personal de prof. E. Coşeriu – lipsesc doar ultimele trei sau patru, pe care n-a reuşit să le expedieze).

13. Una din ultimele manifestări ce ne-a adunat pe toţi în jurul neuitatului nostru maestru a avut loc în luna mai 2001, cu ocazia aniversării revistei *Limba Română*: s-au împlinit atunci 10 ani de la apariţia primului ei număr. În Sala Mare a Academiei de Ştiinţe (care în acea zi s-a dovedit a nu fi atât de mare ca să-i găzduiască pe toţi doritorii de a participa la solemnitate) s-a dat citire unui număr record de mesaje de salut, inclusiv de la cele mai înalte instanţe oficiale (Preşedinţia României, Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova, ministerele educaţiei din Republica Moldova şi din România, Uniunea Scriitorilor din Moldova, organele de presă), de la instituţii culturale şi ştiinţifice româneşti (institutele academice de profil din republică şi din Ţară, redacţiile multor ziare şi reviste, Consiliul Suprem pentru cercetare-dezvoltare etc.), precum şi de la mulţi oameni de ştiinţă şi de cultură, printre care şi conaţionalul nostru de la Universitatea Provence (Franţa) prof. Valeriu Rusu cu întreaga sa familie.

Printr-o fericită coincidenţă, în şedinţa de la Academie s-a sărbătorit nu numai revista Limba Română, ci şi lingvistul de excepţie al neamului românesc, Eugeniu Coşeriu, care îşi marca tocmai în acele zile cea de-a 80-a aniversare (la Universităţile „A. Russo" şi „I. Creangă", la Institutul de Lingvistică al A.Ş.M., la Casa Limbii Române şi-au desfăşurat lucrările simpozioane şi colocvii de înălţătoare omagiere a ilustrului savant). La şedinţa festivă, îngemănată, de la Academie, a fost citit textul decretului Preşedintelui Ion Iliescu, prin care sărbătoritului i s-a conferit Ordinul suprem „Steaua României" (în grad de „Cavaler"), fiindu-i, de asemenea, înmânată medalia Academiei din Chişinău „Dimitrie Cantemir".

Prof. E. Coşeriu a rostit în faţa numerosului public un discurs cu semnificativul titlu *Credinţă, sacrificiu şi destin*, consacrat împlinirii unui deceniu de la fondarea revistei *Limba Română*, ce cuprindea emoţionante cuvinte despre necesitatea stringentă a apariţiei acestei publicaţii pe teritoriul dintre Prut şi Nistru şi despre marea ei misiune – bătălia pentru limbă.

14. N-am vrea să încheiem acest articol de comemorare a celui care a fost Eugeniu Coşeriu, marele lingvist al contemporaneităţii, pe care l-am avut şi aici, printre noi, cu noi şi alături de noi, fără să conştientizăm acest memento: că am vieţuit în aceeaşi perioadă istorică cu acest unic, celebru om de ştiinţă şi profesor al tuturor profesorilor şi că avem sacra datorie de a preţui în modul corespunzător această favoare a sorţii, pătrunzându-ne de marea bucurie omenească de a fi adus încă în timpul vieţii sale omagiile noastre celui ce ne-a reprezentat în lume cu înaltă demnitate, ca un adevărat Ambasador al Naţiunii şi al Basarabiei, pe care le iubea ca un fiu.

În ultimii ani am reuşit, din fericire, în câteva rânduri, să-l onorăm după merit şi la baştină. Am fost martori oculari la mai multe episoade de viaţă care ne fac cinste – şi atunci când l-am ales ca prim-Membru de Onoare al Academiei noastre, şi atunci când i-am acordat titlul de prim-Doctor Honoris Causa al Universităţii din Chişinău şi al Universităţii din Bălţi; şi când i-am conferit primul titlu de Cetăţean de Onoare „în capitala Patriei sale mici", cum obişnuia să spună el însuşi; şi când l-am onorat cu modestele noastre studii şi comunicări la diverse întruniri ale elitei intelectuale din republică (indiferent dacă Domnia sa era sau nu prezent la eveniment). Toate acestea le realizam însă, fiind mereu conştienţi de faptul că el ESTE, undeva acolo, la Tübingen, în Germania sau în vreo altă ţară din Europa sau din lume, că va afla despre eforturile noastre cu firească bucurie de frate. Acum este prima dată când simţim cu durere în suflet că nu-L mai avem, că nu va mai afla *niciodată* de cuvintele noastre pline de afecţiune, mândrie şi recunoştinţă. Noi însă le vom rosti *întotdeauna* cu sfinţenie.

Sit tibi terra levis, Profesore drag!

Limba Română, nr. 10, 2002, p. 26-33

ACADEMICIANUL NICOLAE CORLĂTEANU – ORGANIZATOR AL ŞTIINȚEI ACADEMICE

Academicianul Nicolae Corlăteanu este – şi acest lucru e bine cunoscut atât în Republica Moldova, cât şi în afara ei – un om de litere cu o temeinică pregătire profesională, un erudit şi competent cercetător în domeniul filologiei în înțelesul vechi şi larg al acestui cuvânt. Domnia sa a avut şi are în obiectiv disciplinele filologice în ansamblu, adică toate formele de manifestare a limbii unui popor, istoria vorbirii omeneşti, a vorbirii populare orale şi a celei culte, acțiunea acestora asupra spiritualității membrilor unei comunități sociale, utilizarea artistică a limbii, adică arta cuvântului, importanța acestei arte pentru sensibilitatea umană în general. În toate aceste domenii a scris şi a expus idei şi judecăți de valoare, transmise cu generozitate prin sutele de studii şi articole publicate, precum şi prin lecțiile, prelegerile şi comunicările ținute în fața a mii de elevi, studenți, doctoranzi şi specialişti-filologi, profesori de limbă şi literatură. Asta pe lângă faptul că s-a ocupat cu succes şi de studierea aprofundată a faptelor concrete de limbă de la practic toate nivelele acesteia: fonetic, morfologic, sintactic, lexical şi frazeologic.

N. Corlăteanu s-a afirmat plenar în diverse posturi şi circumstanțe, dovedind aptitudini deosebite în domeniul organizării şi dirijării proceselor de cercetare, s-a manifestat ca iscusit organizator al cercetării ştiințifice, în general, şi a celei academice, în special, reuşind să-şi îndeplinească riguros, în primul rând, propria sa activitate, iar, în al doilea rând, să supravegheze activitatea celor cu care a muncit cot la cot, a celor ce au avut norocul să-i fie subalterni şi colegi totodată, precum şi activitatea numeroşilor discipoli.

Aceste calități ale savantului Corlăteanu sunt, probabil, mai puțin cunoscute în cercurile de specialişti şi de aceea se cuvine ca ele nu numai să nu fie trecute cu vederea, ci să se atragă în mod special atenția asupra lor, căci anume calitățile de organizator al muncii ştiințifice au asigurat în ultimă instanță – ținându-se cont de condițiile deloc uşoare în care a activat omagiatul şi în care au muncit colectivele conduse de Domnia sa – realizarea acelor activități, la inițierea şi finalizarea cărora a pus umărul.

A devenit proverbial pedantismul dumnealui în ceea ce priveşte respectarea termenilor de prezentare a celor realizate, termeni fixați şi urmăriți cu cea mai mare precizie. Binecunoscuta sa formulă „Pune pe masă!” i-a disciplinat pe toți şi, în primul rând, pe el însuşi, i-a obligat pe cei cu care conlucra să fie întotdeauna mobili-

zați întru aducerea la bun sfârşit a celor începute, căci e una să dai promisiuni şi să vorbeşti mult despre ceea ce ai făcut şi cu totul alta să depui spre judecata colegilor rezultatele sintetizate ale muncii tale.

Dar câte eforturi a depus dumnealui pentru a transmite tineretului cu care lucra tehnica muncii ştiințifice, a muncii de conştiincios cercetător în domeniul filologiei! Dumnealui însuşi îşi nota întotdeauna pe fişe speciale orice sursă bibliografică nouă, după toate regulile acestui meşteşug, nelăsând nimic pentru mai târziu sau pentru altă dată, astfel că, deşi existau fişierele bibliotecii academice şi ale altor biblioteci în care lucra, şi-a făcut şi unul propriu acasă, în care a acumulat datele tuturor publicațiilor care au ajuns în câmpul dumnealui de observație, cu care a avut de a face în procesul cercetărilor şi, desigur, al publicațiilor din biblioteca personală. Pentru aceste fişiere şi-a confecționat dulapuri speciale cu lădițe numerotate şi sistematizate după teme şi probleme.

Regulile de ordine şi disciplină interioară pe care şi le-a impus cercetătorul, profesorul, iar mai apoi academicianul Corlăteanu le-a pus şi la baza organizării procesului de cercetare ştiințifică a colectivului în fruntea căruia se afla. Grija despre bunul mers al lucrurilor la problema cercetată a fost şi este grija dumnealui de căpetenie. Aşa a fost întotdeauna. E grija dominantă care îl menține permanent în forma fizică necesară şi în starea spirituală corespunzătoare.

Această stare de mobilizare maximă a efortului psihic şi fizic a determinat realizarea unor lucrări de amploare (chiar pentru perioadele când apariția la o instituție ştiințifică a unei cărți pe an era considerată drept mare performanță!), lucrări atât individuale, cât şi colective, compartimente scrise personal sau ale altor autori, dirijate spre finalizare prin redactare sau îngrijire.

Neobositul cercetător a participat la pregătirea unor manifestări ştiințifice de nivel unional, echivalente pe atunci celor cu caracter internațional, care semnificau pentru cercetătorii mai tineri treptele de urcuş pe calea tumultuoasă a cuceririi recunoaşterii în ştiința pe care o practicau.

Spiritul său organizatoric i-a mobilizat pe discipolii şi colegii Domniei sale să se încadreze plenar în activitatea dificilă şi responsabilă de pregătire a cadrelor de înaltă calificare pentru ştiința noastră filologică. Dacă au fost atinse în lingvistica autohtonă performanțe, acestea trebuie puse tot în seama spiritului organizatoric corlătenian, ce se instaurase în colectivul de filologi al fostului Institut de Limbă şi Literatură, de pe timpurile când dumnealui ocupa postul de director adjunct, iar apoi de director.

Ca cele spuse să nu pară doar nişte afirmații spumoase, legate de aniversarea omagiatului nostru, este absolut necesar, credem, să le argumentăm în încheiere şi cu dovezi concrete.

Dintre realizările înscrise în palmaresul cercetătorului le vom aduce pentru ilustrare doar pe cele care conturează etapele de dezvoltare ale filologiei academice

la Institutul condus de Nicolae Corlăteanu. Realizări de vârf, individuale, care au anunțat noi perspective, au fost, incontestabil, **Contribuția lui Ion Creangă şi a altor scriitori la valorificarea stilistică a vocabularului contemporan** (Chişinău, 1964), monografia despre latina populară şi raporturile ei cu limbile romanice, publicată la Moscova în 1974, manualele de lexicologie şi fonetică pentru facultățile de filologie din 1969 şi, respectiv, 1978, lucrări de cultivare a limbii ş.a. Ele au servit drept model şi imbold pentru generațiile următoare de cercetători, în special lingvişti, care s-au realizat şi ei datorită faptului că au avut un înainte-mergător. Iar dintre lucrările colective sau realizate sub conducerea nemijlocită a profesorului nostru pot fi numite cel puțin **Cursul de limbă literară contemporană** în 2 volume, respectiv din 1956 şi 1959, **Capitole de istoria limbii literare** din 1971, dicționare bilingve, volume consacrate culturii vorbirii, broşuri de popularizare a cunoştințelor despre limbă, culegeri de studii lingvistice şi multe altele (ele sunt nominalizate în materialele precedente şi în bibliografiile publicate ale omagiatului).

Sub îndrumarea directă şi cu participarea acad. N. Corlăteanu au fost organizate de-a lungul anilor numeroase manifestări ştiințifice în diverse probleme de filologie şi, în primul rând, de lingvistică (contacte şi relații cu alte limbi şi literaturi, gramatică, lexicologie, lexicografie, teorie a limbii ş.a.), care şi-au ținut lucrările la Chişinău şi s-au bucurat de mare popularitate, servind drept şcoală pentru toți cercetătorii-filologi nu numai de la Academie, ci şi din republică în general, inclusiv pentru cei din Bucovina, aflată în altă republică.

Cât priveşte cadrele ştiințifice pregătite de profesorul Nicolae Corlăteanu în domeniul filologiei, practic s-ar putea spune că toți colaboratorii fostului Institut de Limbă şi Literatură, precum şi marea majoritate a cadrelor didactice de la instituțiile noastre de învățământ superior (dintre care mulți trecuți de acum în neființă: Vasile Coroban, Gh. Bogaci, Ion Vasilenco, Ion Mocreac, Nicolae Pecec, Ion Osadcenco, Ion Dumeniuk ş.a.), au făcut ucenicie la şcoala corlăteniană a cercetării ştiințifice sau au beneficiat de spiritul şi principiile organizatorice ale acestei şcoli. Acad. N. Corlăteanu le-a fost tuturor fie conducător ştiințific, la teza de candidat sau de doctor, fie oponent la susținere, fie redactor la monografii, fie recenzent, fie autor de avize la autoreferate, fie responsabil de temă, fie, pur şi simplu, cititor şi îndrumător la cel puțin o lucrare pregătită pentru tipar sau publicată, fie şi una, şi alta, şi a treia sau chiar toate împreună. În general, aproape nimeni dintre filologii actuali cu posturi, grade, titluri şi publicații n-a avansat în ştiința filologică fără contribuția celui ce stătea în fruntea filologiei noastre şi organiza întregul proces al cercetărilor din acest deosebit de dificil, în special în condițiile republicii noastre, domeniu al ştiinței. Fapt pentru care îi suntem profund recunoscători!

Revistă de Lingvistică şi Ştiință Literară, nr. 3, 1995, p. 36-39

UN PROMOTOR CONSTANT AL LIMBII LITERARE ROMÂNE

În nr. 4 din 1988 al revistei *Nistru* a apărut binecunoscutul articol *Veşmântul ființei noastre*, semnat de Valentin Mândâcanu, în care acad. N. Corlăteanu era blamat ca unul ce a promovat „teoria" celor două limbi romanice orientale – *româna* şi *moldoveneasca*. Mai târziu, spre onoarea lui, autorul „a găsit curaj – după cum menționează N. Mătcaş – să-şi ceară scuze public în fața dlui Corlăteanu pentru tonul cam ofensator al articolului" (vezi *L.R.*, nr. 3, 1995).

În luna mai 1990, la cea de a 75-a aniversare a academicianului, *Revista de Lingvistică şi Ştiință Literară* (nr. 4) a inserat la rubrica „Aniversări" un material omagial semnat de Colegiul de redacție, unde dă explicațiile de rigoare, absolvindu-l pe colegul nostru mai în vârstă de acuzele ce i s-au adus în presă, şi care se refereau, de fapt, la toți lingviştii din republică.

Iată ce se spunea în acel material:

„Deşi ştia mai bine decât toți că e vorba de aceeaşi limbă literară pe care o folosesc şi dincolo de Prut, sub acțiunea împrejurărilor vitrege N. Corlăteanu, ca şi mulți alții, cu toată împotrivirea interioară, a acordat – în teorie – sprijin politicii oficiale de preconizare a două limbi, în practică însă contribuind la promovarea (sau cel puțin neîmpotrivindu-se promovării) faptelor de limbă ce veneau în contradicție flagrantă cu aşa-zisa teorie. El n-a încercat să exercite presiuni asupra colegilor şi subalternilor în vederea orientării cercetărilor în făgaşul denaturării realității sau al măsluirii materialului de limbă întru susținerea ideilor teoretic-eronate. Tocmai prin aceasta se şi explică în bună măsură faptul că astăzi, când gândirea lingvistică s-a eliberat, în sfârşit, din încorsetarea ideologică şi politică de până nu demult, se poate constata cu satisfacție că, în afară de un număr restrâns de articole şi broşuri de circumstanță, aproape toate celelalte lucrări lingvistice de sinteză, precum şi studiile concrete de aprofundare realizate în ultimele două-trei decenii în republică, demonstrează cu prisosință identitatea glotică moldo-română, căci materialul cercetat în ele, deşi numit moldovenesc, este – la scară generală – singurul care putea fi: cel unic românesc. Drept incontestabilă dovadă în acest sens pot servi numeroasele recenzii şi ecouri, apărute mai ales în străinătate, în care aceste lucrări sunt tratate ca investigații în domeniul limbii române, ceea ce corespunde, evident, realității..." (p. 66).

Aceste explicații şi această susținere, venite din partea unui grup foarte autoritar de filologi, membri pe atunci ai colegiului de redacție al revistei (S. Berejan, N. Bilețchi, A. Borş, E. Botezatu, I. Ciornâi, H. Corbu, M. Cosniceanu, M. Dolgan, A. Eremia, I. Ețcu, M. Gabinschi, V. Gațac, E. Junghietu, N. Onea, V. Pâslaru, V. Pohilă, C. Popovici, S. Semcinski, R. Udler), şi-au făcut efectul!

În anii următori, până prin 1995, în publicațiile din republică apar mai multe articole, interviuri, recenzii şi aprecieri, în care se reevoluează opera ştiințifică a savantului, demonstrându-se cu argumente de necontestat că lingvistul N. Corlăteanu s-a ocupat toată viața de studiul limbii române şi a adus contribuții de valoare în acest sens.

La cea de-a 80-a aniversare a profesorului nostru, al tuturor, *Revista de Lingvistică şi Ştiință Literară* dedică în întregime un număr (nr. 3, 1995) acestui eveniment cultural-ştiințific, iar revista *Limba Română* (nr. 3 din 1995) propune la rubrica *Aniversări* un grupaj de materiale, în care, prin articolele colegilor şi foştilor discipoli N. Mătcaş, I. Melniciuc, V. Melnic şi A. Ciobanu, academicianul Nicolae Corlăteanu este repus la loc de cinste în lingvistica din Republica Moldova.

Astfel N. Mătcaş scrie că „profesorul Corlăteanu s-a aflat dintotdeauna la catedra creşterii spirituale a neamului românesc oropsit, pe care l-a vrut dezrobit întâi de toate prin lumina cărții" (p. 76). Şi mai departe: „Nicolae Corlăteanu este patriarh al lingvisticii româneşti din această margine de Țară nu numai în sensul venerabilei vârste pe care o rotunjeşte zilele acestea, ci şi în acela de domn, unanim şi meritoriu recunoscut, al limbii române din Basarabia".

Prof. A. Ciobanu, tot în această rubrică, subliniază că, „trăind sub un regim totalitarist... un savant de talia profesorului N. Corlăteanu... trebuia să se acomodeze la absurda situație politico-socială. Dar ce însemna atunci „a te acomoda"? Aceasta însemna a fi duplicitar, ipocrit, fățarnic, a vorbi oficial una, dar a crede, a fi convins personal de alta, a te arăta în lume altfel de cum eşti în viață etc. Foarte mulți oameni de bună-credință... au procedat anume aşa doar din dorința de a supraviețui" (p. 88-89).

În acelaşi număr al *Limbii Române* din 1995, regretatul acum prof. V. Melnic subliniază un moment esențial ce-l caracterizează pe acad. N. Corlăteanu, anume faptul că el „ne-a învățat şi pe noi, miile de discipoli, să păstrăm acea sfântă legătură intimă ce există între limbă şi Țară, pentru că, cine nu are țara în inimă, zadarnic o caută pe hartă".

„Academicianul Corlăteanu *a avut şi are* în inima sa şi Țara, şi limba, şi istoria neamului românesc", încheie Vasile Melnic (p. 97).

Ion Melniciuc atrage atenția asupra faptului că acad. N. Corlăteanu manifestă un deosebit interes şi față de manuale, participând în decursul anilor la editarea multora dintre ele, dar păstrând „o pasiune permanentă față de cele de lexicologie". El a editat în trei rânduri (în 1969, în 1982 şi în 1992 în colaborare) un manual de lexicologie ce „a servit drept carte de căpătâi pentru multe generații de studenți filologi de la noi şi chiar din afara republicii..." (p. 93). „Anume acest manual, continuă I. Melniciuc, îi caracterizează plenar opțiunile sale ştiințifice. *Lexicologia* este opera de vârf a savantului N. Corlăteanu, care, întors totalmente cu fața spre adevărul ştiințific, e gata să înfrunte cele mai năprasnice furtuni..." (tot acolo).

Cu aceeaşi ocazie, adică tot la aniversarea de 80 de ani, U.S.M. publică o culegere de studii, intitulată **Omagiu academicianului Nicolae Corlăteanu**, la care participă majoritatea filologilor din republică.

Între 20-21 iulie a aceluiaşi an „în incinta Parlamentului şi-a desfăşurat lucrările Conferința ştiințifică *Limba română este numele corect al limbii noastre* cu participa-

rea unor romanişti de renume din Sankt Petersburg, Kiev, Chişinău, în sală fiind prezentă aproape toată intelectualitatea de creaţie din republică (oameni de ştiinţă, cadre didactice, scriitori, parlamentari, ziarişti). Referatul de bază, prezentat de acad. Nicolae Corlăteanu, *Româna literară în Republica Moldova (istorie şi actualitate),* ca şi celelalte comunicări şi dezbaterile care au urmat, a fost transmis în direct la radio şi expus în editorialul cotidianului guvernamental *Moldova Suverană* din 22 iulie.

Semnatarul materialului intitulat *Muntele a venit la Mahomed, dar Mahomed nu era acasă,* I. Stici, menţionează printre altele: „Am fost impresionat, înţelegând că magul de la Caracui s-a scuturat de zgură, a trecut prin purgatoriul conştiinţei şi ni s-a arătat mare şi tare, a devenit iar un stejar. Raportul profesorului Corlăteanu rămâne fragment de istorie...” (p. 1).

În 2000, la 85 de ani ai academicianului, iese de sub tipar cartea **Aşa am trecut până acum prin viaţă. Schiţă bibliografică**, elaborată tot la U.S.M., în care, ca într-un veritabil letopiseţ, sunt fixate toate evenimentele filologice semnificative, toate publicaţiile profesorului, toate numele celor ce au trecut prin şcoala corlăteniană în decursul a peste şapte decenii de activitate neîntreruptă.

Probabil, toate datele din această carte nu mai pot fi găsite nici în arhivele Universităţii, nici în cele ale Academiei, nici în bibliotecile personale. Fiind adunate în volum, ele devin acum patrimoniu inalienabil al filologiei româneşti din Basarabia.

Tot în anul 2000 hebdomadarul *Săptămâna* inserează la rubrica „Limba moldovenească – monument de limbă literară românească”, sub semnificativul titlu *Limba moldovenească a fost limba lui Arghezi vorbită în R.S.S. Moldovenească,* un articol semnat de redactorul săptămânalului, Viorel Mihail, în care acad. N. Corlăteanu este reabilitat pe deplin, de această dată nu numai de discipolii şi colegii săi, opera Domniei sale fiind apreciată la justa ei valoare. „Citiţi, scrie autorul, *Lexicologia* lui N. Corlăteanu…, găsiţi în ea ceva care nu e în spiritul limbii române? Nu veţi găsi, domnii mei”. Şi la p. 9 *Săptămâna* îi publică fotografia împreună cu doi din primii săi discipoli, care nu l-au părăsit şi nu l-au lăsat singur niciodată. (Vezi mai sus cele spuse de ucenicii săi în revista *L.R.* nr. 3 din 1995.)

Aşadar, N. Corlăteanu a organizat procesul de studiere a limbii, a literaturii şi a folclorului românesc atunci când, în condiţiile spaţiului dintre Prut şi Nistru, acest lucru era extrem de dificil, orice acţiune întreprinsă în direcţia dată fiind pe muchie de cuţit, căci riscai să intri în conflict fie cu forurile diriguitoare, fie cu adevărul istoric. Academicianul şi-a asumat acest risc, dar nu fără a plăti tribut regimului.

Se poate spune de aceea, cu toată convingerea, că şi sub denumirea de *moldovenească* patriarhul filologiei basarabene a promovat întotdeauna limba literară română, ducând după sine întreaga cohortă de continuatori, mult mai liberi azi în a-şi exprima opţiunile.

Aşa l-am cunoscut noi, discipolii, şi aşa va rămâne el în istoria ştiinţei noastre despre limbă, pe care o vor scrie tot ucenicii săi.

Limba Română, nr. 4, 2005, p. 10-13

PROFESORUL ANATOL CIOBANU ÎN SOCIOLINGVISTICA ROMÂNEASCĂ MODERNĂ

1. Binecunoscutul lingvist basarabean, profesorul Anatol Ciobanu, s-a afirmat în decursul a peste 40 de ani ca pedagog iscusit, care a pregătit în această calitate un număr impresionant de absolvenți-filologi, inclusiv cadre de înaltă calificare (în calitate de conducător, consultant şi recenzent ştiințific oficial); ca nelipsit referent la nenumărate manifestări ştiințifice şi ştiințifico-metodice (conferințe, congrese, sesiuni, colocvii, simpozioane şi alte luări de cuvânt) din țară şi din străinătate; ca membru, întotdeauna activ, şi preşedinte al unui număr impunător de comitete şi comisii, de societăți şi asociații, de consilii şi senate cu mare pondere nu numai ştiințifică, ci şi culturală şi socială; ca om ce evocă şi elogiază permanent, cu venerație şi căldură sufletească, pe predecesorii şi colegii săi de breaslă, publicând materiale de sinceră apreciere la multiple aniversări, omagieri şi cu alte ocazii.

* * *

2. Dar, pe lângă aceste preocupări cotidiene, Anatol Ciobanu s-a manifestat din plin în domenii multiple de cercetare, printre care se cer menționate, în primul rând, următoarele: (1) *gramatica* (în special *sintaxa*), (2) *didactica*, (3) *cultivarea limbii*, (4) *punctuația*, (5) *lingvistica generală*, (6) *sociolingvistica*. Să încercăm să amintim doar principalele repere ale vastei sale contribuții ştiințifice.

2.1. În domeniul sintaxei a publicat patru monografii de reală valoare ştiințifică pentru lingvistica românească (**Părțile principale ale propoziției**, **Sintaxa propoziției**, **Sintaxa frazei**, **Sintaxa verbelor semicopulative** în două volume).

2.2. În domeniul didacticii, domeniu prioritar pentru un pedagog cu har, cum este, incontestabil, dânsul, s-a manifestat ca autor de lucrări didactice şi metodice, elaborând o serie întreagă de manuale (pentru şcoala superioară şi cea medie de cultură generală) de limba română şi de limba latină, de programe şi practicumuri (cursuri speciale şi seminare), participând la tot felul de conferințe şi sesiuni de profil, organizate în diferite centre universitare din republică, din România, din Rusia, din Ucraina, din Franța şi din alte părți.

2.3. În domeniul culturii vorbirii orale şi scrise omagiatul s-a impus, în primul rând, prin două cărți de sinteză (**Limba maternă şi cultivarea ei** şi **Să scriem şi să vorbim corect**), dar şi prin sute de articole în care propagă corectitudinea exprimării în uzul vorbit şi scris.

2.4. În domeniul punctuației, care e strâns legat de sintaxă, prof. A. Ciobanu a muncit cu multă insistență, editând o serie de lucrări de referință: mai întâi (începând cu anul 1970), câteva ediții-practicum în colaborare cu regretatul I. Mocreac, apoi, în reluare, un manual universitar individual (în 1993), urmat de un extins tratat (de 462 p. în anul 2000), precum şi numeroase studii de dimensiuni mai reduse în reviste şi în alte publicații de popularizare a științei.

2.5. În domeniul lingvisticii teoretice, domeniu al sintezelor, bazate pe cercetările anterioare de materiale concrete, eforturile sărbătoritului s-au soldat de asemenea cu mai multe cărți, printre care **Probleme dificile de gramatică**, **Sintaxa şi semantica**, **Încercare de analiză semantico-distributivă**, şi cu un şir de ample studii privind coraportul dintre limbă şi gândire, natura semnului lingval, postulatele metodologice în lingvistică ş.a.

2.6. În sfârşit, în domeniul sociolingvisticii, care, în prezentul material aniversar, ne interesează în mod special, colegul A. Ciobanu a abordat probleme legate de procesele de renaştere național-spirituală din Republica Moldova, începute în 1989, dar care, cu regret, n-au ajuns încă la rezultatele scontate.

* * *

3. De un deceniu şi jumătate activitatea ştiințifică (de cercetare) a prof. A. Ciobanu este marcată de problematica sociolingvistică, materializată într-o sumedenie de studii, articole, interviuri, rapoarte, comunicări şi alte materiale, apărute în revistele *Limba Română*, *Revistă de Lingvistică şi Ştiință Literară, Noi*, *Didactica Pro* (din Chişinău), *Dacia Literară* (din Iaşi), *Buletinul Societății de Ştiințe Filologice* (din Bucureşti), *Românul liber* (din Londra) ş.a., în tot felul de culegeri tematice, cum sunt **Probleme actuale de lingvistică**, **Conexiuni şi perspective în filologia contemporană**, **Limba română este Patria mea**, **Omagiu lui Gr. Cincilei** (toate din Chişinău), **Identitatea limbii şi literaturii române în perspectiva globalizării**, **Actes du XXI-e Colloque International de linguistique fonctionelle** (ambele din Iaşi), **Limbaje şi comunicare** (din Suceava), **Actes du Colloque International „Ginta latina" et l'Europe d'aujourd'hui** (din Aix-en-Provence), **Юбилейний збірник** (din Ujgorod) ş.a., în ziarele *Literatura şi Arta*, *Viața satului*, *Făclia*, *Luceafărul*, *Flux*, *Moldova Suverană*, *Jurnal Național*, *Țara* ş.a.

3.1. În toate aceste publicații şi comunicări prof. A. Ciobanu ia în discuție cele mai arzătoare şi mai dureroase probleme sociale şi politice privind situația lingvistică din Republica Moldova şi funcționarea limbii române în societatea moldovenească, probleme pe care le tratează atât în context larg teoretic (comp. studiile *Probleme de sociolingvistică*, *Politica lingvistică*, *Promovarea limbii de stat*, *Ce-i aceea limbă oficială?*, *Limba ca factor decisiv în politica națională a statului*, *Carta Europeană a limbilor şi diversitatea politicilor lingvistice* ş.a.), cât şi în contextul concret, practic al Republicii Moldova (vezi articolele *Limba română şi politica lingvistică în Repu-*

blica Moldova, *Privire retro- şi prospectivă asupra situaţiei lingvistice din Republica Moldova*, *La situation linguistique au Sud-Est de l'Europe: Republica Moldova*, *Limba română în Basarabia*, *Prof. Gr. Cincilei şi unele probleme de sociolingvistică*, *Prof. V. Banaru şi unele probleme de sociolingvistică*, *De stat sau nu e de stat?* ş.a.).

3.2. Majoritatea materialelor de felul acesta au fost realizate de prof. A. Ciobanu individual cu un acut spirit de observaţie a situaţiei din jur, meditând îndelung asupra cauzelor stării de lucruri din ambianţa noastră social-politică, documentându-se cu acribie în factologie, apelând deseori la date statistice, fondându-şi postulatele în baza literaturii teoretice de specialitate şi abia apoi difuzând aserţiunile sale în presă, în mediile ştiinţifice, la radio sau la televiziune.

Unele dintre ele au fost elaborate însă şi în echipă, chestiunile sociolingvistice fiind luate în discuţie împreună cu alţi colegi-lingvişti sau intelectuali de bună credinţă, ceea ce demonstrează că a fost şi este întotdeauna solidar cu lumea progresistă în aprecierea stării de lucruri din societate. Am avut şi eu în câteva rânduri fericita ocazie de a semna unele materiale colective alături de prof. A. Ciobanu. De exemplu, Răspunsul Academiei la interpelarea Parlamentului din anul 1995 cu privire la limba de stat a fost dat pe baza textului scris de filologii academicieni şi membri corespondenţi ai Secţiei de Ştiinţe Umaniste, printre care şi Anatol Ciobanu (lucru menţionat în mod special în presă, nu numai în cea din republică!), iar articolul *Adevărul nu se schimbă odată cu schimbarea politicii*, în care e vorba despre denumirea limbii noastre, a fost pregătit şi publicat în ziarele *Literatura şi Arta* şi *Moldova Suverană* la rubrica „Parlamentul întreabă, academicienii răspund" de A. Ciobanu, N. Corlăteanu şi subsemnatul, tot aşa precum articolul *Spinoasă, calea revenirii* (din *Moldova Suverană*), în care se vorbeşte despre transpunerea în viaţă a legilor despre limbă, a fost redactat în comun de A. Ciobanu, C. Tănase şi S. Berejan. Încă înainte de acestea, în 1989, am participat împreună cu Anatol Ciobanu, A. Eremia şi S. Litavrin de la Moscova la o discuţie, organizată la redacţia ziarului *Moldova Socialistă,* despre destinul limbii române în Republica Moldova sub genericul *Pledoarie pentru „fagurele de miere"*. Asemenea colaborări au fost mai multe.

* * *

4. Cele mai reprezentative studii de sociolingvistică românească ale prof. A. Ciobanu au fost încredinţate revistelor *Limba Română*, *Revistă de Lingvistică şi Ştiinţă Literară* şi săptămânalului *Literatura şi Arta.* Merită a fi nominalizate cel puţin unele dintre ele: *Legislaţia lingvistică în Republica Moldova*, *Atitudinea sacră faţă de limba română*, *Unele cauze ale erodării factorului „conştiinţă naţională"*, *Să elaborăm un program concret de politică lingvistică* (în *Limba Română*), *Politica lingvistică*, *Lingviştii şi politica lingvistică în Republica Moldova*, *Teze şi antiteze în jurul denumirii limbii de stat (Factori extralingvistici)*

(în *Revistă de Lingvistică şi Ştiinţă Literară*), *Limba noastră este limba română*, *În ciuda multor obstacole (despre Legislaţia lingvistică)*, *Limba este cea mai semnificativă creaţie a unei naţiuni*, *Apel către Preşedintele Republicii Moldova (Zece ani de la adoptarea Legislaţiei lingvistice)*, *Limba şi Statul* (în *Literatura şi Arta*).

4.1. Să ne oprim succint la cel mai recent studiu semnat de prof. A. Ciobanu, publicat în săptămânalul *Literatura şi Arta* din 13 noiembrie 2003 şi consacrat examinării opiniilor privind limba, incluse în proiectul guvernamental „Concepţia politicii naţionale de stat a Republicii Moldova", pus în discuţie în vara anului trecut.

4.2. În preambulul acestui material A. Ciobanu atrage atenţia cititorilor asupra faptului că şi în prezent, după atâţia ani de la iniţierea proceselor de redeşteptare naţională, „se găsesc forţe care încearcă să ne întoarcă la situaţia de tristă amintire de până la 1989". Articolul în cauză este un amplu studiu (o întreagă pagină de ziar, format mare), care în trei compartimente riguros documentate demască readucerea în actualitate a trei probleme ce nu mai lasă parcă loc pentru niciun fel de dubii, şi anume: problema falsului glotonim *limba moldovenească*, utilizat de ideologii conducerii comuniste pentru denumirea limbii de cultură din Republica Moldova, cea a oficializării limbii ruse ca a doua limbă de stat în Republica Moldova şi cea a „bilingvismului armonios" (moldo-rus şi ruso-moldovenesc).

* * *

5. Respectivele probleme sunt repuse pe tapet cu scopul de a sustrage atenţia opiniei publice (prin discuţii sterile) de la apropiatele alegeri.

5.1. Prin abordarea primei probleme în proiectul „Concepţiei..." se confundă din nou – spune autorul articolului – noţiunea de „limbă", dar nu cu cea de „dialect", măcar, ci cu cea de „grai" (adică de „subdialect"), căci limba română, ca noţiune generică, cuprinde patru noţiuni de specie (dialecte): dacoromân, macedoromân, istroromân şi meglenoromân, iar prima specie – cea dacoromână – cuprinde cinci graiuri: moldovenesc, muntenesc, crişean, maramureşean şi bănăţean. Despre aceste lucruri există „vagoane" de literatură (cum se exprimă profesorul), fenomenul fiind un truism cunoscut de toţi oamenii luminaţi din lume, afară de „cineva" din Republica Moldova, care mai încearcă să promoveze falsul. În articol se face o documentată trecere în revistă a opiniilor exprimate de toţi cărturarii (filozofi şi filologi) din ultimele două secole, inclusiv cea a lui A. Mateevici (citată *in extenso*), pe care însă „Concepţia..." le neglijează total.

5.2. Prin cea de-a doua problemă proiectul „Concepţiei..." atribuie limbii ruse două funcţii improprii ei, subliniază profesorul: 1) de limbă oficială şi 2) de limbă de comunicare interetnică.

Prof. A. Ciobanu argumentează convingător distincţia dintre noţiunile „limbă de stat" şi „limbă oficială". Situaţia e necesar a fi reglementată, după părerea autoru-

lui, conform *Cartei Europene a limbilor regionale şi minoritare* şi *Cartei Naţiunilor Unite*, adică nu în detrimentul limbilor oficiale ale statelor. După ce aduce o seamă de exemple edificatoare despre situaţia lingvistică din diferite ţări ale Africii, Asiei şi Americii Centrale, profesorul se întreabă şi ne întreabă: oare şi basarabenii, care au o limbă ce dispune de toate mijloacele necesare unei limbi avansate, de toate terminologiile referitoare la cultură, istorie, economie şi ştiinţă, în general, să se mulţumească, ca şi locuitorii unor ţări amintite mai sus, a secunda „o limbă a diasporei care ni se impune ca limbă oficială şi de comunicare interetnică? Doar suntem în Europa, şi nu în Burundi!...".

5.3. Prin cea de-a treia problemă, pusă în „Concepţia…", se revine la răsuflata şi mincinoasa idee a aşa-zisului „bilingvism armonios", propagat în toate fostele republici sovietice, şi care – ştie o lume! – a fost, de fapt, pretutindeni în destrămata Uniune, *asimetric* şi *unilateral*: naţionalii ştiau atât limba lor maternă, cât şi rusa, iar rusofonii stabiliţi în republicile unionale neglijau şi neglijează până în prezent limba băştinaşilor. De aceea e ridicol să afirmi astăzi, cum se face în documentul examinat, că anume acest tip de bilingvism „este necesar să fie dezvoltat şi perfecţionat". Acest aşa-zis „bilingvism" nu poate conduce decât la dispariţia limbilor băştinaşe prin eliminarea lor din uzul oficial, ceea ce s-a şi întâmplat cu multe dintre aceste limbi (vezi recentul volum **Язык и общество на пороге нового тысячелетия: итоги и перспективы**, M., 2001, apărut în Rusia).

* * *

6. Aşadar, intenţia antinaţională, formulată în „Concepţie…", presupune clar continuarea rusificării, deja nu în componenţa fostei U.R.S.S., ci în noul stat suveran şi independent Republica Moldova, ceea ce „vine în contradicţie flagrantă, – afirmă A. Ciobanu, – cu suflul vremii, cu tot ce are loc acum chiar în ţările CSI", unde a fost respinsă de curând (în afară de Belarus şi Kârgâzstan!) propunerea Dumei de Stat din Federaţia Rusă de a accepta rusa ca *a doua limbă de stat*. Şi în fostele republici autonome numai trei din 20 au declarat rusa a doua limbă de stat (deci anume autonomiile în care populaţia rusă predomină numeric în mod zdrobitor: Başkiria, Udmurtia şi Mari).

De aceea, spune în încheierea studiului său sociolingvistic prof. A. Ciobanu, este necesar să militām pentru drepturile noastre la identitate naţională, la istoria neamului, la limba română. Prin aceste preocupări se şi caracterizează sociolingvistica românească din Basarabia şi din Ţară în bună parte, spre deosebire de sociolingvistica modernă occidentală ce adoptă alte modalităţi de expunere a materialului cercetat şi alte metode de studiu – mai rigide, mai riguroase şi mai precise, tinzând spre obiectivitate deplină, spre constatarea fidelă a faptelor şi spre descrierea nepărtinitoare a situaţiilor lingvistice, fixate cu exactitate de tehnica corespunzătoare. Studiile sociolingvistice moderne nu conţin, de regulă, aprecieri subiective ale cercetătorului, faptele descrise fiind privite oarecum

din afară, din exterior, de un observator impasibil. Atitudinea dată este chiar un principiu călăuzitor fundamental, un imperativ obligatoriu al cercetărilor de felul acesta (cf., de exemplu, studiul informativ: M. Mahmoudian, *Qu'est-ce que la sociolinguistique?* // în **Probleme de lingvistică generală şi romanică**, vol. I, Chişinău, 2003).

Or, în cu totul alt spirit sunt tratate aspectele de sociolingvistică de către prof. A. Ciobanu. Poziţia lui civică activă îi conferă un statut aparte, nu de simplu om ce studiază (cu mijloacele tradiţionale de care dispune) o stare obiectivă de lucruri (fără emoţii), adică un statut nu numai de cercetător, ci şi de militant pentru cauza neamului pe care îl reprezintă. Lui nu-i sunt străine durerile acestui neam şi de aceea în modul în care expune faptele cercetate transpare marea sa dorinţă de a-i sprijini eforturile de autoafirmare.

Metodele moderne de cercetare sunt, desigur, o cucerire a ştiinţei şi, fără îndoială, trebuie să fie utilizate în cunoştinţă de cauză acolo unde e ştiinţă veritabilă şi bună credinţă.

Dar, în situaţii lingvistice ca cea de la noi, ele nu mobilizează întotdeauna comunitatea etnică la lupta pentru păstrarea demnităţii umane, pentru afirmarea drepturilor ei inalienabile în lumea contemporană.

De aceea e nevoie, credem, paralel, şi de o sociolingvistică combativă ce apelează nu numai la raţiune, ci şi la sentimente.

Aşa sunt studiile septuagenarului nostru.

6.1. Specificul sociolingvismului practicat de Anatol Ciobanu faţă de celelalte studii moderne de acelaşi profil constă anume în implicarea activă a cercetătorului şi în aprecierea (pozitivă sau negativă) a faptelor ce caracterizează situaţia lingvistică studiată. Dânsul are în felul acesta un loc al său în sociolingvistica modernă, ce merită recunoaştere din partea comunităţii ştiinţifice din ţară şi din afara ei.

Limba Română, nr. 1-3, 2004, p. 42-46

PATRU DECENII
DE ANEVOIOASĂ CALE SPRE ADEVĂR

Revistă de Lingvistică şi Ştiinţă Literară, organ a două institute academice ce studiază limba, literatura şi folclorul românesc, a împlinit respectabila vârstă de 40 de ani, fiind unica revistă academică de filologie română în Republica Moldova, care, surmontând enorme şi necurmate dificultăţi (în primul rând, de ordin financiar), publică studii şi cercetări de lingvistică, de istorie şi teorie literară, de folcloristică.

Numărul 3, jubiliar, din 1998, consemnează acest eveniment, incluzând autori dintre cei mai prestigioşi, permanent alături de revista noastră.

Pentru o viaţă de om, 40 de ani înseamnă floarea vârstei, apogeul forţelor creatoare, pe când pentru o publicaţie periodică, dintr-un domeniu ce se află permanent pe muchie de cuţit, acest număr de ani constituie, de fapt, un record *sui-generis,* căci puţine sunt organele de presă şi publicaţiile periodice (chiar şi cele ştiinţifice) ce au rezistat timpului şi tuturor vicisitudinilor legate de schimbările de poziţie şi de atitudine.

Pe parcursul celor 40 de ani ce s-au scurs, filologii din Republica Moldova, cei de la instituţiile academice, precum şi cei de la instituţiile de învăţământ superior şi din alte centre de filologie, au trecut „prin grele şi înjositoare furci caudine", cum scrie acad. Nicolae Corlăteanu în articolul său inaugural din numărul jubiliar, până când ,,s-a întrezărit speranţa unor activităţi ştiinţifice mai intense în stabilirea adevărului asupra situaţiei limbii, literaturii, istoriei noastre naţionale".

Revista a trebuit să se conformeze stării de lucruri existente, dar puţine au fost cazurile când s-au făcut afirmaţii concrete, directe, ostentative despre două limbi, despre neacceptarea necondiţionată a comunităţii lingvistice, literare şi culturale cu restul masivului romanic oriental; aceste lucruri erau cu atenţie ocolite şi camuflate. Patriarhul lingvisticii noastre observă că „s-a recurs atunci la diverse stratageme esopice pentru ca prin limbă să fie întreţinută şi apoi înviată conştiinţa naţională".

Eforturi îndelungate au trebuit să se depună, de asemenea, pentru ca cel puţin o parte a românilor basarabeni să conştientizeze, tot după spusele acad. Corlăteanu, că „limba de toate zilele, limba de conversaţie, de comunicare cu sătenii sau cu oamenii mai puţin versaţi în chestiunile lingvistice nu poate şi nu trebuie confundată cu limba aleasă, cu limba prelucrată de scriitorii preclasici şi clasici timp de multe secole în scrieri religioase şi laice, cu limba reglementată apoi prin norme unitare pentru toţi cei ce aparţin neamului românesc".

În ultimul deceniu au fost scrise şi publicate zeci şi sute de articole şi studii, o mare parte dintre care s-au depozitat şi între copertele revistei noastre, prin

care s-a demonstrat că ceea ce numeam anterior impropriu *limba moldovenească* nu este altceva decât bine cunoscuta *limba română*, pe care am studiat-o toţi anii precedenţi şi am promovat-o sub această denumire improprie. Dar şi toate cercetările realizate până atunci, manualele şi dicţionarele, zecile de monografii personale şi colective, studiile publicate în paginile RLŞL veneau să „depună" mărturie că vocabularul şi structura gramaticală ale aşa-zisei *limbi moldoveneşti* sunt chiar vocabularul şi structura gramaticală ale limbii române, care a fost tot timpul principalul nostru obiect de studiu, doar că sub o altă denumire – singura permisă de regimul totalitar.

Permanenta studiere şi promovare (mult timp camuflată) a limbii române a culminat în august 1989 prin adoptarea legislaţiei despre limba de stat şi despre revenirea la alfabetul latin (român).

Activitatea lingviştilor, în general, şi a RLŞL, în special, de după această dată a fost subordonată aproape în întregime scopului de a oficializa limba de stat a republicii sub denumirea ei firească de limbă română, denumire ce a pătruns apoi în mass-media şi în învăţământ.

Însă, ignorând argumentele specialiştilor din republică, din Ţară şi din străinătate, deputaţii agrarieni, socialişti şi interfrontişti s-au pronunţat, în vara anului 1994, pentru menţinerea în Constituţie a denumirii vechi *limba moldovenească*, care „înfrumuseţează" până astăzi Legea Fundamentală a Republicii Moldova.

Post-factum, Parlamentul a găsit de cuviinţă să solicite şi părerea Academiei în această privinţă. Drept răspuns a urmat declaraţia Institutului de Lingvistică, apoi cea a Prezidiului A.Ş.M., prin care s-a pus punctul pe „i". Sub aspect legal însă lucrurile au rămas în continuare neschimbate, deşi întoarcerea la starea veche de lucruri a devenit imposibilă.

Toate aceste evenimente şi-au găsit reflectarea corespunzătoare în paginile RLŞL, inclusiv în materialele Conferinţei ştiinţifice sub genericul *Limba română este numele corect al limbii noastre.*

RLŞL a contribuit substanţial şi la integrarea procesului literar basarabean în contextul literar românesc, lucru pe care îl ilustrează cu prisosinţă studiile şi cercetările publicate în ultimii zece ani în rubricile sale permanente: „Istoria literaturii vechi", „Istoria literaturii contemporane", „Istoria literaturii moderne", „Istoria şi metodologia criticii literare", rubrici în care s-au publicat autori ca Mihai Cimpoi, Haralambie Corbu, Mihail Dolgan, Eliza Botezatu, Nicolae Bileţchi, Ion Plămădeală, Dan Horia Mazilu, Eugen Simion, Constantin Rezachevici, Stancu Ilin, Ion Oprişan, Gheorghe Vrabie (Bucureşti), Adrian Voica, Dan Mănucă, Maria Platon, Ion Apetroaie (Iaşi) şi mulţi alţi cercetători literari.

În ansamblu RLŞL constituie, fără nici o exagerare, o veritabilă istorie a filologiei române din Basarabia, o istorie a filologiei academice de la noi, o istorie a institutelor noastre filologice – Institutul de Literatură şi Folclor şi Institutul de Lingvistică.

Prin susținerea sistematică a rubricii „Critică şi bibliografie" s-au promovat şi s-au popularizat an de an publicațiile de profil apărute nu numai în republică şi în Țară, ci şi cele editate pe alte meridiane. Articolele şi studiile prezentate cititorului RLŞL în cele 179 de numere apărute până acum constituie în sine nu numai o întreagă bibliografie, ci şi o sursă mai mult decât enciclopedică pentru cei care se vor adresa oricând pentru a căpăta o informație ştiințifică şi o apreciere calificată a lucrărilor ce au văzut lumina tiparului de-a lungul acestor 40 de ani.

Aceeaşi informație o dau şi rubricile „Actualizări", „Restituiri", „Portrete literare", „Note şi comunicări", în care se pun în circuit cercetări literare şi lingvistice din trecutul mai puțin cunoscut intelectualului basarabean şi figuri de scriitori şi cercetători filologi din întreaga arie culturală românească. Anume aici, în rubricile numite, se pot găsi materiale despre doctrina ştiințifică a lui Eugeniu Coşeriu, despre activitatea lexicografică a lui Mihail Ciachir, despre marele Sadoveanu şi despre scriitorul basarabean Dimitrie Balica, despre folcloriştii Petre Ştefănucă şi Simion Teodorescu-Kirileanu, despre preocupările lingvistice ale lui Şt. Ciobanu, despre folcloriştii Artur Gorovei şi Teodor Buraga, despre literatura germană din Basarabia antebelică şi despre tezaurul de manuscrise de la Noul-Neamț, despre urmaşii lui Alecu Donici, despre onomastica lui Titus Hotnog, despre Vasile Alexandrescu Urechia, despre August Scriban sau Petru Caraman, despre *Astra* basarabeană, despre folcloristul Simion Florea Marian, etimologistul Vasile Bogrea şi lingvistul Leca Morariu din Bucovina, despre Miron Pompiliu sau Cezar Boliac, despre presa germană din Basarabia, despre publicistul Gheorghe Gore, despre profesorul Octavian Nandriş şi lexicograful Vasile Breban şi multe-multe alte date informative de certă valoare istorică.

Reflectarea manifestărilor ce au avut loc în republică şi a întrunirilor filologice ce s-au ținut în alte țări şi la care au participat reprezentanți ai institutelor academice a fost de asemenea o preocupare sistematică a RLŞL, realizată prin rubrica „Cronica vieții ştiințifice", prezentă practic în fiecare număr de revistă. Cronicile publicate cu regularitate fac un tablou foarte reprezentativ al activității cercetătorilor lingvişti şi literați în decursul tuturor celor 40 de ani de existență a revistei, tablou de mare interes pentru istorie, căci reflectă o activitate mai puțin vizibilă, despre care nu întotdeauna poți găsi, la necesitate, informațiile cuvenite şi exhaustive.

Unele manifestări de o importanță deosebită pentru viața ştiințifică actuală şi-au găsit oglindirea şi în rubrici speciale din corpul revistei prin publicarea luărilor de cuvânt ale participanților (a rapoartelor şi a comunicărilor), de exemplu, de la Congresul al V-lea al Filologilor Români, de la Conferința ştiințifică *Limba română este numele corect al limbii noastre* ş.a.

O performanță a revistei noastre sunt, credem, rubricile „Aniversări", „Omagieri" şi „In memoriam", din care cititorii află date informative şi axiologice despre cei mai reprezentativi cercetători filologi (lingvişti, literați, folclorişti), care au împlinit

o anumită vârstă şi despre cei care au plecat dintre noi (e şi aceasta o realitate, tristă, ce e drept, dar inevitabilă!), de la a căror naştere sau dispariţie fizică a trecut un număr oarecare de ani.

Nu e deloc rău că împreună cu tot colegiul de redacţie am găsit raţional să dedicăm, cu anumite ocazii, numere aparte, în întregime sau parţial, aniversărilor unor personalităţi ce au colaborat eficient, direct sau indirect, la RLŞL sau la dezvoltarea ştiinţei filologice din republică, din Ţară şi din alte părţi, precum şi unor evenimente de anvergură pentru viaţa ştiinţifică şi culturală a republicii. Astfel, avem numere consacrate special aniversării a 80-a a patriarhului lingvisticii noastre acad. N. Corlăteanu (nr. 3/95), aniversării a 75-a a celebrului nostru conaţional prof. E. Coşeriu (nr. 5/96), semicentenarului A.Ş.M. (nr. 4/96).

RLŞL a întreţinut rubricile didactice „În ajutor şcolii" şi „Cultura vorbirii", consacrate integral activităţii filologice practice, dar şi rubrici de teorie, cum ar fi „Lingvistică teoretică". „Lingvistică generală", „Teorie literară", „Metode de cercetare lingvistică", „Literatură comparată" ş.a.

Revista a găzduit pe parcurs studiile unor specialişti de anvergură din întreaga lume: Klaus Heitmann, Klaus Bochmann (Germania), Efrosinia Dvoicenko-Marcova, Rajmund Piotrowski, Gheorghii Stepanov (Rusia), Maria Manoliu-Manea (S.U.A.), László Gáldi (Ungaria), Vladimir Grigorean (Armenia), S. Semcinski (Ucraina), precum şi un număr mare de remarcabili filologi din Ţară: Zoe Dumitrescu-Buşulenga, Ion Chiţimia, Ion Coteanu, Mioara Avram, Gavril Istrate, Dumitru Irimia, Dan Mănucă, Eugen Simion, Stelian Dumistrăcel, Corneliu Dimitriu şi mulţi-mulţi alţii.

S-au publicat periodic şi editoriale în care s-au abordat problemele ardente şi materialele de atitudine fată de anumite situaţii din realitatea curentă. Unul dintre ele a servit drept prototip al denumirii comunicării mele de astăzi: *Anevoiosul proces de demonstrare a adevărului evident* (nr. 5/95), altul a fost dedicat prof. E. Coşeriu la 75 de ani: *Conaţional inegalabil, contemporan cu noi* (nr. 5/96).

La 80 de ani i-am omagiat, printr-un grupaj de materiale, pe cunoscuţii filologi ieşeni – lingvistul Gavril Istrate şi literatul Constantin Ciopraga, precum şi pe slavistul Samuil Bernştein.

* * *

Hazardul a făcut ca lansarea de astăzi a unor numere festive a celor două publicaţii periodice basarabene – RLŞL şi LR, care au menirea să cerceteze şi să popularizeze ştiinţa filologică românească (una cu numărul ce marchează aniversarea sa de 40 de ani şi alta cu al 40-lea număr de la fondare), să coincidă în timp cu 80 de ani de la Marea Unire. Jocul acesta de cifre (40 + 40 = 80) am dori să fie de bun augur pentru revistele omagiate chiar în ajunul sărbătorii tuturor românilor.

Revistă de Lingvistică şi Ştiinţă Literară, nr. 6, 1998, p. 3-6

ZECE ANI DE PROPAGARE A LIMBII ROMÂNE ŞI A CULTURII ROMÂNEŞTI*

În a doua jumătate a anului 1991 începe să apară (şi până la sfârşitul anului ies de sub tipar toate cele patru numere preconizate) revista trimestrială *Limba Română* (prima şi singura revistă cu acest nume sacru în Republica Moldova!), editată de Ministerul Ştiinţei şi Învăţământului, în funcţie de redactor-şef fiind multregretatul nostru coleg, universitarul Ion Dumeniuk, şi avându-i ca secundanţi pe Alexandru Bantoş, în calitate de redactor-şef adjunct, şi pe Leo Bordeianu, în calitate de secretar de redacţie. Tirajul iniţial era de 18.000 de exemplare.

Realizarea acestei importante iniţiative a fost un act de curaj civic din partea celui care şi-a asumat această grea, dar necesară răspundere. Practic peste un an, numărul 4/ 1992 al revistei *Limba Română* apare deja fără redactorul-şef: la 3 noiembrie 1992 Ion Dumeniuk ne părăseşte pentru totdeauna. Revista apare un an întreg fără redactor-şef (sub conducerea redactorului-şef adjunct Alexandru Bantoş, care devine redactor-şef începând cu numărul 1/1994), avându-l de atunci mereu alături pe Leo Bordeianu.

În 1994, după adoptarea Constituţiei Republicii Moldova şi oficializarea glotonimului „limba moldovenească”, revista rămâne fără finanţare din partea Guvernului Republicii Moldova şi, în consecinţă, colectivul redacţiei îşi asumă drepturile de editor, publicaţia devenind independentă.

Până în prezent au ieşit de sub tipar 69 de numere (la început câte 4 pe an, apoi, din 1994, câte 6, iar din 1999 câte 12, dintre care unele comasate). Au apărut astfel 46 de volume de revistă (ce e drept, tirajul a coborât în ultimii ani până la 5000-6000 de exemplare din cauza mijloacelor financiare precare).

În „Cuvânt înainte” (nr. 1, 1991) colegiul de redacţie subliniază că, deşi au fost adoptate istoricele legi despre limbă, marile probleme rămân fără soluţiile corespunzătoare. Din aceste considerente „publicaţia noastră îşi propune să readucă în prim-plan obiectivele şi finalităţile pentru care am militat fără preget ani şi decenii în şir” (p. 3) în speranţa de „a ieşi din infernul lingvistic ai cărui captivi mai suntem” (p. 4).

Apariţia revistei *Limba Română* a fost salutată cu entuziasm şi speranţă nu numai de intelectuali, ci şi de alte pături sociale şi se difuza în tiraj mare, fiind mult solicitată de cititori.

---

* Prezentăm cu preponderenţă problematica limbii şi cea culturală, în măsura în care acestea interferează cu prima. Problematica literară, istorică, sociologică ş.a. nu sunt luate în discuţie.

De asemenea şi-au exprimat bucuria Elsa Lüder şi Paul Miron de la Secţia română a Universităţii din Freiburg: „De aici, de la izvoarele Dunării, vă trimitem cu apele bătrânului fluviu... cele mai calde gânduri şi doriri de izbândă...” (p. 5), Dan Mănucă de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” din Iaşi: „Îi doresc noii reviste *Limba Română* mult succes în realizarea idealurilor înălţătoare pe care şi le propune pentru cultivarea limbii naţionale şi afirmarea sentimentului de romànitate” (p. 6), R. Budagov de la Universitatea din Moscova, membru corespondent al A.R.Ş.: „Vreau să sper că *Limba Română* va deveni un adevărat vademecum pentru toţi cei care doresc să vorbească şi să scrie într-o limbă ridicată pe înălţimi nebănuite de iluştrii predecesori...” (p. 5), colaboratorii şi membrii colegiului de redacţie ai revistei *Russkoe slovo*: „Suntem siguri că prin cuvântul tipărit vom putea contribui la apropierea spirituală şi la înţelegerea reciprocă a trăitorilor Moldovei suverane” (p. 6), Boris Sandler, copreşedinte al Societăţii culturii evreieşti din Moldova, Alexandr Brodski, redactor-şef al gazetei *Naş golos*: „Vedem cu toţii cum cauza salvării limbii naţionale a devenit, de fapt, o cauză a salvării poporului însuşi” (p. 6).

* * *

În toţi aceşti ani revista a găzduit în paginile sale multe materiale de lingvistică, sociolingvistică, cultivare a limbii, ştiinţă şi critică literară, istorie şi cultură, semnate de diferiţi autori – academicieni, profesori, scriitori, doctoranzi, învăţători, studenţi etc.

Din multitudinea de probleme abordate le menţionăm pe cele de lingvistică, de importanţă majoră pentru starea de lucruri existentă în republică până la perioada de trezire a conştiinţei naţionale şi cea care s-a constituit după evenimentele revoluţionare din anii 1988-1991.

Deci expunerea ce urmează nu este exhaustivă, ci selectivă, trierea materialelor fiind şi ea subiectivă şi realizată după probleme (nu după autori).

În ordine cronologică aş începe cu articolul de sociolingvistică al cercetătorului-psiholog Aurelian Silvestru din nr. 1/1991, considerând că el ar trebui reluat peste 10 ani ca unul ce fixează o situaţie lingvistică în Republica Moldova, ale cărei repercusiuni le urmărim şi astăzi în societatea actuală. Studiul *Victime ale bilingvismului: copiii complexaţi* abordează, de pe poziţiile ştiinţei psihologice, o problemă deosebit de dureroasă a realităţii noastre nu numai lingvistice, şi anume cea a complexelor de inferioritate ale vorbitorilor de limba română (numită acum un deceniu „moldovenească”!), mulţi dintre care din copilărie s-au simţit şi se mai simt complexaţi pentru că au fost puşi în condiţii dificile de evoluţie.

„Din punct de vedere psihologic, – afirmă autorul –, complexele constituie un ansamblu (inconştient) de reprezentări şi stări afective, cu încărcătură distructivă, care macină moralitatea omului din interior” (p. 119).

„Un copil complexat ajunge de cele mai dese ori o personalitate ratată”, căci „complexele ridică obstacole de netrecut în comunicarea lui cu alţi oameni, îi menţin constant o stare interioară apăsătoare ce îl împovărează, îl împiedică să se desăvârşească, să se simtă liber în exprimare”.

Aceasta este explicaţia că în mediul băştinaşilor am avut ani în şir şi mai avem atâţia „bâlbâiţi”, cum li se spunea, atâţia retardaţi psihic, atâţia taciturni, atâţia retraşi, ce preferă să tacă în loc să se exprime liber şi dezinvolt ca cei de limba rusă sau ca cei de limba română din Ţară – lucru pe care îl observă oricine e mai atent la modul de a vorbi al basarabenilor. Abia din anii 1990 încoace a început să apară şi în mediul băştinaşilor dezinvoltura firească în vorbirea celor neîmpovăraţi *bilingvismul obligatoriu* cu caracter frustrant pentru voinţa oricărei persoane umane. Urmările acestei stări de lucruri au fost catastrofale pentru psihicul mai multor generaţii de moldoveni „bilingvi”. Este o tragedie naţională de care n-am scăpat. Căci bilingvismul unilateral naţional-rus (acesta este mai degrabă un „semilingvism” şi duce la „semiintelect”) a fost făcut „parcă anume pentru a împiedica accesul naţionalilor din fostul imperiu sovietic la circuitul universal al valorilor umane...”, se afirmă în încheierea articolului semnat de A. Silvestru.

Problema dată rămâne actuală şi sunt toate motivele să fie reluată în paginile revistei *Limba Română*.

* * *

Foarte multe dintre opiniile expuse la începutul existenţei revistei şi-au găsit continuarea şi dezvoltarea în multe alte studii de interes general pentru cultura lingvistică de la noi. Unele dintre acestea au fost ulterior adunate sub genericul „Adevărul despre noi” în cărţi de tip antologic din seria *Biblioteca revistei* ***Limba Română***. E vorba, în primul rând, de lucrarea de amploare **Limba Română este patria mea.** *Studii. Comunicări. Documente,* culegere de texte publicate în revista *Limba Română* (Chişinău, 1991-1996), editată în anul 1996. Selecţia textelor şi prefaţa aparţin redactorului-şef Alexandru Bantoş, având-u-i drept coordonatori pe lingviştii S. Berejan, A. Ciobanu şi N. Mătcaş. Între copertele cărţii în discuţie regăsim studiile celor mai reprezentativi autori publicaţi în decurs de cinci ani de *Limba Română*. Antologia e dedicată ilustrului nostru conaţional Eugeniu Coşeriu.

Limba română definită de Nichita Stănescu ca „patria mea” nu poate fi hotar între fraţi, iar „cei ce vor să facă forţat din limbă o mânioasă graniţă, conform spuselor lui Grigore Vieru, vor rămâne ruşinaţi pururi în fata lui Dumnezeu şi înaintea Istoriei” (p. 6).

O antologie similară este şi cea semnată de cunoscutul luptător pentru promovarea adevărului despre limbă Nicolae Mătcaş, editată în anul 1998 sub expresivul titlu **Român mi-e neamul, românesc mi-e graiul**. Singura deosebire dintre prima şi a doua lucrare constă în faptul că textele incluse aparţin unui autor, care a adăugat

la materialele extrase din revistă şi câteva articole şi recenzii ce au văzut lumina tiparului în altă parte. În rest, ea este realizată în aceleaşi condiţii ca şi antologia precedentă: în seria *Biblioteca revistei* ***Limba Română****.*

Cartea cuprinde multe argumente incontestabile şi fapte ce infirmă „teoriile" inventate ale unor impostori care concep existenţa moldovenilor aparte de cea a neamului românesc şi a graiului moldovenesc aparte de limba română.

* * *

Continuăm prezentarea revistei *Limba Română* referindu-ne la nr. 3/1994 (pe copertă, o hartă foarte sugestivă uneşte printr-un arc tricolor Bucureştiul cu Chişinăul), care este dedicat Congresului al V-lea al Filologilor Români ce a avut loc la Iaşi şi la Chişinău între 6 şi 9 iunie 1994. Numărul dat cuprinde, în fond, rapoarte, comunicări, date şi documente (rezoluţia Congresului, un apel către Parlament şi un memoriu cu privire la sprijinirea revistei *Limba Română*). După cuvântul de deschidere rostit de regretatul Ion Coteanu, academician, Preşedintele Societăţii de Ştiinţe Filologice din România, urmează toate rapoartele de la şedinţa în plen (E. Coşeriu, Ş. Munteanu, S. Berejan, D. Irimia, M. Avram, Al. Crişan, A. Ciobanu, I. Hangiu, M. Zamfir, P. Cornea), apoi o parte din comunicările ţinute la Iaşi (celelalte sunt incluse, cum se anunţase la sfârşitul sumarului numărului 3, în numărul următor – al patrulea).

Nr. 4/1994 este unul reprezentativ din mai multe puncte de vedere. În primul rând, anume aici se consemnează (v. şi nr. 4,1992) marea pierdere pe care a suportat-o revista – trecerea în nefiinţă a iniţiatorului şi fondatorului ei, redactorul-şef Ion Dumeniuk: se publică materiale şi fotografii ce evocă amintirea marelui luptător pentru unitatea limbii şi culturii româneşti.

Tot în numărul dat sunt inserate materialele anunţate pe coperta revistei în felul următor: *Parlamentul întreabă, Academia răspunde* şi *Congresul al V-lea al Filologilor Români.* În cel dintâi caz e vorba de o expunere amplă (p. 4-10) a „Şedinţei lărgite a Prezidiului Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova pentru discutarea şi aprobarea răspunsului solicitat de Parlamentul Republicii Moldova" (la decizia adoptată de Prezidiul A.Ş. pe data de 9.09.94 se referă şi Nicolae Mătcaş în P.S.-ul său din „Scrisoare dincolo de moarte", adresată nedespărţitului său prieten de luptă Ion Dumeniuk). Urmează „Răspunsul la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova privind istoria şi folosirea glotonimului „limba moldovenească" (Opinia specialiştilor-filologi ai Academiei acceptată la Şedinţa lărgită a Prezidiului A.Ş.M.)" (p. 11-13), „Declaraţia de protest a Academiei Americano-Române privitor la introducerea, în noua Constituţie a Republicii Moldova, a denumirii de «limba moldovenească» pentru realitatea lingvistică a vorbitorilor de limba română de la est de Prut" (p. 14) şi „Declaraţia Consiliului Uniunii Scriitorilor din Moldova" în legătură cu aceasta, adoptată la şedinţa Consiliului din 10 octombrie 1994 (p. 15).

În cel de-al doilea caz e vorba de continuarea publicării comunicărilor prezentate la Iaşi şi Chişinău în cadrul Congresului al V-lea al Filologilor Români.

Materiale ale altei întruniri a lingviştilor români inserează şi nr. 5-6 din 1994 la rubrica „Starea de veghe". Sunt publicate toate luările de cuvânt de la Sesiunea ştiinţifică „Limba română şi varietăţile ei locale", ce a avut loc la Bucureşti în 31 octombrie a anului în curs (participanţi: E. Simion, M. Caragiu-Marioţeanu, G. Ţepelea, S. Berejan, V. Guţu-Romalo, E. Vasiliu, Gr. Brâncuş, Gh. Mihăilă, V. Pavel, E. Beltechi, A. Turculeţ, M. Sala, N. Saramandu, N. Mătcaş).

În nr. 5 al anului următor (1995) la mai multe rubrici (prima fiind „Coordonate spirituale") revista publică un grupaj de materiale despre activitatea ştiinţifică (filologică) a marelui centru cultural-ştiinţific Cluj (conferinţa „Muzeul Limbii Române", despre Sextil Puşcariu, fondatorul instituţiei, Nicolae Drăganu, cunoscut om de ştiinţă, ş.a.).

* * *

Un spaţiu larg în revistă îl ocupă materialele despre ortografie şi punctuaţie.

Articole numeroase consacrate ortografiei în ansamblu sau unor aspecte le întâlnim chiar în anii de început ai revistei: vezi nr. 1/1991 (M. Avram, *K sau C, Ch, Ck, Q),* nr. 2/1991 (F. Şuteu, *Sinonimia î=â în evoluţie istorică),* nr. 3-4/1991 *(Ortografia limbii române: trecut, prezent, viitor.* Moţiune adresată conducerii Academiei Române de participanţii la masa rotundă cu acelaşi nume din cadrul „Zilelor academice ieşene" din 7-8 noiembrie 1991), nr. 1/1992, nr. 2-3/1992, nr. 1/1993 (D.N. Uritescu, *Flagrant delict... ortografic).* La rubrica „Controverse" s-a publicat un set de materiale cu această temă în trei numere consecutive (2/ 1993, 3-4/1993 şi 1/1994: opiniile, prezentate pe larg, ale partizanilor noii reforme ortografice *(Probe* pro *şi contra* şi *Hotărârea Adunării Generale a A.R.* din 17.02.1993. Raportul Preşedintelui de atunci al Academiei Române, M. Drăgănescu, *Ortografia limbii române. Cu Hasdeu, Maiorescu, Puşcariu şi Rosetti*; studiul prof. Gh. Mihăilă, *Câteva reflecţii privind ortografia limbii române),* opinia adversarilor reformei preconizate (C.-G. Pamfil, *Pe marginea unui raport academic sau Ce nu ştie domnul preşedinte al Academiei Române*; I. Oprea, *Titu Maiorescu şi ortografia limbii române cu litere latine;* Gh. Chivu, *Propunerile de modificare a ortografiei şi cerinţele cercetării filologice;* S. Dumistrăcel, *Caesar supra grammaticos?;* recenzia aprobativă a Luminiţei Fassel la cartea lui S. Dumistrăcel *Lupta în jurul literei â şi demnitatea Academiei Române)* şi opţiunea pentru a păstra *statu-quo* a cunoscutului romanist suedez Alf Lombard: *Despre folosirea literelor â şi î.*

Cât priveşte punctuaţia, s-a evidenţiat în mod special prof. Anatol Ciobanu. Domnia sa, începând cu primul număr al noii reviste, expune în serie şi in extenso (unele sub acelaşi titlu chiar) *Normele de punctuaţie în vigoare* (vezi nr. 1/1991, 2/1991,

3-4/1991, 1/1992) după studiile sale anterioare, trecând apoi la generalizări (*Caracterul informativ al punctuației,* 2/1993; *Punctuația şi cultura scrisului,* 3-4/1993). Toate aceste materiale au intrat şi în volumul **Punctuația limbii române** (Chişinău, Lumina, 1993, 252 p.), apărut ulterior şi recenzat amănunțit de Petru Butuc în acelaşi număr 3-4 (p.45-47).

* * *

În 1998 are loc un eveniment cultural deosebit pentru filologii din Republica Moldova: este inaugurat un important centru de ştiință şi cultură – Casa Limbii Române. Evenimentului îi este dedicată o parte din nr. 4 al anului în curs, în continuare publicându-se, tot la rubrica „Mari filologi români", exegezele consacrate lui Sextil Puşcariu (începute anterior).

Numărul 6 din 1998 consemnează vizita marelui lingvist al contemporaneității, Eugeniu Coşeriu, în Republica Moldova şi manifestările ştiințifice şi culturale, realizate cu acest prilej (cu prezentarea pe copertă a momentului festiv, în care oaspetelui nostru îi este acordat „Ordinul Republicii"). Un grupaj de materiale despre viața şi opera celebrului nostru compatriot anticipează acest eveniment în nr. 3-4/1996, cu ocazia împlinirii a 75 de ani de la naştere.

Nr. 9 din 1999 este dedicat în întregime *Săptămânii poeziei româneşti basarabene* în Franța (ce a avut loc la începutul lunii mai 1999), organizată de Departamentul de Lingvistică Comparată şi Română de la Universitatea Provence din Aix-en-Provence, în fruntea căruia se află neobositul nostru compatriot, prof. Valeriu Rusu, care ține de mulți ani prelegeri de limbă, literatură şi civilizație românească frecventate de mii de studenți din Franța şi din alte țări (vezi şi nr. 6/1997).

Pe lângă impresiile de călătorie sunt incluse spicuiri din poezia basarabeană în traducerea franceza a discipolilor profesorului V. Rusu, precum şi câteva referinţe despre activitatea soților Aurelia şi Valeriu Rusu (memorii şi confesiuni), un dialog cu naistul Gheorghe Zamfir şi alte materiale privind limba, cultura şi civilizația franceză prin prisma limbii şi literaturii române (din Basarabia, în primul rând). Obiectivul acestui proiect este redescoperirea şi readucerea, pentru cititorul basarabean, a neasemuitelor valori culturale de pe malul drept al Prutului. În felul acesta au apărut nr. 11, 1999, dedicat județului Călăraşi, nr. 3-5, 2000, dedicat Maramureşului, vatră de istorie românească cu Țara Oaşului, Sighetu Marmației, Baia Mare şi alte centre maramureşene.

Cel mai recent, nr. 1-3, 2001, consacrat județului Suceava, sau Bucovinei – oază de spiritualitate românească pentru basarabeni, căci acolo, în Țara de Sus, care e aura nordică a romanității, se află salba de localități cu nume răscolitoare pentru toți cei ce simt româneşte: Putna, Voroneț, Suceava, Cernăuți, Vatra Dornei, Rădăuți, Dragomirna, Gura Humorului, Moldovița, Sucevița, Rarău ş.a.

Această incursiune în istoria şi cultura strămoşească deschide noi orizonturi tinerelor generaţii basarabene, care au posibilitatea şi datoria de a cunoaşte mirifica realitate culturală românească.

* * *

Întrucât aniversarea a 10-a a revistei *Limba Română* a coincis cu aniversarea a 80-a a renumitului lingvist de talie universală Eugeniu Coşeriu, trebuie amintit şi faptul că începutul apariţiei revistei noastre a coincis şi cu perioada revenirii la baştină (după jumătate de secol) a ilustrului savant pornit din Mihăilenii Basarabiei pentru a ajunge pe culmile ştiinţei lingvistice mondiale. Şi în toţi anii de apariţie a revistei prof. E. Coşeriu a fost mereu prezent, într-o formă sau alta, în paginile ei şi a volumelor din colecţia *Biblioteca revistei **Limba Română***. Au fost publicate materiale diverse legate de cele trei aniversări ale maestrului ce au avut loc în ultimul deceniu, de vizitele Domniei sale în Ţară şi în Republica Moldova cu alte ocazii, de prezentarea publicaţiilor din opera sa în limba română, precum şi cu prilejul altor evenimente neordinare cu participarea sărbătoritului nostru.

Limba Română, nr. 4-8, 2001, p. 24-28

15 ANI DE EXISTENȚĂ*

Redacția revistei *Limba Română*, ca şi instituția Casa Limbii Române, bine cunoscute deja la noi, în Țară şi peste hotarele ei, îşi marchează o aniversare memorabilă a existenței sale. Pentru noi toți cei rupți cu forța de restul neamului şi de limba strămoşească, ele au devenit în această perioadă o adevărată oază a spiritualității româneşti, unde ne alinăm rănile sufleteşti provocate de sârma ghimpată întinsă de-a lungul Prutului pentru a ne izola de frații noştri de sânge. Aici venim de fiecare dată să ne luăm tainul de balsam salvator sub forma revistei cu numele sacru *Limba Română*, pe care mulți ani la rând n-am avut voie nici măcar să-l rostim cu glas tare, nu mite să-l scriem cu grafia latină tradițională.

Revista *Limba Română* începe să apară real din a doua jumătate a anului 1991, împlinind deci abia în anul curent (2006) vârsta de 15 ani. Dar câte a reuşit ea să realizeze în acest timp!

În primul rând, ne-a scos, împreună cu alte publicații, din infernul lingvistic, ai cărui captivi am fost şi mai suntem încă în bună parte, căci chiar de la început şi-a fixat ca primordiale „obiectivele şi finalitățile pentru care am militat fără preget ani şi decenii în şir", cum se menționa în „Cuvântul înainte" al colegiului de redacție, publicat în primul număr din 1991. Acesta a văzut lumina tiparului încă sub redacția regretatului nostru coleg, universitarul Ion Dumeniuk, care peste nici un an de la aceasta izbândă cu adevărat istorică, la 3 noiembrie 1992, ne-a părăsit pentru totdeauna, lăsând noua revistă pe seama redactorului-şef adjunct care o conduce cu onoare până azi, când are la activ mai bine de 100 de volume. Ce e drept, tirajul a fost redus cam de 4-5 ori față de cifra inițială (de aproape 20.000 de exemplare). S-a majorat, de asemenea, costul fiecărui volum în rețeaua Moldpresa.

Revista realizează însă cu succes idealurile înălțătoare, propuse din capul locului: „cultivarea limbii naționale şi afirmarea sentimentului de românitate", cum scria în acelaşi prim număr colegul şi prietenul nostru de la Iaşi, profesorul Dan Mănucă, director al Institutului de Filologie Română „Al. Philippide" al Filialei ieşene a Academiei Române.

În anii ce au trecut revista *Limba Română* din Chişinău a găzduit în paginile sale, căutate şi apreciate de reprezentanții progresişti ai intelectualității de creație din Republica Moldova, o multitudine de materiale binevenite, legate de problematica limbii, a literaturii şi a folclorului nostru, precum şi studii de istorie şi cultură

---

* Text inedit scris cu prilejul împlinirii a 15 ani de la fondarea revistei *Limba Română* (Chişinău).

românească, în general, semnate de cei mai diferiți autori: academicieni, profesori universitari, scriitori de renume, doctoranzi, învățători, studenți, elevi din Basarabia, din Țară şi din centrele ştiințifice, de învățământ şi de cultură ale altor țări din Est şi din Vest.

Anume în această revistă intelectualitatea noastră l-a citit (o bună parte a ei, cu siguranță, pentru prima oară în viață!) pe conaționalul nostru, reprezentant de elită al ştiinței lingvistice mondiale, multiacademicianul şi multiDoctorul Honoris Causa al unei serii întregi de universități din lume, Eugeniu Coşeriu, pornit de pe meleagurile noastre moldovene (e născut în Mihăilenii Basarabiei, în „Țara de Sus", cum îi plăcea lui să spună), şcolit, afirmat şi recunoscut în multe țări occidentale de dincoace şi de dincolo de Ocean şi revenit pentru prima dată după o absență de jumătate de secol la Baştina iubită tocmai în zilele frământărilor legate de Renaşterea noastră națională şi de bucuria apariției revistei, aniversarea căreia o sărbătorim.

În paginile revistei *Limba Română* au fost publicate pentru prima dată materialele întrunirilor ştiințifice comune ale Institutului de Lingvistică al Academiei de Ştiințe din Republica Moldova şi ale Institutului „Al. Philippide" din Iaşi, precum şi ale Universității din Chişinău şi ale Universității „Al. I. Cuza" din Iaşi, desfăşurate în mai bine de câte zece ediții fiecare.

Tot în revistă şi-au găsit oglindirea Colocviile Internaționale de ştiințe ale limbajului, care au avut loc cu regularitate (începând cu 1992) la Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava, precum şi Colocviile Internaționale ale Atlasului Lingvistic Romanic (ALiR) din ultimii ani ai secolului trecut şi primii ani ai secolului nostru. Ultimele şi-au ținut lucrările în Italia, în Spania şi în Franța (în Spania şi în Franța de câte două ori) şi de fiecare dată *Limba Română* a reflectat pe larg mersul lucrărilor acestor colocvii, la care au participat şi cercetătorii lingvişti de la Academia de Ştiințe din Republica Moldova. Obiectivul urmărit de grupul de romanişti angajați la proiectul ALiR era de a furniza o viziune de ansamblu asupra situației lingvistice din domeniile romanice ale Europei (iberoroman, galoroman, italoroman, retoroman, roman), relevând specificul ariilor romanice ale romanității europene, dar de asemenea şi trăsăturile care le apropie unele de altele.

Despre legăturile lingviştilor moldoveni cu universitarii francezi din Aix-en-Provence revista *Limba Română* a scris mai multe materiale, întrucât dialectologul român Valeriu Rusu, stabilit cu serviciul şi cu traiul în Franța, a vizitat în câteva rânduri Casa Limbii Române şi redacția revistei şi a invitat, la rândul său, mai mulți colegi chişinăuieni la Universitatea din Provence, la catedra de limbă şi literatură română pe care o conduce acolo bunul nostru prieten.

A beneficiat din plin de bunăvoința revistei *Limba Română* şi subsemnatul, publicând cu diverse ocazii studii şi materiale de tot felul practic la toate rubricile ei. Această publicație a promovat cu deosebită receptivitate şi interes profesional preocupările mele lingvistice, popularizându-mă ca cercetător al limbii române

într-o serie de articole omagiale. Mai mult decât atât: la cea de-a 75-a aniversare a mea a acordat spațiu pentru o întreagă schiță biografică (de aproape 50 de pagini), prezentată de discipolul meu bălțean Gh. Popa. Cu multă părere de rău însă, în *Biobibliografia,* editată apoi de Universitatea din Bălți, împreună cu Biblioteca științifică centrală, coordonatorul lucrării Gh. Popa a scăpat din vedere să menționeze că o bună parte din materialele din această ultimă publicație au fost preluate din revista *Limba Română*, nr. 4-6, 2002 (p. 23-31 şi 48-64), iar subsemnatul, ca persoană direct vizată, n-a intervenit la timp ca această regretabilă lacună să fie înlăturată (deşi pregătisem o fişă cu textul necesar, pe care, din păcate, în vâltoarea procesului de pregătire pentru tipar a volumului, am rătăcit-o prin mulțimea de hârtii şi de texte anexate suplimentar).

Mă simt extrem de vinovat pentru această gafă de neiertat şi îmi cer mii de scuze împreună cu redactorul coordonator al volumului.

Adresăm încă o dată felicitări şi urări de prosperare revistei sărbătorite, a cărei apropiere o simțim mereu şi care, în pofida tuturor dificultăților, ne susține spiritul.

AMINTIRI GRELE DESPRE ORAŞUL UNEI COPILĂRII ŞI ADOLESCENȚE FRĂMÂNTATE

Am avut şi eu, ca mai toți oamenii, o copilărie, pe care n-o pot considera nefericită, din moment ce mi-a permis să ajung, teafăr şi nevătămat, la venerabila etate la care mă aflu.

Ca orice copilărie a celor din generația pe care o reprezint, şi a mea a fost adumbrită, adesea, de evenimente şi trăiri triste, dureroase, ce nu se încadrează organic în această noțiune concepută şi întipărită, de regulă, în memoria majorității ca o perioadă de permanentă euforie, de farmec inefabil, în stare să stoarcă din mulți lacrimi de nesfârşită duioşie.

Trăirile de felul acesta nu doreşti, de fapt, să le reînvii, ci ai vrea să le laşi să zacă nerăvăşite într-un colțişor al creierului până la un impuls puternic din afară.

O amintire mă încearcă acum, în preajma alegerii celui care va dirija ramificata gospodărie a municipiului Chişinău, capitala unui stat apărut în urma unor accidente fatale ale evoluției istorice. Consider că primarul ce va fi ales trebuie să cunoască, pe lângă o sumedenie de lucruri legate de administrație, şi aspecte sumbre ale istoriei urbei pe care va veni să o conducă spre progres şi civilizație.

O voi relata în cele ce urmează, dar e nevoie, cred, de un succint preambul.

Vara anului 1940 a fost de tristă amintire pentru toți basarabenii de bună-credință, inclusiv pentru noi, copiii de atunci, căci ea ne-a dat peste cap dezvoltarea normală (într-adevăr fericită!) de până atunci. Noile orânduieli aduse de Rusia Sovietică pe acest meleag erau absolut străine pentru mine (ca şi pentru ceilalți copii care învățau la şcoli şi licee în spiritul firesc al iubirii de țara în care ne născusem şi ne dusesem traiul până la cedarea ruşinoasă a Basarabiei din 28 iunie 1940). Ele ne-au bulversat modul obişnuit de viață, aruncându-ne pe nepregătite într-o cu totul altă realitate.

Deşi la începutul noului an şcolar, în luna septembrie, m-am prezentat tot acolo unde făcusem deja două clase liceale (adică în aceeaşi clădire a liceului „B.-P. Hasdeu"), ambianța în care m-am pomenit era absolut alta, una neobişnuită.

Acolo nu mai era liceul pe care îl cunoşteam, cu care eram familiarizat şi pe care îl simțeam cu toate fibrele sufletului meu de copil de 13 ani, ci cu totul altceva: şcoala medie rusă nr. 13, unde am fost nevoit să-mi continuu studiile, retrogradând cu un an şi trecând brusc la limba rusă, pe care nu o cunoşteam decât foarte sumar (de la bunicile mele).

Anul acela de învățământ, 1940-1941, a trecut ca un somn zbuciumat, ca un vis teribil, de care după trezire nu mai vrei să-ți aduci aminte. Singurele amintiri po-

zitive au fost lecțiile cu Ramil Portnoi (l-am cunoscut mai apoi şi l-am apreciat ca pe un fervent luptător pentru promovarea literaturii române) care ne preda „limba moldovenească" şi ne amuza copios cu nişte poezii primitive din R.A.S.S.M. şi întâlnirea cu noii mei colegi de clasă, printre care Alexei Simaşchevici, devenit ulterior şi coleg de Academie (care, fiind trimis chiar în ajunul războiului pentru reuşită la învățătură într-o tabără de pionieri din Odesa, aşa şi n-a mai revenit acasă, rămânând singur, fără părinți, într-o casă de copii din Rusia până la sfârşitul războiului, lucru care m-a afectat atunci enorm); Constantin Bobeică (pe care în iunie 1941 l-au deportat împreună cu părinții în Siberia, iar apoi, fiind învățător la Codreanca, s-a manifestat prin articole în presă ca un veritabil promotor al românismului); Leonid Ianovici, şeful nostru de clasă (pe care mult mai târziu l-am regăsit la redacția ziarului *Cultura Moldovei*), şi cu alți câțiva care ulterior au dispărut din câmpul meu vizual.

Fiind în clasa a VI-a, am terminat cursurile pe la mijlocul lui iunie şi am plecat în vacanță la părinți, învățători la țară. Acolo m-a şi prins începutul războiului şi am trăit nespusa bucurie a revenirii Basarabiei la sânul Patriei (cu regret, pentru prea puțin timp!) şi a reîntoarcerii la normalitate. Războiul pentru mine a durat atunci foarte puțin, practic până când, la început de iulie, în sat la noi au intrat trupele române (soldați germani n-am văzut deloc în acel an). Bucuria a fost atunci nețărmurită, cu toate că tata, ca director de şcoală care n-a plecat însă cu administrația sovietică (deşi la începutul operațiunilor militare primise indicații în acest sens), a fost reținut pentru cercetări câteva zile la postul de jandarmi (unde noi îi duceam de mâncare şi stăteam de vorbă cu şeful de post). Apoi a venit acasă şi şi-a preluat funcțiile pedagogice.

În luna august am plecat la Chişinău, la bunica, să reintru la liceu. Între timp aici a revenit administrația românească, descoperind peste tot urmele nefaste ale regimului totalitar bolşevic. Anume atunci am devenit şi eu martor al grozăviilor rămase aici după anul de guvernare a „eliberatorilor" Basarabiei.

Bunica mea, la care am locuit toată perioada cât am învățat la liceu (până în toamna anului 1943, când ea a decedat, iar eu am trecut la internat), ca pedagog de formație veche, considerând că tânăra generație trebuie să cunoască pe viu realitățile vieții, oricât de dure ar fi ele, m-a luat într-o zi cu dânsa acolo, unde venea lumea de bună-credință din Chişinău şi din împrejurimi să vadă cu propriii ochi ororile comise de NKVD, mai exact, urmele crimelor descoperite după retragerea administrației comuniste din fața armatelor aliate ce trecuseră de mult deja pe teritoriul Ucrainei. Acele orori s-au făcut la sediul NKVD-ului (fosta Facultate de agronomie a Universității ieşene, azi Institutul de Arte, de pe str. Viilor).

Din beciurile lugubre, săpate în malul abrupt din spatele Facultății de agronomie, autoritățile româneşti au deshumat multe zeci de cadavre de basarabeni arestați, semidescompuse, stropite cu var şi acoperite în grabă cu câteva hârlețe de țărână. Au fost înşirate în mai multe rânduri paralele pe iarba verde din curtea fostei facultăți.

La multe dintre corpurile aşezate pe o coastă se vedea distinct urma împuşcăturii în ceafă...

Tabloul era oribil prin cruzimea realităţii sale, sentimentele de care erau cuprinşi cei ce priveau uluiţi rezultatele acelor odioase crime erau de-a dreptul răvăşitoare...

Unii, mai ales femeile, plângeau înfundat în batiste, cei mai mulţi însă stăteau muţi de groază, înmărmuriţi în faţa mărturiilor de adevărată sălbăticie a unor fiinţe omeneşti, care nici nu ştiu dacă mai pot fi numite oameni, după ce au făptuit ceea ce au făptuit...

Pe mine, copil de 13 ani, ca şi pe toţi ceilalţi cred, m-a impresionat profund groaznicul tablou şi am rămas cu această impresie zile şi nopţi la rând.

Mai târziu, cea mai mare parte din perioada adolescentină chişinăuiană a vieţii mele m-a urmărit mereu imaginea cadavrelor semidescompuse şi când mă întâlneam cu persoane făcând parte din organele sovietice nu puteam să-mi stăpânesc spaima şi neliniştea ce mi-o inspirau. Mi se încrâncena carnea parcă pe trup şi apărea o cumplită înfiorare în suflet. Cu aceste sentimente apăsătoare am trăit mulţi-mulţi ani...

Până astăzi mi-e greu să-mi ascund sentimentele de repulsie faţă de acest soi de oameni, deşi timpurile s-au schimbat parcă şi crimele NKVD-iste şi KGB-iste au fost demascate şi condamnate încă de organele de conducere ale fostei Uniuni Sovietice, organe ce au dispus, de fapt, comiterea lor.

Şi totuşi ele s-au întâmplat, au fost posibile în ţara venită să ne „elibereze”, să ne aducă, aşa cum se proclama, fericirea pe pământ... Înspăimântătoarele reverberaţii au rămas...

Ca un ecou sinistru de peste ani...

Limba Română, nr. 4-5, 2003, p. 89-90

INTERVIURI

„LIMBA OFICIALĂ ÎN ORICE STAT ESTE, DE REGULĂ, UNA SINGURĂ...”

– Într-un dialog pe care l-am avut acum doi ani, afirmați că numai „suveranitatea va soluționa şi problemele lingvistice”. Ce credeți despre aceasta acum, când suntem suverani şi independenți?

– Acum cred acelaşi lucru: suveranitatea reală, dacă ea ar fi fost instaurată, ar fi trebuit să rezolve şi aceste probleme, aşa cum sunt rezolvate ele în statele cu adevărat suverane şi independente, unde funcționează normal limba țării. Dar, spre profundul nostru regret, noi nu suntem încă pe deplin nici suverani, nici independenți (de C.S.I., se înțelege). Tocmai imposibilitatea practică a soluționării problemelor limbii constituie indiciul lipsei noastre de suveranitate şi independență, este o dovadă în plus că atât una, cât şi cealaltă au fost doar proclamate, nu şi realizate în fapt, rămânând a fi şi în continuare doar deziderate ale unei perspective pe cât de îndepărtate, pe atât de cețoase.

Cu frontierele din vest apărate tot de forțele armate ale C.S.I.-ului, cu rămânerea pe o durată nedeterminată în zona economică a rublei, cu toate legăturile externe efectuate aproape exclusiv prin Moscova, cu limba rusă ca a doua limbă oficială în republică, cu dependența de un nou „Centru” pe multe alte linii, nu ştiu dacă vom soluționa cândva problema limbii, aşa cum ar fi fost firesc s-o facem.

– Deşi s-a întreprins câte ceva, nu putem susține că legislația despre limbă se respectă, se transpune în viață, iar trecerea la limba de stat continuă „să fie amânată”. Cum credeți, care sunt motivele ce „favorizează” tărăgănarea trecerii la limba de stat?

– Nu putem spune, este adevărat, că am avansat prea mult în problema limbii, dar un pas important a fost făcut totuşi, în sensul că limba română a fost admisă, în organele de conducere şi în documentația curentă, alături de cea rusă.

Cât despre motivele tărăgănării trecerii pe toate liniile la limba de stat, ele sunt legate direct de ceea ce am menționat deja mai sus: ne lipseşte baza – un stat suveran şi independent nu numai *de jure*, ci şi *de facto*. Şi nu un stat multilingv, cum ar vrea să ne vadă mulți, ci un stat obişnuit, ca marea majoritate a statelor pe care le cunoaştem, adică în fond unilingv.

Deşi țări fără minorități naționale, practic, nu există, limba oficială în orice stat este, de regulă, una singură, iar minoritățile, pe teritoriul pe care ele locuiesc compact, se pot folosi de limba lor maternă, pot să aibă instituțiile social-culturale pe care le doresc (grădinițe, şcoli, teatre, biserici) în această limbă, pot să editeze

gazete, reviste, cărți în limba lor națională ş.a.m.d. Dar nu în detrimentul funcționării plenare a limbii de stat a țării.

– Cum apreciați legile despre limbă în noile condiții ale republicii? Nu credeți că ar trebui să fie revizuite, precizate în conformitate cu noua realitate social-politică sau poate chiar abrogate în situația în care Constituția va legifera etnonimul „român", glotonimul „limba română" şi statalitatea acesteia în republică?

– În conformitate cu noile condiții, cu noua realitate social-politică din republică, dacă ea n-ar fi numai declarată, n-ar mai trebui, de fapt, nici un fel de legi despre limbă (aşa cum nu sunt asemenea legi în Franța, Germania, Anglia, Suedia, Polonia, Bulgaria ş.a., unde e de la sine înțeles că limba oficială a statului este respectiv franceza, germana, engleza, suedeza, poloneza ş.a.m.d.). Ar fi fost suficient ca în Constituție să fie menționat faptul că vorbitorii de alte limbi din statul românesc Moldova, în care limba oficială este româna, au dreptul inalienabil să se folosească de limbile lor materne acolo unde consideră că e necesar şi posibil.

În orice caz, acum, când Republica Moldova nu mai face parte dintr-o formațiune statală superioară, suprapusă (nici C.S.I.-ul, nici, cu atât mai mult, Rusia n-ar trebui parcă să pretindă a fi tratate ca asemenea formațiuni!), chestiunea cu bilingvismul obligatoriu, cu necesitatea folosirii în paralel în documentele oficiale şi în toate domeniile vieții şi activității societății noastre a limbii române şi a limbii ruse (limbă a altui stat tot suveran şi independent) îşi pierde rostul, ba chiar este de-a dreptul neavenită (vă imaginați cam ce ar fi dacă în Franța, de exemplu – care e, precum se ştie, un model de țară democratică – dat fiind că acolo, în afară de francezi, locuiesc şi germani, italieni, spanioli şi reprezentanți ai altor popoare, s-ar cere ca peste tot să fie admise, paralel cu franceza, şi limbile acestora; personal cred că în momentul în care chestiunea ar fi pusă astfel, Franța s-ar dezagrega, ar apărea veleități federaliste – şi chiar separatiste – şi ar începe conflictele interetnice, inevitabile în asemenea cazuri).

În lumina acestei logici, legilor despre limbă (dacă le mai păstrăm) li s-ar putea aplica binecunoscuta aserțiune a tot atât de binecunoscutului domn Farfuridi: „Să nu se revizuiască, primesc! Dar atunci să se schimbe pe ici pe colo, şi anume în punctele... esențiale...".

– Care urmează să fie în noile condiții statutul limbii ruse aici, în Moldova? Dar al limbii ucrainene, al celei bulgare, găgăuze?

– Statutul limbii ruse, în ipoteza că vom rămâne ca stat în sfera C.S.I.-ului, ar trebui să fie acela al limbii engleze în partea francofonă a Canadei (regiunea Quebec, aşa-numita Belle-Provence), unde în ultimii câțiva ani s-a produs francizarea tuturor întreprinderilor (anterior anglofone); sau, în ipoteza că vom deveni într-adevăr stat suveran şi independent, limba rusă ar urma să aibă statutul limbilor minorităților naționale din orice stat suveran şi independent: al germanei în Franța, al românei în Ucraina, al ucrainenei în Canada, al polonezei în Germania, al bulgarei în România ş.a.m.d. (respectiv al ucrainenei, bulgarei, găgăuzei în Moldova).

– Mass-media din Rusia postpucistă continuă să susţină că situaţia social-politică din republică a fost şi continuă să fie tensionată din cauza legilor despre limbă, care, în opinia separatiştilor şi a protectorilor lor de la Moscova, lezează drepturile reprezentanţilor altor naţionalităţi ce locuiesc în Moldova. Ziariştii şi politicienii din Rusia „trâmbiţează" că situaţia de conflict de pe Nistru îşi trage începuturile de la adoptarea legilor cu privire la limbă. Cum aţi comenta Dumneavoastră această problemă?

– A considera că se lezează drepturile reprezentanţilor altor naţionalităţi ce locuiesc într-un stat suveran şi independent prin simplul fapt, absolut logic şi firesc, că în acest stat se foloseşte în calitate de mijloc oficial de comunicare limba populaţiei majoritare autohtone este mai mult decât o pretenţie prin nimic justificată, mai mult decât o aberaţie, este, pur şi simplu, o rătăcire.

Cât priveşte situaţia de conflict de pe Nistru, ea nu are la bază legile despre limbă şi alfabet, care au servit doar ca pretext pentru confruntări zise interetnice, ci cu totul altceva: neîmpăcarea foştilor diriguitori cu pierderea poziţiilor prioritare de mai înainte, ambiţia de a fi şi mai departe conducători şi îndrumători ai băştinaşilor şi de a exercita aceste funcţii într-o singură limbă – cea adusă din exterior pe aceste teritorii, nedorinţa de a recunoaşte limba băştinaşilor drept limbă oficială, nici măcar alături de limba rusă (care, în virtutea stării vechi de lucruri, era dominantă în toate sferele). E vorba deci de pierderea privilegiului ca, fiind monolingv (adică numai rusofon), să ocupi posturi de conducere în toate domeniile.

Şi, atunci, s-a lansat pretenţia, care a avut priză la toţi monolingvii rusofoni, privind lezarea drepturilor naţionalităţilor conlocuitoare, care, de fapt, ar putea fi formulată în orice ţară din lume (numai că oamenii civilizaţi din alte părţi ale lumii nu pornesc pe această cale alogică).

Mai rău e că această pretenţie deşănţată continuă şi va continua să dăinuiască atâta timp cât ea va fi încurajată, şi un Ruţkoi, în calitatea sa de demnitar în conducerea de vârf a Rusiei, va fi gata să trimită o coloană de tancuri (sovietice!) oriunde îi va părea Domniei Sale că sunt lezate drepturile vreunui reprezentant al poporului rus, chiar dacă el se află cu traiul în afara graniţelor Rusiei, „în altă ţară" (cum credem noi şi, cu atât mai mult, balticii).

– Referiţi-vă la activitatea desfăşurată de Institutul pe care îl conduceţi în condiţiile suveranităţii republicii. Care sunt relaţiile lui cu instituţiile similare din România? Care este efectul legăturilor pe care le aveţi? Cum credeţi, care sunt sarcinile Institutului în noile condiţii, dar ale intelectualităţii din Basarabia?

– Institutul de Lingvistică al A.Ş.M. desfăşoară în prezent o destul de amplă activitate de studiere a limbii române sub toate aspectele ei principale (gramatica, vocabularul, istoria, graiurile, cultura vorbirii, ortografia, terminologia ş.a.), realizând acest lucru în cea mai mare parte în colaborare cu colegii de breaslă de la instituţiile de profil deocamdată de la Iaşi (Institutul de Filologie Română „Al. Philippide") şi

de la Bucureşti (Institutul de Lingvistică al Academiei Române şi Institutul de Fonetică şi Dialectologie „Al. Rosetti”), iar cu timpul şi cu cercetătorii de la filialele Academiei Române şi Universităţile de la Timişoara, Cluj şi alte centre (planurile noastre de cercetări în comun, bazate pe convenţiile de colaborare încheiate, au fost publicate în nr. 2/1992 al organului de presă al Institutului – „Revistă de Lingvistică şi Ştiinţă Literară”). Am avut deja şi vom avea şi în viitor multiple întâlniri aici, la noi, şi în Ţară cu specialişti-lingvişti, precum şi manifestări ştiinţifice în toate domeniile noastre de activitate: a devenit tradiţie participarea noastră la sesiunile (de vară) de comunicări şi la zilele academice (de toamnă) realizate la Iaşi, am participat masiv la Congresul al IV-lea al Filologilor Români ce şi-a ţinut lucrările la Timişoara, am organizat cercetări dialectologice pe teren în Ţară şi la noi în republică (precum şi în republica vecină Ucraina, unde locuieşte compact populaţie românească), au avut şi vor avea loc participări active, atât dintr-o parte, cât şi din cealaltă, la manifestări ştiinţifice importante, majoritatea legate de îndeplinirea planurilor de colaborare, publicăm în revista noastră şi în culegeri de studii articole şi cercetări ale colegilor din Ţară şi prezentăm, la rândul nostru, materiale în publicaţiile din România (a apărut la Iaşi broşura *Ortografia limbii române: prezent, trecut, viitor*, cu participarea lingviştilor din Moldova, inclusiv de la Institut), sarcina principală a Institutului fiind integrarea noastră plenară în procesul general românesc de studiere ştiinţifică a limbii române la toate nivelurile accesibile nouă. Deşi avem cadre puţine şi nu întotdeauna gata de a se încadra efectiv în rezolvarea tuturor problemelor, sperăm să ne aducem contribuţia la lucrările iniţiate şi aflate deja „pe şantier”.

Cât priveşte intelectualitatea de la noi, dorinţa supremă este ca ea să-şi însuşească în timp util limba română sub aspectul ei practic, s-o posede într-o formă cel puţin acceptabilă, s-o utilizeze corect în toate sferele de activitate. Asta e sarcina noastră, a tuturor.

– Manualele de limba română, dar şi cele de literatură, editate aici, la Chişinău, au multe, prea multe neajunsuri, unul dintre ele, de altfel principal, e că au o structură complicată, sunt scrise într-un limbaj defectuos şi, lucru extrem de important, nu suscită interesul elevilor, studenţilor pentru limba maternă. Cum vedeţi soluţionarea problemei manualelor, deoarece se ştie că numai prin şcoală, cu ajutorul ei vom rezolva problema limbii române?

– Manualele, cred, ar trebui să fie comune, căci cum vom realiza unitatea mult râvnită a limbii, a vieţii sociale, a culturii, dacă vom instrui şi mai departe generaţia tânără după manualele ce ar sublinia mereu specificul nostru local, regionalismul nostru, care ne-a ţinut atâta timp rupţi de matca românismului? Trebuie să înţelegem odată şi odată acest lucru.

– Acum, când suntem deschişi pentru democraţie, cine mai opune rezistenţă măsurilor de reîmpământenire a limbii române sub forma ei literară ca limbă de stat a Republicii Moldova?

– Cei (şi ştim cine-s ei) pe care îi aranjează (şi ştim de ce) perpetuarea existenței cât mai îndelungate a două state româneşti: unul cum ştim că este şi unul mai aşa, mai simplist cumva, dar al nostru şi, mai ales, separat.

Încheind, aş vrea să subliniez că singura noastră salvare sub raportul cunoaşterii limbii este întreținerea de contacte permanente cu partea dreaptă a Prutului, cu Țara adică, în toate domeniile şi sub toate formele, căci dacă nu se poate pune deocamdată problema unității politice cu Țara, cel puțin unitatea culturală, spirituală să tindem a o înfăptui într-un termen cât mai scurt. Fără aceasta vom continua încă mult timp să nu ştim nici cine suntem, nici ce limbă vorbim.

Dialog: Alexandru BANTOŞ – Silviu BEREJAN

Limba Română, nr. 2-3, 1992, p. 123-127

„DENUMIREA LIMBII NOASTRE E CEA PE CARE O ŞTIE TOATĂ LUMEA – *ROMÂNĂ*”

– Stimate domnule academician Silviu Berejan, învingând conjuncturismul politic, riscând să intre în conflict cu Puterea, Institutul de Lingvistică, al cărui director sunteți, apoi un grup temerar de oameni de ştiință, urmați în fine de întreaga Academie a Republicii Moldova, a afirmat adevărul ştiințific despre denumirea limbii noastre. Firesc era ca Parlamentul, dând dovadă de respect față de cea mai reputată instituție ştiințifică a statului, să ia operativ în dezbatere răspunsul formulat şi să facă modificările de rigoare în Constituție. Or, lucrurile nu s-au întâmplat astfel. Parlamentul neglijează opțiunea academică, unica valabilă, posibilă şi acceptabilă, sfidând astfel onoarea instituției ce are mandatul să se pronunțe în problema respectivă. Cum ar trebui să procedeze în această penibilă situație Institutul, Academia, în sfârşit, oamenii de ştiință, care – vede o lume – sunt împinşi în cursa oportunismului, a minciunii şi a trădării misiunii lor?

– O instituție cum este Institutul de Lingvistică, ca şi Academia în ansamblu, nu are căderea decât să spună care e adevărul. Aceasta e misiunea, sacra misiune, pe care i-a hărăzit-o însuşi Dumnezeu, cum spuneți Dumneavoastră, domnule Bantoş. Mai mult ştiința nu poate face; altă armă decât argumentul ştiințific ea nu are. Să constrângă, deci să forțeze pe cineva să accepte adevărul demonstrat ştiința nu e în stare. Cei ce iau hotărâri şi decizii, cei ce au nevoie de acest adevăr, dacă ei înşişi nu-l cunosc, trebuie doar să-l pună în aplicare. Dar dacă pe ei adevărul nu-i interesează, dacă ei nu au încredere în ştiință şi consideră că ştiu totul, *deciziile şi hotărârile luate rămân pe conştiința lor şi îi va judeca istoria*. Deci unicul lucru pe care îl poate face ştiința în această cu adevărat penibilă situație este să nu accepte minciuna. Altceva nu este în puterile ei.

– **Care este misiunea unei Academii în procesul de consolidare a independenței şi suveranității unui stat tânăr? Ce rol ar trebui să i se atribuie acestui templu al ştiinței?**

– Am menționat deja că misiunea Academiei în orice stat, mai tânăr sau mai vechi, în proces de consolidare a independenței şi suveranității sau în orice altă perioadă, este aceeaşi: de a furniza fapte şi argumente ce țin de adevărul ştiințific şi istoric. Iar statul, vechi sau tânăr, să se bazeze numai pe adevăr, dacă vrea să fie respectat de comunitatea internațională.

Rolul Academiei este cel pe care îl au toate academiile şi centrele de cercetări din ţările civilizate în toate timpurile: *să stabilească adevărul şi să-l pună în serviciul statului şi al omenirii.*

– Care este astăzi resortul obştesc al Academiei, al oamenilor de ştiinţă în general, în situaţia când puterea legislativă, executivă, partidul de guvernământ pun la îndoială oportunitatea, probitatea şi, în ultimă instanţă, importanţa argumentului ştiinţific?

– Oamenii de ştiinţă, iar în cazul nostru istoricii, care au fundamentat unitatea neamului românesc, şi lingviştii, care au demonstrat unitatea limbii române, nu mai au, după cum am spus deja, nici un resort în situaţia penibilă care s-a creat. Presupun chiar că ei vor fi puşi la un moment dat în imposibilitate practică de a se ocupa de istoria neamului şi de lingvistica naţională. Vă închipuiţi, probabil, că la noi azi nu se mai poate face, de exemplu, nici un manual, nici o gramatică, nici un dicţionar, nici un studiu care *după materie* să nu fie de limbă română. Or, dacă limbii nu-i putem spune pe nume, cum să faci lingvistică?

Dar cine ar putea să alcătuiască astăzi manuale şi alte materiale didactice de limba moldovenească? Nespecialiştii? Pentru că specialiştii-lingvişti nu pot alcătui decât manuale de limba română în situaţia când toţi scriitorii din trecut sunt români, iar scriitorii actuali scriu româneşte.

Că doar numai pe material din operele lui I. Canna, L. Corneanu şi ale altor câtorva nu poţi face manuale de limbă şi, cu atât mai mult, de literatură naţională!

– Se ştie, teoria „limbii moldoveneşti" este harnic promovată de câţiva „ideologi", care adesea nici nu au curajul să-şi semneze opurile, împânzind presa, aservită Puterii, cu o sumedenie de pseudonime. Este oare în firea lucrurilor, domnule academician, ca într-un stat ce purcede pe calea democraţiei, care jinduieşte a intra în rândul ţărilor civilizate, să fie pusă la îndoială opţiunea unei instituţii ştiinţifice cum este Academia, care, spre onoarea ei, după o lungă şi neagră perioadă de laşitate şi conjuncturism, a întreprins o acţiune cu adevărat istorică? Cum poate fi oprit tăvălugul minciunii împins peste Academie la îndemnul câtorva amărâţi politicieni?

– Aveţi dreptate, domnule Bantoş, nu sunt mulţi „ideologii" (şi, din fericire, deocamdată cel puţin, nimeni dintre specialiştii oneşti nu li se alătură!), şi publică ei variaţii pe aceeaşi temă sub diferite pseudonime (toate „arhimoldoveneşti", tip: Herghelegiu sau Băjenaru!), şi e pusă la îndoială opţiunea academicienilor şi a Academiei ca instituţie ştiinţifică supremă, dar tăvălugul minciunii nu poate fi oprit prin demersuri ştiinţifice. Acest lucru ne-a fost demonstrat deja foarte ilustrativ: demersurile respective ale Institutului nostru, ale Prezidiului Academiei au fost, pur şi simplu, ignorate. Ca să nu mai vorbesc despre apelurile, declaraţiile, moţiunile altor instituţii, foruri şi personalităţi reputate din lume.

– Unii afirmă că dacă Institutul de Lingvistică ar fi luat atitudine „promptă, activă” în preajma adoptării *Constituției* şi în special a votării nefastului articol 13, dacă unitatea şi coeziunea oamenilor de ştiință s-ar fi manifestat până la aprobarea Constituției, consecințele ar fi fost altele... Ce credeți Dumneavoastră în această privință?

– Eu cred că o atitudine „mai activă” şi „mai promptă”, decât a luat Institutul de Lingvistică, n-a putut fi luată. Iar cine afirmă altceva, fie că nu cunoaşte, fie că ignorează lucruri general cunoscute.

Altă chestiune este că nu s-a ținut seama, cum ați subliniat tot Dumneavoastră în prima întrebare, nu numai de atitudinea Institutului de Lingvistică, ci nici de cea a lingviştilor din România, care şi-au exprimat în câteva rânduri opinia mult mai hotărât decât oricând înainte, şi nici de cea a specialiştilor din alte țări europene (şi nu numai), care s-au adresat direct parlamentarilor Moldovei. Dar, dacă oamenii nu vor să țină cont de nimic, ce poți să mai faci?

Că doar Congresul al V-lea al Filologilor Români, la care problema s-a discutat pe larg, a avut loc anume în preajma adoptării Constituției şi hotărârile lui au fost aduse la cunoştința forurilor de decizie din Republica Moldova, după cum o ştiți prea bine, însoțite de o adresă pe care stătea şi semnătura directorului Institutului de Lingvistică.

Şi ce folos?

– Ce ar trebui să întreprindă Institutul de Lingvistică, Academia pentru a obține câştig de cauză în problema limbii?

– Institutul de Lingvistică a obținut câştig de cauză atunci când a putut spune, în sfârşit, că obiectul lui de cercetare este limba română. Dar dacă acest câştig de cauză îi este contestat, atunci nu se mai poate întreprinde nimic. Toate mijloacele adecvate ştiinței au fost epuizate.

S-a scris atât de mult în problema dată, încât numai bibliografia ei ar cuprinde zeci, dacă nu chiar sute de pagini.

Dar cine citeşte cele scrise? Asta-i întrebarea.

Cine dintre intelectualii noştri, dintre factorii de decizie din republică – parlamentari, funcționari la guvern sau preşedinție – citeşte, de exemplu, ce e scris în revista Institutului de Lingvistică şi a celui de Istorie şi Teorie Literară (dar sunt scrise acolo multe lucruri foarte utile pentru cei care nu cunosc bine situația)?

Dar care e efectul celor publicate în revista „Limba Română”?

Ce ar trebui să întreprindă în situația aceasta „Revista de Lingvistică şi Ştiință Literară” (pe care o conduc eu) şi revista „Limba Română” (pe care o conduceți Dumneavoastră) pentru ca argumentele ştiințifice oferite în ultimii ani de publicațiile noastre – argumente mult prea suficiente, convingătoare şi pe înțelesul tuturor – să răzbată şi la cei care, după false criterii politice, continuă să rămână surzi, orbi şi muți în fața adevărului ştiut şi recunoscut de o lume?

Cel puțin revista noastră nu poate face altceva, decât să popularizeze în continuare studiile de limba română şi să contribuie la cercetarea cât mai profundă a tuturor formelor ei de manifestare.

– Descrieți, vă rog, chipul, situația socială, economică a unui cercetător ştiințific în domeniul limbii. Care este starea lui morală în contextul actual?

– Portretul social şi economic al cercetătorului-lingvist este la fel ca al tuturor celorlalți oameni de ştiință şi, probabil, ca al tuturor intelectualilor de la noi.

Cât priveşte starea lui morală, ea nu poate fi calificată în contextul actual altfel decât ca deprimantă şi lipsită de orice perspectivă. Căci la noi şi atitudinea față de limbă (română sau moldovenească) este cam aceeaşi ca atitudinea față de stilul calendaristic (nou sau vechi) în zona de influență a bisericii ruse: deşi ştiința a demonstrat cu argumente categorice adevărul obiectiv, elementele conservatoare îl ignorează totalmente şi apără orbeşte atitudinea demult perimată. Ele nu vor să țină cont de faptul evident, la îndemâna oricui, că echinocțiul de primăvară, de exemplu, vine la 22 martie după stilul nou (meteorologia demonstrează acest lucru pe bază de date temporale absolute), nu la 22 martie după stilul vechi (când ziua a crescut de acum în comparație cu noaptea cu aproape jumătate de oră), şi continuă să mențină în biserică stilul vechi (cu toate contradicțiile ce apar la tot pasul), după cum în sferele parlamentare şi guvernamentale din Moldova se menține denumirea „limba moldovenească”.

Numai că problema limbii este cu mult mai gravă: în timp ce stilul vechi nu este impus practicii oficiale, naționale, denumirea improprie a limbii se încearcă a fi impusă şi oficial prin presiune administrativă.

– Cum ar trebui să arate la modul ideal un Institut de Lingvistică al unui stat tânăr, suveran şi independent, decis să se debaraseze de trista „moştenire lingvistică” rămasă de la regimul comunisto-sovietic totalitar, care a distrus programatic limbile naționale? Care ar trebui să fie problemele majore, la soluționarea cărora ar urma să fie antrenat un atare institut?

– Am spus că Institutul de Lingvistică al oricărui stat trebuie să studieze sub toate aspectele limba statului, să propage forma ei exemplară, să ceară respectarea normelor ei. Lucru pe care îl şi face Institutul de Lingvistică din Chişinău în colaborare cu instituțiile de profil din România, scriind şi publicând studii de limba română, participând la manifestări consacrate limbii române, vorbind corect limba română şi solicitând acelaşi lucru de la cei din jur.

– Domnule academician, care este destinul Institutului pe care cu onoare îl conduceți în cazul perpetuării aberantei idei a „limbii moldoveneşti”?

– Un institut de profil ştiințific cum este Institutul de Lingvistică nu poate accepta, am spus deja acest lucru, idei aberante; or, ideea „limbii moldoveneşti” este anume o astfel de idee. De aceea consider că, atâta timp cât se va putea, lingviştii oneşti se vor ocupa de limba română şi vor numi limba studiată cu numele ei adevărat. Nu altfel.

Până când, se înţelege, se va pune în aplicare forţa, nu numai cea psihologică, adică timorarea, înfricoşarea, băgarea în spaimă, dar şi cea fizică – lipsirea de pâinea cea de toate zilele.

Acesta va fi „destinul” Institutului, dacă se va aplica forţa.

În acest caz mă întreb însă, de unde vor fi luate cadre calificate (cu grade şi titluri ştiinţifice), care să poată substitui colectivul destituit al Institutului de Lingvistică? Sau poate că la Academia de Ştiinţe a Moldovei nu se va studia deloc limba (deoarece e română prin materie şi grafie)?

– Sunt oare capabili filologii, colectivul pe care îl conduceţi, să organizeze, să participe la o grevă de protest, revendicând dreptul la opţiunea ştiinţifică în privinţa denumirii corecte a limbii?

– Nu cred că greva unui colectiv de 35-40 de oameni ar putea avea un efect mai mare decât lucrările despre limba română elaborate de el pe baza cercetărilor efectuate. Pe lângă faptul că asemenea acţiuni într-un stat civilizat sunt incompatibile cu activitatea ştiinţifică. Noi trebuie să studiem limba română şi s-o numim aşa cum ne dictează materia studiată.

Institutul de Lingvistică nu trebuie să întreprindă nici un fel de acţiuni speciale ca să se impună şi să-şi asigure prestigiul. El trebuie, pur şi simplu, să realizeze lucrări de certă valoare ştiinţifică şi de mare pondere naţională, prin care s-ar afirma în sfera lingvisticii din ţară şi din alte ţări.

– Poate fi găsit un „consens” în problema denumirii limbii noastre?

– Ce „consens” mai vrem? Adevărul privind limba noastră e unul singur. Şi Institutul de Lingvistică, şi Academia de Ştiinţe a Moldovei, în cunoscutele luări de atitudine, au afirmat, în temeiul unor argumente ştiinţifice incontestabile, că denumirea limbii noastre (cel puţin a formei ei literare, exemplare) e cea pe care o ştie toată lumea – *română* (vorbirea moldovenească din Republica Moldova, ca şi cea din Bucovina, Sudul Basarabiei, Transcarpatia, Federaţia Rusă ş.a., este doar o formă dialectală a limbii române ca noţiune generică, unul din graiurile acesteia).

– Cum trebuie să procedeze pedagogii, ziariştii, toţi cei care sunt obligaţi la locul lor de serviciu să se conformeze articolului 13 din Constituţie?

– Tot aşa cum procedează oamenii de ştiinţă. Să nu accepte neadevărul! În *Constituţie* a fost promovat un neadevăr. Deci trebuie revizuită *Constituţia*, nu adevărul!

– O întrebare adresată Dumneavoastră în calitate de director al Institutului, dar şi de om de ştiinţă, care urmăreşte de câteva decenii evoluţia limbii române în Republica Moldova: în ce stare se află limba vorbită şi scrisă la noi? Cum apreciaţi evoluţia ei de la 1989 încoace? Cum s-au îndreptăţit pronosticurile făcute acum câţiva ani privind ameliorarea situaţiei lingvistice?

– Limba română vorbită la noi continuă să fie prost ştiută, continuă să funcţioneze doar în unele sfere ale societăţii zise moldoveneşti (deşi ea e amestecată), societate în care se perpetuează bilingvismul, rămas, practic, acelaşi: naţional-rus; limba română

continuă să rămână, după gradul de cunoaştere de către vorbitori (fără şansa de a schimba cândva ceva), sub nivelul limbilor din toate statele mononaționale. În limba scrisă s-au înregistrat, e adevărat, anumite progrese, dar acest lucru nu poate duce la ameliorarea globală a situației într-un viitor previzibil. Mai ales că prin desființarea Departamentului de Stat al Limbilor a fost paralizat şi controlul asupra utilizării limbii oficiale în instituțiile de stat din republică.

– Numiți câțiva oameni de ştiință din Moldova care întrunesc calități de veritabili promotori ai adevărului ştiințific şi concretizați prin ce s-au manifestat calitățile evidențiate?

– În fond, oamenii de ştiință nu pot să nu întrunească calități de promotori ai adevărului ştiințific (aceste calități fiind inerente tuturor celor prinşi în activitatea de cercetare). Numai că în majoritatea domeniilor nu se face caz de acest lucru: e ceva obişnuit.

Problema capătă proporții de caracter social şi chiar moral în ştiințele umanistice, care sunt strâns legate cu politica şi cu ideologia promovată de factorii de decizie. Aici interesul politic, de partid duce la exercitarea unor presiuni asupra oamenilor de ştiință în scopul „fundamentării ştiințifice" a unor falsuri. Sunt bine cunoscute acțiunile forurilor diriguitoare din regimul totalitar comunist în privința istoriei, limbii, culturii, etnologiei, economiei, sociologiei ş.a.m.d.

În aceste domenii puțini oameni au putut rezista presiunilor regimului. Putea-vor ei rezista în condițiile presingului de astăzi?

– În unul din interviurile acordate subsemnatului cu ani în urmă, Dumneavoastră afirmați că numai suveranitatea reală a Republicii Moldova va soluționa problema funcționării optime a limbii de stat. Ce credeți despre această problemă astăzi?

– Am mai răspuns în două rânduri la această întrebare a Dumneavoastră şi acum, a treia oară, vreau să spun acelaşi lucru: suveranitatea soluționează problema funcționării limbii de stat (în cazul nostru – a limbii române), dacă însă ea nu e numai declarată, ci şi reală, şi dacă se instaurează un mediu de limbă adecvat pentru o țară cu adevărat suverană şi independentă (ca în România, de exemplu, sau în Franța).

– Presa oficială a partidului de guvernământ, prin gura unor persoane cu vederi nedisimulat antiromâneşti, afirmă că Dumneavoastră ați spus una pe vremea regimului comunist (că limba e „moldovenească") şi alta acum, în perioada democrației (că ea e română). Când ați avut dreptate, întreabă ei?

– Atunci „au avut dreptate" ei, pentru că dețineau puterea, iar acum – eu, pentru că pot spune adevărul fără a mă teme că aş putea fi pus la zid. Atunci însă nu numai eu numeam limba în singurul fel admis, ci toți lingviştii (fără excepție), toți cercetătorii-filologi în general, toți scriitorii, toți ziariştii şi publiciştii de aici. Cine e temerarul luptător pentru dreptate care atunci, înainte de 1988-1989, ar fi îndrăznit să spună public că limba pe care o vorbim este română? Numiți-mi-l!

Şi, atunci, pe ce bază mi se reproşează mie că n-am făcut acest lucru?

Oare nu tot cei ce-mi impută acum că numeam pe vremea lor limba română „moldovenească” ne impuneau această aberaţie, insuflându-ne frica de a fi consideraţi în caz contrar duşmani ai puterii şi ai poporului?

Iar acum tot aceşti inşi cu mină de mieluşei inocenţi fac pe fariseii! Ei, care în luările de cuvânt din 1990-1993, numeau, ca şi mine, limba noastră limbă română! Recitiţi presa timpului şi-i veţi găsi numaidecât.

Adevărul este cel pe care l-am ştiut dintotdeauna: n-am avut şi nu avem altă limbă aici decât limba română, şi ei sunt conştienţi de acest lucru, dar îi manipulează *acum* pe cei neiniţiaţi, după cum îi intimidau *atunci* pe cei iniţiaţi. Speriindu-i cu năluca „românizării”.

– Mişcarea pentru renaşterea naţională în Basarabia... Care sunt dimensiunile ei reale?

– Mişcare de renaştere naţională *în adevăratul înţeles al cuvântului*, după părerea mea, de fapt nici n-a fost, căci masele largi ale populaţiei nu erau pregătite pentru aşa ceva, nu aveau cunoştinţele necesare şi erau marcate de ideologia comunistă antinaţională, cultivată cu mult succes de conducerea de partid. Masele de oameni simpli s-au alăturat unei mâini de intelectuali, căci le-a părut la un moment dat că aceştia îi vor elibera de jugul sovietic de până atunci, iar când unii „intelectuali”, promovaţi la posturi de conducere, s-au compromis prin acţiuni ilicite şi prin dezbinarea dintre ei, s-au lăsat manipulaţi din nou de aceiaşi slujitori şi partizani ai regimului vechi.

– Ce datorii neachitate are academicianul Silviu Berejan?

– Rog cititorii să nu considere drept lipsă de modestie din partea-mi afirmaţia că cercetătorul ştiinţific Berejan şi-a făcut datoria civică până la capăt. Dar să se ia la hartă meschină cu oameni neştiutori, rău intenţionaţi sau, pur şi simplu, necinstiţi în acţiuni nu are nici un rost. A spus-o şi Ion Druţă (apropo, de Ion Druţă: Domnia Sa, în decurs de mulţi ani şi în mai multe scrieri, a luat în ţeapă Academia şi, în mod special, fostul Institut de Limbă şi Literatură tocmai pentru faptul că denatura adevărul ştiinţific în privinţa limbii).

Dacă cei de care vorbeam mai sus au plăcerea să debiteze parascovenii şi bizarerii, făcând, prin bulversarea realităţilor obiective, politică din ştiinţă, şi capătă satisfacţie de pe urma acestei îndeletniciri, lingvistul Berejan a avut şi continuă să aibă satisfacţii de altă natură, satisfacţii de creaţie şi, în parte, de rezultatele muncii şi meritele sale de om de ştiinţă, de cercetător al fenomenului „limbă” care sunt cunoscute şi recunoscute în cercurile ştiinţifice. Iar aceste satisfacţii nu pot fi comparate în nici un caz cu cele în care se complac activiştii politici de moment.

Tocmai de aceea nu consider că Berejan ar avea vreo datorie neachitată ca om de ştiinţă (în afară, poate, de faptul că n-a scris încă vreo 2-3 cărţi serioase de lingvistică teoretică, cum şi-ar fi dorit; şi asta din cauză că şi-a consumat timpul

cu activități de alt ordin, mult mai puțin plăcute, care, pe deasupra, nici apreciate nu sunt).

– Care au fost cele mai luminoase zile pentru academicianul Silviu Berejan?

– Mă văd nevoit din nou să previn cititorul a nu lua drept lipsă de modestie răspunsul meu la această întrebare. Au fost mai multe asemenea zile. Voi numi doar trei dintre ele.

Prima. Ziua când am realizat că sunt recunoscut ca om de știință și acceptat ca egal în comunitatea lingvistică internațională (prin citarea studiilor mele serioase, prin recenzarea lor în presa de specialitate, prin invitări la diverse întruniri internaționale, prin aprecieri ale vederilor și ideilor mele în opere de referință).

A doua. Ziua când am primit aici, la Chișinău, avizul de susținere a candidaturii mele la alegerile pentru titlul de membru titular al Academiei din partea lingvistului de talie mondială profesorul dr. Eugeniu Coșeriu (Germania), în care se menționa: (citez!): „...În calitatea mea de profesor emerit de Filologie romanică și Lingvistică generală la Universitatea din Tübingen, de fost președinte al Societății Europene de Lingvistică Romanică, al Societății Europene de Lingvistică (Societas Linguistica Europaea), al Asociației de Cercetări Umanistice (Modern Humanities Research Association) etc. și de bun cunoscător al întregii opere a candidatului propus, îmi permit să susțin în modul cel mai călduros această candidatură. Meritele domnului Berejan în domeniul lingvisticii sunt incontestabile și unanim recunoscute în știința națională și internațională. Domnul Berejan este astăzi savantul cel mai de seamă din Republica Moldova în acest domeniu, și, anume, atât în ce privește lingvistica generală (mai ales semantica), cât și în ce privește lingvistica românească, atât sincronică, cât și diacronică. În afară de aceasta, e de remarcat atitudinea luată și consecvent menținută de dl Berejan în chestiunea limbii naționale. Interviul acordat de curând de Domnia Sa în această privință revistei „Limba Română" e un model de rectitudine și de etică științifică" (D-7400 Tübingen 1, 22.XII.1992, Fax.).

E una din cele 13 aprecieri sosite în ajun de alegeri de la diverse personalități și instituții din Est și din Vest, apreciere care m-a mișcat însă cel mai mult.

Și a treia – ziua concretă din anul trecut, când a văzut lumina tiparului cartea *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică*. Trei studii de E. Coșeriu, pe care am avut onoarea să o prefațez și, împreună cu lingvistul ieșean Stelian Dumistrăcel, am reușit totuși s-o edităm (depășind toate dificultățile).

– Cum suportă povara „comediei minciunii" omul Silviu Berejan?

– Omul Berejan o suportă foarte greu, dar s-a resemnat total de când a înțeles că de „comedia minciunii", impusă pe bucata de pământ românesc pe care a avut a se naște, nu va putea scăpa până la sfârșitul vieții sale.

– Ce proiect, din anii tineri, ce vis neîmplinit aveți?

– De fapt, pot spune că toate proiectele majore de la începuturile existenței

mele conştiente au rămas neîmplinite, au rămas o „nirvană interioară” mereu sperată. Pesemne, am fost un visător iremediabil!

– Cum ați proceda dacă printr-o minune ați fi pus în situația de a relua de la capăt viața...

– Dacă într-adevăr ar fi posibilă o atare minune, aş prefera să fac matematică, cum începusem de fapt. Şi aş fi fost fericit, cred.

Lingvistica de la noi, cea care se încadra în „Frontul ideologic”, m-a ținut mereu în tagma celor neagreați de puterea oficială şi m-a obligat să accept în tăcere mulți ani la rând că româna din Moldova Sovietică este altceva decât româna din celelalte regiuni româneşti (strecurând numai în subsidiar ideea că ea e tot română), iar acum, când lingvistica parcă nu mai este ideologizată, în loc să poți spune deja deschis adevărul elementar, interzis atâta amar de timp, conducerea, prin poziția pe care o deține, te sileşte să demonstrezi axiome evidente (că româna e română, că laptele e alb, adică) şi iarăşi nu-i eşti pe plac.

Aşadar, cu toate că şi conducerea, şi regimul s-au schimbat, atitudinea față de limbă şi lingvişti a rămas la noi absolut aceeaşi. Situație de neinvidiat, precum vedeți.

Şi încă ceva: dacă aş lua-o tot în lingvistică de la început, aş prefera să fiu apreciat exclusiv de specialişti, nu de şefi (prin prismă politico-ideologică).

Dar dacă n-a fost să fie aşa cum aş fi vrut, nu regret totuşi viața trăită, căci, la urma urmei, am studiat şi mi-am apărat, cât şi cum am putut, limba neamului. Şi asta vreau s-o afirm acum, înspre apusul vieții, deschis: mi-am iubit dintotdeauna limba şi neamul şi anume aceste sentimente mi-au insuflat energie şi putere de rezistență. Le voi iubi şi în continuare cu aceeaşi intensitate şi le voi apăra cu aceeaşi perseverență în orice situație.

Cu convingerea fermă şi cu credința nestrămutată că numai aşa e bine, îmi voi duce crucea până la capăt.

Dialog: Alexandru BANTOŞ – Silviu BEREJAN

Limba Română, nr. 3 (21), 1995, p. 53-60

„LINGVISTICA NU M-A FĂCUT FERICIT…”

– Dle academician Silviu Berejan, sunteți autoritate lingvistică apreciată în țară şi peste hotare şi cred că această recunoaştere unanimă nu a apărut, să zicem, pe un teren gol. Unde şi cum v-ați format ca personalitate? Cine v-a influențat destinul? Şi, la urma urmei, de ce ați ales anume lingvistica?

– Vreau să inversez ordinea întrebărilor ce mi le adresați, întrucât înainte de a ajunge a fi recunoscut „în țară şi peste hotare”, cum ziceți Dumneavoastră, a trebuit să mă fi afirmat cât de cât în domeniu, ca să aibă lumea ce recunoaşte, adică întâi a trebuit să aleg ca preocupare permanentă lingvistica, ca abia apoi cele realizate de mine să capete pondere ştiințifică şi să înceapă a fi remarcate. Deci, ca întotdeauna, nu există autoritate fără a fi în prealabil rezultate.

Cât priveşte faptul cum m-am format şi cine mi-a influențat destinul, aceasta este urmarea unui concurs de împrejurări (fericit sau nefericit, e altă chestiune), un joc al hazardului, dacă vreți, cum se întâmplă de cele mai multe ori.

N-aş putea să spun că din cea mai fragedă vârstă am manifestat înclinații deosebite spre creație, că aş fi dat dovadă de vocații speciale, că aş fi avut talent pentru ceva anume. Am fost un copil normal, cam sfios, timid, lipsit de caracter şi încredere în propriile forțe, nesatisfăcut de cum arăta şi de ce putea face, care privea cu un fel de invidie luminoasă la copiii din jur, care apăreau întotdeauna mai isteți, mai hotărâți, mai îndemânatici şi mai frumoşi. Cu timpul însă am început să-mi dau seama (mai ales că şi alții observau acest lucru) că posed nişte aptitudini pe care nu le au colegii din jur. Dar n-am pus niciodată preț pe asta, n-am încercat să valorific avantajele pe care le aveam, nici atunci chiar când erau apreciate de alții.

Clasele primare le-am făcut în satul de baştină, unde părinții mei erau învățători, şi n-am considerat că aprecierile ce mi se dădeau acolo erau obiective. Când am intrat la liceu, s-a observat că desenez, de exemplu, şi am fost înscris în cercul de desen al prof. A. Niculescu (pe care îl frecventa de mai mulți ani şi actualul maestru G. Sainciuc), că pot cânta şi am fost inclus în corul liceului, că sunt destul de ager la educația fizică. Abia atunci a apărut, probabil, ambiția de a fi mai bun, de a mă afirma în ceea ce mi se cerea să fac. Mă descurcam destul de bine la matematică şi adesea primeam note maximale pentru rezolvări corecte şi neobişnuite ale unor probleme (mai ales la teze şi extemporale).

Dar de cele mai multe ori eram înalt apreciat la limba şi literatura română de un profesor foarte exigent şi sever (T. Neaga), ce nu se jena, cu toate acestea, să mă

noteze, în special la compuneri, cu mențiuni entuziaste (tip: „f.f. bine”, „excelent”, „excepțional”), lucru ce mă bucura mult, desigur, fără a-mi provoca însă nici un fel de iluzii. Mult mai târziu mi-am adus aminte de aceste aprecieri şi am înțeles de ce începusem să exprim anumite gânduri şi sentimente chiar în versuri. Am purces apoi să scriu şi un roman, dar numai pentru mine. Mulți ani mai târziu regretatul poet Petru Zadnipru, colegul meu de facultate, căruia îi dădusem să citească câte ceva din încercările mele literare, m-a sfătuit să le public, dar n-am acceptat.

Însă, fiind încă în clasa a X-a a şcolii de băieți nr. 4 din Chişinău, am îndrăgit, ca şi majoritatea colegilor, matematica predată de talentatul pedagog M. Reznic şi, drept urmare, împreună cu alții, m-am înscris şi eu la facultatea de fizică şi matematică a Universității din Chişinău. Peste aproximativ un an şi jumătate, dându-mi seama că îmi place numai matematica şi îmi displace total fizica, m-am transferat la anul II al facultății istorico-filologice, la secția moldovenească. Aici mi-am valorificat aptitudinile filologice, am absolvit facultatea cu mențiune, fiind remarcat şi oprit la catedră pentru continuarea studiilor la aspirantură. Conducător ştiințific mi-a fost prof. A. Borşci. Iar primul şi principalul oponent la susținere mi-a fost docentul (pe atunci) N. Corlăteanu (care ulterior a fost unul din referenții mei şi la susținerea celei de a doua teze, de doctor habilitat, în 1972, la Moscova). Pe parcurs destinul mi l-au influențat şi alți oameni, alte personalități, în special, din sferele lingvistice ale recunoscutelor centre de ştiință din fosta Uniune Sovietică – Moscova, Leningrad, Kiev ş.a. Lingvişti ca V. Şişmariov, D. Mihalci, R. Budagov, R. Piotrowski şi mulți alții mi-au servit drept model demn de urmat şi m-au însuflețit în munca mea de cercetare de la începuturi şi până la maturitate ştiințifică. Mai bine de două decenii am fost sub influența binefăcătoare pentru mine a acad. H. Mihăescu de la Bucureşti (prin corespondența întreținută) şi a prof. E. Coşeriu de la Tübingen (prin schimbul de publicații de specialitate).

– Lingvistica, pe lângă succese şi bucurii sufleteşti, v-a adus şi multe necazuri – şi în perioada sovietică, când obiectul Dumneavoastră de studiu se numea încă *limba moldovenească*, şi în perioada actuală, când puteți să-i dați deja, cu toate impedimentele, denumirea reală, adică cea de *limba română*. În acest sens, sunt sigură că ați meditat mult şi că mai continuați să meditați şi acum, deşi adevărul se află la suprafață.

– Da, într-adevăr, preocupările mele lingvistice mi-au dat multe satisfacții şi chiar bucurii sufleteşti. Dar lingvistica, trebuie s-o recunosc deschis, nu m-a făcut fericit decât în puținele cazuri când făceam abstracție de obiectul direct al preocupărilor mele de căpetenie – limba din Republica Moldova, când mă cufundam în lingvistică pură, ca să zic aşa, acolo unde aveam de a face exclusiv cu ştiința, nu şi cu politica, cu ideologia. Numai atunci când m-am ocupat de lingvistica teoretică, de lingvistica generală, am simțit adevărata atracție pentru munca ştiințifică, de cercetare, pentru studiu în general (fără comandă de sus,

fără cenzura celor fricoşi de care eşti dependent şi mai ales fără reticenţele pe care ţi le impui singur, tot din laşitate în primul rând, şi care sunt extrem de împovărătoare).

Am regretat nu o dată că am plecat de la matematici, unde politica şi ideologia nu se implicau în măsura în care se implicau în ştiinţele umanistice (ce constituiau chiar, cum am înţeles cu timpul, componenta de bază a aşa-numitului „front ideologic"), în parte, în lingvistică şi, în special, în lingvistica moldovenească, unde forurile de conducere aşteptau în orice moment vreo „diversiune românizatoare" naţionalist-burgheză.

În general, n-am profitat de o stare de normalitate, de condiţii pentru studii obiective ce n-ar fi depins de nişte „interese supreme", care dominau toată activitatea noastră de cercetare ştiinţifică. Dacă le-aş fi avut, poate realizam mai multe în toţi aceşti ani!

Atunci însă nu-mi rămânea decât amărăciunea interdicţiilor şi a neacceptărilor şi tristeţea grea a neîmplinirilor. Sentimentul idealurilor neîmplinite, a celor nerealizate î n c ă şi nerealizabile d e j a , mă torturează şi acum.

– Noi, studenţii-filologi ai anilor '60-'70, ne dădeam bine seama că „deosebirile" dintre limbile moldovenească şi română sunt, de fapt, un bluf. Şi totuşi despre presiunile ideologice ce se exercitau asupra specialiştilor nu ni se spunea nimic. Aţi putea să ne comunicaţi ceva în acest sens?

– În perioada sovietică de aproape jumătate de secol despre corelaţia dintre limba zisă *moldovenească* şi limba română s-a putut vorbi (atunci când se cerea) numai în plan de două entităţi diferite (ca şi despre noţiunile de neam, de etnos, de popor, se înţelege). Conceptele de *limba moldovenească* şi *norod moldovenesc* făceau parte din „sfânta sfintelor" ideologiei dominante şi nu se pretau, în general, la discuţii. Ele nu puteau fi abordate decât într-o singură direcţie: cea de demonstrare a diferenţelor, cu orice argumente, chiar şi din cele ridicole din punctul de vedere al oamenilor ce aveau un pic de carte la viaţa lor (îţi permiteai doar în glumă şi numai la colţ de stradă sau între prieteni foarte siguri să atingi aberanta teorie a celor două limbi, iar să abordezi comunitatea etnică – nici în glumă).

În aceste condiţii nimeni, bineînţeles, n-ar fi îndrăznit să spună ceva studenţilor şi tineretului studios fără a se supune riscului de a intra în tagma celor neagreaţi de puterea oficială, cu urmări negative dintre cele mai drastice. Deci presiunile ideologice, de care întrebaţi, deşi nu erau directe, se exercitau zilnic pe toate căile şi era necesar să-ţi pui la contribuţie toate forţele intelectuale ca să satisfaci exigenţele, sau, cel puţin, să nu declanşezi nemulţumirea ori chiar mânia şefilor (şi să nimereşti în parantezele cu nume odioase de la vreo plenară ordinară).

– Sunteţi autor şi coautor al mai multor manuale, dicţionare, materiale didactice. Editarea „Cursului de limbă moldovenească contemporană" în două volume (1956-1959) a însemnat o apropiere de româna literară?

– În toate lucrările, în special colective, la scrierea cărora am participat ca autor, coautor sau redactor, am căutat întotdeauna posibilități să atrag atenția asupra faptului că limba despre care vorbim în manuale, cursuri, dicționare este limba literară, limba cizelată de scriitorii vechi, clasici şi moderni, limba culturii seculare a romanicilor orientali (nu puteam doar spune a tuturor românilor!), punând la dispoziția cititorului toate cele necesare pentru ca el să-şi dea seama de realitate, să înțeleagă că această limbă nu se deosebeşte practic de limba ce se făcea auzită la radio Bucureşti, în care se scria în cărțile româneşti nu prea accesibile pe atunci, în ziarele din România, care mai apăreau sporadic pe la chioşcuri sau la care puteai fi abonat într-un timp (ce e drept, abonarea a fost foarte curând stopată pentru populație, ea făcându-se foarte limitat, după liste speciale numai în instituțiile de profil). Începuturile apropierii de româna literară s-au pus, e adevărat, încă în Cursul amintit de Dumneavoastră, în volumul I al acestuia, în care cu străduința noastră, a celor mai tineri, a fost acceptat un mic paragraf despre identitatea de limbă româno-moldovenească la nivel literar (ceea ce a fost, desigur, o performanță deosebită la acea etapă!).

– Şi dacă am atins de acum trecutul nostru, vreau să vă mai adresez o întrebare din pură curiozitate: cu ce se ocupa pe timpuri Consiliul de problemă numit „Legitățile dezvoltării limbii moldoveneşti în legătură cu dezvoltarea nației socialiste moldoveneşti”, al cărui membru erați şi Dumneavoastră?

– Se ocupa, în fond, cu ceea ce am spus adineaori, adică cu îndoctrinarea postulatelor promovate de conducerea de partid, cu ceea ce exprimă însăşi denumirea consiliului, care pe atunci nu părea deloc stupidă, întrucât exterioriza însăşi esența politicii statului: dezvoltarea limbii trebuia să corespundă dezvoltării națiunii, anume socialiste moldoveneşti. Asta se cerea şi asta vroiau să arate specialiştii că fac, indiferent de ce credeau, de ce ştiau şi de ce încercau să mai strecoare în subsidiar membrii acestui organ (nu numai ştiințific, ci şi propagandistic), inclusiv şi eu.

– Dar să lăsăm trecutul pentru istoricii contemporani şi viitori, care-l vor revalorifica şi reaprecia, şi să trecem la lucruri de altă natură. Mă interesează şi următoarele. Când ați auzit pentru prima dată de Eugeniu Coşeriu? Ştiu că ați scris despre el, că vă apreciază, la rândul său, foarte mult, că sunteți chiar apropiați sufleteşte, nu numai profesional.

– Pe renumitul nostru conațional l-am cunoscut, ca şi ceilalți lingvişti sovietici, după studiile sale ştiințifice, în primul rând, după cele câteva traduceri publicate în ruseşte la Moscova, iar apoi după lucrările în alte limbi, pe care mi le-a trimis prin poştă chiar autorul drept răspuns la nişte articole de-ale mele pe care i le-am donat, în 1968, la cel de al XII-lea Congres Internațional al Romaniştilor de la Bucureşti. L-am cunoscut şi personal (despre această întâlnire de pomină am scris cu deosebită plăcere în prefața la cartea sa, pe care am editat-o mulți ani mai târziu la Chişinău împreună cu binecunoscutul lingvist ieşean Stelian Dumistrăcel). De atunci

întreținem relații permanente, ne întâlnim din când în când la prestigioase întruniri ştiințifice internaționale, cum au fost cele din Tutzing de lângă München, din Iaşi, Suceava, Chişinău, Bucureşti (şi iată chiar în zilele acestea, una ratată de mine, din Constanța).

În altă ordine de idei, vreau să zic că, prin cartea amintită **Lingvistică din perspectivă spațială şi antropologică** şi prin numărul omagial „Coşeriu" al revistei noastre, mi-am legat numele de cel al celebrului lingvist de proveniență basarabeană, lucru care îmi prilejuieşte, de fiecare dată când sesizez situația, satisfacții morale de nedescris şi mă mândresc în forul meu interior de aprecierea pe care simt că mi-o dă. Deşi conştientizez prea bine distanța ce ne desparte, căci noi, cei de aici, n-am putut niciodată, şi nici acum nu putem să ne comparăm, ca posibilități şi ca realizări mai ales, nu numai cu colegii de generație din Occident, dar nici cu colegii noştri din Țară. Profesorul Coşeriu în modestia sa încearcă de acum nu o dată să ne dezvinovățească, zicând că ei, cei de acolo, au avut condiții favorabile de afirmare, pe când noi nu.

De condiții, ce e drept, n-am prea avut parte, dacă după o viață de om consacrată ştiinței nu ai nici spațiu suficient să-ți păstrezi în întregime biblioteca adunată cu greu mulți-mulți ani (eu personal am fost nevoit să-mi duc la țară (cu tot cu dulapuri şi rafturi) o bună parte din bibliotecă, în special, periodica şi cărțile didactice, ca şi arhiva de manuscrise în majoritatea ei, la care acum nu am acces numai din cauză că nu încap în locuința pe care o împart cu familia fiului, căci, cu resursele de care am dispus ca om de ştiință, n-am fost în stare să-i asigur acestuia cel puțin o garsonieră. N-am fost acasă la dl. prof. Coşeriu la Tübingen, de la alții însă, cărora soarta le-a dăruit acest favor, am reținut că dispune de o bibliotecă fenomenală ce ocupă câteva încăperi ale locuinței sale. N-am pretins niciodată la aşa ceva şi nici nu puteam pretinde, dar să doresc să am lângă mine până la sfârşitul vieții modestul meu tezaur de carte aş fi avut dreptul, cred.

– Renaşterea națională, recunoaşterea limbii naționale ca limbă de stat, revenirea la grafia latină nu s-au făcut şi fără contribuția savanților lingvişti de la Academia de Ştiințe. Vă mai amintiți despre şedințele Comisiei interdepartamentale pentru problemele limbii ce avea drept obiectiv determinarea statutului lingvistic şi social al limbii moldoveneşti?

– Cum să nu-mi aduc aminte, dacă eu însumi, în calitate de membru al Comisiei de care vorbiți, am prezentat la prima ei şedință plenară, în prezența Secretarului C.C. al P.C.M., raportul cu titlul numit de Dumneavoastră. A fost pentru prima dată când cercetătorii Academiei noastre au făcut nişte afirmații publice, apărute ulterior şi în presă, despre comunitatea limbii moldoveneşti cu limba română şi despre necesitatea trecerii celei dintâi la alfabet latin, care constituia la acea dată singura deosebire vizibilă dintre ele. Materialele acestei Comisii, larg publicate, au stat la baza luptei de mai departe pentru limbă şi grafie

şi a ulterioarelor legi despre limba de stat a republicii, iar în ultimă instanţă, şi a victoriilor ce au urmat.

– De ce probleme ale ştiinţei lingvistice contemporane se ocupă în prezent colectivul Institutului academic pe care îl conduceţi?

– În ultimii şase ani de zile, de când există Institutul de Lingvistică ca structură aparte, în planurile noastre au fost incluse teme concrete de studiere a limbii române în colaborare cu institutele din Bucureşti ale Academiei Române şi cu cele de la filialele ei din Iaşi şi Cluj, precum şi cu o serie de universităţi româneşti (de la Iaşi, Cluj, Suceava, Galaţi, Craiova, Timişoara). Majoritatea acestor teme sunt noi pentru lingvistica românească şi sunt în cercetare pentru prima dată (de exemplu, se lucrează la un dicţionar de derivate al limbii române, e pe sfârşite dicţionarul de regim al verbelor româneşti, conlucrează la teme comune dialectologii, toponimiştii şi antroponimiştii, au colaborat lexicografii, gramatiştii, se iniţiază lucrul în comun al etimologiştilor la Dicţionarul etimologic academic al limbii române).

Mai colaborăm la lucrări colective internaţionale de romanistică, cum ar fi Atlasul Lingvistic Romanic (cu sediul la Grenoble, Franţa), Patronimica Romanică (cu sediul la Trier, Germania), Atlasul Lingvistic European (cu sediul la Firenze, Italia). Din 1996 am stabilit un nou fel de relaţii: un grup de cercetători din Germania (Universitatea din Leipzig), din România (Universitatea din Iaşi) şi din Republica Moldova (Institutul de Lingvistică din Chişinău) conlucrează la tema de sociolingvistică „Româna vorbită în Moldova istorică” pe baza unui proiect comun susţinut material de Fundaţia culturală germană Volkswagen-Stiftung.

– Cine vă sunt discipolii?

– Am avut şi am discipoli (adică persoane ce şi-au făcut ucenicia lingvistică sub conducerea mea ştiinţifică directă sau numai consultativă, beneficiind de sprijinul acordat de mine), nu numai la Institut, ci şi la alte instituţii ştiinţifice şi de învăţământ din republică şi din afara ei. Mulţi dintre aceştia şi-au susţinut tezele şi activează pe frontul lingvistic practic alături de mine (T. Cotelnic, E. Constantinovici, Gh. Popa, A. Vulpe, M. Onofraş ş.a.). Cu unii întreţin în continuare legături profesionale şi pur omeneşti, deşi nu lucrează la Institutul pe care îl conduc (I. Matcovschi, C. Tănase, Gh. Stog, V. Bahnaru, A. Palii, V. Manakin ş.a.).

Câţiva dintre foştii mei discipoli sunt angajaţi şi în alte domenii la altfel de instituţii, atât aici pe loc, cât şi în alte părţi (E. Mândâcanu, P. Ganea, I. Popa, I. Zubcu ş.a.).

Dar consider că am şi un număr de discipoli indirecţi, neoficializaţi, ce au conlucrat cu mine, au însuşit anumite lucruri, fiind mai mulţi ani în preajma mea şi acceptând în activitatea lor poziţiile expuse în studiile mele ştiinţifice.

– Şi în încheiere V-aş ruga să ne vorbiţi despre familia Berejan, interesele copiilor şi nepoţilor Dumneavoastră.

– Sunt căsătorit din 1952, soția mi-a fost colegă de facultate şi a predat şi ea limba şi literatura moldovenească (conştientă fiind dintotdeauna, ca şi ceilalți membri ai familiei, că este limba română).

Am doi copii: fiica, lingvist şi ea, în prezent predă franceza la Academia de Muzică, iar fiul e specialist în alt domeniu – violonist şi maestru de concert în orchestra Ansamblului „Joc" (domeniul i l-am ales eu, mi-am luat pe suflet această mare responsabilitate, deoarece în adolescență şi în tinerețe eram îndrăgostit de muzica populară românească; mă simt mereu vinovat nu numai pentru că i-am impus profesia, dar, tot din vina mea, până acuma nu are acoperiş propriu deasupra capului).

Mai am şi un unic nepot de la fiică (cu care suntem buni prieteni), a absolvit liceul român-englez „Mircea Eliade" şi şcoala medie din Lexington (Statele Unite ale Americii, unde s-a aflat un an, selectat pe bază de concurs), după care a intrat la Facultatea de Drept a Universității din Bucureşti, fiind în prezent student la anul II.

În republică alte rude de sânge nu mai am (tata şi mama, sora şi fratele – ambii mai mici ca mine – nu mai sunt în viață); verii şi nepoții (din partea lor) sunt în România – la Constanța.

– Vă mulțumesc mult pentru interviu! Cu ocazia frumoasei aniversari Vă aduc din partea cititorilor şi învățăceilor sincera recunoştință cu tradiționalele urări de bine. Mulți ani înainte, succese în continuare şi fericire în toată plinătatea cuvântului!

Dialog: Tatiana ROTARU – Silviu BEREJAN

Săptămâna, 1 august 1997, p. 15-16

„LIMBA ROMÂNĂ ESTE SINGURA LIMBĂ LITERARĂ DIN ACEASTĂ ZONĂ A ROMANITĂȚII ORIENTALE”

– Domnule Profesor Silviu Berejan, amintind cuvintele lui Serafim Saka, cunoscut scriitor din Republica Moldova, „Ce bine e să fii aici ca şi cum ai fi dincolo, dar şi să fii dincolo ca şi cum ai fi aici”, V-aş întreba, pentru început, dacă acum, în noiembrie 1994, mai sunt aceste reflecții de actualitate? Ele au fost rostite la laşi, în anul 1990.

– Ar fi bine ca să fie şi acum în actualitate dar, din păcate, îmi face impresia că ceea ce se putea spune în ’90, cu greu se mai poate spune astăzi. Deşi e foarte bine să fii aici, fiind dincolo, îmi face impresia că fiind dincolo, nu întotdeauna poți să fii şi aici, cel puțin, în perspectiva care se profilează pentru viitor.

– Am citit şi noi comunicatul dat de Prezidiul A.Ş. al Republicii Moldova cu privire la aşa-zisa *limbă moldovenească*. De fapt, care academicieni din Chişinău au avut intervenții în acest sens? Şi, în general, numai lingviştii au intervenit în această dezbatere?

– Nu. Până la această decizie pe care a luat-o Prezidiul Academiei, au răspuns la întrebarea pusă de Parlament, apelului adresat Academiei, într-o rubrică specială a revistei *Literatura şi Alta*, mai mulți membri ai Academiei de Ştiințe a Moldovei, primii fiind nişte oameni nespecialişti în materie, dar oameni de bună credință, oameni de ştiință oneşti care, ştiind bine adevărul ştiințific şi istoric, l-au afirmat din proprie inițiativă, înainte de a-şi spune cuvântul specialiştii în mod organizat. Vreau să-i numesc: primii care au răspuns la rubrica deschisă de redacția revistei *Literatura şi Arta* au fost acad. Vasile Anestiade şi acad. Vsevolod Moscalenco, cel dintâi specialist renumit în medicină nu numai în republică, ci şi peste granițele ei, şi al doilea, un fizician, nu mai puțin cunoscut.

Dumnealor, în doi, au răspuns aşa cum puteau să o facă nişte oameni de bună credință la apelul adresat Academiei, că e vorba de o limbă şi nu poate fi nici un fel de discuție în privința aceasta. Vorbirea poate să aibă nişte particularități, însă în ceea ce priveşte scrisul totul se supune normelor limbii române literare şi tot ce este scris, tot ce este publicat este în conformitate cu normele limbii literare, adică ale limbii române, SINGURA LIMBĂ LITERARĂ DE PE ACEST TERITORIU, DIN ACEASTĂ ZONĂ A ROMANITĂȚII ORIENTALE.

Aşa că, în privinţa aceasta, nici un fel de îndoieli nu pot fi, lucru menţionat şi de aceşti doi academicieni. După ei, au urmat lingviştii, care şi-au spus cuvântul. Toţi lingviştii membri ai Academiei. Sunt trei la număr: acad. Nicolae Corlăteanu, veteranul nostru, membrul corespondent Anatol Ciobanu, profesor la Universitate, şi subsemnatul.

După ce am semnat noi un material la această rubrică, a urmat opinia acad. Boris Mateenco, cunoscut biolog şi om de cultură, care ştie situaţia şi şi-a expus deschis poziţia. Au mai publicat apoi, la aceeaşi rubrică, Mihai Cimpoi, cunoscutul critic şi istoric literar, şi matematicianul Petru Soltan, membru al Academiei, care, de asemenea, a abordat problema într-un fel foarte original, aderând la opinia precedenţilor. El a scos în evidenţă câteva laturi văzute prin prisma unui matematician.

De acum în numărul revistei *Literatura şi Arta*, în care a fost publicat răspunsul Prezidiului Academiei, a fost continuată şi rubrica „Parlamentul întreabă, academicienii răspund" în care, în paralel cu Hotărârea Academiei, răspund şi scriitorii Grigore Vieru şi Ion Druţă. În felul acesta, discuţia s-a încheiat cu această Hotărâre şi cu aceste ultime două luări de cuvânt.

Răspunsul Academiei a fost pregătit de membrii Academiei, filologi de frunte ai republicii, printre care acad. Haralambie Corbu, vicepreşedinte al Academiei, acad. Nicolae Corlăteanu, membrii corespondenţi Anatol Ciobanu şi Nicolae Bileţchi şi subsemnatul. Deci acest grup de filologi a pregătit materialele pentru a fi luate în discuţie la Prezidiul Academiei şi pe baza lor s-a adoptat Hotărârea, despre care este vorba.

– Dumneavoastră sunteţi academician, coordonatorul Secţiei de Ştiinţe Umaniste, membru al Prezidiului Academiei de Ştiinţe, dar şi directorul Institutului de Lingvistică din Chişinău. În această, ultimă calitate, puteţi prezenta succint câteva aspecte ale colaborării cu Institutul de Filologie Română „Al. Philippide" al Filialei Iaşi a Academiei Române?

– În privinţa aceasta pot spune cu bucurie numai lucruri bune, pentru că într-adevăr s-a stabilit o colaborare ştiinţifică creatoare între Institutul de Lingvistică al Academiei de Ştiinţe a Moldovei şi Institutul de Filologie Română „Al. Philippide" din Iaşi. Colectivele de cercetători se află în legătură foarte strânsă de colaborare pe linia mai multor teme de cercetare, la care lucrează, în comun şi cu bune rezultate, cercetătorii din Chişinău şi cei din Iaşi. Acest lucru a fost menţionat şi la sfârşitul anului trecut (1993, n. n.) la aniversarea a 65 de ani de existenţă a Institutului ieşean. Într-adevăr, trebuie să menţionăm că sunt lucruri îmbucurătoare, se lucrează intens la mai multe teme, se fac deplasări comune pe teren. De altfel, Institutul „Al. Philippide" a fost primul institut din România

cu care am început colaborarea şi avem de acum şi experienţă: au fost culese multe materiale pe teren, au apărut deja studii în care acestea au fost valorificate. Chiar în volumul de **Texte dialectale** apărut la Iaşi, în anul 1993, sunt precizate şi fixate aceste colaborări în domeniul dialectologiei.

Se lucrează şi în domeniul cercetărilor de toponimie, pentru a realiza un volum cu privire la zona toponimică a bazinului Prut. Acest volum va cuprinde toate numele de locuri, toponimele din stânga şi din dreapta Prutului.

Mai colaborăm şi la unele teme de cultivare a vorbirii; avem relaţii şi în ceea ce priveşte gramatica, lexicografia, colaborări care urmează să se dezvolte şi în continuare.

Vreau să menţionez că în acest an a apărut încă o materializare concretă a colaborării noastre prin editarea primului volum în limba română din operele lingvistice ale lui Eugeniu Coşeriu. Astfel, prin munca în comun a doi lingvişti, din Iaşi şi din Chişinău, au fost înmănuncheate o serie de studii în volumul **Lingvistică din perspectivă spaţială şi antropologică**, o lucrare care a fost bine primită de cititorul de limba română. Deci şi aceasta este o realizare a colaborării noastre începute încă din anul 1990, când, împreună cu dl. Ioan Oprea, Dumneavoastră, dle Horia Bârleanu, aţi venit la Chişinău şi aţi „testat”, ca să zic aşa, şi chiar aţi pornit activitatea de colaborare la cele două teme comune de cercetare.

– Făcând abstracţie de modestia care vă caracterizează, mă văd nevoit să precizez că acest volum reprezintă munca Dumneavoastră împreună cu...

– Da. Munca mea împreună cu dl. prof. Stelian Dumistrăcel, care a fost sufletul şi iniţiatorul acestei întreprinderi, dusă la bun sfârşit de noi doi cu ajutorul Editurii „Ştiinţa” din Chişinău. Ne bucurăm că am reuşit să punem în circulaţie, în limba română, o serie de lucrări ale profesorului Eugeniu Coşeriu care, practic, cel puţin în Republica Moldova, nu era cunoscut deloc.

– Aş aminti că la lansarea volumului a participat profesorul Eugeniu Coşeriu şi a fost profund impresionat de acest eveniment editorial.

– Da. A fost o bucurie pentru noi, aici la Iaşi, când cu ocazia *Congresului al V-lea al Filologilor Români*, a fost lansată această carte împreună cu o alta, **Prelegeri şi conferinţe**, apărută concomitent la Iaşi. A fost o lansare într-adevăr emoţionantă; i-au dat lacrimile nu numai profesorului Coşeriu, ci şi nouă, celor care am avut bucuria de a duce la bun sfârşit tipărirea acestor lucrări unice, deocamdată, în lingvistica românească.

Acestea ar fi, să zicem, părţile frumoase ale muncii noastre, bucuriile de care mai avem şi noi parte în contextul atâtor factori care nu au nici o legătură cu ştiinţa.

– Pentru că aţi adus vorba, nu pot ocoli şi o întrebare pe care n-aş fi dorit niciodată să v-o pun. În contextul revanşelor politice şi al conflictului

direct dintre Parlament şi Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova, care a susţinut adevărul ştiinţific cu privire la aşa-numitul glotonim *limba moldovenească*, citesc într-un ziar apărut la Chişinău următoarele: „În mare pericol se află acad. Silviu Berejan, directorul Institutului de Lingvistică. Nu prea are obiceiul să ceară atestate de la Moscova pentru legitimarea unei limbi pe care a certificat-o istoria de câteva mii de ani. Să nu ne mirăm dacă într-o bună zi vom auzi că, întocmai ca în butada care avea multă trecere până mai deunăzi şi potrivit căreia «Mâncat bine, culcat bine, sculat mort» i s-a întâmplat ceva, Doamne fereşte!".

Vă rog, domnule Profesor, comentaţi puţin acest text!

– Ei!... Ce-aş putea să vă spun?! Din păcate, asemenea publicaţii mai apar şi au mai apărut la noi. Ele au la bază, poate deocamdată, nişte vorbe, nişte opinii exprimate de cineva, undeva, cândva, dar poate că, aşa cum se spune, „nu iese fum, dacă nu arde ceva, undeva...". Dar, deocamdată, asta-i la nivel de zvon nerealizat, şi, cum bine spune autorul, „Doamne fereşte!" să fie realizat în forma cea mai rea pe care o are el în vedere! Dar, se înţelege, că vor fi existând nişte spirite revanşarde care acum, când au posibilitatea să mai ceară socoteală cuiva pentru activitatea care, după părerea lor, a fost „neavenită", ar încerca poate să întreprindă şi acţiuni de răfuială cu cei care, cred ei, sunt şi au fost mai activi în promovarea adevărului ştiinţific şi istoric. Acest adevăr ei nu-l acceptă, pentru că stau pe poziţiile vechi şi consideră că numai acele poziţii sunt în favoarea maselor largi din republică.

Cât priveşte chestiunea care se discută acolo, şi anume că „n-ar cere Berejan opinia Moscovei", aş vrea să spun că tocmai, dacă e vorba de opinia ş t i i n ţ i f i c ă, atunci să ştiţi că opinia ştiinţifică a fost întotdeauna aceeaşi, inclusiv şi din partea specialiştilor de la Moscova, care tocmai ne-au şi ajutat să descâlcim acest ghem pe care l-au mototolit şi l-au încâlcit oamenii politici, cei care urmăreau scopuri neştiinţifice şi nu erau grăbiţi să dea la iveală adevărul.

Dar asta este pe conştiinţa celor care promovează acest fel de a trata lucrurile, de pe poziţii unde prevalează interesul politic. Ca oameni de ştiinţă, nu putem fi de acord că politica poate să schimbe adevărul ştiinţific, chiar dacă are pâinea şi cuţitul în mână.

– Am încheia cu un alt citat, dintr-un alt ziar apărut tot la Chişinău, nu atât pentru zvonul lansat, cât, mai ales, pentru succinta caracterizare a activităţii Dumneavoastră: „Se vorbeşte despre eventualitatea concedierii dlui acad. Silviu Berejan, directorul Institutului de Lingvistică al Academiei Republicii Moldova. Face să amintim de aportul Domniei sale la proclamarea limbii de stat şi la menţinerea glotonimului ei cel adevărat – limba română?". Ne oprim aici, fără alte comentarii...

În numele revistei „Cronica" şi al cititorilor ei, vă mulțumesc, domnule acad. Silviu Berejan, pentru amabilitatea de a ne fi acordat acest interviu.

– Şi eu vă mulțumesc Dumneavoastră, pentru ataşamentul cu care ați fost mereu alături de noi, de adevăr şi de viitor. Pentru că orice s-ar face, viitorul va aparține tot adevărului şi adevărul e numai unul, după cum şi limba e numai una: LIMBA ROMÂNĂ.

Dialog: Ion-Horia BÎRLEANU (Iaşi) – Silviu BEREJAN

Cronica, Anul XXX, nr. 1 (1405),
1-15 ianuarie 1995, p. 5

UN DESTIN ÎN IMAGINI

1948. Trei generații ai dinastiei Berejan:
tata, unchii, bunicul şi un verişor
al viitorului academician

10 mai 1940,
Chişinău.
Cu liceenii-srăjeri
în aşteptarea prințului
moştenitor Mihai I

25 mai 1940, Chişinău. Silviu Berejan „rătăcit" printre desenatori

1958. Zoe Berejan, sprijinul dintotdeauna al academicianului

1959. În Chişinău cu V. Soloviov

1957. Castelul Peleş, Sinaia.
Silviu Berejan împreună cu soția Zoe

1959. Silviu Berejan

Grigore Berejan (tatăl academicianului), învățător de matematică şi desen liniar
cu un grup de elevi

La Universitate: Alexandru Dârul, Ion Mocreac, B. Chiroşcă, A. Borşci, S. Berejan,
V. Soloviov, V. Coroban (rândul de sus), Ion Osadcenco, Ala Bulat şi Lealea Cupcea-Josu

7 martie 2006.
La Casa Limbii Române

1 august 1999.
Constanța. La o cină cu verișorii constănțeni

1 februarie 1986, Bălți. Silviu Berejan (în centru) împreună cu Vasile Bahnaru, Stanislav Semcinski, Gheorghe Popa şi Gheorghe Stas

1964, Cernăuți. Cu T. Iliaşenco, I. Mocreac şi I. Osadcenco

În togă de academician cu prietenul Vlad Drumea

Împreună cu Eugeniu Coşeriu şi Nicolae Mătcaş

27 septembrie 2007. Silviu Berejan sărbătorit la Academia de Ştiinţe a Moldovei.
Acad. Gh. Duca, Preşedinte al AŞM, vorbeşte despre lingvistul şi omul de caracter S. Berejan

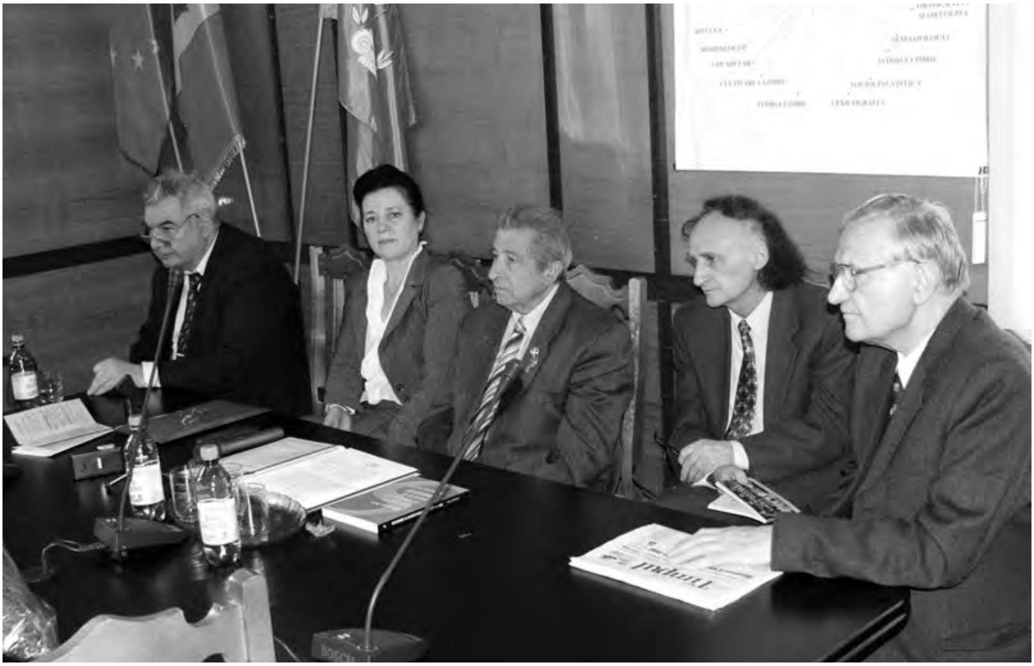
Colegi, prieteni, oaspeţi la aniversare

Prof. univ. dr. Stelian Dumistrăcel (Iaşi)

Prof. univ. dr. Gheorghe Chivu (Bucureşti)

27 septembrie 2007. Mihai Cimpoi, Ana Bantoş, Silviu Berejan, Grigore Vieru şi prof. Anatol Ciobanu

Grigore Vieru cu un mesaj către sărbătorit

Chişinău, AŞM, 27 septembrie 2007. Sărbătorirea a 80 de ani de la naşterea acad. Silviu Berejan (una din ultimele poze)

Cunoscutul viorist Aurel Berejan (primul din dreapta) la omagierea tatălui

Împreună cu fiica Valentina
şi nepotul Emil în timpul primei
(şi ultimei!) călătorii în SUA
(august, 2007)

REZOLUȚII, DECLARAȚII, PROTESTE ELABORATE CU PARTICIPAREA ACADEMICIANULUI SILVIU BEREJAN

CONFERINȚA NAȚIONALĂ *LIMBA ROMÂNĂ AZI*, EDIȚIA A III-A (Iaşi – Chişinău, octombrie 1993)

În zilele de 28-31 octombrie a.c. a avut loc tradiționala Conferință națională de filologie cu genericul *Limba română azi*, ediția a treia, având în obiectiv tema *Unitate lingvistică – unitate națională.*

Conferința, ce şi-a desfăşurat lucrările la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi şi la Universitatea de Stat din Moldova, a luat în dezbatere cele mai diverse probleme ale limbii române, ce conduc spre ideea unității lingvistice şi naționale a românilor de pretutindeni.

Conferința a întrunit peste 20 de savanți lingvişti din Iaşi, Bucureşti, Suceava, Chişinău, Cernăuți. La lucrările Conferinței a participat şi ilustrul savant-lingvist, academicianul Eugeniu Coşeriu (Universitatea din Tübingen), căruia i s-a conferit titlul de Doctor Honoris Causa al Universității de Stat din Moldova.

Cu multă atenție a fost ascultată comunicarea prof. Anatol Ciobanu *Aşa-zisul bilingvism moldo-rus ca factor distructiv al unității lingvo-naționale a românilor din Basarabia*. Unitatea lingvistică a fost argumentată cu prisos de dovezi în comunicările *A fare „a naşte" („engendrer")* (Şt. Giosu, Iaşi), *Limbile romanice şi subdiviziunile teritoriale ale limbii române* (Vl. Zagaevschi, Chişinău), *Folclorul – expresie a unității lingvistice* (George Munteanu, Bucureşti), *Unitatea de limbă, un adevăr care trebuie demonstrat?* (Alexei Palii, Chişinău), *Limba română şi interferențele culturale din Nordul Bucovinei* (Dochița Manole, Cernăuți), *Rolul Bibliei de la Bucureşti în evoluția limbii române literare* (Vasile Arvinte, Iaşi), *Limba română ca instrument de comunicare interetnică în unități plurilingve* (Stelian Dumistrăcel, Iaşi), *Imperativul unității limbii române astăzi* (Dumitru Irimia, Iaşi) etc.

Participanții la Conferință au lansat un APEL şi au exprimat un PROTEST în legătură cu două probleme de importanță majoră pentru limba română.

APEL

Conferința națională de filologie română, ediția a III-a, cu tema *Unitate lingvistică – unitate națională*, Iaşi – Chişinău, 28-31 octombrie 1993, face apel către Academia Română şi către Academia de Ştiințe din Republica Moldova ca – în conformitate cu adevărul istoric şi cu denumirea dată limbii noastre pretutindeni –

articolul 13 din Constituția Republicii Moldova să păstreze următoarea formulare: *limba de stat* a Republicii Moldova este *limba română*.

PROTEST

Conferința națională de filologie română, ediția a III-a, cu tema *Unitate lingvistică – unitate națională*, Iaşi – Chişinău, 28-31 octombrie 1993, *protestează împotriva hotărârii Academiei Române*, adoptată şi de Academia de Ştiințe a Republicii Moldova, referitoare la înlocuirea literei **î** (din **i**) cu **â** (din **a**), care aduce grave prejudicii unității scrierii limbii române.

Limba Română, nr. 3-4 (11-12), 1993, p. 61-62.

REZOLUȚIA CONGRESULUI AL V-LEA AL FILOLOGILOR ROMÂNI
(Iaşi – Chişinău, 6-9 iunie 1994)

Congresul al V-lea al Filologilor Români, organizat de Societatea de Ştiințe Filologice din România, în colaborare cu Filiala Iaşi a Societății, Universitatea „Al. I. Cuza”, Institutul de Filologie Română „Al. Philippide” din Iaşi, Institutul de Lingvistică al Academiei de Ştiințe a Republicii Moldova, Universitatea de Stat din Chişinău, ale cărui lucrări s-au desfăşurat la Iaşi şi Chişinău, pornind de la apelurile care i-au fost adresate (de Filiala Iaşi a Societății de Ştiințe Filologice, Facultatea de Litere a Universității „Al. I. Cuza”, Institutul de Filologie Română „Al. Philippide”, Inspectoratul Şcolar al regiunii Cernăuți, Societatea pentru Cultură şi Literatură Română din Bucovina etc.) şi în urma dezbaterilor pe baza rapoartelor prezentate în cele două şedințe în plen (Iaşi şi Chişinău) şi a comunicărilor susținute, la Iaşi şi Chişinău, în cele cinci secțiuni, a aprobat, în unanimitate, următoarea *Rezoluție:*

I. – Se va înainta Parlamentului Republicii Moldova *Apelul* prin care se afirmă necesitatea respectării adevărului ştiințific privind istoria şi esența limbii române: *Limba română este unica reprezentantă actuală a latinității orientale, oriunde ar fi întrebuințată ca limbă de stat, limbă de cultură, limbă de comunicare, îşi are fixată identitatea, definitiv, printr-o singură denumire –* ***limba română*** *– şi are un singur alfabet în măsură să-i exprime esența şi să-i asigure funcționarea în condiții optime – alfabetul latin.* (Textul *Apelului,* aprobat în unanimitate în plenul Congresului, se anexează.)

II. – Se va cere abrogarea Hotărârii din 17 februarie 1993 a Academiei Române privind revenirea la *â* şi *sunt* în ortografia limbii române, întrucât:

– nu are îndreptățire din nici un punct de vedere (ştiințific, didactic, economic etc.),

– a fost adoptată împotriva poziției exprimate în mod clar şi argumentate temeinic de institutele lingvistice ale Academiei Române, de Institutul de Lingvistică al Academiei de Ştiințe din Republica Moldova, de facultățile de litere ale universităților din Țară, de oameni de ştiință şi de cultură din Țară şi din Republica Moldova, de conferințe ale Societății de Ştiințe Filologice (naționale sau la nivel de filiale), de inspectorate şcolare din țară şi din regiunea Cernăuți.

Pentru pregătirea temeinică a unor eventuale modificări ortografice este absolut necesară constituirea de către Academia Română a unei comisii de specialişti.

Consiliul de conducere al Societății de Ştiințe Filologice va înainta conducerii Academiei Române o *Moțiune* referitoare la această problemă.

III. – Se va adresa forurilor conducătoare din România şi Republica Moldova un *Memoriu* prin care se solicită sprijinul material şi moral absolut necesar pentru ca revista *Limba Română* din Chişinău să nu-şi înceteze apariția şi să-şi poată continua rolul fundamental pe care şi l-a asumat în procesul de renaştere națională, inițiat în anul 1989.

Iaşi – Chişinău, iunie 1994
Limba Română, nr. 3 (15), 1994, p. 4

APELUL CONGRESULUI AL V-LEA AL FILOLOGILOR ROMÂNI ADRESAT PARLAMENTULUI REPUBLICII MOLDOVA

Stimate domnule Petru LUCINSCHI, Preşedinte al Parlamentului Republicii Moldova, stimate domnule Dumitru MOȚPAN, Prim-vicepreşedinte al Parlamentului Republicii Moldova, Preşedinte al P.D.A.M., stimați parlamentari!

Congresul al V-lea al Filologilor Români, desfăşurat între 6 şi 9 iunie 1994 la Iaşi şi Chişinău, la care au participat oameni de ştiință din România, Republica Moldova, Germania, Belgia, Ucraina, Franța, Olanda, consideră oportun să supună atenției Legislativului Republicii Moldova necesitatea adoptării unei poziții clare, întemeiate ştiințific, în problema denumirii limbii oficiale (de stat) a Republicii Moldova.

Numeroase foruri ştiințifice întrunite la Iaşi, Chişinău, Bucureşti, Cernăuți, Timişoara, Tutzing (Germania), cu participarea unor renumiți specialişti din lingvistica actuală, au demonstrat cu argumente ştiințifice că *limba de stat în Republica Moldova este una şi aceeaşi cu limba vorbită de către românii de pretutindeni şi se numeşte LIMBA ROMÂNĂ, singura denumire recunoscută de ştiință, în concordanță cu istoria şi esența ei.*

Reafirmând caracterul unitar al limbii (cu aceeaşi istorie şi aceeaşi structură) vorbite în România, Republica Moldova, Ucraina, fosta Iugoslavie etc., Congresul al V-lea al Filologilor Români subliniază încă o dată că se impune respingerea în mod hotărât şi definitiv a falsei teorii despre existența unei *limbi moldoveneşti* în afara românei. *Limba română este unica reprezentantă a latinității orientale care funcționează în România, Republica Moldova, Nordul Bucovinei, Transcarpatia, fosta Iugoslavie şi în alte regiuni limitrofe.*

Congresul al V-lea al Filologilor Români consideră că:

– în situația în care Parlamentul actual şi-a asumat misiunea dificilă de a continua transformările democratice şi procesul de Renaştere Națională, inițiate în anul 1989;

– în situația în care Republica Moldova îşi extinde contactele cu țările străine, unde se cunoaşte adevărul despre istoria poporului din tânărul stat moldovenesc şi a limbii lui;

– în situația în care Republica Moldova îşi croieşte drum spre Consiliul Europei, pentru a se aşeza în rândul țărilor moderne, iar mandatul de încredere pentru includerea în acest organism este Constituția,

acum, când se definitivează textul Legii Fundamentale a țării, Parlamentul nu poate să ignore adevărul ştiințific, unanim recunoscut, şi *trebuie să fixeze în Constituție, în spiritul respectării acestui adevăr, denumirea limbii de stat din Republica Moldova prin glotonimul LIMBA ROMÂNĂ*.

Fixarea în Constituție a denumirii *Limba Română* va pune capăt unui capitol ruşinos al ideologiei şi practicii din fostul regim totalitar, în care Republica Moldova a fost implicată fără voie, va lichida pentru totdeauna o sursă periculoasă de tensionare a situației politice, excluzând duplicitatea în interpretarea fenomenului lingvistic românesc, va permite românilor moldoveni să-şi recapete siguranța şi demnitatea de neam, iar oamenilor politici de la Chişinău să apară cu demnitate în fața adevărului ştiințific şi în fața istoriei.

Iaşi – Chişinău, iunie 1994

Limba Română, nr. 3 (15), 1994, p. 5

ŞEDINŢA LĂRGITĂ A PREZIDIULUI ACADEMIEI DE ŞTIINŢE A REPUBLICII MOLDOVA PENTRU DISCUTAREA ŞI APROBAREA RĂSPUNSULUI SOLICITAT DE PARLAMENTUL REPUBLICII MOLDOVA

Pe data de 9 septembrie a.c. Prezidiul A.Ş.M. s-a întrunit într-o şedinţă lărgită cu participarea membrilor Academiei – specialişti în domeniu, a directorilor de institute şi a mai multor şefi de servicii de la Secţia de Organizare. Pe ordinea de zi a figurat o singură problemă – examinarea variantelor de răspuns ale A.Ş.M. la Hotărârea Parlamentului „Cu privire la necesitatea abordării ştiinţifice a istoriei şi folosirii glotonimului *limba moldovenească* din 28 iulie 1994, pregătită de membrii Academiei care activează în domeniul filologiei (Silviu Berejan, Nicolae Bileţchi, Anatol Ciobanu, Haralambie Corbu, Nicolae Corlăteanu).

În cuvântul său de deschidere preşedintele A.Ş.M., dl acad. Andrei Andrieş, a menţionat că nu e nimic neobişnuit în faptul că Parlamentul Republicii Moldova s-a adresat Academiei, solicitându-i opinia competentă într-o problemă de ştiinţă. Şi nu e vorba că Parlamentul n-ar fi fost informat asupra opiniei specialiştilor de la Institutul de Lingvistică şi a unor prestigioase foruri ştiinţifice cu privire la limba vorbită în Republica Moldova. Hotărârea Parlamentului de a solicita opinia Academiei în problema dată îşi găseşte explicaţie în faptul că unele aspecte ale problemei necesită precizări suplimentare.

Pentru a onora solicitarea Parlamentului şi a formula un răspuns competent, a menţionat dl A. Andrieş, au fost convocaţi filologii-membri ai Academiei, care au elaborat şi au prezentat Prezidiului A.Ş.M. spre discutare şi aprobare trei variante de răspuns.

În continuare academicianul coordonator al Secţiei de Ştiinţe Umanistice dl Silviu Berejan a făcut o retrospectivă a problemei, încadrând-o în contextul larg al evoluţiei lucrurilor în ultima jumătate de secol. Mai întâi, acad. S. Berejan a atras atenţia celor prezenţi asupra consecinţelor nefaste pentru ştiinţa Republicii Moldova pe care le-ar implica acceptarea perimatului glotonim *limba moldovenească* pus din nou în circulaţie de actualul Parlament. În felul acesta, lingvistica din Republica Moldova ar fi aruncată cu cel puţin cincizeci de ani în urmă, revenindu-se astăzi la o stare de lucruri de mult depăşită sub toate aspectele. Suntem puşi, a menţionat raportorul, în situaţia de a demonstra, pentru a câta oară, adevăruri ştiinţifice bine cunoscute, devenite axiomatice, precum sublinia recent şi membrul titular al A.Ş.M. scriitorul Ion Druţă. De aceea, a precizat dl Silviu Berejan, „nu voi prezenta un

raport propriu-zis de elucidare a esențelor, – cu atât mai mult cu cât toți membrii Prezidiului A.Ş.M. cunosc problema fie din materialele prezentate astăzi, fie din cele publicate în presă –, ci voi expune doar nişte date suplimentare care vor contribui, sper, la luarea unei decizii juste".

Problema limbii a fost discutată în Republica Moldova la mai multe foruri speciale. Mai întâi de toate, a fost o conferință la Chişinău în 1951, la care s-au pus bazele cercetării ştiințifice adecvate a limbii utilizate în Moldova. La această conferință, în raportul acad. V. Şişmariov, s-a vorbit despre unitatea limbii standard, adică a limbii literare folosite în Republica Moldova şi în România. Mai târziu, problema unității limbii a fost reluată în 1967, 1972, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994. Cu toate acestea, în prezent s-a creat o anume situație în ceea ce priveşte denumirea ei.

Apare ideea că: „Da, limba e una, dar e vorba, în cazul nostru, de denumire. Iar denumirea ce-i? E pur şi simplu o etichetă". Or, lucrurile nu sunt atât de simple, pentru că denumirea fixată actualmente în Constituție va atrage după sine urmări dezastruoase de lungă durată pentru întreaga noastră cultură. Acest lucru este incontestabil. Putem spune chiar că deja se fac simțite anumite presiuni, deschise şi foarte agresive în ceea ce priveşte folosirea termenului de *limba română*, care este singurul termen admis pentru limba literară atât de la noi, cât şi din România. Altă denumire nu poate fi, precum nici altă limbă nu s-a constituit, nimeni n-a format-o, nimeni n-a ajuns să ridice la nivel de limbă a culturii vorbirea (care are particularități specifice reale) din Republica Moldova şi din Moldova de dincolo de Prut, vorbire care se încadrează în subdialectul moldovenesc, ce nu se termină la Prut, nu se termină nici chiar la Carpați. Sub aspectul ariei sale de răspândire, idiomul romanic oriental are două mari ramuri: cea muntenească şi cea moldovenească. Cea moldovenească cuprinde Republica Moldova, Moldova de până la Carpați, dar şi Bucovina, şi Nordul Transilvaniei, şi Maramureşul, şi alte regiuni care merg până aproape de granița de vest a României. Ramura muntenească cuprinde Muntenia, dar şi Sudul Moldovei istorice, Sudul Transilvaniei, Oltenia, Dobrogea.

Deci nu ne putem opri la Prut, oricât am vrea. Iar limba de cultură, care s-a format pe baza tuturor graiurilor de pe teritoriul locuit de populația romanizată, a cuprins particularitățile esențiale ale acestor graiuri, şi, în primul rând, ale celor două mari ramuri de care am vorbit. Deci nu există o altă limbă literară care s-ar fi statornicit aici, pentru că aceasta nu se face într-un an, în zece ani sau chiar în câteva decenii. Istoria a lucrat în decursul secolelor până a ajuns să fie demonstrat şi ştiințific cunoscutul adevăr că limba română este o limbă unitară, formată pe baza tuturor graiurilor şi subdialectelor din Nordul Dunării în primul rând. Graiurile, limba vorbită, vorbirea regională, locală este tot domeniul nostru; tot noi, lingviştii, care ne ocupăm de limba română, ne ocupăm şi de ele: le înregistrăm, le studiem pe teren, le valorificăm. Dar nu se poate spune că acesta este mijlocul de comunicare cultă în Republica Moldova.

Consider că materiale au fost multe şi cine a vrut să se documenteze, cine a vrut să cunoască situaţia a avut posibilitatea să-şi satisfacă curiozitatea, chiar şi acei care nu sunt specialişti şi n-au nevoie de detalii de acest fel; în definitiv, nu e nevoie ca toată lumea să facă lingvistică.

În încheiere, a spus dl. S. Berejan, consider că toate cele întâmplate cu fixarea glotonimului *limba moldovenească* în Constituţie încap bine între două maxime latineşti. Prima: *Ignorantia non est argumentum,* pentru că asta o ştiau încă strămoşii noştri (dacă nu ştii, nu ştii, nimeni nu te învinuieşte; dar nici argument neştiinţa nu poate fi). Şi a doua: *Errare humanum est, perseverare diabolicum.* Or, suntem în faţa faptului când se perseverează anume în eroare.

Comunicarea acad. S. Berejan a fost completată de vicepreşedintele A.Ş.M., acad. Haralambie Corbu, care a menţionat că, dacă s-ar proceda la o abordare istorică mai profundă a problemei discutate, s-ar putea găsi situaţii analogice în secolul al XIX-lea şi, mai ales, în deceniul al patrulea al secolului nostru, când în Republica Autonomă Moldovenească s-a revenit la grafia latină, la limba literară, la scriitorii clasici. După cum vedem, a continuat oratorul, în 1951 s-a revenit la aceeaşi problemă, discuţia susţinându-se, fireşte, cu noi argumente şi la alt nivel. Să nu uităm că lucrurile acestea s-au făcut în anii când mai trăia Iosif Vissarionovici Stalin şi se ştie bine cu ce s-a încheiat perioada anilor 1931-1937.

Tendinţa de a promova o limbă literară veritabilă, a menţionat dl H. Corbu, a fost dintotdeauna o tendinţă a intelectualităţii, deoarece nu se poate face cultură într-o limbă provincială, care a rămas la nivelul anului 1812. Cu părere de rău, evoluţia firească a limbii la noi a fost stopată, deoarece am fost rupţi de masivul lingvistic românesc. Cu toate acestea, intelectualitatea a încercat în repetate rânduri să depăşească această stare de lucruri. Dacă ne referim la situaţia actuală de la noi, observăm că se încearcă a atribui problemei în discuţie un caracter pur terminologic. Or, lucrurile nu sunt tocmai de aşa natură. Vorba e că terminologia pe care vrem s-o stabilim trebuie să acopere realitatea lingvistică şi să corespundă adevărului ştiinţific. Nu se poate înlocui întregul cu o parte a lui, adică nu se poate substitui limba literară comună cu unul dintre subdialectele ei.

Atât în 1932, cât şi în 1952, a continuat domnul vicepreşedinte, era absolut clar că Alecsandri, Eminescu, Creangă, recunoscuţi drept clasici şi ai literaturii moldoveneşti, au scris într-o singură limbă. Cu atât mai mult astăzi, când avem acces nu numai la piscurile literaturii, ci şi la întreaga literatură românească, nu mai pot fi discuţii în problema unităţii limbii, precum şi a denumirii ei. Există o singură limbă şi denumirea ei adecvată este *limba română*. Dar faptul că o parte a populaţiei din Republica Moldova se consideră moldoveni, iar limba pe care o vorbesc – moldovenească, ne obligă să dăm dovadă de o anumită înţelegere şi toleranţă. Însă toleranţă nu în ceea ce priveşte principiile – în Constituţie trebuie să fie fixată *limba română*, altfel putem nimeri iarăşi într-o zonă foarte acută. Fixând în Constituţie adevărul aşa

cum este, putem să scoatem de pe tapet acest război lingvistic, terminologic care se duce la noi astăzi.

Luând cuvântul în cadrul discuțiilor, dl acad. Vasile Anestiadi şi-a exprimat îngrijorarea în legătură cu faptul că unii jurnalişti, precum şi parlamentari, n-au conştientizat pe deplin seriozitatea problemei discutate. Dacă lingvistica modernă a demonstrat cu probe irefutabile că limba de pe ambele maluri ale Prutului este una şi aceeaşi şi că denumirea ei adecvată este *limba română*, acest adevăr axiomatic trebuie să devină lege pentru toată lumea. Ştiința trebuie să fie respectată de orice regim politic şi orice putere de stat trebuie să se înconjoare de consilieri inteligenți, care pledează numai şi numai pentru adevăr. Abandonarea adevărului ştiințific duce, inevitabil, la deformări de ordin spiritual. De lucrul acesta m-am convins când lucram ca profesor la Teleneşti în anii 1944, 1945, 1946 şi când mi s-a indicat să predau *moldoveneşte,* nu *româneşte.*

Referindu-se la declarațiile mişcării „Pro Moldova”, şi anume la pasajele în care i se recomandă conducerii de vârf a Academiei „să mediteze adânc” şi să răspundă: „<...> Academia de Ştiințe a cărei țări ei o reprezintă, din sudoarea cărui popor au răsărit şi se hrănesc împreună cu oastea lor de habilitați şi mai puțin habilitați”, oratorul a menționat că profesionalismul şi probitatea morală ale acestor consilieri din „Pro Moldova” lasă mult de dorit. Iar în ceea ce priveşte acuzațiile aduse lingviştilor că ar fi inconsecvenți în tratarea problemelor discutate astăzi, acad. V. Anestiadi a subliniat în mod special onestitatea şi marele curaj de care au dat dovadă lingviştii care au încercat şi în epoca totalitarismului să spună lucrurilor pe nume, dar mai ales acum când ne-am debarasat de ideologia sufocantă totalitaristă, au demonstrat onest care este adevărul ştiințific, pe care noi, dacă suntem oameni de ştiință şi dacă ținem la Academia noastră, avem obligația să-l susținem şi să-l promovăm, indiferent de conjunctura politică. Trebuie să conştientizăm marele pericol pe care îl reprezintă tendințele actuale de a abandona profesionalismul atât în ştiință, cât şi în alte domenii de activitate. Să-l conştientizăm şi să atenționăm opinia publică asupra acestui pericol.

În încheiere dl acad. V. Anestiadi a propus ca Prezidiul A.Ş.M. să adreseze Preşedintelui Republicii Moldova următorul apel: „Ținând cont de axiomele ştiințifice cu privire la unitatea limbii române şi la denumirea ei, axiome recunoscute atât pe plan național, cât şi internațional, precum şi de starea socială tensionată, vă solicităm, domnule Preşedinte al Republicii Moldova, în calitatea Dumneavoastră de garant al tuturor cetățenilor Republicii Moldova, prin decret prezidențial să suspendați articolul 13 al Constituției Republicii Moldova până la legalizarea termenului *limba română* în Constituție”.

Domnul acad. Sergiu Rădăuțanu s-a declarat întru totul de acord cu cele expuse de lingvişti în răspunsul prezentat, menționând că avem de-a face cu o singură limbă literară, care este *limba română*. Sunt de acord, a subliniat dl S. Rădăuțanu, cu

cele spuse de dl Anestiadi. Profesorii trebuie să ştie ce vor preda. S-a creat o situaţie penibilă: generaţia care ieri a studiat şi a susţinut examenul la limba română astăzi nu mai ştie ce obiect va studia în calitate de limbă maternă – limba română sau aşa-zisa *limba moldovenească*. Şi noi, şi domnii din Parlament trebuie să înţelegem ce dificultate creăm şcolii şi învăţământului în general: pentru că noi discutăm, iar profesorii trebuie să lucreze. În ultimul timp a scăzut atenţia faţă de limbă. Valul acesta de luptă pentru limba literară trebuie folosit pentru a spori interesul faţă de limba română, pentru a aprofunda cunoştinţele noastre în materie de limbă literară.

Academicianul Ilie Untilă consideră că versiunea de răspuns prezentată de lingvişti este bine gândită şi reflectă întru totul adevărul. Şi dacă a venit vorba de adevăr, a subliniat Domnia sa, s-ar cuveni să-l formulăm cu maximum de claritate şi să ne amintim că anume în 1940, în urma pactului Ribbentrop-Molotov şi a ocupaţiei Basarabiei de către sovietici, a fost creată Republica Sovietică Socialistă Moldovenească şi a fost impusă oficial *limba moldovenească*. Acesta e adevărul şi nu avem de ce ne teme a-l spune. Să nu ne închipuim că dacă vom vota *limba moldovenească*, pierzându-ne demnitatea, vom obţine liniştea şi pacea pe acest pământ şi liderii de la Tiraspol se vor dezice de ambiţiile lor secesioniste. Dimpotrivă. La ora actuală se pierde, se distruge tot ce a fost câştigat în ultimii ani. Şi noi, ca oameni cinstiţi, trebuie să spunem care este realitatea şi să nu ne ascundem de ea ca struţul care-şi bagă capul în nisip. Asta e tragedia neamului nostru. Dacă vom descrie istoria just, va deveni limpede de unde s-a luat *limba moldovenească* pe acest pământ. Ea n-a fost limbă moldovenească... Doar până în 1812 pe ambele maluri ale Prutului se vorbea una şi aceeaşi limbă. E cel puţin neserios să crezi că după o sută şi cincizeci de ani de ocupaţie la noi s-a format o limbă nouă. Altceva e că peste Prut limba şi-a continuat dezvoltarea ei firească, pe când la noi această dezvoltare a fost întrucâtva încetinită.

În încheiere acad. Ilie Untilă a declarat că susţine propunerea acad. V. Anestiadi de a adresa Preşedintelui Republicii Moldova un apel privind suspendarea articolului 13 al Constituţiei şi a subliniat în mod special necesitatea de a conştientiza pericolul pe care-l poate aduce perpetuarea stării de lucruri legiferate astăzi. Nu e vorba de un joc de cuvinte: moldovenesc, românesc... E vorba de nişte consecinţe foarte grave atât pentru copii, elevi, cât şi, mai ales, pentru limbă în general, care se poate dezvolta normal doar în mediul ei amplu. Chestiunea dată trebuie rezolvată urgent, pentru că începe anul şcolar şi lucrurile nu mai pot fi tărăgănate.

Academicianul Gheorghe Ghidirim s-a declarat îngrijorat de soarta copiilor şi a nepoţilor noştri cărora ministrul învăţământului dl Gaugaş le-a promis un dicţionar moldovenesc-românesc (sic!). Situaţia creată, a continuat Domnia sa, se explică prin existenţa a două lucruri: conformismul şi agnosticismul. Încă agnosticul Du Bois-Reymond spunea că *Ignoramus et ignorabimus,* adică „nu ştim şi nici nu vrem să ştim". Iată aceasta e situaţia de la noi în momentul de faţă. Dar se cunoaşte şi altceva: în evul mediu papa de la Roma i-a răspuns unui rege din Germania că: *Nec*

regnum non est supra grammaticos. Deci nici chiar Parlamentul nu poate domina gramatica, adică ştiinţa.

Insist ca adevărul să fie primar, să nu se înţeleagă că aceasta e doar părerea lingviştilor, ci că, bazându-se pe opinia lingviştilor, Prezidiul A.Ş.M. aprobă astăzi versiunea de răspuns la apelul Parlamentului. Şi al doilea lucru, referitor la propunerea dlui acad. Anestiadi de a face un demers către Preşedintele Republicii Moldova, care într-adevăr este un garant pentru absolut toţi locuitorii, indiferent de opţiune politică, confesiune şi aşa mai departe. Menţionez că, dacă nu vom face acest lucru, discuţiile în Parlament pot să dureze la infinit. Dar anul de învăţământ a început deja. De aceea rezolvarea problemei trebuie urgentată.

Dl academician Mihai Cimpoi a atras atenţia asistenţei asupra inutilităţii acestor discuţii, deşi, pe de altă parte, există şi o utilitate: e vorba de comunitatea ştiinţifică internaţională şi trebuie să avem obrazul curat în faţa acestei comunităţi. Academia noastră trebuie să spulbere speculaţiile care se fac în jurul acestei probleme, demonstrând că noi pledăm pentru adevărul ştiinţific, pentru adevărul istoric. În felul acesta vom curma tot ce se mai insinuează prin rubricile gazetelor noastre. S-a menţionat deja că avem de a face cu o axiomă, cu un adevăr axiomatic şi discuţiile în problema dată sunt absolut de prisos. Bineînţeles, Parlamentul ne poate provoca şi la alte discuţii „ştiinţifice”, din moment ce se afirmă că cercul are 380º, iar triunghiul are patru laturi. Acad. M. Cimpoi şi-a declarat adeziunea la opinia colegilor care au accentuat că sub acest glotonim se ascund mai multe dedesubturi, despre care, de altfel, Domnia sa a scris în *Literatura şi Arta* şi nu e cazul să le mai repete.

Dl academician Mihai Lupaşcu a relatat că problema dată a fost discutată în repetate rânduri în Parlament, în diferite comisii, discuţiile însă nu se purtau la nivel ştiinţific, ci pornindu-se de la cu totul alte considerente. Faptul că dl P. Lucinschi a venit cu iniţiativa de a solicita opinia Academiei trebuie apreciat pozitiv: cine vrea să cunoască adevărul poate să-l cunoască. Aş mai dori să subliniez, a continuat acad. M. Lupaşcu, că dacă luarea de cuvânt la radio a marelui scriitor acad. Ion Druţă, precum şi articolul Domniei sale apărut în *Moldova Suverană* ar fi anticipat votarea Constituţiei, atunci faptul ar fi dus la limpezirea şi înţelegerea multor lucruri. Cele întâmplate să ne fie de învăţătură: există încă multe probleme complicate, care se cer rezolvate, şi noi nu trebuie să aşteptăm semnalul de sus: ia expuneţi-vă părerea! Noi trebuie să acţionăm cu mai multă promptitudine, să ne expunem opinia cu competenţă şi să demonstrăm astfel că fără ştiinţă astăzi nu poate fi rezolvată nici o problemă. Eu am vorbit nu o singură dată şi în Parlament că ignorarea ştiinţei duce la distrugerea societăţii. Atitudinea mea ca deputat în Parlament faţă de această problemă a fost una şi aceeaşi – termenii *limba moldovenească* şi *limba română* sunt identici: ei denumesc una şi aceeaşi realitate, una şi aceeaşi limbă. În privinţa denumirii – română sau moldovenească – vreau să spun că o mare parte de vină o poartă şi oamenii de ştiinţă. Unii nedoritori ca limba noastră să fie numită *română* speculează

presupusa lipsă de principialitate a specialiştilor. Ei ne întreabă: ieri spuneaţi una, iar astăzi spuneţi alta, deci când aţi spus, dlor savanţi, adevărul? De aceea trebuie să fim principiali până la sfârşit, aşa cum suntem astăzi, şi să nu ne schimbăm opiniile odată cu schimbarea puterii, a partidelor. Partidele vin şi se duc, iar adevărul ştiinţific rămâne.

Acad. Dumitru Ghiţu a subliniat în mod deosebit importanţa A.Ş.M. în calitate de consilier colectiv al Parlamentului şi al Guvernului Republicii Moldova, deşi se întâmplă, şi nu rareori, ca Academia să rămână în urma evenimentelor în rezolvarea unor probleme de mare importanţă şi actualitate. Astăzi noi trebuie să demonstrăm opiniei publice că ne situăm pe poziţii ştiinţifice, că Academia este templul unde sălăşluieşte adevărul şi se caută adevărul. Aş vrea să se ştie, a continuat dl acad. Ghiţu, că nu e corect, ba chiar avem de-a face cu un şantaj ascuns, când se admite sau se lansează ideea că un membru sau altul al Prezidiului A.Ş.M. poate decide soarta limbii. Şi dacă a venit vorba de şantaj în ştiinţă, să ne amintim de situaţia de nu demult a lingviştilor care erau forţaţi de C.C.-ul atotştiutor să pună în circulaţie idei străine ştiinţei. Şi nu spuneam noi deseori: mulţumesc ţie, Doamne, că nu sunt lingvist?

Bineînţeles, avem cu toţii păcate, dar acum, când există posibilitatea să scăpăm de ele, să ne spălăm obrazul şi să rămânem cu conştiinţa curată – să nu ratăm această ocazie şi să spunem lucrurilor pe nume, aşa cum au procedat lingviştii în răspunsul propus spre discuţie.

Acad. Vsevolod Moscalenco a atras atenţia asupra oportunităţii sugestiei dlui acad. V. Anestiadi privind necesitatea unor acţiuni eficiente în vederea întreruperii acţiunii articolului 13 al Constituţiei până la legiferarea adevărului ştiinţific, adică existenţa unei singure limbi de cultură şi de o parte, şi de alta a Prutului – limba română. Mai pe larg, mi-am expus părerea în această problemă şi în presă, a menţionat Domnia sa, de aceea nu voi insista aici cu argumente.

Domnul acad. Teodor Furdui s-a referit la necesitatea de a specifica în *Răspunsul* A.Ş.M. către Parlament că acesta reprezintă opinia Academiei, adică a tuturor membrilor ei, inclusiv a nespecialiştilor în materie de limbă, dar argumentată şi expusă de specialişti, de persoane competente.

La discuţie au luat parte şi alţi membri ai Academiei.

Preşedintele A.Ş.M. acad. Andrei Andrieş a formulat o serie de precizări şi sugestii.

Mai întâi, în ceea ce priveşte expresia: „limba moldovenească este identică cu limba română". Este o formulare greşită care camuflează ideea existenţei a două limbi, a susţinut Domnia sa. Trebuie să spunem clar: avem de a face cu o singură limbă – limba română, pe care unii, aici, în Republica Moldova, o numesc şi limbă moldovenească.

Alt aspect. Trebuie să fie clar pentru toată lumea că noi nu ne implicăm în jocuri politice. Răspunsul nostru trebuie să aibă o ţinută academică, să fie expus, pre-

cum, de altfel, au şi procedat lingviştii, în termeni ştiinţifici şi susţinut cu argumente ştiinţifice.

Ştim cum au procedat parlamentarii, dar suntem obligaţi să ştim de ce au procedat aşa şi nu altfel, să fim în stare să dezvăluim şi cauzele acestui comportament. Ar fi cel puţin neserios să credem că deputaţii au dorit să ne facă nouă un rău. Se ştie doar că în urma vicisitudinilor de care ne-a făcut parte istoria ne-am ales cu o conştiinţă în multe privinţe deformată şi multe neadevăruri ce ne-au fost cultivate cu insistenţă pe parcursul deceniilor s-au înrădăcinat în conştiinţa multor concetăţeni. De aceea datoria noastră, a oamenilor de ştiinţă, a întregii intelectualităţi este să folosim toate mijloacele admise într-o societate civilizată pentru a-i ajuta pe cei ce au avut de suferit de pe urma ideologiei totalitare să revină la starea spirituală normală, la mentalitatea adecvată adevărurilor istorice şi ştiinţifice.

În încheierea şedinţei răspunsul prezentat de lingvişti a fost supus votului. Cei 11 membri ai Prezidiului A.Ş.M., prezenţi la şedinţă: Andrei Andrieş, Vasile Anestiadi, Silviu Berejan, Haralambie Corbu, Dumitru Ghiţu, Gheorghe Ghidirim, Mihai Lupaşcu, Vsevolod Moscalenco, Sergiu Rădăuţanu, Ilie Untilă, Gheorghe Şişcanu (au lipsit, fiind în concediu: Nicolae Andronati şi Andrei Ursu), au votat unanim varianta mai amplă de răspuns al A.Ş.M. la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova din 28 iulie 1994.

Pentru conformitate:
Ion EŢCU, Tamara RĂILEANU
Limba Română, nr. 4 (16), 1994, p. 4-10

RĂSPUNS LA SOLICITAREA PARLAMENTULUI REPUBLICII MOLDOVA PRIVIND ISTORIA ŞI FOLOSIREA GLOTONIMULUI *LIMBA MOLDOVENEASCĂ*

(Opinia specialiştilor-filologi ai Academiei, acceptată la Şedinţa lărgită a Prezidiului A.Ş.M.)

În problema limbii literare şi a celei vorbite pe teritoriul Republicii Moldova, inclusiv a istoriei şi folosirii glotonimului *limba moldovenească*, ştiinţa lingvistică s-a pronunţat demult. S-a vorbit la o serie întreagă de întruniri naţionale şi internaţionale ale lingviştilor. Au fost date publicităţii rezoluţii şi declaraţii speciale. S-au adresat apeluri directe şi Parlamentului Republicii Moldova în chestiunea dată cu rugămintea de a ţine cont de adevărul ştiinţific, cunoscut şi recunoscut de toţi cercetătorii în domeniu. A făcut acest lucru şi Academia de Ştiinţe a Moldovei prin Institutul de Lingvistică.

La modul generalizat opinia e următoarea.

E bine cunoscut faptul că glotonimul *limba română* a fost moştenit din latină de la etnonimul *romanus* „care ţine de Roma". După opinia lui V. Pârvan, sub influenţa slavă, *a* înainte de *n* trece cu timpul în *â*. Deci *romanus* în pronunţare populară a devenit *român*. Glotonimul *limba românească (română)* a fost denumirea vorbirii populaţiei romanizate de pe tot teritoriul celor două mari grupuri dialectale romanice din nordul Dunării – muntenesc şi moldovenesc, păstrându-se aici şi după formarea celor trei principate: Transilvania, Muntenia şi Moldova.

Deşi în izvoarele istorice medievale se utiliza şi termenul *limba moldovenească*, cărturarii şi oamenii de cultură ai timpului subînţelegeau prin această denumire un subdialect (grai) al limbii române comune, dându-şi perfect de bine seama de unitatea glotică românească de pe întreg teritoriul dacoromân („Locuitorii Valahiei şi Transilvaniei au aceeaşi limbă ca şi moldovenii..."; „Noi, moldovenii, la fel ne spunem români, iar limbii noastre nu dacică, nici moldovenească, ci românească" (...) – Dimitrie Cantemir; Moldovenii nu întreabă „ştii moldoveneşte?", ci „ştii româneşte?" – Miron Costin).

La sfârşitul sec. XVIII şi începutul sec. XIX, dar mai ales după unirea principatelor de la 1859, pe baza graiurilor vorbite în Moldova, Muntenia şi Transilvania, apare şi se consolidează o limbă literară şi o literatură clasică comună, numită deja oficial limba şi literatura română.

Scriitorii clasici (Eminescu, Alecsandri, Russo, Negruzzi, Creangă şi ceilalţi, care au fost recunoscuţi ca fiind ai noştri „luaţi" de dincolo de Prut cu tot cu limbă, fi-

reşte), scriitorii de mai târziu (inclusiv Mateevici), scriitorii contemporani (începând cu Lupan, continuând cu Druţă şi terminând cu cei mai tineri), precum şi oamenii de cultură din celelalte domenii (actori, gazetari, muzicieni, oameni de ştiinţă) au vorbit şi au scris în această limbă literară unică.

Desigur că populaţia autohtonă dintre Prut şi Nistru, după anexarea în 1812 a acestui teritoriu de către Rusia ţaristă, a fost ruptă în mare măsură de procesul de unificare şi statornicire a limbii literare moderne. Aici, confundându-se denumirea graiului local cu denumirea limbii, a continuat să se folosească neterminologic şi denumirea *limba moldovenească*.

La aceasta au contribuit şi factorii politici. În 1818, prin „Regulamentul organizării administrative a Basarabiei", ţarismul declară *limba moldovenească* limbă oficială, alături de limba rusă (de altfel, Rusia ţaristă, prin „Regulamentul organic", decretase *limba moldovenească* drept limbă oficială şi în Principatul Moldovei din timpul ocupaţiei acestuia între anii 1828 şi 1834). Această situaţie însă a fost păstrată numai până în 1828, când limbă oficială este recunoscută din nou doar limba rusă, limba localnicilor fiind ulterior scoasă cu totul din uz. Denumirea dată a fost repusă în circulaţie abia la sfârşitul sec. XIX şi începutul sec. XX (iarăşi în scopuri pur politice).

E bine cunoscută evoluţia politică a teritoriilor din stânga Prutului şi a Nistrului după 1917. În 1924 a fost organizată o formaţiune politică cu anumite funcţii formale statale – Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, iar apoi, în 1940, a fost creată Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. În perioada sovietică populaţiei din aceste teritorii îi este impusă oficial denumirea *limba moldovenească*, care se contrapunea net limbii române (deşi în perioada 1932-1938 în R.A.S.S.M. au fost introduse limba şi literatura română şi alfabetul latin, acţiune calificată ulterior ca o greşeală politică).

Deci contrapunerea care se făcea până nu demult se baza pe considerente de ordin politic, care nu aveau nici un suport de natură lingvistică, situaţie la care nu se mai poate reveni astăzi. Prin urmare, denumirea *limbii literare unice*, de care ne folosim cu toţii în prezent, trebuie să fie cea adecvată, adică *română*.

Denumirea *moldovenesc*, *moldovenească* o poartă *vorbirea populară orală* folosită în Moldova (de pe ambele maluri ale Prutului şi ale Nistrului), vorbire care are reale trăsături specifice (ce n-au intrat însă în limba literară) în comparaţie cu vorbirea din alte regiuni ale spaţiului dunăreano-carpato-nistrean, locuit de populaţia romanizată de pe aceste teritorii. Dar ea este doar una din varietăţile întregului glotic ce poartă denumirea generică *limba română*. În virtutea acestui fapt, denumirea unei varietăţi nu poate fi dată întregului în totalitatea sa (căci fiecare varietate se include în întreg, ca o parte indispensabilă a lui). Cu atât mai mult cu cât pe baza diferitor varietăţi ale întregului s-a constituit o limbă de cultură (limba literară), una singură – *limba română*. În această calitate ea a fost consfinţită prin tradiţii îndelungate fixate într-un corpus solid de monumente scrise, deservind cultura comună a tuturor purtătorilor acestor varietăţi (inclusiv ai varietăţii moldoveneşti, care nu are şi nu a avut niciodată o altă formă de manifestare literară bazată pe graiul moldovenesc).

Deci în Republica Moldova se poate vorbi despre graiul moldovenesc. Moldovenească poate fi numită vorbirea orală (dialectală) de aici. Se poate releva specificul moldovenesc al limbii române vorbite în Moldova istorică. Dar nu se poate vorbi despre o „limbă" moldovenească literară, scrisă, de cultură. Substituirea termenilor nu poate fi acceptată chiar dacă o parte din populație, în virtutea unor tradiții specifice locale, a întrebuințat şi mai întrebuințează încă, neterminologic, glotonimul *limba moldovenească*.

A legifera astăzi faptul perimat că ar exista o limbă literară moldovenească deosebită de limba română literară comună înseamnă a legifera un neadevăr evident, şi noi, reprezentanții ştiinței academice, nu avem dreptul moral să susținem acest neadevăr.

Aşadar, limba literară (şi în primul rând cea scrisă), utilizată în ultimele decenii în Republica Moldova, ca şi cea în care au scris toți înaintaşii noştri, este limba română. Aceasta o demonstrează orice scriere de-a noastră. Cu specificul dialectal moldovenesc n-a scris şi nu scrie nimeni în Republica Moldova.

În acest spațiu permanent au fost promovate normele limbii literare comune (alte norme literare noi nu avem, ele nu există pur şi simplu). Nerespectarea acestor norme şi acceptarea normelor *graiului* moldovenesc prin ridicarea lui la rangul de *limbă* înseamnă renunțarea imediată la toată tradiția scrisă (literară şi ştiințifică), şi în primul rând la toți scriitorii clasici (inclusiv la Eminescu – „cel mai mare poet al românilor", „Luceafărul poeziei româneşti", şi la Creangă – cel mai moldovean dintre scriitorii români, dar care a făcut manuale de limba română, nu de moldovenească), ca şi la Mateevici, care au scris cu toții în limba literară comună, numită de ei înşişi română. Sub acest raport azi nu mai poate fi separat Eminescu de Coşbuc, Caragiale de Alecsandri, Sadoveanu de Rebreanu, Mateevici de Bolintineanu ş.a.m.d.

Istoria ne demonstrează printr-o mulțime de fapte reale că nu întotdeauna denumirea limbii coincide cu denumirea statului. În cazul Republicii Moldova au fost multe premise şi argumente care au condus la proclamarea statului moldovenesc independent (deşi era bine cunoscută comunitatea de limbă cu România). Existența acestui nou stat n-o pune la îndoială nici o țară din lume, inclusiv România. Iată de ce nici din punct de vedere politic astăzi nu este motivată excluderea din circulație a termenului *limba română*. Doar e bine cunoscut faptul că terminologia elaborată pe parcursul timpului, fixată şi folosită azi la noi în toate actele oficiale, chiar şi în noua Constituție, în documentele guvernamentale şi administrative, în economie, inclusiv în industrie şi, desigur, în ştiință, este parte componentă inalienabilă a limbii române literare. Fără utilizarea acestei terminologii nu poate exista şi prospera o societate modernă, civilizată şi nu poate fi scrisă nici o lucrare ştiințifică.

Convingerea noastră este aceea că articolul 13 din Constituție trebuie să fie revăzut în conformitate cu adevărul ştiințific, urmând a fi formulat în felul următor: „LIMBA DE STAT(OFICIALĂ) A REPUBLICII MOLDOVA ESTE LIMBA ROMÂNĂ".

*Limba Română***,** nr. 4 (16), 1994, p. 11-13

REZOLUȚIA CONFERINȚEI ȘTIINȚIFICE *LIMBA ROMÂNĂ ESTE NUMELE CORECT AL LIMBII NOASTRE*

Conferința științifică „Limba română este numele corect al limbii noastre", organizată de Institutul de Lingvistică al Academiei de Științe, catedrele de specialitate de la instituțiile de învățământ superior din republică, uniunile de creație și redacția revistei „Limba Română", ale cărei lucrări s-au desfășurat la Chișinău în zilele de 20 și 21 iulie 1995, la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova și sub auspiciile Academiei de Științe a Republicii Moldova, cu participarea specialiștilor filologi, istorici, filozofi, juriști, a cadrelor didactice din învățământ, a reprezentanților intelectualității de creație, a oamenilor politici din Republica Moldova, a unor lingviști din Ucraina și din Federația Rusă, în urma dezbaterii raportului acad. Nicolae Corlăteanu „Româna literară în Republica Moldova: istorie și actualitate" și a comunicărilor prezentate, a aprobat în unanimitate următoarea Rezoluție:

1. Susținem mesajul dlui Mircea Snegur, Președintele Republicii Moldova, prezentat Parlamentului în ziua de 27 aprilie 1995, în care se face propunerea de a modifica articolele 13 și 118 din Constituția Republicii Moldova, fixându-se denumirea corectă a limbii noastre – limba română. Pentru denumirea adecvată a limbii noastre literare s-a pronunțat ferm opinia științifică din republică (Institutul de Lingvistică, Institutul de Istorie și Teorie Literară, Prezidiul Academiei de Științe, catedrele de specialitate de la instituțiile de învățământ superior, învățătorii și profesorii, uniunile de creație etc.), precum și cea internațională (Congresul al IV-lea de la Timișoara – 1991 și al V-lea de la Iași și Chișinău – 1994 ale Filologilor Români, Conferințele științifico-practice internaționale din 1991, 1992 de la Cernăuți, Conferințele naționale de filologie de la Iași – Chișinău – 1992 și 1993, Conferința științifică *Limba română și varietățile ei locale* de la București – 1994, ultimele congrese ale Academiei Romāno-Americane de Științe și Arte, Colocviul internațional de romänistică de la Tutzing, Germania, din 1993 ș.a.).

2. Respingem acțiunile reprobabile ale unor forțe politice și ale organelor lor de presă în vederea organizării unui referendum într-o problemă care ține în exclusivitate de competența științei, forțe care induc în eroare electoratul și reprezentanții lui în Parlament și care, prin antrenarea întregului popor în discuții interminabile privind statutul limbii de cultură și denumirea ei, urmăresc scopul de a confrunta diverse categorii ale populației din republică, atrăgându-le în conflicte neîntemeiate, sustrăgându-le atenția de la problemele social-politice nesoluționate până în prezent și subminând astfel independența statului.

3. Ne adresăm către forțele sănătoase ale societății, către toți cei cărora nu le sunt indiferente destinele neamului – oameni de ştiință şi de creație, cadre didactice, medicale şi inginereşti, muncitori şi țărani, oameni politici şi oameni de afaceri etc. – să sprijine inițiativa legislativă a Preşedintelui Republicii Moldova în problema denumirii corecte a limbii oficiale a statului, expediind pe adresa Parlamentului, direct sau prin mass-media, scrisori şi telegrame de solidarizare şi să protesteze contra tentativelor de a falsifica adevărul istoric şi ştiințific, făcându-ne, astfel, de râs în fața opiniei publice din Țară şi de peste hotare.

4. Acum, când Republica Moldova a devenit membru plenipotențiar al Consiliului Europei, ale cărui lucrări se traduc şi în limba română şi ai cărui membri cunosc foarte bine adevărul ştiințific despre noi, despre limba şi istoria noastră, noi, participanții la Conferința ştiințifică *Limba română este numele corect al limbii noastre*, ne adresăm încă o dată parlamentarilor să-şi revadă punctul de vedere şi să repare eroarea comisă, fixând în Constituția Republicii Moldova unica denumire unanim recunoscută în lume a limbii noastre oficiale – limba română. În virtutea faptului că pe parcursul întregii istorii moldovenii au conştientizat că sunt parte componentă a poporului român, a considera oportună predarea cursului „Istoria românilor" în instituțiile de învățământ din Republica Moldova alături de cursul „Limba şi literatura română".

5. A propune domnului Mircea Snegur, Preşedintele Republicii Moldova, ca în caz de neglijare de către unele fracțiuni parlamentare a adevărului ştiințific şi istoric privind limba şi istoria noastră să dizolve actualul Parlament, iar mijloacele financiare destinate aberantului referendum în problema denumirii limbii să fie folosite pentru organizarea alegerilor unui nou legislativ, pentru plata la timp a pensiilor şi acordarea de ajutoare cetățenilor aflați la limita sărăciei.

Chişinău, 21 iulie 1995

DECLARAȚIA COLECTIVULUI INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ AL ACADEMIEI DE ŞTIINȚE A REPUBLICII MOLDOVA

Călăuziți de dorința sinceră de a feri Parlamentul Republicii Moldova de riscul de a se acoperi de ridicol şi ocară în fața întregii lumi civilizate şi a istoriei, cum a scris într-unul din studiile sale conaționalul nostru, marele basarabean, lingvistul cu renume mondial Eugeniu Coşeriu, noi, reprezentanții ştiinței lingvistice de la Academia de Ştiințe a Republicii Moldova, deja după prima votare a articolului 13 din Constituție, ne-am considerat obligați să facem tot posibilul pentru a pune, în perioada de elaborare a Constituției, la dispoziția parlamentarilor noştri cât mai multe materiale de explicare a lucrurilor. Tocmai în acest scop Legislativului Republicii Moldova i-au fost adresate mai multe declarații, apeluri şi rezoluții în care se demonstra cu lux de argumente necesitatea imperioasă de a fixa în Legea Fundamentală a Republicii anume denumirea corectă a limbii noastre de stat – Limba Română, ca unicul mijloc de comunicare cultă, plămădit şi sublimat în decurs de secole, capabil să reprezinte un stat civilizat la sfârşitul secolului XX.

Răspunzând la solicitarea Parlamentului adresată conducerii Academiei de Ştiințe, Institutul de Lingvistică a organizat şi o Conferință ştiințifică cu genericul „Limba română este numele corect al limbii noastre”, ce şi-a ținut lucrările în chiar incinta Parlamentului (la 20 iulie ’95), antrenând, afară de specialişti locali în materie de limbă, de istorie, de filozofie şi de jurisprudență, doi romanişti notorii din fosta U.R.S.S.: prof. dr. Rajmund Piotrowski de la Universitatea Pedagogică „A. I. Herzen” din Sankt Petersburg şi prof. dr. Stanislav Semcinski de la Universitatea Națională „Taras Şevcenko” din Kiev.

Eforturile noastre s-au dovedit a fi zadarnice: ceea ce a înțeles perfect o mare parte a poporului nostru şi, în primul rând, partea lui cea mai conştientă, adică intelectualitatea şi (după cum au demonstrat-o evenimentele din primăvara anului trecut) tineretul studios, au refuzat să înțeleagă deputații agrosocialişti şi interfrontişti, respingând, în şedința Parlamentului din 9 februarie a.c., inițiativa legislativă a Preşedintelui republicii dl Mircea Snegur cu privire la modificarea articolelor 13 şi 118 din Constituția Republicii Moldova. În felul acesta, în Constituție a rămas fixat şi după a doua votare acelaşi neadevăr revoltător privind numele limbii oficiale, de stat, nume impropriu promovat de un grup de deputați.

Este lucru ştiut că în Parlament se face şi trebuie să se facă politică, iar în instituțiile academice – ştiință, dar ignorarea ostentativă a ştiinței de către legislatorii de

la Chişinău într-o problemă ce n-a fost supusă niciodată votului în nici un parlament din lume depăşeşte prin iraţionalitate orice limite.

De aceea, în numele ştiinţei deideologizate pe care o reprezentăm, ne exprimăm nedumerirea şi indignarea în legătură cu modul cum este tratată ştiinţa în Parlamentul nostru şi declarăm încă o dată sus şi tare că există un singur adevăr ştiinţific care spune că numele corect al limbii noastre de cultură este limba română, şi acest adevăr noi îl vom susţine şi în continuare. Răspunderea pentru nerespectarea lui să revină celor ce n-au manifestat dorinţa de a apleca urechea la glasul raţiunii.

Declaraţia a fost aprobată la adunarea colectivului din 20 februarie 1996.

Limba Română, nr. 1 (25), 1996, p. 24

DECLARAȚIA
ADUNĂRII GENERALE ANUALE
A ACADEMIEI DE ŞTIINȚE A MOLDOVEI

Adunarea Generală Anuală a Academiei de Ştiințe a Moldovei confirmă opinia ştiințifică argumentată a specialiştilor filologi din republică şi de peste hotare (aprobată prin Hotărârea Prezidiului A.Ş.M. din 9.09.94), potrivit căreia denumirea corectă a limbii de stat (oficiale) a Republicii Moldova este LIMBA ROMÂNĂ.

Prezenta Declarație urmează a fi dată publicității.

28.02.96

Limba Română, nr. 2 (26), 1996

IN MEMORIAM

PIERDERE IRECUPERABILĂ

Ne-a părăsit academicianul Silviu Berejan, cunoscut şi apreciat lingvist, om de o rară frumuseţe sufletească. O pierdere grea, irecuperabilă, suportă ştiinţa lingvistică din Republica Moldova care, decenii în şir, a beneficiat de prezenţa şi prestaţia lui Silviu Berejan, erudit şi onest cercetator şi îndrumător de investigaţii filologice. Noi, cei care l-am cunoscut şi ne-am bucurat de sprijinul său, i-am remarcat consecvenţa şi fidelitatea faţă de principiile ştiinţifice pe care le considera obligatorii pentru interpretarea corectă a realităţilor lingvistice dintre Prut şi Nistru.

Fiind reprezentantul forului academic suprem din Republica Moldova, în calitate de director de Institut, de coordonator al secţiei de ştiinţe sociale şi, evident, înainte de toate, în calitate de cercetător, Silviu Berejan a manifestat interes neslăbit pentru destinul ştiinţei, inclusiv al celei filologice. Orizonturile deschise după 1989 i-au oferit posibilitatea de a recupera anii de tăcere forţată, când adevărul nu putea fi rostit din considerente ideologice. Împreună cu echipa Institutului a trecut, aşa precum sublinia acad. Nicolae Corlăteanu, „prin grele şi înjositoare furci caudine", aşteptând cu răbdare apropierea unor vremuri care să accepte abordarea identităţii românilor basarabeni. Filologii din Republica Moldova, se ştie, s-au conformat unor condiţii ideologice ostile spiritului naţional doar în sensul elaborării unor stratageme esopice, care să permită, prin tot ce însemna graiul matern promovat şi valorificat de către modeştii dar perseverenţii muncitori în minele limbii române, să fie „întreţinută şi apoi înviată conştiinţa naţională", după cum menţiona dascălul nostru Nicolae Corlăteanu. E cunoscut faptul că aproape 50 de ani nu am avut dreptul să vorbim deschis despre limba română şi despre patrimoniul spiritual moştenit de la strămoşi. Paradoxal, dar lingviştilor noştri li se interzicea să trateze aspecte legate de limba noastră şi la Bucureşti. În acest context Silviu Berejan notează: „... în timpul Congresului al zecelea al lingviştilor (Bucureşti, 1967), N. Corlăteanu a venit oficial cu delegaţia sovietică de la Moscova, iar eu (S. Berejan) care eram sosit cu câteva zile mai înainte am avut o surpriză extrem de neplăcută. Şeful delegaţiei oficiale F. P. Filin, directorul Institutului de limba rusă, m-a sfătuit să nu particip la lucrările Congresului, deşi figuram în programul publicat la Bucureşti, căci îi era teamă că voi avea neplăceri serioase nu numai eu, ci şi el în calitate de şef al delegaţiei şi reprezentant al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. M-am supus şi, înghiţindu-mi lacrimile, am părăsit sediul acestei manifestări de prestigiu la care mi-am dorit atât de mult să particip".

Activitatea acad. Silviu Berejan din ultimii douăzeci de ani este probabil şi o reacţie latentă, o revanşă *sui generis* la interdicţia impusă atunci, dar şi cu alte prilejuri, din motive politice. După anularea restricţiilor, Silviu Berejan a reuşit să-şi fructifice activitatea de cercetător onest şi intransigent în numeroase studii, comunicări, prelegeri ale căror mesaje sunt imperative încă din titluri: **De ce limba exemplară din uzul oficial al Republicii Moldova nu poate fi numită moldovenească; Unitatea limbii române, funcţionarea ei în Republica Moldova; Monolingvismul populaţiei rusofone în Republica Moldova şi bilingvismul populaţiei băştinaşe; Specificul regional ca piedică pentru restabilirea identităţii etnice şi naţionale la populaţia românească din Republica Moldova; Despre cauzele pierderii identităţii lingvistice şi etnice într-o regiune ruptă din întreg** etc.

La Chişinău şi Bălţi, la Cernăuţi şi Suceava, la Iaşi şi Timişoara, la Bucureşti şi Cluj, la Sibiu şi Târgovişte, în Germania, Franţa, Spania, Ucraina, Rusia şi în atâtea alte ţări lingvistul Silviu Berejan a reprezentat cu onoare ştiinţa ligvistică din Republica Moldova, inclusiv Academia noastră despre a cărei menire mărturisea cu responsabilitate: „Misiunea Academiei, în orice stat, mai tânăr sau mai vechi, în proces de consolidare a independenţei şi suveranităţii sau în orice altă perioadă este aceeaşi: de a furniza fapte şi argumente ce ţin de adevărul ştiinţific şi istoric. Iar statul, vechi sau tânăr, să se bazeze numai pe adevăr dacă vrea să fie respectat de comunitatea internaţională. Rolul Academiei este, pe bună dreptate, cel pe care îl au toate Academiile şi centrele de cercetări din ţările civilizate din toate timpurile: *să stabilească adevărul şi să-l pună în serviciul statului şi al omenirii*”. Este tocmai ce a făcut regretatul acad. Silviu Berejan împreună cu specialiştii din domeniu, cu temerarii titulari ai academiei noastre în 1994 şi apoi în 1996, când au afirmat în unanimitate că limba română este numele adevărat al limbii noastre. Hotărârea Prezidiului A.Ş.M., potrivit căreia „denumirea corectă a limbii de stat (oficiale) a Republicii Moldova este LIMBA ROMÂNĂ”, autentică lecţie de demnitate ştiinţifică, se datoreşte în mare măsură eforturilor constante ale lui Silviu Berejan, care, în procesul de promovare a identităţii noastre etnolingvistice, a fost omul potrivit la locul şi la timpul potrivit!

Frate Silviu, îţi vom purta mereu amintirea. Dumnezeu să-ţi vegheze liniştea!

Colegiul de redacţie al revistei *Limba Română*
Consiliul director al Casei Limbii Române

CEL MAI DE SEAMĂ LINGVIST AL NOSTRU

A plecat pe un drum fără întoarcere cel mai de seamă lingvist contemporan al meleagului nostru, aşa cum l-a caracterizat Eugen Coşeriu, **academicianul Silviu Berejan**. Acest calificativ generos este pe deplin justificat prin imensa muncă de cercetător ştiinţific, de pedagog, de organizator al vieţii academice realizată de regretatul om de ştiinţă.

De o punctualitate remarcabilă, calitate ce trebuie evidenţiată în contextul nostru autohton, unde lumea e obişnuită să se conducă adesea de un obicei, ca să nu-i spun, mai exact, de un principiu – „lasă-mă să te las", – academicianul Silviu Berejan a fost întotdeauna prezent acolo unde i-o cerea datoria sa de părinte, de savant, de pedagog, de om de cultură, în definitiv, de cetăţean. Am avut în persoana academicianului Silviu Berejan omul şi savantul care n-a cunoscut indiferenţa şi nepăsarea. Poate că uneori s-a implicat mai mult decât îi permiteau propriile puteri. Însă dacă ne gândim cât de importantă este pentru noi implicarea în toate lucrurile care ne privesc nu doar pe noi, dar şi pe cei de după noi, atunci înţelegem că academicianul Silviu Berejan nu şi-a trăit viaţa în zadar şi că el şi-a împlinit rostul pe pământ.

Fire pătimaşă şi dinamică, s-a dăruit întru totul activităţii sale de cercetător şi de organizator al vieţii ştiinţifice. A demonstrat lucrul acesta, cu prisosinţă, în calitate de director al Institutului de Limbă şi Literatură şi, ulterior, al Institutului de Filologie al A.Ş.M. A trebuit să aibă foarte multă forţă pentru a face faţă unor situaţii dintre cele mai complicate pe tărâmul cercetării. Pentru a-ţi stăpâni propriul eu, pentru a te forma ca personalitate într-un domeniu în care adevărul ştiinţific este pândit la tot pasul de intervenţia neavenită a politicului, pentru a te menţine în limitele moralităţii şi ale bunului simţ e nevoie de resurse intelectuale şi sufleteşti deosebite. Pentru academicianul Silviu Berejan resursele acestea veneau dintr-un izvor pe care însuşi savantul l-a definit cu exactitate: „Am iubit întotdeauna limba şi neamul şi anume aceste sentimente mi-au insuflat energie şi putere de rezistenţă. Le voi iubi în continuare, spunea el, cu aceeaşi intensitate şi le voi apăra cu aceeaşi perseverenţă în orice situaţie. Având convingerea fermă şi credinţa nestrămutată că numai aşa e bine, îmi voi duce crucea până la capăt". Silviu Berejan şi-a dus crucea până la capăt. Iar dragostea despre care vorbea, aceasta este, de fapt, dragostea pentru adevăr, sentiment care i-a asigurat posibilitatea de a afla echilibrul, condiţionat de un dialog normal cu eul propriu. Ştim că în perioada ex-sovietică atât cercetătorului, cât şi omului obişnuit îi era refuzat dialogul acesta. Multe dintre frustrările de care este marcat omul din spaţiul posttotalitarist vin de aici. Academicianul Silviu Berejan a fost unul dintre cei

mai importanți savanți care au luptat contra acestor frustrări. E de ajuns să amintim discursul pe care l-a ținut la Academie la 30 august 2005 „Despre degradarea vorbirii orale într-un stat în care funcționează paralel două limbi oficiale”.

Se spune, în general, că omul e sub vremi şi, în acest sens, academicianul Silviu Berejan n-a fost o excepție. Însă e important ca în clipele de vârf, în ora stelară, pe care Dumnezeu ți-o hărăzeşte, să fii la înălțimea timpului respectiv. Academicianul Silviu Berejan a ştiut să fie la înălțimea deschiderii spre adevăr. Aceasta a fost şansa lui de a se împăca, de a se pune de acord cu propriul eu, a fost chiar şansa noastră. Silviu Berejan şi-a împlinit destinul. Zbuciumatul, neîmpăcatul Silviu Berejan a lăsat multiple dovezi care ne fac să credem asta. Argumentul suprem este exemplul vieții sale de savant şi om dedicată căutării echilibrului interior nu doar pentru sine, ci şi pentru conaționalii săi. Tot ce a depins de el a făcut cu asupra de măsură. În rest depinde de noi, de fiecare luat în aparte şi de toți împreună.

Dumnezeu să-l aibă în pază şi să ne aibă şi pe noi. Să-i fie amintirea luminoasă, la fel cum i-au fost şi gândurile îndreptate spre limba şi neamul pe care le-a slujit cu onoare.

Ana BANTOŞ

O VESTE CARE NE-A ÎNTRISTAT SUFLETUL

M-a luat prin surprindere vestea plecării academicianului Silviu Berejan. Ne întâlnisem, nu cu multă vreme în urmă, la Simpozionul dedicat personalității sale de Academia de Ştiințe a Moldovei, la sfârşitul lunii septembrie a acestui an. Octogenarul Silviu Berejan a rămas o dimineață lungă cu toți cei care veniseră să-i arate prețuirea şi să dezvolte idei stimulate de concepția sa exprimată în domeniul Lingvisticii şi al Stilisticii. Fiecare dintre participanți aducea în față câte o nouă ipostază a profesorului şi a omului deopotrivă. A doua zi, academicianul Silviu Berejan avea să fie la fel de prezent la Universitatea sa, Universitatea „Alecu Russo” din Bălți, cu toate că rămăsese la Chişinău. Şi nu era prezent numai savantul, prin lucrările sale, luate ca punct de reper de participanții la discuții. Era prezent şi omul, evocat de cei pe care şi i-a apropiat şi format şi care i-au rămas discipoli. Era admirație şi iubire în toate intervențiile. Ne bucuram, apoi, când profesorul Gh. Popa, care vorbea din când în când la telefon cu Profesorul său, ni-l aducea aproape cu veşti îmbucurătoare.

Acum însă, la Iaşi, a ajuns o altfel de veste, o veste care ne-a întristat sufletul. Şi m-am întors cu gândul, sau poate cu sufletul, la prima zi a Simpozionului din septembrie, când, dimineața, am urcat împreună treptele Academiei, când i-am simțit

bucuria de a fi înconjurat de atâția prieteni. Şi apreciat. Era cel de totdeauna. Aşa simțeam atunci, dar acum mă întreb cât trebuie să-şi fi stăpânit durerea ca să poată zâmbi cu deschiderea de totdeauna, să poată asculta şi comenta cu modestia de totdeauna, când considera că sunt prea multe superlativele, cu fermitatea de totdeauna, când era vorba despre rolul său în apărarea identității şi unității limbii, culturii şi ființei neamului românesc. Lumea ştiințifică din Republica Moldova şi din România, dar şi din Europa, unde era mereu prezent la Colocvii şi Congrese internaționale, rămâne mai săracă prin absența savantului Silviu Berejan de la aceste manifestări ştiințifice.

În ce mă priveşte, plecarea sa lasă şi un gol într-un strat mai adânc, acolo unde s-a aşezat în timp bucuria pe care mi-au dat-o întâlnirile cu Domnia sa de-a lungul a aproape două decenii. Am avut norocul să mă întâlnesc cu omul de ştiință Silviu Berejan la începutul anilor ’90, într-un moment de mare entuziasm, de-o parte şi de alta a Prutului, în România, în Republica Moldova şi în nordul Bucovinei – în regiunea Cernăuți, un moment în care ni se părea că putem lua, în sfârşit, în stăpânire vremile. Nu a trecut mult însă, şi vremile şi-au reluat strânsoarea, dar drumul pe care începusem atunci să mergem împreună nu l-a putut lua în stăpânire. Şi aşa am putut cunoaşte, în acest drum, pe care îl construiam mergând, alți intelectuali din Republica Moldova, cu aceeaşi tărie de caracter pe care o descopeream, cu fiecare nouă întâlnire la Iaşi, la Suceava sau la Chişinău, la omul Silviu Berejan. Savantul era tot mai ferm în susținerea ideii că mai mult decât toate trebuie apărat Adevărul şi, în temeiul lui, identitatea şi unitatea românească. S-a manifestat pe acest drum ca o voce gravă, sigură, puternică împotriva minciunii. Pe acest teren am avut privilegiul să ne întâlnim, pe acest teren l-am cunoscut pe omul de ştiință şi pe omul de caracter.

Silviu Berejan pleacă acum din strâmtoarea lumii în care ne mişcăm, dar rămâne în lumea fără de margini a ideilor pe care le-au pus şi le pun în circulație cărțile sale şi în lumea tot fără de margini a imaginii pe care a lăsat-o în ființa celor care i-au simțit prietenia. Eu fac parte dintre aceştia. Dumnezeu să-l ierte!

Prof. Dumitru IRIMIA, Iaşi

UN DESTIN EMBLEMATIC

Academicianul Silviu Berejan este un exponent marcant al elitei intelectualităţii basarabene postbelice. Aceasta, trecută prin furcile caudine ale supravieţuirii şi angajată providenţial întru salvarea şi refacerea puţinului care rămăsese după devastatoarele vârtejuri ale războiului, foametei, deportărilor, proletcultismului stalinist şi după nivelatorul tăvălug cominternist în domeniul culturilor naţionale, a avut menirea de a salva din cuptoarele infernului şi de a transmite în mâinile altor generaţii sufletul unui neam condamnat să dispară de pe faţa pământului.

Prin tenacitate şi har, sporind performanţele oferite de şcoala românească, recunoscut de cele mai bune centre universitare şi academice din spaţiul ex-sovietic, Silviu Berejan a descoperit repede adevărul, de altfel moştenit prin naştere şi doar confirmat axiomatic în cercurile romaniştilor notorii R. Budagov, D. Mihalci, Gh. Stepanov ş.a., sesizând totodată specificul mediului politic ostil în care filologii moldoveni trebuiau să activeze. Paradoxul acestei perioade dramatice era că trebuia să faci ştiinţă fără a avea dreptul să rosteşti adevărul. Acesta se manifesta mai ales în sfera ştiinţelor umaniste. Mulţi s-au frânt în acest malaxor ideologic adunând titluri şi urcând postamente de ipsos, dar lăsând în urmă maldăre de maculatură mincinoasă.

Puţini au rezistat, chiar dacă au fost impuşi să facă anumite manevre, de altfel pe deplin explicabile. Cu atât mai preţios, în acest context, este meritul unor savanţi-filologi precum Nicolae Corlăteanu, Silviu Berejan, Anatol Ciobanu ş. a., care au conferit prestigiu şcolii filologice basarabene, menţinând-o, în acest spaţiu, la cote respectabile şi salvând-o de aberantele elucubraţii „malurostângiste” ale unor pseudo-savanţi ca I. D. Ciobanu sau, mai nou, Vasile Stati.

În contextul realităţii încă ostile climatului ştiinţific sănătos, favorabil cercetării, putem vorbi şi de o tensiune dramatică a relativizării discursului metodic, al traumei interne producătoare totuşi de frâne, fobii şi refulări, când visul sacral era mereu sugrumat, amânat să aştepte vremuri mai bune, când în numele socialului trebuia sacrificat idealul, iar în efortul de conciliere a ireconciliabilului spiritele cele mai talentate şi realul potenţial din sfera emulaţiei intelectuale au fost smulse, sacrificate: condamnate să nu-şi mai realizeze cele mai nobile proiecte, opere, studii, cercetări.

Impresionanta sinteză omagială coordonată de Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălţi, **Academicianul Silviu Berejan. Bibliografie** (2005), cuprinzând o parte din studiile inedite, articole-evocări, aprecieri, interviuri şi referinţe bibliografice cu şi despre opera savantului, reliefează pregnant o viaţă şi o operă dedicate în exclusivitate ştiinţei lingvistice, cauzei naţionale şi „cinstirii limbii româneşti”.

Îndeosebi, e de reținut aprecierea înaltă pe care i-a acordat-o lingvistul nepereche Eugeniu Coşeriu în avizul de susținere a candidaturii lui Silviu Berejan în cursa pentru titlul de membru plin al Academiei de Ştiințe din Moldova, în 1992: „Meritele dlui Berejan în domeniul lingvisticii sunt incontestabile şi unanim recunoscute în ştiința națională şi internațională. Dl Berejan este astăzi savantul cel mai de seamă din Republica Moldova în acest domeniu şi, anume, atât în ce priveşte lingvistica generală (mai ales semantica), cât şi în ce priveşte lingvistica românească, atât sincronică, cât şi diacronică. În afară de aceasta, e de remarcat atitudinea luată şi consecvent menținută de dl Berejan în chestiunea limbii naționale. Interviul acordat în curând de D-sa în această privință revistei *Limba Română* e un model de corectitudine şi de etică ştiințifică".

Silviu Berejan a contribuit foarte mult la editarea şi popularizarea operei coşeriene, participând la majoritatea simpozioanelor şi conferințelor ştiințifice consacrate lui Eugeniu Coşeriu, prefațând şi prima ediție în spațiul basarabean **Lingvistică din perspectivă spațială şi antropologică** (Chişinău, Editura Ştiința, 1994). Genericul prefeței *Un rege al lingvisticii pornit de pe plaiuri moldovene* ori aprecierea „lingvistul numărul 1 pe scară mondială" mărturisesc despre cât de mult şi-a venerat discipolul modelul său. „M-am refugiat în limba română", afirma Silviu Berejan într-un dialog cu profesorii bălțeni Gheorghe Popa şi Nicolae Leahu, publicat în revista *Semn* (2000, nr. 1-2). Este o afirmație plină de amărăciune, care exprimă cu sinceritatea-i dezarmantă de totdeauna angoasele unui intelectual veritabil, dedicat în totalitate aspirațiilor sale. În fond, cercetătorul a exprimat insatisfacții mai vechi formulate tranşant într-un interviu cu ziarista Tatiana Rotaru purtând un titlu semnificativ: *Lingvistica nu m-a făcut fericit*. „În general n-am profitat de o stare de normalitate, de condiții pentru studii obiective ce nu ar fi depins de nişte «interese supreme», care dominau toată activitatea noastră de cercetare ştiințifică. Dacă le-aş fi avut, poate realizam mai multe în aceşti ani!

Atunci însă nu-mi rămânea decât amărăciunea interdicțiilor şi neacceptărilor şi tristețea grea a neîmplinirilor. Sentimentul idealurilor neîmplinite, al celor nerealizate *încă* şi nerealizările *deja* mă tortureaza şi acum" (*Momentul,* 2 august 1997).

Dezarmante şi dureroase mărturii, explicabile, de altfel, şi justificabile pentru orice intelectual exigent față de sine şi față de cei din jurul său. Şi totuşi meritele savantului şi patriotului Silviu Berejan depăşesc neîmplinirile. Contribuțiile şi le-a manifestat din plin mai ales în perioada renaşterii naționale, atunci când savantul a aderat cu trup şi suflet la idealurile renaşterii. La întrebarea aceluiaşi corespondent, dacă-şi mai aminteşte de şedințele Comisiei interparlamentare pentru problemele limbii, comisie formată de autorități sub presiunea maselor, a Cenaclului „Alexei Mateevici" şi a Uniunii Scriitorilor încă în iarna lui 1988, savantul afirmă cu un sentiment de mândrie legitimă: „Cum să nu-mi aduc aminte, dacă chiar eu, în calitate de membru al Comisiei de care vorbiți, am prezentat la prima ei şedință în plen, în

prezenţa Secretarului C.C. al P.C.M., raportul cu titlul numit de Dvs. A fost pentru prima dată când cercetătorii Academiei noastre au făcut nişte afirmaţii publice, apărute ulterior şi în presă, despre comunitatea limbii moldoveneşti cu limba română şi despre necesitatea trecerii celei dintâi la alfabet latin, care constituia la acea dată singura deosebire vizibilă dintre ele. Materialele acestei Comisii, larg publicate, au stat la baza luptei de mai departe pentru limbă şi grafie şi a ulterioarelor legi despre limba de stat a republicii, iar în ultimă instanţă, şi a victoriilor ce au urmat" (*Momentul,* 2 august 1997).

Cu un sentiment de recunoştinţă deosebită se citesc astăzi concluziile vizionare, cu valoare de testament, prin care Silviu Berejan îşi formulează crezul într-un interviu acordat redactorului-şef al revistei *Limba Română* Al. Bantoş încă în 1992 (!): „Aş vrea să subliniez că singura noastră salvare sub raportul cunoaşterii limbii este întreţinerea de contacte permanente cu partea dreaptă a Prutului, cu Ţara adică, în toate domeniile şi sub toate formele, căci dacă nu se poate pune deocamdată problema unităţii politice cu Ţara, cel puţin unitatea culturală, spirituală să tindem a o înfăptui într-un termen cât mai scurt. Fără aceasta vom continua încă mult timp să nu ştim nici cine suntem, nici ce limbă vorbim" (*Limba Română*, 1992, nr. 2-3).

În pofida tuturor vicisitudinilor şi dincolo de orice piedici şi ostracizări, considerăm că academicianul Silviu Berejan, liderul recunoscut al romanisticii basarabene şi cel mai apropiat discipol şi interpret al vastei moşteniri coşeriene, lasă în urma sa o brazdă adâncă, onestă şi dreaptă, după a cărei caligrafie astăzi se poate citi fără dubii, aşa cum se va citi şi peste ani, istoria luminoasă a unui destin emblematic, atât prin cele scrise, cât şi prin cele nespuse, dar încolţind temeinic dinspre adâncuri spre rodul de mâine.

Ion HADÂRCĂ

SUMAR

III. INTERVIURI

IV. UN DESTIN ÎN IMAGINI

V. REZOLUŢII, DECLARAŢII, PROTESTE ELABORATE CU PARTICIPAREA ACADEMICIANULUI SILVIU BEREJAN

IN MEMORIAM